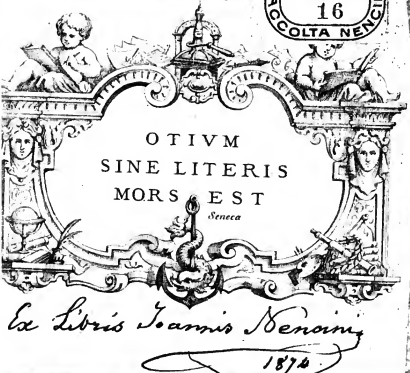
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
D
I
16

D. 1.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS TERTIUS.

HOC VOLUMINE

continentur.

INDICULUS LEGUM DE QUIBUS CICERO PASSIM.

Orationes

PRO P. QUINTIO.
PRO SEXT. ROSCIO AMERINO.
PRO Q. ROSCIO *COMŒDO.*
IN Q. CÆCILIUM DIVINATIO.
ACTIO PRIMA IN VERREM.
ACTIONIS SECUNDÆ LIBRI I, II & III.

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recenſuit J. N. Lallemand.

TOMUS TERTIUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov.
DESAINT, viâ Fœneâ.
BARBOU, viâ Mathurinenſium. }

M DCC LXVIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE

ORATIONUM
CHRONOLOGIA,
Ad Fr. Fabricii, & And. Schotti rationes exacta.

Anno U.C.	*Ann.* Cicer.	CONSULES ROMANI.	ORATIONES.
672	26	*M. Tullius Decula.* *L. Corn. Dolabella.*	CICERO cauſas agere cœpit publicas, ut in Bruto ait. Privatam pro QUINTIO apud Aquilium Gallum egit, annum agens ſextum & viceſimum.
673	27	*L. Cornel. Sulla, Felix, II.* *Q. Cæcil. Metellus Pius.*	SEX. ROSCIUM parricidii reum defendit, anno ætatis XXVII. quo & Demoſthenem Athen. Oratorem dicere cœpiſſe κατὰ Ἀνδροτίωνος obſervat Gellius XV. 28.
674	28	*App. Claud. Pulcher.* *Pub. Servilius Vatia Iſauricus.*	
675	29	*M. Æmil. Lepidus.* *Q. Lutatius Catulus.*	

a ij

Anno U. C.	Ann. Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
676	30	*Ma. Æmil. Lepidus.* *D. Junius Brutus.*	
677	31	*Cn. Octavius.* *C. Scribon. Curio.*	Pro Q. ROSCIO COMŒDO dixit. Quæſtor creatur.
678	32	*L. Octavius.* *C. Aurelius Cotta.*	
679	33	*L. Licin. Lucullus.* *M. Aurelius Cotta.*	
680	34	*M. T. V. Lucullus.* *C. Caſsius Varus.*	
681	35	*L. Gellius Poplicola.* *Cn. C. L. Clodianus.*	
682	36	*Cn. Aufid. Oreſtes.* *P. Corn. Lent. Sura.*	
683	37	*M. Licinius Craſſus.* *Cn. Pomp. Magnus.*	Ædilis Curulis creatur. In Q. CÆCILIUM & in VERREM.
684	38	*Q. Hortenſius.* *Q. Cæcil. Metellus Creticus.*	Pro M. FONTEIO dixit; ſequitur orat. pro A. CÆCINA, cujus annus incertus. Ædilitatem gerit.
685	39	*Q. Marcius Rex.* *L. Cæcilius Metellus.*	
686	40	*C. Calpurnius Piſo.* *M'. Acilius Glabrio.*	

Anno U. C.	Ann. Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
687	41	*M. Æmil. Lepidus.* *L. Volcatius Tullus.*	Prætor CICERO Legem Maniliam ſuaſit: dixit & pro A. CLUENTIO AVITO.
688	42	*L. Aurelius Cotta.* *L. Manl. Torquatus.*	
689	43	*L. Julius Cæſar.* *C. Marcius Figulus.*	
690	44	M. T. CICERO. *C. Antonius Nepos.*	Agrariæ tres. Pro C. RABIRIO, perduellionis reo. In CATILINAM, quatuor. Pro L. MURENA.
691	45	*D. Junius Silanus.* *L. Licin. Murena.*	Pro P. CORN. SULLA.
692	46	*M. Pupius Piſo.* *M. Valer. Meſſalla.*	Pro ARCHIA Poëta.
693	47	*Q. Cæc. Metellus Celer.* *L. Afranius.*	
694	48	*C. Julius Cæſar.* *M. Calp. Bibulus.*	Pro L. FLACCO.
695	49	*A. Gabinius.* *L. Calpurnius Piſo Cæſoninus.*	His Coſſ. adjutantibus, M. TULLIUS a P. Clodio in exſilium ejectus.

Anno U. C.	*Ann.* Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
696	50	*P. Corn. Lentulus Spinther.* *Q. Cæc. Metellus Nepos.*	De Reditu ſuo, & in Senatu ; & ad Quirites. Pro Domo ſua, ad Pontifices.
697	51	*Cn. Corn. Lentulus Marcellinus.* *L. Marc. Philippus.*	De Haruſpicum Reſponſis. Pro P. SEXTIO. In VATINIUM. Pro L. CORNELIO BALBO. De Provinciis Conſularibus. Pro M. CŒLIO.
698	52	*Cn. P. Magnus, II.* *M. Lic. Craſſus, II.*	IN PISONEM.
699	53	*L. D. Ahenobarbus.* *App. Cl. Pulcher.*	Pro Cn. PLANCIO, & pro C. RABIRIO POSTUMO.
700	54	*Cn. Dom. Calvinus.* *M. Valer. Meſſalla.*	Augur fit CICERO.
701	55	*Cn. Pomp. Magnus, III. sine Collega.*	Pro MILONE dixit.
702	56	*Servilius Sulpicius Rufus.* *M. Cl. Marcellus.*	Provinciam Ciliciam ſortitus CICERO, eò Proconſul proficiſcitur.
703	57	*L. Æmil. Paulus.* *C. Claud. Marcellus.*	

Anno U. C.	Ann. Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
704	58	*L. Corn. Lentulus.* *C. Claud. Marcellus.*	
705	59	*C. Julius Cæſar, II.* *P. Servilius Vatia Iſauricus.*	
706	60	*C. Julius Cæſar, Dictator, II.* *M. Antonius, Mag. Equit.*	
707	61	*C. Julius Cæſar, III.* *M. Æmil. Lepidus.*	Habita Oratio pro MARCELLO, & pro Q. LIGARIO.
708	62	*C. Julius Cæſar, III. Dictator.* *M. Æmil. Lepidus Mag. Equit.* *Eodem ann. C. Julius Cæſar, IV. sine Collega.*	Dixit pro DEJOTARO Rege ad Cæſarem.
709	63	*C. Julius Cæſar, V.* *M. Antonius.*	Philippicam primam, & tertiam habuit in Senatu; quartam ad Quirites: ſecundam ſcripſit, non habuit.
710	64	*C. Vibius Panſa.* *A. Hirtius.*	Quintam Philippicam dixit in Senatu, ſextam ad Quirites, ſeptim. & reliquas in Senatu. Interficitur a M. Antonio VII. Id. Decemb.

HOC VOLUMINE

Continentur Orationes

Pro P. Quintio.
Pro Sext. Roscio Amerino.
Pro Q. Roscio *Comœdo.*
In Q. Cæcilium divinatio.
Actio prima in Verrem.
Actionis secundæ Libri primus et secundus.

INDICULUS

INDICULUS

LEGUM,

De quibus Cicero paſſim.

Ex Franc. Hotomani, & Joan. Aug. Erneſti Collectaneis.

ACILIA, *Repetundarum.* Tulit Manius Acilius Glabrio, tribunus plebis, ejus pater, qui in cauſa Verrina quæſitor fuit anno U. C. DCLXXXIII, & conſul anno DCLXXXVI. Ut repetundarum cauſa unâ actione abſolveretur, neque cauſam ampliari liceret. Item, ut qui accuſatores conſtituti eſſent, poteſtatem haberent litteras & publicas & privatas conquirendi, obſignandi, deportandi. *Verr.* I. 9.

ÆBUTIA. Tulit Æbutius trib. pleb. *Ne quis ſibi, aut Collegis poteſtatem, aut curationem ferret.* Agrar. II. 8.

ÆLIA, *de comitiis.* Tulit Q. Ælius conſul cum M. Junio, anno DLXXXVI, ad Tribunorum ſeditioſas legum lationes coercendas : ut quoties cum populo ageretur, augures de cœlo ſervarent ; Magiſtratus, & obnuntiandi, & legiſlationi intercedendi poteſtatem haberent.

ANNALES. Quibus conſtitutum eſt, quo anno cuique magiſtratus petere liceret. Tulit primus accuratiùs *Villius*, qui inde *Annalis* dictus

eſt, quod nomen familiæ hæsit. *Livius*, XL. c. 44. & *Manut.* de Leg. cap. 6. Nam jam ante eum de ea re leges fuiſſe, dubitare nos Livius non sinit. Sed anni, credo, non ſatis definiti erant, ut lege Villii. Anni autem conſtituti ſunt quæſturæ 31. Ædilit. 37. præturæ 40. conſulatui 43. Nam his annis Cicero hos magiſtratus gessit, qui, ſuo ſe quemque anno geſſiſſe, prædicat. Annalem tulit etiam M. Pinarius Ruſca trib. pleb. A. U. DCXXIII. *Cic. de Orat.* II. 65.

ANTONIA, *Judiciaria.* Tulit M. Antonius conſul cum C. Julio, anno DCCIX. Ut tertia Judicum decuria, e centurionibus, antesignanis, alaudis, & manipularibus fieret. *Philipp.* V. 5.

ANTONIA, *de Suffragiis populi.* Tulit L. Antonius. *Philipp.* VII.

APULEIA, *de coloniis.* Tulit L. Apuleius Saturninus trib. plebis, C. Mario III. L. Valerio coſſ. anno DCLII. Ut in singulas colonias ternos cives Romanos C. Marius facere poſſet: hoc consilio, ut eò minùs huic rogationi de coloniis in Siciliam, Achaiam, & Macedoniam deducendis, C. Marius conſul resiſteret. Sed ea lex perlata non eſt, ut ex Cicerone intelligitur, *pro Corn. Balbo*, cap. 21.

APULEIA, *Frumentaria.* Inſtauratio erat, aut confirmatio *Semproniæ.* Ei ſe oppoſuit quæſtor urbanus Cæpio, ſenatumque docuit, ærarium tantam largitionem ferre non poſſe. Itaque perlata non eſt. Vide *Rhet. ad Herenn.* I. 12.

APULEIA, *de Majeſtate.* Tulit idem, anno DCLII, occasione motuum, qui Romæ exorti ſunt, cum Cimbri ſuperatis Alpibus, Q. Catuli exercitum invasiſſent, & equites Romani relictis

præſidiis Romam fugiſſent, quâ re imminuta populi Romani majeſtas videbatur. *Cic. de Orat.* lib. II. cap. 25. 49.

AQUILIA, (fortè C. Aquilii Galli trib. pleb.) *de damno injuriâ dato.* Ea eſt, quam Cic. in Bruto, cap. 34, appellat *de Juſtitia.* Omnibus de damno injuriâ dato legibus, quæ antè erant latæ, derogavit, ut ait Ulpianus L. XVIII. ad edictum.

AQUILIA. Tulit C. Aquilius Gallus *de dolo malo*, quem tum teneri putabat, quum aliud eſſet ſimulatum, aliud actum. Omnium malitiarum everriculum hanc legem appellat Cicero de Nat. Deor. III. 30. Vide & de Offic. III. 14.

ATINIA, *de rebus furto ſurreptis, non uſu capiendis:* cujus hæc verba fuerunt, *Quod ſurreptum erit, ejus æterna auctoritas eſto.* Tulit tribunus plebis quidam Atinius. Quæſtio fuit inter Juriſconſultos veteres, auctore Q. Scævola, utrùm ea lex in præteritum etiam, an in futurum tantùm valeret. Vide Gellium XVII. 7. Cicero quidem disertè, *in Verr.* I. 42, eam his legibus annumerat, quæ in poſterum ſtatuunt, ex iiſque docere ſuſcipit, non poſſe a prætore edici in præteritum.

AURELIA, *Judiciaria.* Tulit C. Aurelius Cotta prætor, anno DCLXXXIII. Quum, a primis temporibus judiciorum, ea penes ſenatum fuiſſent, C. Gracchus (vide *Sempronia lex*) tulit, ut propter avaritiam ſenatorum ad equites transferrentur. Hi ſeveriſſimè judicabant, ita ut, ipſo Cicerone teſte, *in Verr. Act.* I. 13, numquam eques in judicium aut ſuſpicionem captæ pecuniæ propter rem judicandam vocatus ſit. Sed

erant tamen iniquiores ſenatui, & reos ſenatores nimis cupidè condemnabant, in primis, si quem conſtabat, aut in ſenatu, aut in magiſtratu provinciali, publicanis impudentibus non ſatis faviſſe. Itaque quum fruſtra lege *Liviâ* & *Plautiâ* latum eſſet, ut equitibus & ſenatoribus eſſent communia judicia; L. Sulla tandem reſtituit ſenatoribus judicia. Sed ne tum quidem, ut e Cicerone, in primiſque Verrinis, intelligi poteſt, rectè judicabant. Itaque, quum diu plebs de judiciis eſſet conqueſta; & verendum eſſet, ne ſeditioſus trib. aliquis inde ſeditionis movendæ occaſionem arriperet; legem judiciariam tulit Cotta prætor, Pompeio & Craſſo II. coſſ. in qua hoc temperamento uſus eſt, ut omnibus ordinibus ſatisfaceret, quòd nulli judicandi poteſtas eriperetur. Itaque ex illa lege judicia fuerunt inter ſenatores, equites, ac tribunos ærarios communicata. *In Verr.* V. 69. *Philipp.* I. 8.

CÆCILIA, *de ambitu.* Tulit L. Cæcilius trib. pleb. conſule Cicerone anno DCXC. legem, quâ ambitûs pœna imminueretur, & ea conſtitueretur, quæ ante proximam legem fuerat. Nam quum frater ejus de ambitu reus factus condemnatuſque eſſet, adeò ægrè tulit eam pœnæ acerbitatem, quæ fratri perferenda erat, ut de ea lege mitiganda cogitaret. Itaque videbatur eâ lege res judicatas reſcindere velle. Sed, quantum e Cicerone colligere licet, non eſt perlata. Vide Orationem *pro Sulla*, cap. 22. 23.

CÆCILIA-DIDIA. Tulerunt Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius coſſ. anno DCLV. Ejus duo capita apud Ciceronem. Alterum, *de modo legum promulgandarum*, Phil. V. 3. Alte-

rum, *de duabus rebus non unâ lege conjungendis*, quod dicebatur, *per ſaturam* ferre. *Pro Domo* cap. 20. Manutio autem placet duas fuiſſe leges; quod non abſurdum eſt.

CŒLIA, *de ſuffragiis*. Tulit Cœlius, trib. pleb. Q. Cæcilio, T. Flaminino coſſ. anno DCXXX. Ut etiam in perduellionis judicio, quod Cassiâ lege tabellariâ exceptum erat, populus non voce, ſed tabellâ ſuffragium ferret. *Cic. de Leg.*

CALPURNIA, *de pecuniis repetundis*. Tulit L. Calpurnius Piſo, is qui *Frugi* dictus eſt, tribunus plebis L. Marcio, M. Manilio coſſ. anno DCIV, nulla antea quum fuiſſet. Ut quibus in provinciis magiſtratus populi Romani, eorumve comites pecunias contra leges cepiſſent, earum provinciarum homines judicio Romæ conſtituto ſuas pecunias repeterent.

CALPURNIA, *de ambitu*. Tulit C. Calpurniùs Piſo conſul cum M'. Glabrione, anno DCLXXXVI. Ut ambitûs damnati omni honoris petitione prohiberentur, certâque pecuniâ multarentur. *Pro Mur.* 23. *Pro C. Cornelio.*

CAMPANA. Tulit C. Julius Cæſar, conſul, *de agro Campano dividendo*. Ad Att. lib. II. epiſt. 18.

CASSIA, *de ſuffragiis*. Tulit L. Cassius Longinus, tribunus plebis, qui ſcopulus reorum in Prætura dictus eſt, cujuſque ob ſeveritatem, judices ſeveri dicti ſunt Cassiani. *Ut tabellæ etiam in judicio populi adhiberentur, præterquam in judicio perduellionis.* Cic. in Bruto.

CASSIA, *de ſenatu*. Tulit L. Cassius Longinus trib. pleb. C. Mario & C. Flacco coſſ. propter ſimultates cum Q. Cæcilio, cui populus

imperium, ob res malè cum Cimbris geſtas, abrogavit. Nam eâ lege ſancitum eſt, ut quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, is in ſenatu non eſſet. Vide Cornelianæ I. fragm. & ibid. Aſcon.

CASSIA-TERENTIA, *Frumentaria.* Vide TERENTIA-CASSIA.

CENSORIÆ. Sunt formulæ, quibus cenſores veteres templa ædificanda locabant, ut ex iis a redemptoribus exſtruerentur, & traderentur. Vide Cic. in Verrem I. 55. *Lex cenſoria* eſt quoque formula, quâ publicanis a cenſoribus vectigalia locata ſunt, quæ & vectigalia ipſa, quæ locabantur, & conditiones, quibus locabantur, continebat, ut & populo, & redemptoribus proſpiceretur. Vide Cic. de Prov. conſ. cap. 5. *Cenſoriæ* leges ſunt præterea conſtitutiones, & edicta cenſorum de ærario & vectigalibus pop. Rom. de ædificiis publicis, de populi in Tribus & Centurias deſcriptione, & ſimilibus rebus. In his erat etiam conſtitutio, quâ cautum erat; ne carnifex in urbem ingrederetur, cujus mentio fit in Oratione pro Rabirio, cap. 5.

CENTURIATA lex, dicitur quidquid in comitiis centuriatis ad populum fertur: ut CURIATA, quidquid fertur in comitiis curiatis. Vide *Agrar.* II. 11.

CINCIA, *de donis & muneribus.* Tulit M. Cincius trib. pleb. anno DLIX. Cornelio & Sempronio coſſ. Ne quis ob cauſam orandam, donum, munuſve caperet. Cic. *de Senect.* 4. *De Orat.* II. 71. *ad Att.* I. 20, Plautus hanc *muneralem* vocat.

CLODIA, *de M. Tullio.* Tulit P. Clodius

trib. pl. Piſone, Gabinio coſſ. anno DCXCV. Ut M. Tullio Ciceroni, quòd falſum S. C. retuliſſet, quòd cives Romanos indemnatos necaſſet, aquâ & igni interdictum eſſet, & ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur: ac ne quis de eo revocando mentionem neque in ſenatu, neque ad populum faceret. *Pro Domo ſua. Poſt. red. in ſen.* &c.

CLODIA, *de comitiis.* Tulit idem. Ne quis eo die de cœlo ſervaret, quo cum populo agi poſſet. Ut omnibus faſtis legem ferri liceret: qua de cauſa legem Æliam & Fuſiam a Clodio ſublatam queritur Cic. in Sextiana, & Piſoniana.

CLODIA, *de regno Cypri.* Tulit idem. Ut, Cypro inſulâ in provinciæ formam redactâ, Ptolemæus rex Cypri, ſedens, cum purpura & ſceptro, præconi publico ſubjiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. *Pro Sextio*, 26. Ut M. Cato quæſtor cum jure prætorio mitteretur in inſulam Cyprum, & regiæ gazæ vendendæ, & pecuniæ deportandæ præficeretur. *Pro Domo*, & *pro Sextio.*

CLODIA, *de Peſſinuntio ſacerdotio.* Tulit idem. Ut Peſſinuntius Matris Magnæ ſacerdos, ſuo ſacerdotio ſpoliaretur, fanumque illud Brogitaro, Gallogræco, attribueretur. *Pro Sextio*, 26. *De Haruſp. reſp.* 13.

CLODIA, *de provinciis.* Tulit idem. Ut Gabinio Syria, Babilon, Perſæ; Piſoni Macedonia, Achaia, Theſſalia, Græcia, Bœotia, proconſulari imperio mandarentur. *Pro Domo*, & *pro Sextio.*

CLODIA, *de intercessione.* Tulit idem. Ut libera & ſoluta in ferendis legibus tribunorum plebis poteſtas eſſet, neque intercessione impe-

diretur. Antea enim novem tribunis obſiſtere unus poterat. *Pro Sextio. De Haruſp. reſp.*

CLODIA, *de collegiis.* Tulit idem. Ut collegia, id eſt, conventus artificum a Numa inſtituti, & magna ex parte deinde, partim legibus, partim ſenatuſconſultis ſublati, reſtituerentur, multique alii conſtituerentur. *In Piſon.*

CLODIA, *de cenſoribus.* Tulit idem. Ne quem cenſores in legendo ſenatu præterirent, neve quâ ignominiâ afficerent, nisi qui apud eos accuſatus, & utriuſque cenſoris ſententiâ damnatus eſſet : quum antea valeret quod unus ſtatuiſſet, nisi alter intercessiſſet. *Pro Milone.*

CLODIA, *Frumentaria.* Tulit P. Clodius, trib. pleb. anno DCXCV. Hac primùm *Sempronia* ſublata eſt, non quà divisionem frumenti, ſed quà pretium. Tulit enim ut gratis daretur frumentum, quod antea ſemiſſe æris ac triente dabatur. *Aſcon.* Orat. in Piſonem, 4.

CORNELIA, *de ſententia ferenda.* Tulit L. Cornelius Sulla dictator. Ut, antequam iretur, cauſâ cognitâ, in consilium, quæsitor interrogaret reum, palam an per tabulas vellet ſententias ferri. Ex Cluentianæ *cap.* 20. intelligitur, eam legem valuiſſe adhuc tempore celebris illius judicii Juniani; paulò pòſt autem, quum Cicero Cluentium defenderet, obſoletam fuiſſe, neque ampliùs obſervatam.

CORNELIA, *Judiciaria.* Tulit idem, & conſul II. cum Q. Metello Pio, anno DCLXXIII. Ut judicia equeſtri ordini adempta, in ſolum ordinem ſenatorium transferrentur. *Cic.* in Divinat. *Aſcon.* in eamdem.

CORNELIA, *de veneficiis*, quæ antè *Sem-*

pronia fuit. Tulit idem. Eâ cautum eſt primò de ſicariis, deinde de veneficiis, de coitionibus, de falſo, &c. ut quæſtiones capitales haberentur. Et pœna his conſtituta eſt, & deportatio, & bonorum proſcriptio. *Pro Cluentio*, *cap.* 56. Vide Sigon. de Judiciis, II. 31.

CORNELIA, *de proſcriptis.* Tulit idem. Ne quis proſcriptum juvaret, *in Ver.* I. 47. Ut proſcriptorum bona venirent ad Kalend. Junias, & in tabulas publicas ad ærarium pecunia redacta referretur. *Pro Roſc. Amer.* 43. 44. *Agr.* III. 3.

CORNELIA, *de teſtamentis.* Tulit idem. Contra teſtamentorum ſubjectores & corruptores: *in Verr.* I. 42. Sed eadem item alia genera falsi complexa eſt, unde & *de falſo* a Juriſconſultis laudatur.

CORNELIA, *de nummis.* Tulit idem. Ne quis nummos adulterinos faciat, infuſo deteriori ære in nobilius, aut alio modo quocumque: *in Verr.* I. 42. Continebatur hoc falsi genus lege de falſo; ſed quòd nil peſtilentius eſt reip. quàm adulterari nummos, lege peculiari de hoc crimine ſanciendum putavit Sulla. Vide *Gravinam* de Legibus, cap. 101.

CORNELIA, *de repetundis.* Tulit idem. Lex iſta ſecuta eſt *Serviliam*, ex qua quum alia, tum hoc in ſuam tranſtulit Sulla, ut, si ex bonis rei condemnati non tantùm redigeretur, quantùm ei lis æſtimata eſſet, perſequi ab iis, liceret, ad quos ea pecunia, quam cepiſſet is, qui damnatus eſſet, perveniſſet. Ex quo legis capite accuſatus eſt. damnato Gabinio, L. Rabirius Poſtumus. Vide Orationem pro Rab. Poſt. cap. 4.

A v

CORNELIA, *de provinciis ordinandis*. Tulit idem. Sumptus definiebat, quos liceret civitatibus provincialibus facere in legatis publicè Romam mittendis, ut eos in ſenatu laudarent, qui provinciæ præfuiſſent: *Ep. ad Fam.* III. 8. 10. Sanciebat, ut qui provincias ex S. C. lege *Sempronia* haberent, imperium retinerent, quoad in urbem introiſſent. Quod sine dubio non hanc vim habebat, ut ex lege hac imperium haberent, & rem militarem attingere poſſent prætores, quod e Curiata lege habebant; ſed ut, si per Curiatam legem imperium haberent, id non tam diu haberent, quoad e provincia deceſſiſſent, ſed, quoad in urbem introiſſent. Ceterum quomodo in hac lege calumniatus sit Appius, vide *Ep. ad Fam.* I. 9. Denique, ut tricesimo die poſtquam in provinciam veniſſet ſucceſſor, de provincia prætor decederet: *ibid.* III. 6.

CORNELIA, *de civitate*. Tulit idem. Eâ lege Volaterranis jus civitatis Rom. ademptum eſt: ita tamen, ut nexa atque hereditates non tollerentur, hoc eſt, ut & hereditates capere poſſent, & per nexum, sive per æs & libram abalienare, quæ vellent. Hanc legem negat Cicero valere poſſe, quia sit contra jus Romanum, quo civitas nemini invito adimi possit. *Pro Cæcina*, cap. 33.

CORNELIA, *majeſtatis*. Tulit idem. In eos, qui majeſtatem pop. Rom. minuiſſent. Ea dicitur *in Piſonem*, *cap.* 21. vetare hæc: educere e provincia exercitum, & bellum ſuâ ſponte gerere, in regnum injuſſu populi & ſenatûs accedere: & *pro Cluentio*, *cap.* 56, legiones sollicitare; *in Verrem* I. *cap.* 5. vivos dimittere

hoſtes populi Romani acceptâ pecuniâ : *Ep. ad Fam.* III. 11, ne in quemvis impunè declamare liceret. Quicumque amplitudinem dignitatemque populi Romani læſiſſe convinci poterat, is majeſtatis convictus putabatur, ut docet auctor Rhetoric. ad Herenn. II. 12.

CORNELIA, *de magiſtratibus.* Tulit idem. Ut iis qui ſuas partes in civili bello ſecuti eſſent, honores ante tempus capere jus eſſet. *Acad.* II. 1. Ut proſcriptorum liberi, honorum petendorum poteſtate privarentur. *in Piſon.*

CORNELIA, *de tribunis plebis.* Tulit idem. Ne tribunis plebis ferendarum legum, concionandive jus eſſet, neve ad eos provocatio eſſet, ut ne iis intercedere liceret : neve iis qui tribuni plebis fuiſſent, alios poſtea magiſtratus capere liceret. Aſcon. *in Verr.* III.

CORNELIA, *de ſacerdotiis.* Tulit idem. Ut jus creandorum ſacerdotum a populo (cujus hæc lege Domitiâ poteſtas erat) ad collegia ſacerdotum transferretur : iique ex veteri more tributis comitiis cooptarentur. *Aſcon. in Divin.*

CORNELIA, *de M. Tullio Cicerone.* Tulit centuriatis comitiis P. Cornelius Lentulus, conſul cum Q. Metello, anno DCXCVI, & cum omnibus magiſtratibus, præter unum prætorem App. Claudium P. Clodii fratrem, & duos tribunos plebis, Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quintium, pridie Non. Sextiles. Ut M. Tullio Ciceroni redire in civitatem, venireque in ſenatum liceret.

CURIA, *de patrum auctoritate.* Tulit M'. Curius trib. pleb. *Dentatus* appellatus, M. Fulvio Pæto, T. Manlio coſſ. anno CCCCLIV. Ut ante

comitia magiſtratuum, patres auctores fierent.' Cic. *in Bruto*, 14.

CURIATA lex dicebatur olim, quæ in curiatis comitiis de eorum imperio ferebatur, qui in provincias mittebantur: videlicet quid cuique imperii, atque ornamenti attribui placeret. Poſtea verò non ab univerſo populo, ſed a XXX. lictoribus ad ſpeciem atque uſurpationem vetuſtatis, hoc eſt, ad triginta veteres curias repræſentandas conſtitutis, jubebatur. *Agrar.* II. 12. Hinc *lege curiatâ ornari*, ibidem, *cap.* 10. eſt, curiatis comitiis accipere imperium, & poteſtatem rei militaris adminiſtrandæ. Habebantur etiam curiata *de adoptione*, ut exemplum probat P. Clodii, qui comitiis Curiatis a plebeio adoptatus eſt.

DOMITIA, *de ſacerdotiis.* Tulit Cn. Domitius Ahenobarbus trib. pleb. C. Mario III. L. Aurelio coſſ. anno DCL. Ut non ſacerdotum collegia, quem vellent, cooptarent, ſed populi id beneficium eſſet. Quòd autem Religio vetare videbatur, ne populus ſacerdotes faceret, eamque ob cauſam eadem lex antiquata eſſet, quum eam Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino coſſ tuliſſet C. Licinius Craſſus, *de Amicit. cap.* 25; hanc religionis calumniam ut vitaret Domitius, hoc legi adjecit, ut XVII. tantùm Tribus ſorte ductæ ſacerdotes crearent. *Agr.* II. 7. Lex *Domitia* ſublata eſt a Cornelio Sulla, lege *Cornelia de ſacerdotiis.* Sed hæc quoque paulò pòſt a Labieno trib. pleb. anno DCXCI. ſublata, & *Domitia* reſtituta eſt. Eam confirmavit C. Julius Cæſar, donec M. Antonius lege latâ collegiis jus ſuum reſtituit.

FABIA, *de ſervis alienis retentis*, ſive *de*

plagiariis. Ejus hæc vis fuit, ne quis aut ingenuum, aut libertinum, aut ſervum alienum, invitum ſecum haberet, aut invito, aut inſciente domino, venderet aut emeret ſciens. *Pro Rabirio* c. 3.

FABIA, *de numero ſectatorum*, sive *de ambitu.* Ut certus numerus ſectatorum eſſet, id eſt, eorum qui candidatos in campum deducerent. *Pro Murena, cap.* 34.

FLAMINIA, *Agraria.* Tulit invito ſenatu C. Flaminius trib. pleb. anno DXXI. Ut ager Picenus & Gallicus viritim divideretur. *Acad.* II. 5. *Brut.* 14.

FURIA-ATILIA, *de Mancino.* Tulere L. Furius, & Sex. Atilius, trib. pleb. Ut C. Mancinus, quòd sine ſenatûs auctoritate pacem cum Numantinis feciſſet, iis dederetur. *de Offic.* III.

FURIA, sive FUSIA, *de teſtamentis.* Tulit C. Furius, trib. pleb. Ex legibus XII. Tab. licebat legata facere de re ſua, quot quis vellet. *Uti quiſque legaſsit ſuæ rei, ita jus eſto.* Sed quum ſæpe tantum legaretur, ut aut non ſufficeret res mortui, aut ſaltem omnis abſumeretur ita legatis, ut heredi nihil relinqueretur; noluerunt multi hereditates cernere. Quare, quum interſit reipublicæ, valere voluntates morientium: cœperunt quidam *de modo legatis conſtituendo* cogitare. Itaque tulit ad populum primus C. Furius, *ut non liceret plus, quàm mille aſſes, legati nomine capere, iſque quadruplum ſolveret, qui plus cepiſſet.* Verr. I. 42. Pro Balbo, cap. 8.

FUSIA, sive FUFIA, *de comitiis.* Tulit eam tribunus quidam *Fusius,* sive *Fuſius.* Eſt autem, ut *Ælia,* & *Cæcilia-Didia,* de modo comitio-

rum, & legum ferendarum, (unde cum iis ſæpe apud Ciceronem conjungitur) & inter remedia furorum tribunitiorum refertur. *Poſt Redit.* in ſenatu *cap.* 5. *In Vat. cap.* 7. 9. Quod quum intelligeret P. Clodius, tribunus, unus omnium furioſiſſimus, eam unà cum *Ælia* ſuſtulit, *de Har. reſp. cap.* 27. *in Piſon.* 4. Sancitum erat hac lege, *ne omnibus diebus faſtis legem ferri liceret.* Vide *de prov. conſ. cap.* 19. *Pro Sext. cap.* 15.

FUSIA, sive FUFIA. Tulit Q. Fusius, vel Fufius Calenus, trib. pleb. M. Meſſalla, & M. Piſone Coſſ. anno DCXCII. Ei occaſionem dedit Clodius: qui quum ſacra Bonæ Deæ polluiſſet, & de ea re S. C. rogatio conſularis facta eſſet, ex qua a prætore in judicio Clodiano judices legerentur, amicuſque Clodii Fufius videret, eâ lege perlatâ, ægrè ſervari poſſe Clodium; tulit ipſe, ut judices ſorte ducerentur, quòd ita faciliùs putaret judices ejuſmodi fore qui ſe corrumpi ſinerent. Vide *ad Attic.* I. 14. 16.

GABINIA, *Tabellaria.* Tulit Q Gabinius, trib. pleb. anno DCXIV. Ut comitiis quibus Magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabellâ ſuffragium ferret. Ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret; ita ab omni parte liberum judicium ſuum in magiſtratibus creandis populus haberet. *Leg.* III. 16.

GABINIA, *de uſuris.* Tulit A. Gabinius trib. pleb. qui poſtea conſul cum L. Piſone fuit. Eâ lege cautum eſt, *ne provincialibus liceret Romæ verſuram facere*, hoc eſt, pecuniam fœnori ſumere. *Quòd ſi quis pecuniam provinciali dediſſet, ne ex ſyngrapha ejus rei cauſâ facta jus redderetur.*

a *Magiſtratibus provincialibus.* Ad Att. lib. V. ep. 21. & VI. 2.

GABINIA, *de Pompeio Piratico bello præficiendo.* Tulit idem, Metello, Marcio coſſ. anno DCLXXXV. *Pro lege Manilia*, *cap.* 19. *Poſt redit. in ſen.*

GABINIA, *de ſenatu habendo.* Tulit idem. Eſt legi *Pupiæ* ſimilis. Eâ ſancitum eſt, *ut menſe toto Februario quotidie*, hoc eſt, omnibus diebus, quibus ſenatus haberi poſſet, *ſenatus legatis exterarum nationum daretur.* ad Q. FR. II. 12.

GELIA, & CORNELIA, *de civitate.* Tulerunt L. Gellius Publicola, Cn. Cornelius Lentulus coſſ. anno DCLXXXI. *Ut cives Romani sint optimo jure, quos Cn. Pompeius Imperator de conſilii bellici ſententia singulatim civitate donarit.* Or. pro Balbo, 8. 24.

HIERONICA. Lex fuit Siculorum, ex qua inter aratores (hoc eſt, qui agros publicos pop. Rom. hac conditione ac lege tenerent, ut decimas quotannis darent pop. Rom.) & decumanos (hoc eſt, publicanos, qui decumas redemerant) judicia fierent. Eam dederat Hiero rex, ſuis aratoribus & decumanis. Eâ conſtitutum erat, *quibus conditionibus aratores Siculi agros regis obtinerent.* Quum igitur Rupilius prætor Siciliam in provinciæ formam redigeret, eam de conſilii ſententia retinuit, & aratoribus agri Romanorum publici dedit, quòd ejus æquitatem perſpexerat. De hac lege in Verrinis.

HIRTIA, *de Pompeianis.* Tulit A. Hirtius, prætor. Ut ad dignitates Pompeiani non admitterentur. *Philip.* XIII. 16.

JULIA, *de civitate cum Sociis & Latinis*

communicanda. Tulit L. Julius Cæſar, qui conſul fuit cum P. Rutilio Lupo, bello Sociali, anno DCLXIII. Cujus legis hoc caput erat, ut ad eos tantùm populos hoc beneficium pertineret, qui fundi (ei legi ſcilicet) facti eſſent, hoc eſt, ut liberum cuique civitati ſociorum, Latinorumque eſſet, uttùm vellent hoc beneficio uti, necne? Itaque etiam Heracleenſium & Neapolitanorum multi hoc beneficium repudiabant, hoc eſt, ei legi fundi fieri nolebant. Nam quemadmodum donatio nullam vim habet, niſi is, cui fit, ei donationi fundus fiat, ſive, uti loquuntur Juriſconſulti, accipiat donationem: ſic nulla lex Romana, quâ beneficium ſociis aliiſque populis tribuitur, rata eſſe poteſt, & ex ea lege beneficio quiſquam uti, niſi eam legem probaverit, hoc eſt, profeſſus ſit, ſe beneficio legis uti velle. *Pro Corn. Balbo, cap.* 8.

JULIA, *Agraria.* Tulit C. Julius Cæſar, in primo conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, anno DCXCIV. *Ut Campanus ager & Stellas XX millibus civium, quibus terni pluresve liberi eſſent, divideretur;* eique rei XX. viros conſtituit ex iis, qui maximos honores geſſiſſent: unde etiam Ciceroni is honor, ſed fruſtra, oblatus eſt. *Ep. ad Att.* II. 2. 19.

JULIA, *de provinciis ordinandis.* Tulit idem eodem tempore. Hac lege, repetita & aucta eſt *Cornelia*, de qua ſuprà. Jubebat duas rationes in provincia apud duas civitates deponere, eaſdemque totidem verbis ad ærarium referre. *Ep. ad Fam.* V. 20. II. 17. *ad Att.* VI. 7. Ne prætoriæ plus, quàm annum, nec plus, quàm biennium conſulares obtinerentur. *Philipp.* I. 8. Quæ

autem lex *Julia* commemoratur, *Phil.* III. 15. ex qua Brutum, Plancum, aliosque provincias obtinere placebat Ciceroni, privilegium fuit, quo his provinciæ iſtæ datæ ſunt, contra legem *Semproniam* (de qua ſuo loco) quæ ſenatuſconſulto decerni coſſ. & præt. designatis provincias jubebat.

JULIA, *de repetundis.* Tulit idem eodem tempore, ut ex Vatiniana præſertim, & Piſoniana colligitur. Ne cui, qui in provincia cum poteſtate, imperiove eſſet, pecuniam capere liceret, extrà quàm si ad templum, monumentumque capiat. Ut ab iis exigeretur pecunia, ad quos ea, quam is ceperit qui damnatus sit, pervenerit. Ut tranſeuntibus magiſtratibus, eorumque comitibus fœnum, aliaque ab oppidis & vicis ſubminiſtrarentur. Ne qui cum imperio eſſent, injuſſu populi, aut ſenatûs de provincia exirent, exercitum educerent, bellum ſuâ ſponte gererent, in regnum alienum accederent. Fuerunt alia multa hujus legis capita, ut intelligi poteſt e Cœlii *epiſt.* 8. quâ unum & centesimum caput laudatur; quæ epiſtola multùm facit ad hujus legis rationem cognoſcendam. Ex iis legis capitibus multa ſervata ſunt in Pandectis.

JULIA, *de ſacerdotiis.* Tulit idem. Ut in creandis ſacerdotibus, etiam abſentium ratio haberetur. *Ad Brut. ep.* 5.

JULIA, *Sumptuaria.* Tulit idem. Ut profeſtis diebus ducentos nummos in conviviis conſumere liceret: Calendis, Idibus, Nonis, & aliis quibuſdam feſtivis, trecentos: nuptiis autem, & repotiis H-S millies. Vide *Ad Attic.* XIII. 7.

JULIA, *de legationibus liberis.* Tulit idem.

Liberæ legationes dicuntur, quum ſenatoribus, privatæ rei cauſâ, velut voti ſolvendi, hereditatis aut ſyngraphæ perſequendæ, extra Italiam abeuntibus, jus nomenque legati populi Romani, ſenatuſconſulto datur, ut eò majori cum dignitate ac ſecuritate ubique verſari poſſint. Harum tempus olim infinitum fuit. Namque hanc ipſam ob cauſam liberæ dici videntur, quòd exire & redire liceret, quum placeret. Sed quoniam multi nimis abuterentur legationis nomine ac jure, Cicero conſul retulit ad ſenatum, de tollendis legationibus liberis ſenatuſconſulto. In quo quum ei tribunus plebis quidam interceſſiſſet, effecit tamen, ut annuum tempus eſſet, quod antea infinitum erat; *de Legib.* III. 8. Julius Cæſar poſtea de his legationibus tulit, *ut quinquennium tantùm durarent.* Ad Att. XV. 11.

JULIA, *de publicanis tertiâ parte pecuniæ debitæ relevandis.* Tulit idem. Vide *pro Plancio, cap.* 14. Eâ lege ſibi equeſtrem ordinem Cæſar adjunxit; quum Cato contrà, publicanis nimis acerbus quòd eſſet, a ſenatu equites abalienaret.

JULIA, *Judiciaria.* Tulit idem. Hac lege abrogavit *Aureliam* de judiciis cum tribus civitatis ordinibus communicandis, ſublatis e numero judicum Tribunis ærariis. *Philipp.* I. 8. Tum de judicibus legendis, eorum cenſu, ætate, ſanxit.

JULIA, *de vi & majeſtate.* Tulit idem. Ut de vi & majeſtate damnatis aquâ & igni interdiceretur. *Philipp.* I. 8.

JUNIA-LICINIA, *de legibus.* Tulere D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena coſſ. anno DCXCI. Lege *Ceciliâ-Didiâ* ſancitum erat, ut lex ferenda per trinundinum antè promulga-

retur. Hoc legis illius caput novis, ſeverioribuſque pœnis ſanxit *Junia-Licinia*, ſive *Licinia-Junia*, nam Cicero utroque modo locutus eſt. *Phil.* V. 3. *Pro Sextio*, 64. *In Vatin.* 14.

LÆTORIA, *contra circumſcriptiones adoleſcentum.* Tulit M. Lætorius Plancianus, anno CCCCXC. Eâ cautum eſt, *ne XXV. annis minores ſtipulari poſſent*; unde *Quinavicennaria* Plauto dicitur in Pſeud. I. 3. 68. Ut iis qui furioſi, vel prodigi eſſent, curatores darentur: &, qui eos circumſcripsiſſent, judicio publico tenerentur. *De Offic.* III. 15. Hac lege rei privatæ judicium, publicum factum eſt, ut Cic. ait *de Nat. Deor.* III. 30.

LICINIA, *de legum latoribus.* Tulit Craſſus Orator; *Æbutia* lex ſimilis, quâ cautum eſt, ne ei, qui de aliqua curatione ac poteſtate ferret, collegis, cognatis, affinibus eam poteſtatem curationemve mandare liceret. *Agr.* II. 8. *pro Domo* 20.

LICINIA, *de ambitu*, & *de ſodalitiis.* Tulerunt M. Licinius Craſſus, & Cn. Pompeius coſſ. anno DCXCVIII. Erat autem lex ſeveriſſima, & *edititios judices* concedebat, hoc eſt, eos, quos accuſator ediḋiſſet, quum in ceteris judiciis, qui præerat judicio, ſortiretur judices; reus & accuſator, quos vellent, rejicerent: quod multò æquius videtur. Sed ſenatus, cujus bonâ voluntate hæc lex lata eſt, propterea in hac cauſa edititios judices edi volebat, quod exiſtimabat, ſi reo judices ab accuſatore ederentur, accuſatorem eos editurum ex iis tribubus, quas reus largitione devinctas haberet: ita fore, ut iidem & teſtes, & judices eſſent: neque verò cuiquam meliùs de largitione facta conſtare poſſe, quàm tribulibus. Itaque Ci-

cero Laterenſem reprehendit, qui, quum Plancium ex hac lege accuſaret, non eas tribus edidiſſet, quas maximè clamaret corruptas eſſe, ſed longè alias; ex quo intelligatur, eum non tam legem de ſodalitiis, quàm edititios judices ſecutum eſſe. Vide *pro Plancio, cap.* 15. 16.

LICINIA-JUNIA, sive *Junia-Licinia*, de qua ſuprâ.

LICINIA MUCIA, *de civitate.* Tulere L. Licinius Craſſus, & Q. Mucius Scævola coſſ. anno DCLVIII. Ut ſocii Latini, Romanæ civitatis jure privati, ſuas in civitates redigerentur. *De Offic.* III. 11. *Pro Balbo*, 21. 24.

LIVIÆ leges, quarum mentio apud Cic. *de Leg.* II. 6. & *in Corneliana* I. fragmentis, ſunt Livii Drusi trib. pleb. ſeditiosi, anno DCLXII. Tulit autem *Frumentariam*, *Judiciariam*, *Agrariam*, &c. Quas omnes Cicero, dicit *uno ſenatûs verſiculo* ſublatas eſſe, hoc eſt, permiſsâ conſulibus republicâ, hac ſcilicet formulâ, quæ notiſsima eſt: *Videant conſules, ne quid detrimenti capiat reſp.*

LUTATIA, *de vi publica.* Tulerunt Q. Lutatius Catulus, & M. Æmilius coſſ. anno DCLXXV. Ut de ſeditioſis conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, remp. oppugnarint, quotidie etiam feſtis diebus, ludiſque, quibus judicia nulla erant, quæri poſſet. *Pro Cœlio*, c. 1. & 29.

MÆNIA. Tulit Mænius trib. pl. anno CCCCLXVII. Ut patres ante inita a populo ſuffragia fierent auctores ejus rei, quam populus juſſurus eſſet, neque adeo reprehendere comitia, hoc eſt, irrita facere poſſent. *In Bruto*, *cap.* 14.

MAMILIA, *de regundis finibus agrorum.* Tulit anno DCXLII. C. Mamilius, trib. pleb. qui propterea *Limitanus* dictus eſt. Ut in finibus agrorum, quinque pedes in latitudinem relinquerentur, ut Legibus XII. Tab. conſtitutum eſſet, & ſinguli arbitri regendis finibus darentur, quum e Legibus XII. Tab. tres eſſent, ſi de finibus orta controverſia eſſet. *Cic. de Leg.* I. 21.

MAMILIA, in Bruto, c. 33. Eſt rogatio ea, de qua Salluſt. B. Jug. c. 40. *Inter ea C. Mamilius Limitanus trib. pleb. rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum conſilio Jugurtha ſenatûs decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepiſſent; qui elephantos, qui perfugas tradidiſſent; item, qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent.*

MANILIA, *de bello Mithridatico.* Tulit C. Manilius, trib. pleb. M. Lepido, L. Volcatio coſſ. anno DCLXXXVII. Ut Cn. Pompeio Mithridatici belli reliquiæ perſequendæ traderentur. Vide Cic. Orat. pro hac lege, quam ſuaſit.

MANILIA, *de ſuffragiorum confuſione.* Tulit idem eodem anno. De hac lege mentio fit Orat. *pro Murena, cap.* 23. Hæc eſt eadem, quæ in Corneliana dicitur, de *libertinorum ſuffragiis.* Eâ enim lege, cujus auctorem Cornelium fuiſſe dicebat accuſator, ſancitum eſt, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, ut Aſconius in Milonianam prodidit. Antè enim libertini omnes in tribubus quatuor urbanis ſuffragia ferebant, in quas cum reliqua fece conjecti erant a cenſore Fabio, qui hoc ſalubri inſtituto Maximi cognomen meruit, & conſul fuit anno DCVIII.

MANILIANÆ leges *venalium vendendo-*

rum, de quibus in lib. I. *de Orat. cap.* 58. Erant formulæ, quibus uti poſſent in rebus vendendis emendiſque, qui ſe decipi nollent. Auctorem habebant M'. Manilium, Juriſconſultum eum, qui anno DCIII. conſul cum M. Marcio Cenſorino fuit.

MARIA, *de ſuffragiis.* Tulit C. Marius, trib. pleb. L. Cæcilio Metello, L. Aurelio Cotta coſſ. anno DCXXXIV. Ambitum coërcet, & libertatem ſuffragii ferendi auget. Jussit enim *ut pontes anguſtiores fierent*, quos ſuffragium ferentes transibant, ne quis ſcilicet inſpicere tabellam poſſet, ne rogare de ſuffragio, aut appellare ferentem. Cic. *de Leg.* III. 17.

MARIA, *de re nummaria.* Tulit M. Marius Gratidianus prætor, L. Sulla dictatore. Ut nummi certâ tum excogitatâ ratione probarentur. *Jactabatur*, inquit Cic. de Off. III. 20. *temporibus illis nummus, ſic, ut nemo ſcire poſſet, quid haberet.* Plinius XXXIII. 9. *legem* hanc nominatim appellat, quum Cicero, quem vide loco laudato, prætoris *edictum* de Roſtris promulgatum fuiſſe ſcribat.

PAPIA, *de civitate.* Tulit C. Papius, trib. pleb. Cottâ & Torquato coſſ. anno DCLXXXVIII. Ut peregrini urbe pellerentur, & ſocii Latini nominis in ſuas civitates redigerentur. *Pro Archia* 5. *pro Balbo*, 23. *Offic.* III. 11.

PAPIRIA, *de conſecratione.* Tulit L. Papirius, trib. pleb. Ne quis ædes, aut quamcumque rem, terram, aram, lignum, injuſſu populi conſecraret. *Pro Domo ſua, cap.* 50.

PAPIRIA, *de tribunis.* Tulit C. Papirius Carbo, trib. pleb. anno DCXXI. Ut eumdem

toties creare liceret, quoties populus vellet. Eam diſſuaſere P. Affricanus, Lælius, alii. Nocte ſequente ob hanc legem Scipio domi ſuæ interfectus eſt. Cic. *de Amicit. c.* 25.

PAPIRIA, *de ſuffragiis.* Tulit idem eodem anno. Ut in legibus jubendis & antiquandis populus tabellis uteretur.

PEDUCÆA, *de inceſtu.* Tulit Sext. Peducæus, trib. pleb. anno DCXL. Vide Cic. *de Nat. Deor.* III. 30.

PLAUTIA-PAPIRIA, *de civitate.* Tulere M. Plautius Silvanus, C. Papirius Carbo, trib. pl. Cn. Pomponio, L. Catone coſſ. anno DCLXIV. Ut civitas iis daretur, qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi & quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſexaginta diebus apud prætorem eſſent professi. *Pro Archia*, c. 4.

PLAUTIA, vel PLOTIA, *Judiciaria.* Tulit M. Plautius Silvanus, trib. pleb. Strabone & Catone coſſ. anno DCLXIV. Eà lege judicia cum equitibus & ſenatoribus communicata ſunt, quod Q. Servilius Cæpio & L. Druſus fruſtra tentaverant. Nam tum e *Sempronia* lege equites ſoli judicabant. Vide Aſcon. in Fragm. Cornelianæ I.

PLOTIA, *de vi armatis hominibus.* Tulit idem. Ut de ejus capite quæreretur, qui vim feciſſet. Vide *Pro Mil. cap.* 13. *ad Fam.* VIII. 8. *ad Att.* IV.

POMPEIA, *Judiciaria.* Tulit Cn. Pompeius conſul cum M. Craſſo, anno DCXCVIII. Ut ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis, aliter quàm antea, lecti judices, ex tribus tamen ordinibus, quibus *Aureliâ* lege communicata erant judicia,

ſenatorio ſcilicet, equeſtri, & tribunis ærarii, res judicarent. *Cic in Piſon.* 39. *Phil.* I. 8. Vide *Aſcon.* in Piſon.

POMPEIA, *de vi, & ambitu.* Tulit idem in tertio conſulatu, anno DCCI. Fuerunt leges duæ, quarum prima nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Altera, *de ambitu*, pœnam ſtatuit graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque lex jubebat, ut priuſquam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum judices consignarent, quartâ die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus judicum nomina inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſterâ die ſortitio fieret unius & LXXX, qui numerus quum forte obtigiſſet, ipsi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque illo eodem die judicaretur: priùs autem quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus. *Aſconius*, in argumento Milonianæ.

PORCIA, *de jure civitatis.* Tulit M. Porcius Cato trib. pleb. anno DCLIV. Ne quis civem Romanum vinciret, aut verberaret, aut necaret: ſed damnato exsilium permitteretur. *Pro Rab.* 4. *Verr.* V. 63.

PUPIA, *de ſenatu habendo.* Tulit Pupius quidam trib. pleb. Duo legis hujus capita apud Ciceronem reperias. Primum, *ne ſenatus de ulla re toto menſe Februario habeatur, nisi aut perfectis*,

fectis, aut rejectis legationibus, ad Fam. I. 4. Alterum, *ne ſenatus diebus comitialibus habeatur*, ad Q. Fr. II. 12. Vide *Gabiniam* ſuprà.

REMMIA, *de reis poſtulandis.* Quo auctore & quo anno lata ſit, non conſtat. Hoc ex Cic. *pro S. Roſcio Amer. cap.* 19. intelligi poteſt, fuiſſe oppoſitam impudentiæ calumniantium accuſatorum, ne liceret quemvis innocentem impunè accuſare, eique moleſtiam creare ſine cauſa. Ex *cap.* 20. colligitur, calumniatorum fronti litteram fuiſſe inuſtam. Quæ autem inuri ſolita ſit, de eo non ſatis certò conſtat. Vulgò creditur fuiſſe. *K.*

ROSCIA, *Theatralis.* Tulit L. Roſcius Otho, trib. pleb. C. Calpurnio Piſone & Manio Acilio Glabrione coſſ. anno DCLXXXVI. Ne quis in quatuordecim gradibus orcheſtræ, in qua ſenatores ſedebant, proximis ſederet, niſi qui eques & equeſtri cenſu eſſet. Itaque ſi quis cenſum decoxiſſet eques, non licebat ei inter equites ſedere. Cic. *Phil.* II. 18. Nam decoctoribus cujuſcumque ordinis, ut ex eodem loco conſtat, certus locus aſſignatus in theatro erat, neque ſolùm his, qui ſuo, ſed etiam qui fortunæ vitio decoxiſſent. Vide *Aſcon.* in Cornel.

RUPILIA, *de jure Siculorum.* Lex apud Siculos dicebatur, quod *decretum* potiùs dicere more Romano debebant, ut facit Cicero *Verr.* II. 13. Nam Rupilia lex continebat jura, quæ P. Rupilius prætor victis Siculis de decem legatorum ſententia, ut moris erat, dederat, quum Siciliam in provinciæ formulam redigeret. Ejus ſæpe fit mentio in Verrinis.

SACRATÆ Leges, hæ dici putantur in primis, quæ in monte Sacro, anno CCLX, ſeceſ-

ſione populi factâ, latæ ſunt, unde ipſi illi monti nomen hæſit. *Liv.* II. 33. Earum mentio apud Ciceronem *pro Sext.* 30. *pro Domo cap.* 17. *de Off.* III. 31. *de Leg.* II. 7. &c. Locus in primis illuſtris eſt in Cornelianæ I. fragmentis.

SCATINIA, vel SCANTINIA. *In molles & effeminatos; qui nefandâ Venere uterentur*, hoc eſt, aut ipſi muliebria paterentur, aut pueris vim facerent; quibus pœnam decem millium nummorum ſtatuebat; ex qua ſibi inimicos accuſationem minari ſcribit Cœlius, *Fam. ep.* VIII. 12. Vide *Phil.* III. 6.

SEMPRONIA, *de ære alieno.* Tulit M. Sempronius, trib. pleb. L. Cornelio, Q. Minutio coſſ. anno DLX. Ut cum Sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, eſſet. *De Offic.* II.

SEMPRONIA, *Agraria.* Tulit Tiber. Gracchus, trib. pleb. P. Mucio Scævola, L. Calpurnio coſſ. anno DCXX. Ne quis agri plus quàm quingenta jugera poſſideret, & ut tres viri tributis comitiis crearentur, qui agros dividerent, quos divites præter hunc modum poſſiderent. *Pro Sext. De Har. Reſp.*

SEMPRONIA, *de provinciis decernendis.* Tulit C. Sempronius Gracchus, trib. pleb. anno DCXXX. Ut ſenatus quotannis ante comitia conſularia deſignandis conſulibus provincias arbitratu ſuo decerneret, quas deinde ipſi deſignati inter ſe ſortirentur: quod antè, vel poſt deſignatos, vel poſt initum conſulatum facere ſolebat. Præterea, quum antea ſenatûs decreto per tribunos intercedi poſſet, ne deinceps liceret. *Pro Domo. De Prov. Conſ.*

SEMPRONIA, *de libertate civium Rom.* Tulit idem. Ne de capite civis Romani, injuſſu populi, judicaretur. Idem jam *XII. Tab.* ſancitum erat. Idem *Valeriâ*, ſeu *ſacratâ lege*, ac deinde lege *Porciâ* repetitum eſt. *Pro Rab. cap.* 4. *Verr.* V. 63. *Catil.* I. 11. IV. 5.

SEMPRONIA, *Ne quis judicio circumveniretur.* Huic legi ſucceſſit Cornelia *de falſo.* Vide Cic. *pro Cluentio, cap.* 56.

SEMPRONIA, *Judiciaria.* Tulit idem. Judicia a ſenatu ad ſolos equites tranſtulit. *Aſcon. in Divinat.*

SEMPRONIA, *Frumentaria.* Tulit Tib. Gracchus iterum trib. pleb. M. Plautio & M. Fulvio coſſ. anno DCXXVIII. Ut inopi plebi ſinguli modii a ſenatu venderentur triente cum ſemiſſe, idque frumentum plebi dividendum ex ærario emeretur. *Brut.* 62. *Tuſc.* III. 20.

SERVILIA, *de repetundis.* Tulit C. Servilius Glaucia prætor, anno DCLIII. quo ipſo anno interfectus eſt. Ut reus poſt primam actionem comperendinaretur, quum antea ex lege *Acilia* liceret, ſemel causâ dictâ pronuntiare, niſi ampliarent judices. *Verr.* I. 9. *Pro Rab. Poſt.* 4.

SERVILIA, *de civitate.* Tulit idem eodem anno. Ut ſi quis e ſociis Latinis ſenatorem reum feciſſet, qui damnaretur, jus ei civitatis tribueretur, eumque inter cives locum occuparet, quem damnatus habuiſſet. Aſcon. *pro Scauro.*

SERVILIA, *Judiciaria.* Tulit Q. Servilius Cæpio, conſul cum C. Atilio anno DCXLVII. Ut judicia, quæ XVII. annis antè, lege *Semproniâ*, a ſenatu ad equites tranſlata eſſent, utrique ordini communia eſſent. *Brut.* 43. 86. *de Orat.* II. 55. *Pro Cluent.* 51.

TERENTIA-CASSIA, *Frumentaria.* Tulere M. Terentius Lucullus, C. Caſſius coſſ. anno DCLXXX. Ut frumenti alteræ decumæ a provinciis coëmerentur pretio in modios H-S. trium conſtituto : item ut civitatibus æqualiter imperaretur pretio in modios ſingulos H-S. quatuor conſtituto. *Verr.* III. 70.

THORIA, *Agraria.* Tulit Sp. Thorius, trib. pleb. anno DCXLVII. Ne quis, qui agrum publicum in Italia a certo tempore poſſideret, vectigal penderet publicanis. *In Brut. cap.* 36. Cautum eſt etiam eâ lege de paſcuis nonnihil, ut colligere licet e Cic. *de Orat.* II. 70.

TITIA, quæ pro Muren. c. 8. laudatur, Pighio ad ann. DCLXXXVIII. videtur eſſe C. *Titii* trib. pleb. qui illo anno legem tulit, de quæſtorum numero duplicando, & provinciis quæſtoriis e ſenatuſconſulto ſortiendis.

TITIA, *Agraria.* Tulit, opinor, Sext. Titius, trib. pleb. M. Antonio, A. Poſtumo coſſ. anno DCLIV. Ut vectigal agris publicè assignatis impoſitum quæſtor colligeret. Cic. *de Orat.* II. 11.

TRIBUNITIA, cujus meminit Cic. in Verrem, Act. I. cap. 16. Pompeiam legem intelligit, *de tribunis reficiendis poteſtate priſtinâ*, quam iis Corn. Sulla ademerat.

TULLIA, *de legationibus liberis.* Tulit M. Tullius Cicero conſul. Ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. *De Leg.* II.

TULLIA, *de ambitu.* Tulit idem. Vide *in Vatin.* 15. *pro Sext.* 64. *pro Muren.* 32.

VALERIA, *de Sullæ dictatura.* Tulit L. Valerius Flaccus interrex, anno DCLXXI. Ut L. Corn. Sulla perpetuus dictator crearetur,

utque omnia, quæ feciſſet, rata eſſent, poſſetque impunè, quem vellet, indictâ causâ, interficere. *Agrar.* III. 2. *De Leg.* I. *Pro S. Roſc.* 43.

VALERIA, *de proſcriptis.* Tulit idem. Ut eorum bona veneant, qui proſcripti ſunt, aut eorum, qui in adverſariorum præsidiis occisi ſunt. *Ibid.*

VARIA, *majeſtatis.* Tulit Q. Varius Hybrida, trib. pleb. anno DCLXIII. Ut quæſtio haberetur de iis, quorum operâ consiliove ſocii contra populum Romanum arma ſumpsiſſent. Nam eo anno coſſ. C. Julio Cæſare & P. Rutilio Lupo, ortum eſt bellum in Italia, quod Sociale, Marsicum, & Italicum appellatur. Hujus legis mentio *pro Milon.* 36. *in Brut.* 56. 88. *Tuſc.* II. 24. &c.

VATINIA, *de repetundis.* Tulit P. Vatinius, trib. pleb. C. Cæſare, M. Bibulo coſſ. anno DCXCIV. Ut repetundarum judicio liceret alterna consilia rejicere, unde ipſa *lex de alternis consiliis rejiciendis* dicitur in Vatin. cap. 11. *Consilia* ſunt judices omnes, quos prætor ſortitus eſt; eos omnes ex hac lege ſemel rejicere liçet reo, ſemel accuſatori; quum antea nonnullos tantùm rejicere liceret ex eodem consilio utrique, quorum loca ſubſortitione prætoris replebantur.

VATINIA, *de Cæſaris provinciis.* Tulit idem. Ut Cæſari, cui jam lege *Semproniâ* de provinciis ſenatus Galliam ulteriorem attribuerat, etiam citerior cum Illyrico & tribus legionibus ſtipendiiſque in quinquennium daretur. Ut ii, quos in lege nominabat, legati sine ſenatûs decreto cum Cæſare proficiſcerentur. *In Vatin.* 12.

VIARIA, *de viis muniendis.* Tulit Curio, Paulo & Marcello coſſ. anno DCCIII. Ex *Ep. ad Att.* VI. 1. colligitur, conſtitutum fuiſſe vectigal

ærario ſolvendum, in vehicula, eſſeda, rhedas, lecticas, equos, quibus in itineribus uterentur, ut ea pecunia in viis muniendis conſumeretur. Nam quum Vedius Ciceroni obvius factus eſſet cum duobus eſſedis & rhedâ, equis junctâ, & lecticâ, & familiâ magnâ; horum causâ dicit Cicero Vedio ſolvendum ex lege Curionis, ſi perferatur, ſeſtertia centena.

VOCONIA, *de mulierum hereditatibus.* Tulit Q. Voconius Saxa, trib. pleb. anno DLXXXIV. Ne qui poſt A. Poſtumium & Q Fulvium cenſores cenſus eſſet, heredem virginem aut mulierem, faceret. *Cenſi* e Voconii mente sine dubio erant *cives*, quòd nemini licebat deferre ad cenſorem rem ſuam, niſi qui civis Romanus eſſet. Sed in hoc verbo calumniabantur, qui rem ſuam ad uxorem, aut filiam transferre cuperent. Nam quum illis temporibus, lex cenſûs Serviana de vendendis incensis, non acerbè, aut ſeverè ſatis ſervaretur; & multi cives Romani incensi eſſent; hi, qui feminam heredem facere volebant, rem ſuam in cenſum non deferebant, adeoque ſe lege Voconiâ teneri negabant, quòd incensi eſſent. Atque hac calumniâ verbi *cenſûs* eludebant legem. Nam ex Verrinis intelligi poteſt, prætores ante Verrem omnes ex hac calumnia decreviſſe, & hereditates hoc modo ad filias, mulierеſque transire potuiſſe. Qui autem cenſi erant, adeoque legem eludere calumniando non poterant, heredem fiduciarium faciebant, hoc eſt, qui hereditatem cerneret quidem, ſed deinde filiæ, aut cuicumque teſtator voluiſſet, redderet, ſi honeſtus eſſet. Nam si quis perfidus negabat ſe hereditatem filiæ redditurum, cogi non poterat. Vide Cic. *de Fin.* II. 17.

DE ROMANA *VETERE PECUNIA.*

Romani dudum uſi ſunt ære rudi, neque ponderis, neque figuræ certæ, quod appendi, non numerari ſolebat. Aſſes ex ære primus signavit Servius Tullius, iique librales fuerunt, hoc eſt, unciarum duodecim. Percussi quoque ſunt ſemiſſes, & trientes, & quadrantes, ejus ponderis, quod nomina indicant, eaque ſola tum pecunia fuit. At poſtquam argentum signari cœptum eſt; bellis affluentibus, urgente necessitate, inſtitutum fuit, ut aſſes ſextantario pondere ferirentur: mox unciales, ac poſtremò ſemunciales facti.

Quinque annis ante primum Punicum bellum, signari ex argento cœpti ſunt denarii, quinarii, qui & victoriati, & ſeſtertii. Denarius fuit aſſium decem, victoriatus quinque, ſeſtertius duorum aſſium & ſemiſſis; unde litteris L. L. S. ſcribebatur, quas litteras Librarii mutarunt in H. S.

Sed diſtingui debent ſeſtertius & ſeſtertium. Seſtertius nummus fuit argenteus, quarta pars denarii: ſeſtertium nummus non fuit; ſed ſumma quædam ad conficiendas commodiùs rationes excogitata, quæ quidem ſumma par erat mille ſeſtertiis nummis.

Ex denarii pretio ceterorum nummorum pretia ordinantur.

Denarium, drachmæ Græcorum æqualem, alii duodecim assibus noſtratibus, alii octo, alii decem

æſtimaverunt. Hanc ultimam æſtimationem, quæ eſt Dacierii, in ſubducendis rationibus faciliorem, ſequimur. Denarium ergo æſtimamus decem aſſibus noſtratibus, ſeſtertium, cujus unius ferè uſus eſt in rationibus pecuniarum, parem facimus duobus aſſibus noſtratibus cum ſemiſſe; as autem duodecim denariis, quamquam procedente tempore, aſſibusque factis uncialibus, & mox ſemuncialibus, mutata ſit æris ad argentum proportio, placueritque denarium non jam decem, ſed ſedecim aſſibus permutari.

Aureus nummus, sive ſolidus, unius generis & formæ fuiſſe videtur apud Romanos, quumque viginti quinque denariis argenteis æquipararetur, reſpondet Libris noſtratibus duodecim cum decem aſſibus.

Hinc ſummæ, quæ apud Ciceronem occurrunt, facilè ad noſtratis pecuniæ rationem revocabuntur.

	Libel. Tur.
Mille æris ſeu mille aſſes,	50 l.
Quinquaginta millia æris,	2500 l.
Centum millia æris,	5000 l.
Centum ſeſtertii,	12 l. 10 ſ.
Ducenti ſeſtertii,	25 l.
Seſtertium ſeu mille ſeſtertii nummi,	125 l.
Quinquaginta ſeſtertia,	6250 l.
Centum ſeſtertia,	12500 l.
Summæ, quæ ſequuntur, ferè his adverbiis *bis*, *ter*, *quater*, *quinquies*, *&c.* compendioſè apud ſcriptores exprimi ſolent.	
Mille ſeſtertia, vel ſeſtertium decies, ſubauditur centies, hoc eſt, decies centena millia ſeſtertiûm nummorum,	125000 l.
Quinquagies (centies) ſeſtertium,	625000 l.
Centies ſeſtertium, sive centies centena millia ſeſtertiûm nummorum,	1250000 l.
Millies (centies),	12500000 l.
Bis millies (centies),	25000000 l.

M. T. CICERONIS
ORATIONES.

PRO PUBLIO QUINTIO.
ORATIO PRIMA.

INTER Sex. *Nævium & C. Quintium ſocietas fuerat earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Mortuo C. Quintio, Nævium inter & P. Quintium heredem lis orta eſt de rebus ſocietatis uter utri deberet. Quum dilatis ſæpe vadimoniis, Quintius in Galliam profectus eſſet, Nævius prætorem Burrienum adiit, poſtulavitque ex edicto, ut sibi Quintii bona, quasi latitantis debitoris, possidere liceret. Poſſessionem decrevit prætor, quum nemo abſentem Quintium defenderet. Itaque poſt dies triginta Nævius ea bona proſcripsit, auctionemque in diem certam conſtituit. Tum Sex. Alphenus, abſentis procuratorem ſe denuntians, paratum ſe ju-*

B v

dicio Quintium defendere profeſſus eſt: ſed quum Burrienus decreviſſet, ut ſolus judicatum ſolvi ſatisdaret, tribunos plebis appellavit, e quibus L. Brutus oſtendit ſe interceſſurum, niſi quid inter litigantes conveniret. Convenit ut intra certum tempus Quintius judicio ſe ſiſteret. Eo igitur regreſſo, res biennio pòſt ad prætorem Dolabellam delata eſt, cujus hoc decretum fuit, ut Quintius judicatum ſolvi ſatisdaret, quippe cujus bona a Nævio poſſeſſa eſſent, aut ſponſione adverſarium provocaret, hoc eſt, certam pecuniæ ſummam ſponderet, ni probaret bona ſua ex edicto prætoris poſſeſſa non fuiſſe. Sponſionem facere maluit Quintius, negotiumque a prætore datum eſt C. Aquilio Gallo, Juris Civilis ſcientiâ in primis claro, qui tres ſecum juriſconſultos in conſilium adhibuit.

Acta eſt privata hæc cauſa anno Romæ 672. Sullâ dictatore, coſſ. M. Tullio Deculâ & Cn. Cornelio Dolabellâ, quum Cicero annum ætatis ageret 26. diuque jam in cauſis verſatus eſſet.

M. TULLII CICERONIS ORATIONES.

PRO PUBLIO QUINTIO.

ORATIO PRIMA.

I. QUÆ res in civitate duæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia : quarum alteram, C. Aquili, vereor ; alteram metuo. Eloquentia Q. Hortenſii, ne me in dicendo impediat, nonnihil commoveor : gratia Sex. Nævii ne P. Quintio noceat, id verò non mediocriter pertimeſco.

2. Neque hoc tantopere querendum vi-

deretur, hæc ſumma in illis eſſe, si in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verùm ita ſe res habet, ut ego, qui neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertissimo comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum adverſario gratiosissimo contendat.

3. Illud quoque nobis accedit incommodum, quòd M. Junius, qui hanc cauſam, Aquili, aliquoties apud te egit, homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multùm, & ſæpe verſatus, hoc tempore abeſt, novâ legatione impeditus: & ad me ventum eſt, qui, ut ſumma haberem cetera, temporis quidem certè vix ſatis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, poſſem cognoſcere.

4. Ita, quod mihi conſuevit in ceteris causis eſſe adjumento, id quoque in hac cauſa deficit: nam, quò minùs ingenio poſſum, ſubsidio mihi diligentiam comparavi; quæ quanta sit, nisi tempus & ſpatium datum sit, intelligi non poteſt. Quæ quò plura ſunt, C. Aquili, eò te, & hos, qui tibi in consilio ſunt, meliori mente noſtra verba audire oportebit; ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur.

5. Quòd si tu judex nullo præsidio fuiſſe videbere contra vim & gratiam,

ſolitudini, atque inopiæ : si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate cauſa pendetur ; profectò nihil eſt jam ſanctum, atque sincerum in civitate ; nihil, quod humilitatem cujuſquam, gravitas & virtus judicis conſoletur. Certè aut apud te, & eos, qui tibi adſunt, veritas valebit : aut ex hoc loco repulſa vi & gratiâ, locum, ubi consiſtat, reperire non poterit.

II. Neque eò dico, C. Aquili, quò mihi veniat in dubium tua fides, & conſtantia ; aut quò non in his, quos tibi advocaſti, viris electissimis civitatis, ſpem ſummam habere P. Quintius debeat. Quid ergo eſt ? Primùm magnitudo periculi ſummo timore hominem afficit, quòd uno judicio de fortunis omnibus decernit ; idque dum cogitat, non minùs ſæpe ei venit in mentem poteſtatis, quàm æquitatis tuæ ; propterea quòd omnes, quorum in alterius manu vita posita eſt, ſæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione, ac poteſtate ſunt, quàm, quid debeat facere.

7. Deinde habet adverſarium P. Quintius verbo, Sex. Nævium ; re verâ, hujuſce ætatis homines diſertissimos, fortissimos, ornatissimos noſtræ civitatis, qui communi ſtudio, ſummis opibus Sex. Nævium defendunt : si id eſt defendere, cupiditati alterius obtemperare, quò is faci-

lius, quem velit, iniquo judicio opprimere poſſit.

8. Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquili, dici, aut commemorari poteſt, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunaſque defendam, priore loco cauſam dicere: quum præſertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accuſatoris obtinet, contra me ſit dicturus, cui ſummam copiam, facultatemque dicendi natura largita eſt? Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum adverſarius nullum jecerit; illis autem id tempus impugnandi detur, quum & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit: & si qua in re, id quod parati ſunt facere, falſum crimen, quasi venena tum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit.

9. Id accidit prætoris iniquitate, & injuriâ: primùm, quòd contra omnium conſuetudinem, judicium priùs de probro, quàm de re, maluit fieri; deinde, quòd ita conſtituit id ipſum judicium, ut reus, antequam verbum accuſatoris audiſſet, cauſam dicere cogeretur: quod eorum gratiâ & potentiâ factum eſt, qui, quasi ſua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nævii ſtudio, & cupiditati morem gerunt; & in ejuſmodi rebus opes ſuas experiun-

tur, in quibus, quò plus propter virtutem, nobilitatemque poſſunt, eò minùs, quantum possint, debent oſtendere.

10. Quum, tot tantiſque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, miſericordiam P. Quintius confugerit: quum adhuc ei propter vim adverſariorum non jus par, non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit: quum ei ſummam per injuriam omnia inimica atque infeſta fuerint: te, C. Aquili, voſque, qui in conſilio adeſtis, orat, atque obſecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco conſiſtere, & confirmari patiamini.

III. Id quò faciliùs facere possitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum geſta & contracta sit, cognoſcatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater; ſanè ceterarum rerum paterfamiliâs & prudens, & attentus, una in re paulò minùs consideratus, qui ſocietatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita inſtituto, ut jura ſocietatis, & officia certi patrisfamiliâs noſſe poſſet: non quò ei deeſſet ingenium: nam neque parum facetus ſcurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco eſt umquam exiſtimatus. Quid ergo eſt? Quum ei natura nihil melius, quàm vocem, dediſſet; pater nihil,

præter libertatem, reliquiſſet; vocem in quæſtum contulit: libertate uſus eſt, quò impuniùs dicax eſſet.

12. Quare quòd ſocium tibi eum velles adjungere, nihil erat, niſi ut in tua pecunia condiſceret, qui pecuniæ fructus eſſet. Tamen inductus conſuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, ſocietatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & ruſtica, ſanè benè culta & fructuoſa. Tollitur ab atriis Liciniis, atque a præconum conſeſſu in Galliam Nævius, & trans Alpes uſque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adoleſcentulo quæſtum ſibi inſtituiſſet ſine impendio; poſteaquam neſcio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæſtu contentus eſſe non poterat.

13. Nec mirum, ſi is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæſiverat, magno ſibi quæſtui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad ſe in privatam domum ſevocabat: qua in re ita diligens erat, quaſi ii, qui magnâ fide ſocietatem gererent, arbitrium pro ſocio condemnari ſolerent. Verùm his de rebus non neceſſe habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: tametsi cauſa poſtulat; tamen, quia poſtulat, non flagitat, præteribo.

IV. Quum annos jam complures ſocietas eſſet, & quum ſæpe ſuſpectus Quintio Nævius fuiſſet, neque ita commodè poſſet rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione geſſerat; moritur in Gallia Quintius, quum adeſſet Nævius, & moritur repentinò: heredem teſtamento reliquit hunc P. Quintium; ut ad quem ſummus mœror morte ſuâ veniebat, ad eumdem ſummus honos quoque perveniret.

15. Quo mortuo, nec ita multò pòſt in Galliam proficiſcitur Quintius. Ibi cum iſto Nævio familiariter vivit: annum ferè unà ſunt, quum & de ſocietate inter ſe multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana; neque interea verbum ullum interpoſuit Nævius, aut ſocietatem ſibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuiſſe. Quum æris alieni aliquantulum eſſet relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone ſe facturum eſſe proſcribit, earum rerum, quæ ipſius erant privatæ.

16. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commodè poſſe eo tempore, quæ proſcripſiſſet, vendere: Romæ ſibi nummorum facultatem eſſe, quam, ſi ſaperet, communem exiſtimaret,

pro fraterna illa necessitudine, & pro ipſius affinitate: nam P. Quintii conſobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius; credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum: auctionem velle facere deſiſtit: Romam proficiſcitur: decedit ex Gallia Romam ſimul Nævius.

17. Quum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuiſſet; per te, C. Aquili, decidit P. Quintius, quod liberis ejus diſſolveret. Hoc eò per te agebatur, quòd propter ærariam rationem non ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quantum deberetur, nisi ad Caſtoris quæſiſſet, quantum ſolveretur. Decidis ſtatuiſque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis eſt, quid iis ad denarium ſolveretur.

V. Hæc omnia Quintius agebat auctore, & conſuaſore Nævio. Nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat: non modò enim pollicitus erat in Gallia; ſed Romæ quotidie, simul atque sibi hic annuiſſet, numeraturum ſe dicebat. Quintius porrò iſtum poſſe facere videbat; debere intelligebat; mentiri, quia cauſa, cur mentiretur, non erat, non putabat: quasi domi nummos haberet, ita conſtituit Scapulis ſe daturum:

Nævium certiorem facit : rogat, ut curet, quod dixiſſet.

19. Tum iſte vir optimus (vereor, ne ſe derideri putet, quòd iterum jam dico, optimus) qui hunc in ſummas anguſtias adductum putaret; ut eum ſuis conditionibus in ipſo articulo temporis adſtringeret, aſſem ſeſe negat daturum, nisi priùs de rebus rationibuſque ſocietatis omnibus decidiſſet; & ſciſſet, sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Poſteriùs, inquit, iſta videbimus, Quintius : nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixiſti. Negat ſe aliâ ratione facturum, quod promiſiſſet; non plus ſuâ referre, quàm si, quum auctione venderet, domini juſſu quippiam promiſiſſet.

20. Deſtitutione illâ perculſus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert : in Galliam mittit, ut ea, quæ proſcripſerat, venirent : deteriore tempore abſens auctionatur : Scapulis difficiliore conditione dissolvit. Tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam ſuſpicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quàm primùm, & quàm minima cum moleſtia tota res transigeretur.

21. Dat iſte amicum M. Trebellium : nos communem neceſſarium, qui iſtius domi erat educatus, & quo utebatur iſte plurimùm, propinquum noſtrum Sex. Al-

phenum. Res convenire nullo modo poterat : propterea quòd hic mediocrem jacturam facere cupiebat ; iſte mediocri prædâ contentus non erat.

22. Itaque ex eo tempore res eſſe in vadimonium cœpit. Quum vadimonia ſæpe dilata eſſent, & quum aliquantum temporis in ea re eſſet conſumptum, neque quidquam perfectum eſſet : venit ad vadimonium Nævius.

VI. Obſecro te, C. Aquili, voſque, qui adeſtis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoſcere poſſitis.

23. Ait, ſe auctionatum eſſe in Gallia : quod sibi videretur, ſe vendidiſſe : curaſſe, ne quid sibi ſocietas deberet : ſe jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere : si quid agere ſecum velit Quintius, non recuſare. Hic, quum rem Gallicanam cuperet reviſere, hominem in præſentia non vadatur. Ita sine vadimonio diſceditur. Deinde Romæ dies XXX ferè Quintius commoratur : cum ceteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficiſci poſſet : proficiſcitur.

24. Româ egreditur ante diem II Kalend. Februarii, Scipione & Norbano conſulibus. Quæſo, ut eum diem memoriæ

mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirinâ, vir bonus, & cum primis honeſtus, unà profectus eſt. Quum veniſſent ad vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales iſti adducebat, L. Publicium; qui ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium.

25. Quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum amicos dimittit; ipſe ſuos neceſſarios ab atriis Liciniis, & a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam ſibi adsint horâ ſecundâ poſtridie: veniunt frequentes: teſtificatur iſte, P. Quintium non ſtitiſſe, & ſe ſtitiſſe: tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur: diſceditur: poſtulat a Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona possidere liceat. Jussit bona proſcribi ejus, quicum familiaritas fuerat, ſocietas erat, affinitas, liberis iſtius vivis, divelli nullo modo poterat.

26. Qua ex re intelligi facilè potuit, nullum eſſe officium tam ſanctum, atque ſolenne, quod non avaritia comminuere atque violare ſoleat. Etenim si veritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas colitur, neceſſe eſt, iſte, qui amicum, ſocium, affinem, famâ ac fortunis Spoliare conatus eſt, vanum ſe, & perfidioſum, & impium eſſe fateatur.

27. Libellos Sex. Alphenus, procurator

P. Quintii, familiaris & propinquus Sex. Nævii, dejicit: ſervulum unum, quem iſte prehenderat, abducit: denuntiat, ſeſe procuratorem eſſe: iſtum, æquum eſſe famæ fortuniſque P. Quintii conſulere, & adventum ejus exſpectare: quod si facere nolit, atque imbiberit ejuſmodi rationibus illum ad ſuas conditiones perducere, ſeſe nihil precari; &, si quid agere velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea contra jus, conſuetudinem, edicta prætorum, de ſaltu, agroque communi a ſervis communibus vi detruditur.

VII. Exiſtima, C. Aquili, modo, & ratione omnia Romæ Nævium feciſſe, si hoc, quod per litteras iſtius in Gallia geſtum eſt, rectè atque ordine factum videtur. Expulſus, atque ejectus e prædio Quintius, acceptâ insigni injuriâ, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poſcit, honoris gratiâ nomino. Is eam rem quàm vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoſcere.

29. Alphenus interea Romæ cum iſto gladiatore vetulo quotidie pugnabat: utebatur populo ſanè ſuo, propterea quòd iſte caput petere non desinebat. Iſte poſtulat, ut procurator judicatum ſolvi ſatisdaret. Negat Alphenus, æquum eſſe procuratorem ſatisdare, quòd reus ſatisdare non

deberet, ſi ipſe adeſſet. Appellantur tribuni; a quibus quum eſſet certum auxilium petitum, ita tamen diſceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium ſiſti Sex. Alphenus promitteret.

VIII. Venit Romam Quintius: vadimonium ſiſtit. Iſte, homo acerrimus, bonorum poſſeſſor, expulſor, ereptor, annum & ſex menſes nihil petit: quieſcit: conditionibus hunc, quoad poteſt, producit: a Cn. Dolabella denique prætore poſtulat, ut ſibi Quintius judicatum ſolvi ſatisdet, ex formula, *quòd ab co petat, cujus, ex edicto prætoris, bona dies* XXX *poſſeſſa sint.* Non recuſabat Quintius, quin ita ſatisdare juberet, ſi bona poſſeſſa eſſent ex edicto. Decernit: quàm æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipſum tacuiſſe mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuiſſet. Jubet P. Quintium ſponſionem cum Sex. Nævio facere, *ni bona ſua ex edicto P. Burrieni prætoris dies* XXX *poſſeſſa non eſſent.* Recuſabant, qui aderant tum Quintio: demonſtrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter ſe, aut neuter ſatisdaret: non neceſſe eſſe famam alterius in judicium venire.

31. Clamabat porrò ipſe Quintius ſeſe idcirco nolle ſatisdare, ne videretur judicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe: ſponſionem porrò ſi iſtiuſmodi faceret, ſe,

id quod nunc evenit, de capite ſuo priore loco cauſam eſſe dicturum. Dolabella (quemadmodum ſolent homines nobiles: ſeu rectè, ſeu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo noſtro loco natus aſſequi poſſet) injuriam facere fortiſſimè perſeverat: aut ſatisdare, aut ſponſionem jubet facere; & interea recuſantes noſtros advocatos acerrimè ſubmoveri.

IX. Conturbatus ſanè diſcedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam miſera, tamque iniqua daretur, ut aut ipſe ſe capitis damnaret, ſi ſatisdediſſet; aut cauſam capitis, ſi ſponſionem feciſſet, priore loco diceret. Quum in altera re cauſæ nihil eſſet, quin ſecus judicaret ipſe de ſe; quod judicium graviſſimum eſt: in altera ſpes eſſet ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eò plus opis auferret, quò minùs attuliſſet gratiæ; ſponſionem facere maluit: fecit: te judicem, C. Aquili, ſumpſit: ex ſponſo egit: in hoc ſumma judicii, cauſaque tota conſiſtit.

33. Judicium eſſe, C. Aquili, non de re pecuniaria, ſed de fama fortuniſque P. Quintii vides. Quum majores ita conſtituerint, ut qui pro capite diceret, is poſteriore loco diceret; nos, inauditâ criminatione accuſatorum, priore loco cauſam dicere intelligis: eos porrò, qui defendere conſuerunt, vides accuſare; & ea ingenia converti

verti ad perniciem, quæ antea verſabantur in ſalute atque auxilio ferendo. Illud etiam reſtiterat, quod heſterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, præſtitueres: quam rem facilè a prætore impetraſſent, nisi tu, quod eſſet tuum jus & officium, parteſque docuiſſes. Neque nobis adhuc, præter te, quiſquam fuit, ubi noſtrum jus contra illos obtineremus: neque illis umquam ſatis fuit illud obtinere, quod probari omnibus poſſet: ita sine injuria potentiam levem atque inopem eſſe arbitrantur.

X. Verùm, quoniam tibi inſtat Hortensius, ut eas in consilium: a me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam: queritur, priore patrono cauſam defendente, numquam perorari potuiſſe: non patiar, iſtam manere ſuſpicionem, nos rem judicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me poſſe cauſam commodiùs demonſtrare, quàm antea demonſtrata sit: neque tamen tam multa verba faciam; proptereà quòd & ab illo, qui antè dixit, informata jam cauſa eſt; & a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa poſſum, brevitas poſtulatur, quæ mihimet ipsi amicissima eſt.

35. Faciam, quod te ſæpe animadverti facere, Hortensi: totam cauſæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id ſem-

per facis, quia ſemper potes: ego in hac cauſa faciam, propterea quòd in hac videor poſſe facere. Quod tibi natura dat, ut ſemper possis, id mihi cauſa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines, terminoſque conſtituam, extra quos egredi non possim, si maximè velim; ut & mihi sit propositum de quo dicam, & Hortensius habeat exposita, ad quæ reſpondeat, & tu, C. Aquili, jam antè animo proſpicere possis, quibus de rebus auditurus sis.

36. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, poſſediſſe ex edicto prætoris: in eo ſponsio facta eſt. Oſtendam primùm, cauſam non fuiſſe, cur a prætore poſtulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde, ex edicto te possidere non potuiſſe: poſtremò non poſſediſſe. Quæſo, C. Aquili, voſque, qui eſtis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis: etenim rem faciliùs totam accipietis, si hæc memineritis; & me facilè veſtrâ exiſtimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipſe circumdedi. Nego fuiſſe cauſam, cur poſtularet: nego ex edicto possidere potuiſſe: nego poſſediſſe: hæc tria quum docuero, perorabo.

XI. Non fuit cauſa, cur poſtulares. Quî hoc intelligi poteſt? quia Sex. Nævio

neque ex ſocietatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui acerrimus adverſarius. In hac re te, te, inquam, teſtem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutiùs, poſt mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum ſimul Quintius. Doce, te petiſſe ab eo iſtam neſcio quam innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem feciſſe: dixiſſe deberi. Debuiſſe concedam.

38. Moritur C. Quintius; qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit: heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipſum venit in agrum communem; eò denique, ubi non modò res erat, ſed ratio quoque omnis, & omnes litteræ. Quis tam diſſolutus in re familiari fuiſſet, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, diſſimilis, qui, quum res ab eo, quicum contraxiſſet, receſſiſſet, & ad heredem perveniſſet, non heredem, quum primùm vidiſſet, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controverſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo jure experiretur? Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui ſuos propinquos, ac neceſſarios, caros & honeſtos eſſe, atque haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret, qui uſque eò fervet, ferturque avaritiâ, ut de ſuis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic pro-

pinquo ſuo ullius ornamenti relinquat ?

39. Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam eſt, id datum non eſt, non pecuniam modò, verùm etiam hominis propinqui ſanguinem vitamque eripere conatur ? Huic tu moleſtus eſſe videlicet noluiſti, quem nunc reſpirare liberè non ſinis ? quem nunc interficere nefariè cupis, eum tum pudenter appellare nolebas ? Ita credo. Hominem propinquum, tui obſervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare : ſæpe, ut fit, quum ipſe te confirmaſſes, quum ſtatuiſſes de pecunia mentionem facere, quum paratus meditatuſque veniſſes ; homo timidus, virginali verecundiâ, ſubitò ipſe te retinebas : excidebat repentè oratio : quum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret : id erat profectò.

XII. Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus peperciſſe. Si debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim ; si non ſtatim, paulò quidem pòſt ; si non paulò, at aliquantò ; ſex quidem illis menſibus profectò ; anno vertente sine controverſia. Anno & ſex menſibus verò, quum tibi quotidie poteſtas hominis fuiſſet admonendi, verbum nullum facis : biennio jam confecto ferè, appellas. Quis

tam perditus, ac profuſus nepos, non adesâ jam, ſed abundanti etiam pecuniâ, sic diſſolutus fuiſſet, ut fuit Sex. Nævius? Quum hominem nomino, ſatis mihi videor dicere.

41. Debuit tibi C. Quintius: numquam petiſti. Mortuus eſt ille; res ad heredem venit: quum eum quotidie videres, poſt biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium ſtatim, si quid deberetur, petiturum fuiſſe; an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Reſtat, ut aut ſumma negligentia tibi obſtiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus: neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis eſt argumenti, nihil eſſe debitum Nævio, quòd tamdiu nihil petivit.

XIII. Quid, si hoc ipſum, quod nunc facit, oſtendo teſtimonio eſſe, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua de re controversia eſt? quod eſt hoc judicium, in quo jam biennium verſamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? Verumtamen petit: audiamus.

43. De rationibus & controversiis societatis vult dijudicari. Serò: verùm aliquando

tamen : concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro : pecuniâ meâ tot annos utitur P. Quintius : utatur ſanè : non peto. Quid igitur pugnas? An, quod ſæpe multis in locis dixiſti, ne in civitate ſit? ne locum ſuum, quem adhuc honeſtissimè defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis ſuis omnibus? apud judicem cauſam priore loco dicat : &, eam quum orarit, tum denique vocem accuſatoris audiat? quid? hoc quò pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum eſſe poterat.

44. Ut honeſtiore judicio conflictere? At sine summo ſcelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium ſit? At neque C. Aquilius de capite alterius libenter judicat; & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur? Pecuniam petit : negamus deberi : judicium fiat ſtatim : non recuſamus. Num quid præterea? Si veretur, ut res, judicio facto, parata ſit : judicatum ſolvi ſatis accipiat : quibus a me verbis ſatis accipiet, iisdem ipſe, quod peto, ſatisdet : actum jam poteſt eſſe, C. Aquili, jam tu potes diſcedere liberatus moleſtiâ, propè dicam, non minore, quàm Quintius.

45. Quid agimus, Hortensi? quid de-

hac conditione dicimus? poſſumus aliquando, depoſitis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria diſceptare? poſſumus ita rem noſtram perſequi, ut hominis propinqui caput incolume eſſe patiamur? poſſumus petitoris perſonam capere, accuſatoris deponere? immo, inquit, abs te ſatis accipiam: ego autem tibi non ſatisdabo.

XIV. Quis tandem nobis iſta jura tam æqua deſcribit? quis hoc ſtatuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum eſſe in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris poſſeſſa ſunt. Ergo, id ut confitear, poſtulas; ut, quod numquam factum eſſe judicio defendimus, id, perinde quasi factum sit, noſtro judicio confirmemus.

46. Inveniri ratio, C. Aquili, non poteſt, ut ad ſuum quiſque quàm primùm sine cujuſquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profectò, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quàm unum illud, unde hæc omnia naſcuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, quum poteſtas eſſet agendi quotidie; qui, quo tempore primùm malè agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne conſumpſerit; qui, poſtea vadimonium quoque miſſum fecerit, hunc per insidias vi de agro com-

muni dejecerit; qui, quum de re agendi, nullo recuſante, poteſtas fuiſſet, ſponſionem de probro facere maluerit; qui, quum revocetur ad id judicium, unde hæc nata ſunt omnia, conditionem æquissimam repudiet; fateatur, ſe non pecuniam, ſed vitam & ſanguinem petere; is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abſtuliſſem.

47. Nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioſo judicio, nihil tam copioſâ advocatione uterer, si petendum eſſet: extorquendum eſt invito, atque ingratiis, quod non debet: eripiendum, atque exprimendum eſt: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus eſt: potentes, diſerti, nobiles omnes advocandi ſunt: adhibenda vis eſt veritati: minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus & perterritus ipſe cedat. Quæ mehercule omnia, quum, qui contrà pugnent, video, & quum illum conſeſſum considero, adeſſe, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo poſſe: quum autem ad te, C. Aquili, oculos animumque retuli; quò majore conatu ſtudioque aguntur, eò leviora, infirmioraque exiſtimo.

48. Nihil igitur debuit, ut tu ipſe prædicas. Quid si debuiſſet? continuóne cauſa fuiſſet, cur a prætore poſtulares, ut bona

poſſideres? non opinor id quidem neque jus eſſe, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonſtrat? Vadimonium ſibi ait eſſe deſertum.

XV. Antequam doceo, id factum non eſſe, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione, atque ex omnium conſuetudine rem ipſam, & factum ſimul Sex. Nævii conſiderare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, ſocietas, omnes denique cauſæ & necessitudines veteres intercedebant: illicone ad prætorem ire convenit? continuóne verum fuit poſtulare, ut ex edicto bona poſſidere liceret? ad hæc extrema, & inimiciſſima jura tam cupidè decurrebas, uti tibi nihil in poſterum, quod gravius, atque crudelius facere poſſes, reſervares?

49. Nam quid homini poteſt turpius, quid verò miſerius, aut acerbius uſu venire? quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri poteſt? Pecuniam ſi cuipiam fortuna ademit, aut ſi alicujus eripuit injuria; tamen, dum exiſtimatio eſt integra, facilè conſolatur honeſtas egeſtatem. At non nemo aut ignominiâ affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem ſuis utitur; alterius opes, id quod miſerrimum eſt, non exſpectat: hoc tamen in miſeriis adjumento & ſolatio ſublevatur. Cujus verò bona venierunt; cujus non

C v

modò illæ ampliſſimæ fortunæ, ſed etiam victus veſtituſque neceſſarius ſub præcone cum dedecore ſubjectus eſt; is non modò ex numero vivorum exturbatur, ſed, ſi fieri poteſt, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honeſta ſæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honeſtæ locum relinquit.

50. Ergo hercule, cujus bona ex edicto poſſidentur, hujus omnis fama, & exiſtimatio cum bonis ſimul poſſidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacitè, obſcuréque conceditur: cui magiſtri fiunt, & domini conſtituuntur, qui quâ lege, & qua conditione pereat, pronuntient: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbiſſimum vivo videntique funus ducitur; si funus id habendum sit, quò non amici conveniunt ad exſequias cohoneſtandas, ſed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas & diſtrahendas.

XVI. Itaque majores noſtri rarò id accidere voluerunt; prætores, ut consideratè fieret, comparaverunt: viri boni, quum palam fraudantur, quum experiendi poteſtas non eſt, timidè tamen, & pedetentim iſtuc deſcendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis deſertis, ſæpe illusi ac deſtituti. Considerant enim,

quid & quantum ſit, alterius bona proſcribere. Jugulare civem, ne jure quidem quiſquam bonus vult: mavult enim commemorare, ſe, quum poſſet perdere, pepercifſe, quàm, quum parcere potuerit, perdidiſſe. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis & communis humanitatis causâ: ut, quum ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere posſit.

52. Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res iſta gravissima ſuâ ſponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregaſſet, aut fortuna conjunxiſſet. Ad vadimonium non venit: quis! Is, qui tibi præſtò ſemper fuit. Ergo in eum, qui ſemel hoc commisit, ut tibi præſtò non eſſet, omnia tela conjeciſti, quæ parata ſunt in eos, qui permulta malè agendi causâ, fraudandique fecerunt?

53. Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captionis aliquid vererere; non ſtatim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui conſuluntur, concurriſſes? Quum jus amicitiæ, ſocietatis, affinitatis ageretur: quum officii rationem,

atque exiſtimationis duci conveniret : eo tempore tu non modò ad C. Aquilium, aut L. Lucullum, ſed ne ipſe quidem ad te retuliſti : ne hæc quidem tecum locutus es : Horæ duæ fuerunt : Quintius ad vadimonium non venit; quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba feciſſes, quid ago? reſpiraſſet cupiditas, atque avaritia paululum : aliquid loci rationi & conſilio dediſſes : tu te collegiſſes : non in eam turpitudinem veniſſes, ut hoc tibi eſſet apud tales viros confitendum, quâ tibi horâ vadimonium non ſit obitum, eâdem te horâ consilium cepiſſe hominis propinqui fortunas funditus evertere.

XVII. Ego pro te nunc hoc conſulo poſt tempus, & in aliena re, quod tu in tua re, quum tempus erat, conſulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle : vadimonium mihi non obiit quidam ſocius, & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controverſia de re pecuniaria recens intercedit : poſtulone a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, quum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potiùs denuntiem? Quid eſt, quod hac tandem de re vobis poſsit videri? Profectò si rectè veſtram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multùm me fallit, si conſulamini, quid sitis reſponſuri :

primùm, exſpectare: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. Dici vix poteſt, quàm multa sint, quæ reſpondeatis antè fieri oportere, quàm ad hanc rationem extremam neceſſariam devenire.

55. Quid ad hæc Nævius? Ridet ſcilicet noſtram amentiam, qui in vita ſua rationem ſummi officii desideremus, & inſtituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum iſta ſumma ſanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, iſta officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, ſed quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini: vetus eſt, *De ſcurra multò faciliùs divitem, quàm patremfamiliâs fieri poſſe*. Hæc ille, si verbis non audet, re quidem verâ palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum inſtituto vivere, multa oportet diſcat, atque dediſcat: quorum illi ætati utrumque difficile eſt.

XVIII. Non dubitavi, inquit, quum vadimonium deſertum eſſet, bona proſcribere. Improbè: verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi poſtulas, concedamus. Quid si numquam deſeruit? si iſta cauſa abs te tota per ſummam fraudem & malitiam ficta eſt? si vadimonium omnino

tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiam ſi deſertum vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum, improbiſſimus reperiebare: num malitioſum? non negas: fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas: audacem? cupidum? perfidioſum? vulgaria, & obſoleta ſunt; res autem nova, atque inaudita.

57. Quid ergo eſt? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quàm natura fert, aut levioribus, quàm cauſa poſtulat. Ais eſſe vadimonium deſertum. Quæsivit a te ſtatim ut Romam rediit Quintius; quo die vadimonium iſtuc factum eſſe diceres. Reſpondiſti ſtatim, Nonis Februarii. Diſcedens in memoriam rediit Quintius, quo die Româ in Galliam profectus ſit: ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Februarii. Nonis Februarii ſi Romæ fuit, cauſæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiſerit.

58. Quid? hoc inveniri qui poteſt? Profectus eſt unà L. Albius, homo in primis honeſtus: dicet teſtimonium. Profecuti ſunt familiares & Albium, & Quintium: dicent hi quoque teſtimonium. Litteræ P. Quintii, teſtes tot, quibus omnibus cauſa juſtissima eſt cur ſcire potue-

rint, nulla cur mentiantur, cum adſtipulatore tuo comparabuntur.

59. Et in hac ejuſmodi cauſa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miſer, periculoque verſabitur? & vehementiùs eum gratia adverſarii perterrebit, quàm fides judicis conſolabitur? Vixit enim ſemper incultè atque horridè: naturâ triſti ac reconditâ fuit: non ad ſolarium, non in campo, non in conviviis verſatus eſt: id egit, ut amicos obſervantiâ, rem parcimoniâ retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus ſplendor omnis his moribus obſolevit. At, si in cauſa pari diſcedere inferior videretur, tamen eſſet non mediocriter conquerendum. Nunc in cauſa ſuperiore, ne ut par quidem sit, poſtulat: inferiorem eſſe ſe patitur, duntaxat uſque eò, ne cum bonis, famâ, fortuniſque omnibus Sex. Nævii cupiditati crudelitatique dedatur.

XIX. Docui, quod primùm pollicitus ſum, C. Aquili, cauſam omnino, cur poſtularet, non fuiſſe: quòd neque pecunia debebatur: &, si maximè deberetur, commiſſum nihil eſſe, quare ad iſtam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii poſſidere nullo modo potuiſſe. Recita edictum: *Qui fraudationis causâ latitarit.* Non eſt is Quintius: nisi si latitant, qui ad nego-

tium ſuum, relicto procuratore, proficiſcuntur. *Cui heres non exſtabit.* Ne is quidem. *Qui exsilii causâ ſolum verterit.* * * Quo tempore exiſtimas oportuiſſe, Nævi, abſentem Quintium defendi, aut quo modo? tum, quum poſtulabas, ut bona possideres? nemo affuit: neque enim quiſquam divinare poterat, te poſtulaturum: neque quemquam attinebat id recuſare, quod prætor, non fieri, ſed ex edicto ſuo fieri jubebat.

61. Qui locus igitur abſentis defendendi procuratori primus datus eſt? quum proſcribebas? Ergo affuit: non paſſus eſt: libellos dejecit Sex. Alphenus: qui primus erat officii gradus, ſervatus eſt a procuratore ſumma cum diligentia. Videamus, quæ deinde sint conſecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere: non patitur Alphenus: vi tibi adimit; curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque ſummè conſtat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: ſequitur. Judicium poſtulas: non recuſat. Quid aliud sit abſentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigioſum, improbum, qui poſſet ſcurræ divitis quotidianum convicium ſuſtinere. Ni-

hil minùs. Eques Romanus locuples, ſui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus eſt, procuratorem Romæ reliquit.

XX. Et audes, Sex. Nævi, negare abſentem defenſum eſſe Quintium, quum eum defenderit idem, qui te ſolebat? &, quum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas: conaris hoc dicere, neminem exſtitiſſe, qui Quintium judicio defenderet?

63. Poſtulabam, inquit, ut ſatisdaret. Injuriâ poſtulabas. Ita jubebare. Recuſabat Alphenus. Ita: verùm prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hîc te, inquit, teneo: non eſt iſtud judicium pati, neque judicio defendere, quum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, quum attendo quâ prudentiâ ſit Hortensius, dictuгum eſſe eum non arbitror: quum autem antea dixiſſe audio, & cauſam ipſam conſidero, quid aliud dicere poſſit, non reperio: fatetur enim libellos Alphenum dejeciſſe; vadimonium promisiſſe; judicium quin acciperet in ea ipſa verba, quæ Nævius edebat, non recuſaſſe; ita tamen, more & inſtituto, per eum magiſtratum, qui auxilii cauſâ conſtitutus eſt.

64. Aut hæc facta non ſint, neceſſe eſt; aut C. Aquilius, talis vir, juratus hoc jus

in civitate conſtituat, cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quiſque in verba poſtularit; cujus procurator a prætore tribunos appellare auſus ſit, eum non defendi; ejus bona rectè possideri poſſe; ei miſero, abſenti, ignaro fortunarum ſuarum, omnia vitæ ornamenta per ſummum dedecus & ignominiam diripi convenire.

65. Quod ſi probari nemini poteſt; illud certè probari omnibus neceſſe eſt, defenſum eſſe judicio abſentem Quintium. Quod quum ita eſt, ex edicto bona poſſeſſa non ſunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita eſt, procuratorem decreto prætoris oportuiſſe parere. Quid si M. Brutus interceſſurum ſe dixit palam, nisi quid inter ipſum Alphenum & Nævium conveniret? videturne intercessiſſe appellatio tribunorum, non moræ, ſed auxilii causâ?

XXI. Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere poſſent, judicio defendi Quintium, ne qua ſubeſſe poſſet aliena aut ipsius officio, aut hujus exiſtimatione ſuſpicio, viros bonos complures advocat: teſtatur iſto audiente, ſe pro communi neceſsitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium abſentem sine cauſa facere conetur: sin autem inimicissimè atque infeſtissimè contendere perſeveret, ſe paratum eſſe omni rectâ atque honeſtâ

ratione defendere, quod petat, non deberi : ſe judicium id, quod edat, accipere.

67. Ejus rei, conditioniſque tabellas obsignaverunt viri boni complures : res in dubium venire non poteſt : ſit, rebus omnibus integris, neque proſcriptis, neque poſſessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio ſiſti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius : jacet res in controverſiis, iſto calumniante, biennium, uſque dum inveniretur, quâ ratione res ab usitata conſuetudine recederet, & in hoc singulare judicium cauſa omnis concluderetur.

68. Quod officium, C. Aquili, commemorari procuratoris poteſt, quod ab Alpheno præteritum eſſe videatur? Quid affertur, quare P. Quintius abſens negetur eſſe defenſus? an verò id, quod Hortensium, quia nuper injecit, & quia Nævius ſemper id clamitat, dicturum arbitror, non fuiſſe Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri; illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuiſſe, ſed gratioſum fuiſſe. Mihi autem ad vincendum ſatis eſt, fuiſſe procuratorem, quicum experiri poſſet. Qualis is fuerit, si modò abſentem defendebat per jus & magiſtratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

69. Erat, inquit, illarum partium. Quidni? qui apud te eſſet educatus; quem tu a puero ſic inſtituiſſes, ut nobili ne gladiatori quidem cederet: ſicut tu ſemper ſummè concupiſti; idem volebat Alphenus: eâ re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat. Tu contrà Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim & ſcelus plurimùm, &, quod poterant, id audebant. An omnes tu iſtos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere non palam, ſed his ipſis, quos advocaſti. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere.

XXII. Unum illud dico: si propter partium ſtudium potens erat Alphenus; potentiſſimus Nævius: si fretus gratiâ poſtulabat aliquid iniquius Alphenus; multò iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, venuſtate, artificio tu facilè viciſti. Ut alia omittam, hoc ſatis eſt. Alphenus cum iis, & propter eos periit, quos diligebat: tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti.

71. Quòd si tum par tibi jus cum Alpheno fuiſſe non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magiſtratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni cauſa consiſteret: quid hoc tempore Quintio ſtatuendum eſt? cui neque magiſtratus adhuc æquus inventus eſt, neque judicium redditum eſt usitatum: non conditio, non ſponsio, non denique ulla umquam intercessit poſtulatio, mitto æqua, verùm ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controversia eſt: nihil ad me attinet; cauſam capitis dicas oportet. Accuſa, ubi ita neceſſe eſt. Non, inquit, nisi tu antè, novo modo, priore loco dixeris: dicendum neceſſariò eſt: præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum: judex ipſe arceſſetur.

72. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui ſplendorem noſtrum & gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentiâ, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, exiſtimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam & conſeſſum non modò P. Quintius, qui de capite decernit, ſed quivis, qui extra periculum sit, perhorreſcat. Hæc eſt iniqua certatio, non illa,

quâ tu contra Alphenum velitabaris: huic, ne ubi conſiſteret quidem contra te, locum reliquiſti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negaſſe ſe procuratorem eſſe, non dejeciſſe libellos, judicium accipere noluiſſe; aut, quum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non poſſediſſe concedas.

XXIII. Etenim, si ex edicto poſſediſti; quæro, cur bona non venierint? cur ceteri ſponſores & creditores non convenerint? Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt; & complures fuerunt: propterea quòd C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergo eſt? Homines erant ab hoc omnes alienissimi; & iis debebatur; neque tamen quiſquam inventus eſt tam insignitè improbus, qui violare P. Quintii exiſtimationem abſentis auderet.

74. Unus fuit, affinis, ſocius, neceſſarius, Sex. Nævius, qui quum ipſe ultro deberet, quasi eximio præmio ſceleris exposito, cupidissimè contenderet, ut per ſe afflictum atque everſum propinquum ſuum, non modò honeſtè partis bonis, verùm etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi ſunt? quis eſt, qui fraudationis causâ latuiſſe dicat? quis, qui abſentem defenſum neget eſſe Quintium? Nemo invenitur.

75. At contrà omnes, quibuſcum ratio huic aut eſt, aut fuit, adſunt, defendunt: fides hujus multis locis cognita, ne perfidiâ Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujuſmodi ſponſionem teſtes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: Vadimonium mihi deſeruit: me fraudavit: à me nominis ejus, quod inficiatus eſſet, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur teſtes, qui hæc dicant. Verùm, opinor, viderimus, quum dixerint: unum tamen hoc cogitent, ita ſe graves eſſe, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; sin eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, ſed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.

XXIV. Ego hæc duo quæro: primùm, quâ ratione Nævius ſuſceptum negotium non tranſegerit; hoc eſt, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad iſtam rationem nemo acceſſerit; ut neceſſariò confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuiſſe, neque te ipſum id, quod turpissimè ſuſcepiſſes, perſeverare, & transigere potuiſſe. Quid si tu ipſe, Sex. Nævi, ſtatuiſti, bona P. Quintii ex edicto poſſeſſa non eſſe? opinor,

tuum teſtimonium, quod in aliena re leve eſſet, id in tua, quoniam contra te eſt, gravissimum debet eſſe. Emiſti bona Sex. Alpheni, L. Sullâ dictatore vendente; ſocium tibi in hujus bonis edidiſti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam ſocietatem coibas, qui te in hereditaria ſocietate fraudarat? & eum judicio tuo comprobabas, quem ſpoliatum famâ fortuniſque omnibus arbitrabare?

77. Diffidebam mehercule, C. Aquili, ſatis animo certo & confirmato me poſſe in hac cauſa consiſtere. Sic cogitabam; quum contrà dicturus eſſet Hortensius, & quum eſſet attentè auditurus Philippus, fore uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Roſcio, cujus ſoror eſt cum P. Quintio, quum a me peteret, & ſummè contenderet, ut ſuum propinquum defenderem, mihi perdifficile eſſe contra tales oratores non modò tantam cauſam perorare, ſed omnino verbum facere conari. Quum cupidiùs inſtaret; homini pro amicitia familiariùs dixi, mihi videri ore durissimo eſſe, qui præſente eo geſtum agere conaretur: qui verò cum ipſo contenderent, eos, etiam si quid antea recti, aut venuſti habere visi ſunt, id amittere: ne quid mihi ejuſmodi accideret, quum contra talem artificem dicturus eſſem, me vereri.

XXV.

XXV. Tum mihi Roſcius, & alia multa confirmandi mei cauſâ dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito ipſo officio, & ſtudio, quod habebat erga propinquum ſuum, quemvis commoveret. Etenim, quum artifex ejuſmodi sit, ut ſolus dignus videatur eſſe, qui in ſcena ſpectetur: tum vir ejuſmodi eſt, ut ſolus dignus videatur, qui eò non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi cauſam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem eſſe, qui possit biduo, aut ſummum triduo, ſeptingenta millia paſſuum ambulare? tamenne vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? minimè, inquam. Sed quid id ad rem?

79. Nimirum, inquit, in eo cauſa conſiſtit. Quomodo? Docet me ejuſmodi rem, & factum simul Sex. Nævii, quod si ſolum proferretur, ſatis eſſe deberet. Quod abs te, C. Aquili, & a vobis, qui adeſtis in consilio, quæſo, ut diligenter attendatis: profectò intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnaſſe, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, reſtitiſſe. Bona poſtulas, ut ex edicto possidere liceat. Quo die? Te ipſum, Nævi, volo audire: volo inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Nævi, diem. Ante

v. Kalend. intercalares. Bene agis. Quàm longè eſt hinc in ſaltum veſtrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC. millia paſſuum. Optimè. De ſaltu dejicitur Quintius: quo die? poſſumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verùm & ſerò, & nequidquam pudet. Dejicitur de ſaltu, C. Aquili, pridie Kalendas intercalares. Biduo pòſt, aut, ut ſtatim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC. millia paſſuum conficiuntur. O rem incredibilem! ô cupiditatem inconsideratam! ô nuntium volucrem! Adminiſtri & ſatellites Sex. Nævii Româ trans Alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejuſmodi nuntios, ſeu potiùs Pegaſos habeat!

XXVI. Hìc ego, si Craſſi omnes cum Antoniis exsiſtant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc cauſam voles cum Hortensio dicere, tamen ſuperior sim neceſſe eſt. Non enim, quemadmodum putatis, omnia ſunt in eloquentia: eſt quædam tamen ita perſpicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit.

81. An, antequam poſtulaſti, ut bona possideres, misiſti, qui curarent, ut dominus de ſuo fundo a ſua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige: alterum incredibile eſt; alterum nefarium; & ante

hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia paſſuum vis eſſe decurſa biduo ? Dic : negas ? antè igitur misiſti : malo. Si enim illud diceres ; improbè mentiri viderere : quum hoc confiteris ; id te admisiſſe concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquilio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur ?

82. Quid hæc amentia, quid hæc feſtinatio, quid hæc immaturitas tanta significat ? non vim ? non ſcelus ? non latrocinium ? non denique omnia potiùs, quàm jus, quàm officium, quàm pudorem ? Mittis injuſſu prætoris : quo consilio ? juſſurum ſciebas ? quid ? quum jussiſſet, tum mittere nonne poteras ? Poſtulaturus eras. Quando ? poſt dies XXX. Nempe si te nihil impediret : si voluntas eadem maneret : si valeres : denique si viveres. Prætor jussiſſet. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, si nemo recuſaret, qui, ex ipsius decreto, & ſatiſdaret, & judicium accipere vellet.

83. Nam, per deos immortales ! si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum ſatiſdaret, & judicium accipere vellet ; denique omnia, quæ poſtulares, facere voluiſſet ; quid ageres ? revocares eum, quem in Galliam miſeras ? At hic

quidem jam de fundo expulſus ; jam a ſuis diis penatibus præceps ejectus ; jam (quod indignissimum eſt) ſuorum ſervorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus eſſet. Corrigeres hæc ſcilicet tu poſtea. De cujuſquam vita dicere audes, qui hoc concedas neceſſe eſt, ita te cæcum cupiditate & avaritiâ fuiſſe, ut, quum poſtea quid futurum eſſet, ignorares ; accidere autem multa poſſent ; ſpem maleficii præſentis in incerto reliqui temporis eventu collocares ? Atque hæc perinde loquor, quasi ipſo illo tempore, quum te prætor jussiſſet ex edicto possidere, si in poſſessionem misiſſes, debueris, aut potueris P. Quintium de poſſessione deturbare.

XXVII. Omnia ſunt, C. Aquili, ejuſmodi, quivis ut perſpicere possit, in hac cauſa improbitatem & gratiam cum inopia & veritate contendere. Prætor te quemadmodum possidere jussit ? opinor, ex edicto. Sponsio quæ in verba facta eſt ? *Ni ex edicto prætoris bona P. Quintii poſſeſſa non sint.* Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere ? Num quid eſt cauſæ, C. Aquili, quin si longè aliter poſſedit, quàm prætor edixit, iſte ex edicto non poſſederit, ego ſponsione vicerim ? Nihil opinor. Cognoſcamus edictum. *Qui ex edicto meo in poſſeſſionem*

venerint. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas : ais enim te ex edicto veniſſe : tibi, quid facias, definit : te inſtituit, tibi præcepta dat. *Eos ita videtur in poſſeſſione eſſe oportere.* Quomodo ? *Quod ibidem rectè cuſtodire poterunt, id ibidem cuſtodiant. Quod non poterunt, id auferre, & abducere licebit.* Quid tum ? *Dominum*, inquit, *invitum detrudere non placet.* Eum ipſum, qui fraudandi causâ latitet : eum ipſum, quem judicio nemo defendat : eum ipſum, qui cum omnibus creditoribus ſuis malè agat, invitum de prædio detrudi vetat.

85. Proficiſcenti tibi in poſſeſſionem prætor ipſe, Sex. Nævi, palam dicit : ita poſſideto, ut tecum simul poſſideat Quintius : ita poſſideto, ut Quintio vis ne afferatur. Quid ? tu id quemadmodum obſervas ? mitto illud dicere, eum, qui nòn latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator eſſet ; eum, qui tibi vadimonium non deſeruiſſet ; hæc omnia mitto : illud dico, dominum expulſum eſſe de prædio : domino a familia ſua manus allatas eſſe ante ſuos Lares familiares : hoc dico * * *.

XXVIII. Nævium ne appellaſſe quidem Quintium, quum simul eſſet, experiri poſſet quotidie : deinde, quòd omnia judicia difficillima cum ſumma ſua invi-

dia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quàm illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi poſſet: ex quo uno hæc omnia nata, & profecta eſſe concedit: quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum ſolvi ſatiſdaturum, dum ipſe, si quid peteret, pari conditione uteretur.

86. Oſtendi, quàm multa antè fieri convenerit, quàm hominis propinqui bona poſſideri poſtularentur: præſertim quum Romæ domus ejus, uxor, liberi eſſent, & procurator æquè utriuſque neceſſarius. Docui, quum deſertum eſſe dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuiſſe: quo die hunc ſibi promiſiſſe dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuiſſe: id teſtibus me pollicitus ſum planum facturum, qui & ſcire deberent, & cauſam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuiſſe bona poſſideri, demonſtravi; quòd neque fraudandi causâ latitaſſet, neque exsilii causâ ſolum vertiſſe diceretur.

87. Reliquum eſt, ut eum nemo judicio defenderit: quod contrà copioſiſſimè defenſum eſſe contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo; ſed ab equite Romano propinquo & neceſſario ſuo, quem ipſe Sex. Nævius procuratorem relinquere an-

tea conſueſſet : neque eum, ſi tribunos appellarit, idcirco minùs judicium pati paratum fuiſſe : neque potentiâ procuratoris Nævio jus ereptum : contrà, iſtum potentiâ ſuâ tum tantummodò ſuperiorem fuiſſe, nunc nobis vix reſpirandi poteſtatem dare.

XXIX. Quæsivi, quæ cauſa fuiſſet, cur bona non veniſſent, quum ex edicto poſſiderentur : deinde illud quoque requiſivi, quâ ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contrà dicat, omneſque pro P. Quintio pugnent : præſertim quum in tali judicio teſtimonia creditorum exiſtimentur ad rem maximè pertinere. Poſtea ſum uſus adverſarii teſtimonio, qui ſibi eum nuper edidit ſocium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonſtrat fuiſſe. Tum illam incredibilem celeritatem, ſeu potiùs audaciam, protuli : confirmavi, neceſſe eſſe aut biduo DCC. millia paſſuum eſſe decurſa, aut Sex. Nævium diebus compluribus antè in poſſeſſionem miſiſſe, quàm poſtularet, ut ei liceret bona poſſidere.

89. Poſtea recitavi edictum, quod apertè dominum de prædio detrudi vetaret : in quo conſtitit, Nævium ex edicto non poſſediſſe, quum confiteretur ex prædio vi detruſum eſſe Quintium. Omnino autem

bona poſſeſſa non eſſe conſtitui : quòd bonorum poſſessio ſpectetur non in aliqua parte, ſed in universis, quæ teneri, ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuiſſe, quò iſte ne adſpirarit quidem : ſervos complures, ex quibus iſte poſſederit neminem, ne attigerit quidem : unum fuiſſe, quem attingere conatus sit : prohibitum fuiſſe : quieviſſe.

90. In ipſa Gallia cognoſtis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non veniſſe. Denique ex ipſo ſaltu, quem, per vim expulſo ſocio, poſſedit, ſervos privatos Quintii non omnes ejectos eſſe. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatiſque Sex. Nævii, quivis poteſt intelligere, iſtum nihil aliud egiſſe, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis eſt, ſuum façere possit.

XXX. Nunc cauſâ peroratâ, res ipſa, & periculi magnitudo, C. Aquili, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio ſunt, obſecret, obteſteturque P. Quintius per ſenectutem, ac ſolitudinem ſuam, nihil aliud, nisi ut veſtræ naturæ, bonitatique obſequamini : ut, quum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad miſericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem.

92. Quo die ad te judicem venimus,

eodem die illorum minas, quas antè horrebamus, negligere cœpimus. Si cauſa cum cauſa contenderet; nos noſtram perfacilè cuivis probaturos ſtatuebamus. Quòd vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret; idcirco nobis etiam magis te judice opus eſſe arbitrati ſumus. Ea res enim nunc in diſcrimine verſatur, utrumne poſſit ſe contra luxuriam ac licentiam ruſticana illa atque inculta parcimonia defendere; an deformata, atque ornamentis omnibus ſpoliata, nuda cupiditati, petulantiæque addicatur.

93. Non comparat ſe tecum gratiâ P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit: omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, ſe non bellè dicere, non ad voluntatem loqui poſſe: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profuſis ſumptibus vivere: non ornare magnificè, ſplendidéque convivium: non habere domum clauſam pudori & ſanctimoniæ, patentem, atque adeo expoſitam cupiditati & voluptatibus: contrà, ſibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino ſemper horridam atque aridam cordi fuiſſe: iſta ſuperiora eſſe, ac plurimùm poſſe his moribus ſentit.

94. Quid ergo eſt? non uſque eò ta-

men, ut in capite, fortuniſque hominum honeſtissimorum dominentur ii, qui relictâ bonorum virorum diſciplinâ, & quæstum & ſumptum Gallonii ſequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: si eſt homini honeſto locus in civitate, invito Nævio: si fas eſt reſpirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Nævii: si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea poteſt contra petulantiam, te defendente, obtinere: ſpes eſt hunc miſerum atque infelicem aliquando tandem poſſe consiſtere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit, quod non licet: quid agendum eſt? qui deus appellandus eſt? cujus hominis fides imploranda eſt? qui denique queſtus, qui mœror dignus inveniri in calamitate tanta poteſt?

XXXI. Miſerum eſt exturbari fortunis omnibus; miſerius eſt, injuriâ: acerbum eſt ab aliquo circumveniri; acerbius, a propinquo: calamitoſum eſt bonis everti; calamitosius, cum dedecore: funeſtum eſt a forti atque honeſto viro jugulari; funeſtius, ab eo, cujus vox in præconio quæſtu proſtitit: indignum eſt a pari vinci, aut ſuperiore; indignius, ab inferiore atque humiliore: luctuoſum eſt tradi alteri

cum bonis; luctuoſius, inimico: horribile eſt cauſam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere.

96. Omnia circumſpexit Quintius, omnia periclitatus eſt, C. Aquili: non prætorem modò, a quo jus impetraret, invenire potuit, atque adeò ne unde arbitratu quidem ſuo poſtularet: ſed ne amicos quidem Sex. Nævii; quorum ſæpe, & diu ad pedes jacuit ſtratus, obſecrans per deos immortales, ut aut ſecum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent.

97. Denique ipsius inimici vultum ſuperbissimum ſubiit: ipsius Sex. Nævii lacrymans manum prehendit, in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam: obſecravit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo eſt, ut aliquando miſericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis ſuæ; si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut ſecum aliquid, integrâ ſuâ famâ, qualibet, dummodò tolerabili, conditione transigeret.

98. Ab ipſo repudiatus, ab amicis ejus non ſublevatus, ab omni magiſtratu agitatus, atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi ſe, tibi ſuas omnes opes, fortunaſque commen-

D vj

dat : tibi committit exiſtimationem ac ſpem reliquæ vitæ : multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, ſed miſer confugit. E fundo ornatiſſimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, quum illum in ſuis paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nubili dotem conficere non poſſet, nihil alienum tamen vitâ ſuperiore commiſit.

99. Itaque te hoc obſecrat, C. Aquili, ut, quam exiſtimationem, quam honeſtatem in judicium tuum propè actâ jam ætate, decursâque attulit, eam liceat ei ſecum ex hoc loco efferre : ne is, de cujus officio nemo umquam dubitavit, ſexageſimo denique anno, dedecore, maculâ, turpiſſimâque ignominiâ notetur : ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro ſpoliis abutatur : ne per te ferat, quò minùs, quæ exiſtimatio P. Quintium uſque ad ſenectutem perduxit, eadem uſque ad rogum proſequatur.

PRO
SEX. ROSCIO AMERINO,
ORATIO SECUNDA.

SEX. *Roſcius pater, municeps Amerinus, locuples fuit. Is, finitâ proſcriptione Sullanâ, Romæ rediens a cœna occiſus eſt, bonaque ejus, tamquam proſcripti, minimo pretio empta ſunt a Chryſogono Sullæ liberto, impellentibus ad eam emptionem duobus Roſciis, item Amerinis, qui Roſcii patris dudum inimici fuerant. Hi ne Roſcii filius hereditatem paternam repeteret, nomen ejus de parricidio detulerunt per Erucium quemdam, veterem*

accuſatorem. Reum Cicero ita de-ſendit, ut crimen in adverſarios re-gerat.

Primam hanc cauſam publicam egit Tullius, anno Romæ 673. Sullâ iterum & Metello Coss. quum annum ætatis ageret 27.

I. CREDO ego vos, Judices, mirari, quid ſit, quòd, quum tot ſummi oratores, hominesque nobilissimi ſedeant, ego potissimùm ſurrexerim, is qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate ſim cum iis, qui ſedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adeſſe in hac cauſa, injuriam novo ſcelere conflatam putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent: ita fit, ut adsint, propterea quòd officium ſequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt.

2. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minimè. At tantò officiosior, quàm ceteri? ne iſtius quidem laudis ita ſum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut cauſam Sex. Roſcii reciperem?

quia, si quis iſtorum dixiſſet, quos videtis adeſſe, in quibus ſumma auctoritas eſt, atque amplitudo; si verbum de republica feciſſet, id quod in hac cauſa fieri neceſſe eſt; multò plura dixiſſe, quàm dixiſſet, putaretur.

3. Ego etiamsi omnia, quæ dicenda ſunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deinde, quòd ceterorum neque dictum obſcurum poteſt eſſe, propter nobilitatem & amplitudinem; neque temere dicto concedi, propter ætatem & prudentiam: ego si quid liberiùs dixero, vel occultum eſſe, propterea quòd nondum ad rempublicam acceſſi, vel ignoſci adoleſcentiæ meæ poterit: tametsi non modò ignoſcendi ratio, verùm etiam cognoſcendi conſuetudo jam de civitate ſublata eſt.

4. Accedit illa quoque cauſa, quòd a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis ſalvo officio ſe facere poſſe arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitiâ, & beneficiis, & dignitate plurimùm poſſunt: quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aſpernari, nec voluntatem negligere debeam.

II. His de causis ego huic cauſæ patronus exſtiti, non electus unus, qui ma-

ximo ingenio, ſed relictus ex omnibus, qui minimo periculo poſſem dicere: neque uti ſatis firmo præſidio defenſus Sex. Roſcius, verùm uti ne omnino deſertus eſſet. Forsitan quæratis, qui iſte terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quominus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum conſueverunt, cauſam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum eſt, propterea quòd conſultò ab accuſatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non eſt.

6. Quæ res ea eſt? bona patris hujusce Sex. Roſcii, quæ ſunt ſexagies: quæ de viro fortissimo, & clarissimo, L. Sulla, quem honoris causâ nomino, duobus millibus nummûm ſe dicit emiſſe adoleſcens vel potentissimus hoc tempore noſtræ civitatis, L. Cornelius Chryſogonus. Is a vòbis, Judices, hoc poſtulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, nullo jure invaſerit; quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roſcii obſtare, atque officere videatur; deleatis ex animo ſuo ſuſpicionem omnem, metumque tollatis: ſeſe, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum & copioſum poſſe obtinere: damnato & ejecto, ſperat ſe poſſe, quod adeptus eſt per ſcelus, id per luxuriam

effundere atque conſumere. Hunc ſibi ex animo ſcrupulum, qui ſe dies noctesque ſtimulat ac pungit, ut evellatis, poſtulat: ut ad hanc ſuam prædam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua & honeſta poſtulatio videtur, Judices: ego contrà brevem poſtulationem affero, &, quomodo mihi perſuadeo, aliquantò æquiorem.

III. Primùm a Chryſogono peto, ut pecuniâ, fortuniſque noſtris contentus ſit, ſanguinem & vitam ne petat: deinde a vobis, Judices, ut audacium ſceleri reſiſtatis, innocentium calamitatem levetis, & in cauſa Sex. Roſcii, periculum, quod in omnes intenditur, propulſetis.

8. Quòd si aut cauſa criminis, aut facti ſuſpicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine ſecuti; poſtremò, si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud cauſæ inveneritis; non recuſamus, quin illorum libidini Sex. Roſcii vita dedatur: sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus ſatis nihil eſt: si hoc ſolum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roſcii, velut cumulus, accedat: nonne quum multa indigna, tum vel hoc indigniſsimum eſt, vos idoneos habitos, per quo-

rum ſententias, juſque jurandum id aſſequantur, quod antea ipsi ſcelere & ferro aſſequi conſuerunt? Qui ex civitate in ſenatum propter dignitatem, ex ſenatu in hoc consilium delecti eſtis propter ſeveritatem, ab his hoc poſtulare homines sicarios, atque gladiatores, non modò ut ſupplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis ſuis metuere atque horrere debent, verùm etiam ut ſpoliis Sex. Roſcii hoc judicio ornati auctique diſcedant?

IV. His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque ſatis me commodè dicere, neque ſatis graviter conqueri, neque ſatis libere vociferari poſſe intelligo: nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & veſtra dignitas, & vis adverſariorum, & Sex. Roſcii pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, Judices, ut attentè, bonaque cum venia verba mea audiatis.

10. Fide, ſapientiâque veſtrâ fretus, plus oneris ſuſtuli, quàm ferre me poſſe intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, ſtudio, & induſtriâ, Judices: ſin a vobis, id quod non ſpero, deferar; tamen animo non deficiam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam: quòd si perferre non

potero ; opprimi me onere officii malo, quàm id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæſo, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuiſti, quum huic idem quæſtioni judex præeſſes, talem te & nobis, & populo Romano hoc tempore impertias.

V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides : quæ ſit omnium mortalium exſpectatio, quæ cupiditas, ut acria, ac ſevera judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter ſicarios hoc primum committitur, quum interea cædes indigniſſimæ, maximæque factæ ſint. Omnes hanc quæſtionem, te prætore, de manifeſtis maleficiis, quotidianoque ſanguine haud remiſſiùs ſperant futuram.

12. Quâ vociferatione in ceteris judiciis accuſatores uti conſueverunt, eâ nos hoc tempore utimur, qui cauſam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobiſque, Judices, ut quàm acerrimè maleficia vindicetis ; ut quàm fortiſſimè hominibus audaciſſimis reſiſtatis ; ut hoc cogitetis, niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit, oſtendetis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, ut non

modò clam, verùm etiam hîc in foro; ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, Judices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint.

13. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, niſi ut id fieri liceat? Accuſant ii, qui in fortunas hujus invaſerunt: cauſam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sex. Roſcii, bono fuit: cauſam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verùm etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſummè cupierunt: cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, ne hîc ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos populus poſcit: cauſam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat.

14. Atque ut faciliùs intelligere poſſitis, Judices, ea quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quàm hæc ſunt, quæ dicimus; ab initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus; quò faciliùs & hujus hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reipublicæ calamitatem.

VI. Sex. Roſcius, pater hujuſce, municeps Amerinus, fuit quum genere, & nobilitate, & pecuniâ, non modò ſui municipii, verùm etiam ejus vicinitatis

facilè primus, tum gratiâ atque hoſpitiis florens hominum nobilissimorum. Nam, cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modò hoſpitium, verùm etiam domeſticus uſus & conſuetudo; quas, ut æquum eſt, familias, honeſtatis, amplitudiniſque gratiâ nomino. Itaque ex ſuis omnibus commodis hoc ſolum filio reliquit: nam patrimonium domeſtici prædones vi ereptum possident; fama & vita innocentis ab hoſpitibus amiciſque paternis defenditur.

16. Hic quum omni tempore nobilitatis fautor fuiſſet, tum hoc tumultu proximo, quum omnium nobilium dignitas & ſalus in diſcrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, cauſamque operâ, ſtudio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate ſe pugnare, propter quos ipſe honeſtissimus inter ſuos numerabatur. Poſteaquam victoria conſtituta eſt, ab armisque recessimus: quum proſcriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adverſarii fuiſſe putabantur: erat ille Romæ frequens; atque in foro, & in ore omnium quotidie verſabatur; magis ut exſultare victoriâ nobilitatis videretur, quàm timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

17. Erant ei veteres inimicitiæ cum

duobus Roſciis Amerinis, quorum alterum ſedere in accuſatorum ſubſelliis video; alterum tria hujuſce prædia poſſidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuiſſet, quàm metuere ſolebat, viveret. Neque enim, Judices, injuriâ metuebat: nam duo iſti ſunt T. Roſcii (quorum alteri Capitoni cognomen eſt; iſte, qui adeſt, Magnus vocatur) homines ejuſmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper ſe ad eum laniſtam contulit, qui, quum ante hanc pugnam tiro eſſet ſcientiâ, facilè ipſum magiſtrum ſcelere audaciâque ſuperavit.

VII. Nam quum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Roſcius Romæ: quum hic filius aſſiduus in prædiis eſſet, quumque ſe voluntate patris rei familiari, vitæque ruſticæ dediſſet; iſte autem frequens Romæ eſſet: occiditur ad balneas Palatinas, rediens a cœna Sex. Roſcius. Spero ex hoc ipſo non eſſe obſcurum, ad quem ſuſpicio maleficii pertineat. Verùm id, quod adhuc eſt ſuſpicioſum, niſi perſpicuum res ipſa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote.

19. Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens & familiaris iſtius T. Roſcii; & nuntiat domum,

non filii, ſed T. Capitonis, inimici : &, quum poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit : decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum cisiis pervolavit ; non modò ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, ſed etiam cruorem inimici, quàm recentissimum, telumque paulò antè e corpore extractum oſtenderet.

20. Quatriduo, quo hæc geſta ſunt, res ad Chryſogonum in caſtra L. Sullæ Volaterras defertur : magnitudo pecuniæ demonſtratur : bonitas prædiorum (nam fundos decem & tres reliquit, qui Tiberim ferè omnes tangunt) hujus inopia & ſolitudo commemoratur : demonſtrant, quum pater hujuſce, Sex. Roſcius, homo tam ſplendidus, & gratioſus, nullo negotio ſit occiſus, perfacilè hunc hominem, incautum, & ruſticum, & Romæ ignotum, de medio tolli poſſe : ad eam rem operam ſuam pollicentur. Ne diutius vos teneam, Judices, ſocietas coitur.

VIII. Quum jam proſcriptionis mentio nulla fieret, & quum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur ; nomen refertur in tabulas Sex. Roſcii, hominis ſtudiosissimi nobilitatis : manceps fit Chryſogonus : tria prædia vel nobilissima Ca-

pitoni propria traduntur, quæ hodie poſſidet: in reliquas omnes fortunas iſte T. Roſcius nomine Chryſogoni, quemadmodum ipſe dicit, impetum facit. Hæc bona ſexagies H-S emuntur duobus millibus nummûm. Hæc omnia, Judices, imprudente L. Sullâ facta eſſe certè ſcio.

22. Neque enim mirum, quum eodem tempore, & ea, quæ præterita ſunt, & ea, quæ videntur inſtare, præparet; quum & pacis conſtituendæ rationem, & belli gerendi poteſtatem ſolus habeat; quum omnes in unum ſpectent, unus omnia gubernet; quum tot tantiſque negotiis diſtentus ſit, ut reſpirare libere non poſſit; si aliquid non animadvertat: quum præſertim tam multì occupationem ejus obſervent, tempuſque aucupentur, ut, ſimul atque ille deſpexerit, aliquid hujuſcemodi moliantur. Huc accedit, quòd quamvis ille felix ſit, ſicut eſt; tamen in tanta felicitate nemo poteſt eſſe in magna familia, qui neminem, neque ſervum, neque libertum improbum habeat.

23. Interea iſte T. Roſcius, vir optimus, procurator Chryſogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miſerum luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri juſta ſolviſſet, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diiſque penatibus præcipitem, Judices, exturbat:

exturbat : ipſe ampliſſimæ pecuniæ ſit dominus. Qui in ſua re fuiſſet egentiſſimus, erat, ut fit, inſolens in aliena. Multa palam domum ſuam auferebat : plura clam de medio removebat : non pauca ſuis adjutoribus largè effuſéque donabat : reliqua, conſtitutâ auctione, vendebat.

IX. Quod Amerinis uſque eò viſum eſt indignum, ut urbe totâ fletus, gemituſque fieret. Etenim multa ſimul ante oculos verſabantur : mors hominis florentiſſimi, Sex. Roſcii, crudeliſſima ; filii autem ejus egeſtas indigniſſima, cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius ne iter quidem ad ſepulcrum patrium reliquiſſet ; bonorum emptio flagitioſa, flagitioſa poſſeſſio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quàm videre in Sex. Roſcii, viri optimi atque honeſtiſſimi, bonis jactantem ſe, ac dominantem T. Roſcium.

25. Itaque decurionum decretum ſtatim fit, ut decem primi proficiſcantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roſcius fuerit : conquerantur de iſtorum ſcelere, & injuriis : orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conſervatas velit. Atque ipſum decretum, quæſo, cognoſcite. *Decretum Decurionum.* Legati in caſtra veniunt. Intelligitur, Judices, id, quod jam antè dixi,

imprudente L. Sullâ, ſcelera hæc & flagitia fieri : nam ſtatim Chryſogonus & ipſe ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, & omnia Chryſogonum, quæ vellent, eſſe factūrum pollicerentur.

26. Uſque adeò autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quàm de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex ſua natura ceteros fingerent, quum ille confirmaret, ſeſe nomen Sex. Roſcii de tabulis exempturum, prædia vacua filio traditurum; quumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X. legatis erat, adpromitteret, crediderunt : Ameriam re inoratâ reverterunt. Ac primò rem differre quotidie ac procraſtinare illi cœperunt, deinde aliquantò lentiùs, nihil agere, atque deludere : poſtremò, id quod facilè intellectum eſt, insidias vitæ hujusce Sex. Roſcii parare; neque ſeſe arbitrari poſſe diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.

X. Quod is simul atque ſensit, de amicorum cognatorumque ſententia Romam confugit, & ſeſe ad Cæciliam, Nepotis filiam, quam honoris causâ nomino, contulit, quâ pater uſus erat plurimùm : in qua muliere, Judices, etiam nunc, id quod omnes ſemper exiſtimaverunt, quasi exempli causâ, veſtigia antiqui officii

remanent. Ea Sex. Roſcium inopem, ejectum domo, atque expulſum ex ſuis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum; hoſpitique oppreſſo jam, deſperatoque ab omnibus, opitulata eſt. Ejus virtute, fide, diligentiâ factum eſt, ut hic potiùs vivus in reos, quàm occiſus in proſcriptos referretur.

28. Nam poſtquam iſti intellexerunt, ſummâ diligentiâ vitam Sex. Roſcii cuſtodiri, neque sibi ullam cædis faciendæ poteſtatem dari; consilium ceperunt plenum ſceleris & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent, qui de ea re poſſet dicere aliquid, in qua re nulla ſubeſſet ſuſpicio; denique, ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipſo pugnarent. Ita loqui homines: *Quòd judicia tam diu facta non eſſent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus eſſet*: huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem: ipſo nomine parricidii, & atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, quum a nullo defenſus eſſet. Hoc consilio, atque adeo hac amentiâ impulsi, quem ipsi, quum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potiſſimùm, Judices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? veſtramne, qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore fidem implorem?

30. Pater occiſus nefariè, domus obſeſſa, ab inimicis bona adempta, poſſeſſa, direpta; filii vita infeſta, ſæpe ferro atque insidiis appetita: quid ab his tot maleficiis ſceleris abeſſe videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: teſtes in hunc, & accuſatores hujuſce pecuniâ comparant: hanc conditionem miſero ferunt, ut optet, utrùm malit cervices Roſcio dare, an inſutus in culeum per ſummum dedecus vitam amittere. Patronos huic deſuturos putaverunt; deſunt: qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac cauſa eſt ſatis, quoniam quidem ſuſcepi, non deeſt profectò, Judices.

31. Et forsitan in ſuſcipienda cauſa temere impulſus adoleſcentiâ fecerim: quoniam quidem ſemel ſuſcepi, licet, hercules, undique omnes in me terrores, periculaque impendeant omnia, ſuccurram, atque ſubibo. Certum eſt, deliberatumque, quæ ad cauſam pertinere arbitror, omnia non modò dicere, verùm etiam

[library stamp]

libenter, audaĉter, libereque dicere : nulla res tanta exſiſtat, Judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quàm fides.

32. Etenim quis tam diſſoluto animo eſt, qui hæc quum videat, tacere, ac negligere possit ? patrem meum, quum proſcriptus non eſſet, jugulaſtis; occiſum in proſcriptorum numerum retuliſtis; me domo meâ per vim expuliſtis; patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius ? etiamne ad ſubſellia cum ferro atque telis veniſtis, ut hìc aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roſcium ?

XII. Hominem longè audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes conſtat, nisi inter eos, qui ipsi quoque inſaniunt, inſanissimum. Is quum curaſſet in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir ſanctissimus, atque ornatissimus noſtræ civitatis (de cujus laude neque hìc locus eſt, ut multa dicantur, neque plura tamen dici poſſunt, quàm populus Romanus memoriâ retinet) diem Scævolæ dixit, poſteaquam comperit eum poſſe vivere. Quum ab eo quæreretur, quid tandem accuſaturus eſſet eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quiſquam ſatis commodè poſſet : aiunt, hominem, ut erat furioſus, reſpondiſſe, *quòd non totum te-*

lum corpore recepiſſet : quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi ejuſdem viri mortem; quæ tantum potuit, ut omnes cives ſuos perdiderit, & afflixerit; quos quia ſervare per compoſitionem volebat, ipſe ab iis interemptus eſt.

34. Eſtne hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non ſimillimum? Accuſatis Sex. Roſcium: quid ita? quia de manibus veſtris effugit; quia ſe occidi paſſus non eſt. Illud, quia in Scævola factum eſt, magis indignum videtur; hoc, quia fit a Chryſogono, num eſt ferendum? Nam, per deos immortales! quid eſt in hac cauſa, quod defenſionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere deſiderat? Totam cauſam, Judices, explicemus, atque ante oculos expoſitam conſideremus: ita faciliimè, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos ſequi conveniat, intelligetis.

XIII. Tres ſunt res, quantum ego exiſtimare poſſum, quæ obſtent hoc tempore Sex. Roſcio, crimen adverſariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accuſator Erucius ſuſcepit: audaciæ partes Roſcii ſibi popoſcerunt: Chryſogonus autem, is, qui plurimùm poteſt, potentiâ pugnat. De hiſce omnibus rebus me dicere oportere intelligo.

36. Quid igitur eſt ? non eodem modo de omnibus ; ideo quòd prima illa res ad meum officium pertinet ; duas autem reliquas vobis populus Romanus impoſuit : ego crimen oportet diluam ; vos & audaciæ reſiſtere , & hominum ejuſmodi pernicioſam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore exſtinguere , atque opprimere debetis.

37. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur. Sceleſtum , dii immortales ! ac nefarium facinus , atque ejuſmodi , quo uno maleficio ſcelera omnia complexa eſſe videantur. Etenim si , id quod præclarè a ſapientibus dicitur , vultu ſæpe læditur pietas ; quod ſupplicium ſatis acre reperietur in eum , qui mortem obtulerit parenti , pro quo mori ipſum , si res poſtularet , jura divina atque humana cogebant ?

38. In hoc tanto , tam atroci , tam singulari maleficio , quod ita rarò exſtitit , ut , si quando auditum sit , portenti ac prodigii simile numeretur , quibus tandem te , C. Eruci , argumentis accuſatorem cenſes uti oportere ? nonne & audaciam ejus , qui in crimen vocetur , singularem oſtendere ; & mores feros , immanemque naturam ; & vitam vitiis flagitiiſque omnibus deditam ; & denique omnia ad perniciem profligata atque perdita ? quorum

tu nihil in Sex. Roſcium, ne objiciendi quidem cauſâ, contuliſti.

XIV. Patrem occidit Sex. Roſcius. Qui homo? Adoleſcentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet ſicarius, homo audax, & ſæpe in cæde verſatus? at hoc ab accuſatore ne dici quidem audiſtis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc ſcelus impulerunt. De luxuria purgavit Erucius, quum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo ferè interfuiſſe: nihil autem umquam debuit: cupiditates porrò quæ poſſunt eſſe in eo, qui, ut ipſe accuſator objecit, ruri ſemper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disjuncta eſt a cupiditate, & cum officio conjuncta.

40. Quæ res igitur tantum iſtum furorem Sex. Roſcio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob cauſam? neceſſe eſt enim eam quoque juſtam, & magnam, & perſpicuam fuiſſe. Nam, ut illud incredibile eſt, mortem oblatam eſſe patri a filio ſine plurimis & maximis cauſis; ſic hoc veriſimile non eſt, odio fuiſſe parenti filium ſine cauſis multis, & magnis, & neceſſariis.

41. Rurſus igitur eódem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in

unico filio, quare is patri diſpliceret. At perſpicuum eſt, nullum fuiſſe. Pater igitur amens, qui odiſſet eum sine cauſa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium conſtantissimus. Ergo illud jam perſpicuum profectò eſt, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii cauſam patri, neque ſceleris filio, fuiſſe.

XV. Neſcio, inquit, quæ cauſa odii fuerit; fuiſſe odium intelligo: quia anteà, quum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus eſt, ſecum omni tempore volebat eſſe; hunc in prædia ruſtica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accuſatione, idem mihi uſu venit in cauſa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat; ego, res tam leves quâ ratione infirmem ac diluam, reperire non poſſum.

43. Quid ais, Eruci? Tot prædia, tam pulchra, tam fructuoſa Sex. Roſcius filio ſuo, relegationis, ac ſupplicii gratiâ, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamiliâs, qui liberos habent, præſertim homines illius ordinis, ex municipiis ruſticanis, nonne optatissimum sibi putant eſſe, filios ſuos rei familiari maximè ſervire, & in prædiis colendis operæ plurimùm ſtudiique conſumere?

44. An amandarat hunc sic, ut eſſet in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid si conſtat, hunc non modò colendis prædiis præfuiſſe, ſed certis fundis, patre vivo, frui ſolitum eſſe? tamenne hæc attenta vita, & ruſticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa, atque a veritate. Quod conſuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis; quod benevolentiâ fit, id odio factum criminaris; quod honoris causâ pater filio ſuo concessit, id eum ſupplicii causâ feciſſe dicis. Neque hæc tu non intelligis; ſed uſque eò quid arguas, non habes, ut non modò tibi contra nos dicendum putes, verùm etiam contra rerum naturam, contraque conſuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

XVI. At enim, quum duos filios haberet, alterum a ſe non dimittebat, alterum ruri eſſe patiebatur. Quæſo, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causâ, ſed commonendi gratiâ dicam.

46. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo naſcerere, ex quo intelligere poſſes, qui animus patrius in liberos eſſet; at natura certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eò accessit ſtudium doc-

trinæ, ut ne a litteris quidem alienus esſes. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, ſenex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium ruſticum, quàm illum alterum, Chæreſtratum? (nam, ut opinor, hoc nomine eſt) alterum in urbe ſecum honoris causâ habere? alterum rus ſupplicii causâ relegaſſe? Quid ad iſtas ineptias abis? inquies.

47. Quasi verò mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre, ne longiùs abeam, vel tribules, vel vicinos meos, qui ſuos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos eſſe cupiunt. Verùm homines notos ſumere odioſum eſt, quum & illud incertum sit, velintne hi ſeſe nominari; & nemo vobis magis notus futurus sit, quàm eſt hic Eutychus; & certè ad rem nihil intersit, utrùm hunc ego comicum adoleſcentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim hæc confiƈta arbitror a poëtis eſſe, ut effiƈtos noſtros mores in alienis perſonis, expresſamque imaginem noſtræ vitæ quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, & considera, non modò in Umbria, atque in ea vicinitate, ſed in his veteribus municipiis, quæ ſtudia a patribusfamiliâs maximè laudentur: jam profeƈtò te intelliges inopiâ criminum

ſummam laudem Sex. Roſcio vitio & culpæ dediſſe.

XVII. At non modò hoc patrum voluntate liberi faciunt; ſed permultos & ego novi, &, niſi me fallit animus, unuſquiſque veſtrûm, qui & ipsi incensi ſunt ſtudio, quod ad agrum colendum attinet; vitamque hanc ruſticam, quam tu probro, & crimini putas eſſe oportere, & honeſtissimam, & ſuavissimam eſſe arbitrantur.

49. Quid cenſes hunc ipſum Sex. Roscium, quo ſtudio, & quâ intelligentiâ eſſe in ruſticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honeſtissimis, audio, non tu in iſto artificio accuſatorio callidior es, quàm hic in ſuo. Verùm, ut opinor, quoniam ita Chryſogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviſcatur, & ſtudium deponat, licebit. Quod tametsi miſerum & indignum eſt, feret tamen æquo animo, Judices, si per vos vitam & famam poteſt obtinere. Hoc verò eſt, quod ferri non poteſt, si & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem & multitudinem; &, quòd ea ſtudiosè coluit, id erit ei maximè fraudi: ut parum miſeriæ ſit, quòd aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quòd omnino coluit, crimini fuerit.

XVIII. Næ tu, Eruci, accuſator eſſes ridiculus, ſi illis temporibus natus eſſes, quum ab aratro arceſſebantur, qui conſules fierent. Etenim, qui præeſſe agro colendo flagitium putes, profectò illum Atilium, quem ſuâ manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, convenerunt, hominem turpiſſimum atque inhoneſtiſſimum judicares. At hercule majores noſtri longè aliter & de illo, & de ceteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima tenuiſſimaque republica maximam, & florentiſſimam nobis reliquerunt. Suos enim agros ſtudioſè colebant; non alienos cupidè appetebant: quibus rebus, & agris, & urbibus, & nationibus, rempublicam, atque hoc imperium & populi Romani nomen auxerunt.

51. Neque ego hæc eò profero, quò conferenda ſint cum hiſce, de quibus nunc quærimus; ſed ut illud intelligatur, quum apud majores noſtros ſummi viri, clariſſimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicæ ſedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporiſque conſumpſerint; ignoſci oportere ei homini, qui ſe fateatur eſſe ruſticum, quum ruri aſſiduus ſemper vixerit: quum præſertim nihil eſſet, quod aut patri gratius, aut ſibi jucundius, aut re verâ honeſtius facere poſſet.

52. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, oſtenditur, Eruci, quòd hunc ruri eſſe patiebatur : numquid eſt aliud ? Immo verò, inquit, eſt : nam iſtum exheredare in animo habebat. Audio : nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat : nam illa, opinor, tu quoque concedis levia eſſe, atque inepta. Convivia cum patre non inibat : quippe qui ne in oppidum quidem, niſi perrarò, veniret. Domum ſuam iſtum non ferè quiſquam vocabat : nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque revocaturus eſſet.

XIX. Verùm hæc quoque tu intelligis eſſe nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo poteſt. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de cauſa; quæro, quî ſcias : tametſi te dicere, atque enumerare cauſas omnes oportebat; & id erat certi accuſatoris officium, qui tanti ſceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incenſus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipſam vinceret; ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo; ut denique patrem eſſe ſeſe oblivifceretur : quæ ſine magnis hujuſce peccatis accidere potuiſſe non arbitror.

54. Verùm concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, quum taces, nulla eſſe con-

cedis. Illum quidem voluiſſe exheredare, certè tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Verè nihil potes dicere. Finge aliquid ſaltem commodè; ut ne planè videaris id facere, quod apertè facis, hujus miſeri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit: quam ob cauſam? Neſcio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? Cui dixit? Nemini. Quid eſt aliud, judicio, ac legibus, ac majeſtate veſtrâ abuti ad quæſtum, atque ad libidinem, niſi hoc modo accuſare, atque id objicere, quod planum facere non modò non poſſis, verùm ne coneris quidem? Nemo noſtrûm eſt, Eruci, quin ſciat, tibi inimicitias cum Sex. Roſcio nullas eſſe: vident omnes, qua de cauſa huic inimicus venias: ſciunt hujuſce pecuniâ te adductum eſſe. Quid ergo eſt? ita tamen quæſtûs te cupidum eſſe oportebat, ut horum exiſtimationem, & legem Remmiam putares aliquid valere oportere.

XX. Accuſatores multos eſſe in civitate utile eſt, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita eſt utile, ut ne planè illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam: verumtamen, quamquam abeſt a culpa, ſuſpicione tamen non caret: tametsi miſerum eſt, tamen

ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere : quum enim aliquid habeat, quod poſſit criminosè ac ſuſpiciosè dicere, apertè ludificari & calumniari ſciens non videatur.

56. Quare facilè omnes patimur, eſſe quamplurimos accuſatores, quòd innocens, si accuſatus sit, abſolvi poteſt; nocens, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Utilius eſt autem abſolvi innocentem, quàm nocentem cauſam non dicere. Anſeribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt : significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint; &, quia id eſt ſuſpicioſum, tametsi beſtiæ ſunt, tamen in eam partem potiùs peccant, quæ eſt cautior. Quòd si luce quoque canes latrent, quum deos ſalutatum aliqui venerint; opinor, iis crura ſuffringantur, quòd acres ſint etiam tum, quum ſuſpicio nulla ſit.

57. Simillima eſt accuſatorum ratio. Alii veſtrûm anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt : alii canes, qui & latrare & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus : vos autem maximè debetis in eos impetum facere, qui merentur : hoc populo gratiſſimum eſt : deinde, si voletis, etiam tum, quum

veriſimile erit aliquem commiſiſſe, in ſuſpicione latratote : id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo ; ac tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis ; crura quidem vobis nemo ſuffringet : ſed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos uſque eò inimici eſtis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis.

XXI. Quid mihi ad defendendum dediſti, bone accuſator ? quid hiſce autem ad ſuſpicandum ? Ne exheredaretur veritus eſt : audio : ſed qua de cauſa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil eſt : non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde iſtud vobis ſuſpicari in mentem venerit. Quum hoc modo accuſas, Eruci, nonne hoc palam dicis ? ego, quid acceperim, ſcio ; quid dicam, neſcio : unum illud ſpectavi, quod Chryſogonus aiebat, neminem iſti patronum futurum : de bonorum emptione, deque ea ſocietate neminem eſſe, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falſa in iſtam fraudem impulit : non mehercule verbum feciſſes, si tibi quemquam reſponſurum putaſſes.

59. Operæ pretium erat, si animadvertiſtis, Judices, negligentiam ejus in accuſando conſiderare. Credo, quum vidiſſet, qui homines in hiſce ſubſelliis ſederent, quæſiſſe, num ille aut ille defenſurus eſſet; de me ne ſuſpicatum quidem, quòd antea cauſam publicam nullam dixerim: poſteaquam invenit neminem eorum, qui poſſunt, & ſolent; ita negligens eſſe cœpit, ut quum in mentem veniret ei, resideret; deinde ſpatiaretur; nonnumquam etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret: prorſus ut veſtro conſeſſu, & hoc conventu, pro ſumma ſolitudine abuteretur.

XXII. Peroravit aliquando: aſſedit, ſurrexi ego: reſpirare viſus eſt, quòd non alius potiùs diceret: cœpi dicere. Uſque eò animadverti, Judices, eum jocari, atque alias res agere, antè quàm Chryſogonum nominavi; quem simul atque attigi, ſtatim homo ſe erexit: mirari viſus eſt: intellexi, quid eum pupugiſſet. Iterum ac tertiò nominavi. Poſtea homines curſare ultrò & citrò non deſtiterunt, credo, qui Chryſogono nuntiarent, eſſe aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter cauſam agi, atque ille exiſtimaret: aperiri bonorum emptionem: vexari peſſimè ſocietatem: gratiam, potentiamque ejus negligi:

judices diligenter attendere : populo rem indignam videri.

61. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides verſa eſſe omnia ; cauſam pro Sex. Roſcio, si non commodè, at libere dici ; quem dedi putabas, defendi intelligis ; quos tradituros ſperabas, vides judicare : reſtitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam : confitere huc eâ ſpe veniſſe, quòd putares hîc latrocinium, non judicium futurum. De parricidio cauſa dicitur : ratio ab accuſatore reddita non eſt, quam ob cauſam filius patrem occiderit.

62. Quod in minimis noxiis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam propè quotidiana ſunt, maximè & primùm quæritur, quæ cauſa maleficii fuerit ; id Erucius in parricidio quæri non putat oportere : in quo ſcelere, Judices, etiam quum multæ cauſæ conveniſſe unum in locum, atque inter ſe congruere videntur ; tamen non temere creditur, neque levi conjecturâ res penditur, neque teſtis incertus auditur, neque accuſatoris ingenio res judicatur. Quum multa antea commiſſa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia oſtendatur neceſſe eſt ; neque audacia ſolùm, ſed ſummus furor atque amentia : hæc quum sint omnia, tamen exſtent oportet ex-

preſſa ſceleris veſtigia, ubi, quâ ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admiſſum: quæ nisi multa & manifeſta ſunt, profectò res tam ſceleſta, tam atrox, tam nefaria credi non poteſt.

63. Magna eſt enim vis humanitatis: multùm valet communio ſanguinis: reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura: portentum atque monſtrum certissimum eſt, eſſe aliquem humanâ ſpecie & figurâ, qui tantùm immanitate beſtias vicerit, ut, propter quos hanc ſuavissimam lucem adſpexerit, eos indignissimè luce privarit: quum etiam feras inter ſeſe partus, atque educatio, & natura ipſa conciliet.

XXIII. Non ita multis antè annis aiunt, T. Cœlium quemdam Tarracinenſem, hominem non obſcurum, quum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis iſſet, inventum eſſe manè jugulatum. Quum neque ſervus quiſquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret; id ætatis autem duo filii propter cubantes ne ſensiſſe quidem ſe dicerent: nomina filiorum de parricidio delata ſunt. Quid poſtea? erat ſanè ſuſpicioſum: neutrum ſensiſſe? auſum autem eſſe quemquam ſe in id conclave committere, eo potissimùm tempore, quum ibidem eſſent duo adoleſcentes filii, qui & ſentire & defendere facilè poſſent?

65. Erat porrò nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. Tamen quum planum judicibus eſſet factum, aperto oſtio dormientes eos repertos eſſe; judicio abſoluti adoleſcentes, & ſuſpicione omni liberati ſunt. Nemo enim putabat, quemquam eſſe, qui, quum omnia divina atque humana jura ſcelere nefario polluiſſet, ſomnum ſtatim capere potuiſſet: propterea quòd qui tantum facinus commiſerunt, non modò sine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem sine metu poſſunt.

XXIV. Videtiſne, quos nobis poëtæ tradiderunt, patris ulciſcendi causâ, ſupplicium de matre ſumpsiſſe, quum præſertim deorum immortalium jussis atque oraculis id feciſſe dicantur, tamen ut eos agitent furiæ, neque consiſtere uſquam patiantur, quòd ne pii quidem sine ſcelere eſſe potuerunt? Sic ſe res habet, Judices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternuſque ſanguis: ex quo si qua macula concepta eſt, non modò elui non poteſt, verùm uſque eò permanat ad animum, ut ſummus furor atque amentia conſequatur.

67. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis ſæpenumero videtis, eos, qui aliquid impiè ſceleratéque commiſerint, agitari & perterreri Furiarum tædis

ardentibus. Sua quemque fraus & ſuus terror maximè vexat : ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit : ſuæ malæ cogitationes, conſcientiæque animi terrent : hæ ſunt impiis assiduæ domeſticæque Furiæ ; quæ.dies noctesque parentum pœnas a conſceleratissimis filiis repetant.

68. Hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pene manifeſtum parricidium proferatur, credibile non sit : nisi turpis adoleſcentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi ſumptus effuſi cum probro atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non pròcul abhorreat ab inſania. Accedat huc oportet odium parentis, animadverſionis paternæ metus, amici improbi, ſervi conſcii, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem : pene dicam, reſperſas manus ſanguine paterno judices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum, credituri sint. Quare hoc, quò minùs eſt credibile, nisi oſtenditur ; eò magis eſt, si convincitur, vindicandum.

XXV. Itaque quum multis ex rebus intelligi poteſt, majores noſtros non modò armis plus, quàm ceteras nationes, verùm etiam consilio, ſapientiâque potuiſſe ; tum ex hac re vel maximè, quòd in impios singulare ſupplicium invenerunt : qua in re quantum prudentiâ præſtiterint iis,

qui apud ceteros ſapientissimi fuiſſe dicuntur, considerate.

70. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita eſt, fuiſſe traditur: ejus porrò civitatis ſapientissimum Solonem dicunt fuiſſe, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, ſcripſerit. Is quum interrogaretur, cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum, qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, quum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Quantò majores noſtri ſapientiùs? qui quum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas singulare excogitaverunt; ut, quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ, maleficio ſummoverentur: inſui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici.

XXVI. O singularem ſapientiam, Judices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repentè cœlum, ſolem, aquam, terramque ademerunt, ut, qui eum necaſſet, unde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere,

ne beſtiis quoque, quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, quum delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cetera, quæ violata ſunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cujus partem ullam eis reliquerint.

72. Etenim quid tam eſt commune, quàm ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita poſtremò ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.

73. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne ſupplicium eſt conſtitutum, probare te, Eruci, cenſes poſſe talibus viris, si ne cauſam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipſos accuſares, eique judicio Chryſogonus præeſſet; tamen diligentiùs paratiúſque veniſſes. Utrùm, quid agatur, non vides? an, apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis ſuſcipi non poteſt. Apud homines autem prudentiſſimos agitur; qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine cauſa admittere.

XXVII.

XXVII. Eſto : cauſam proferre non potes : tametsi ſtatim viciſſe debeo, tamen de meo jure decedam; & tibi, quod in alia cauſa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentiâ. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roſcius occiderit : quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo; & sic tecum agam, ut in eo loco vel reſpondendi, vel interpellandi tibi poteſtatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi.

74. Quomodo occidit? ipſe percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipſum arguis, Romæ non fuit : si per alios feciſſe dicis; quæro, ſervoſne, an liberos? quos homines? indidemne Ameriâ, an hoſce ex urbe sicarios? si Ameriâ; qui ſunt hi? cur non nominantur? si Româ; unde eos noverat Roſcius, qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus eſt? quomodo perſuasit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Nonne his veſtigiis ad caput maleficii perveniri ſolet? & simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujuſce depinxeris : hunc hominem ferum atque agreſtem fuiſſe : numquam in oppido conſtitiſſe.

75. Qua in re prætereo illud, quod

mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat eſſe, in ruſticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis : sic non omne facinus in omni vita naſcitur. In urbe luxuries creatur : ex luxuria exsiſtat avaritia neceſſe eſt : ex avaritia erumpat audacia : inde omnia ſcelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc ruſtica, quam tu agreſtem vocas, parcimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra eſt. Verum hæc miſſa facio.

XXVIII. Illud quæro; is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, abſens præſertim, conficere potuerit. Multa ſunt falſa, Judices, quæ tamen argui ſuſpicioſè poſſunt: in his rebus si ſuſpicio reperta erit, culpam ineſſe concedam. Romæ Sex. Roſcius occiditur, quum in agro Amerino eſſet filius. Litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessivit aliquem : at quando ? Nuntium misit : quem ? aut ad quem ? Pretio, gratiâ, ſpe, promissis induxit aliquem ? Nihil horum ne confingi quidem poteſt; & tamen cauſa de parricidio dicitur.

77. Reliquum eſt, ut per ſervos id ad-

miſerit. O dii immortales! rem miſeram & calamitoſam. Quod in tali crimine innocenti ſaluti ſolet eſſe, ut ſervos in quæſtionem polliceatur, id Sex. Roſcio facere non licet. Vos, qui hunc accuſatis, omnes ejus ſervos habetis: unus puer, victûs quotidiani adminiſter, ex tanta familia Sex. Roſcio relictus non eſt. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos ſervos paternos in quæſtionem ab adverſariis Sex. Roſcius poſtulavit. Meminiſtine te, T. Roſci, recuſare? Quid? ii ſervi ubi ſunt? Chryſogonum, Judices, ſectantur: apud eum ſunt in honore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his quæratur, ego poſtulo: hic orat, atque obſecrat: quid facitis? cur recuſatis?

78. Dubitate etiam nunc, Judices, ſi poteſtis, a quo ſit Sex. Roſcius occiſus: ab eone, qui propter illius mortem in egeſtate & inſidiis verſatur; cui ne quærendi quidem de morte patris poteſtas permittitur: an ab iis, qui quæſtionem fugitant, bona poſſident, in cæde atque ex cæde vivunt? Omnia, Judices, in hac cauſa ſunt miſera, atque indigna: tamen hòc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri poteſt: mortis paternæ de ſervis paternis quæſtionem habere filio non licet: ne tamdiu quidem dominus erit in ſuos, dum

ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multò pòſt, ad hunc locum: nam hoc totum ad Roſcios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus ſum, quum Erucii crimina diluiſſem.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum neceſſe eſt, si ad hunc maleficium iſtud pertinet, aut ipſum ſuâ manu feciſſe, id quod negas; aut per aliquos liberos, aut ſervos: liberoſne? quos neque ut convenire potuerit, neque quâ ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque quâ ſpe, aut quo pretio, potes oſtendere. Ego contrà oſtendo, non modò nihil eorum feciſſe Sex. Roſcium, ſed ne potuiſſe quidem facere; quòd neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis umquam temerè diſceſſerit. Reſtare tibi videbatur ſervorum nomen, quò, quasi in portum, rejectus a ceteris ſuſpicionibus, confugere poſſes: ubi ſcopulum offendis ejuſmodi, ut non modò ab hoc crimen reſilire videas, verùm omnem ſuſpicionem in voſmetipſos recidere intelligas.

80. Quid eſt ergo, quò tandem accuſator, inopiâ argumentorum, confugerit? Ejuſmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgò impunè occiderentur: quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuiſti. Interim mihi vide-

ris, Eruci, unâ mercede duas res aſſequi velle : nos judicio perfundere : accuſare autem eos ipſos, a quibus mercedem accepiſti. Quid ais ? vulgò occidebantur ? per quos ? & a quibus ? nonne cogitas, te a ſectoribus huc adductum eſſe ? Quid poſtea ? Neſcimus, per iſta tempora, eoſdem ferè ſectores fuiſſe collorum & bonorum ?

81. Ii denique, qui tum armati dies noctesque concurſabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda & ſanguine verſabantur, Sex. Roſcio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient ? & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore, qui non modò Romæ non fuit, ſed omnino, quid Romæ ageretur, neſciret ; propterea quòd ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit ?

82. Vereor, ne aut moleſtus sim vobis, Judices, aut ne ingeniis veſtris videar diffidere, si de tam perſpicuis rebus diutius diſſeram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, diſſoluta eſt : nisi fortè exſpectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejuſmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova ; objecit : quæ mihi iſte viſus eſt ex alia oratione declamare, quam in alium reum commen-

taretur : ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui cauſam dicit, pertinebant : de quibus quoniam verbo arguit, verbo ſatis eſt negare. Si quid eſt, quod ad teſtes reſervet : ibi nos quoque, ut in ipſa cauſa, paratiores reperiet, quàm putabat.

XXX. Venio nunc eò, quò me non cupiditas ducit, ſed fides : nam si mihi liberet accuſare, accuſarem alios potiùs, ex quibus poſſem creſcere : quod certum eſt non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui ſuâ virtute in altiorem locum pervenit; non qui adſcendit per alterius incommodum & calamitatem. Desinamus aliquando ea ſcrutari, quæ ſunt inania : quæramus, ubi maleficium & eſt, & inveniri poteſt. Jam intelliges, Eruci, certum crimen quàm multis ſuſpicionibus coarguatur : tametsi neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam : neque enim id facerem, nisi neceſſe eſſet : & id erit signi, me invitum facere, quòd non proſequar longiùs, quàm ſalus hujus & mea fides poſtulabit.

84. Cauſam tu nullam reperiebas in Sex. Roſcio. At ego in T. Roſcio reperio : tecum enim mihi res eſt, T. Roſci, quoniam iſtic ſedes, ac te palam adverſarium eſſe profiteris. De Capitone poſt viderimus, si quemadmodum paratum eſſe

audio, teſtis prodierit: tum alias quoque ſuas palmas cognoſcet, de quibus me ne audiſſe quidem ſuſpicatur. L. Caſſius ille, quem populus Romanus veriſſimum & ſapientiſſimum judicem putabat, identidem in cauſis quærere ſolebat, *cui bono fuiſſet.* Sic vita hominum eſt, ut ad maleficium nemo conetur ſine ſpe atque emolumento accedere.

85. Hunc quæſitorem ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur; ideo quòd, tametſi veritatis erat amicus, tamen naturâ non tam propenſus ad miſericordiam, quàm implicatus ad ſeveritatem videbatur. Ego, quamquam præeſt huic quæſtioni vir, & contra audaciam fortiſſimus, & ab innocentia clementiſſimus; tamen facilè me paterer, vel illo ipſo acerrimo judice quærente, vel apud Caſſianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus cauſa dicenda eſt, nomen ipſum reformidant, pro Sex. Roſcio dicere.

XXXI. In hac enim cauſa quum viderent, illos ampliſſimam pecuniam poſſidere, hunc in ſumma mendicitate eſſe; illud quidem non quærerent, cui bono fuisset: ſed eò perſpicuum crimen, & ſuſpicionem potiùs ad prædam adjungerent, quàm ad egeſtatem. Quid ſi accedit eódem, ut tenuis antea fueris? quid ſi, ut

avarus ? quid ſi, ut audax ? quid ſi, ut illius, qui occiſus eſt, inimiciſſimus ? num quærenda cauſa, quæ te ad tantum facinus adduxerit ? Quid ergo horum negari poteſt ? Tenuitas hominis ejuſmodi eſt, ut diſſimulari non queat; atque eò magis eluceat, quò magis occultatur.

87. Avaritiam præfers, qui ſocietatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alieniſſimo. Quàm ſis audax, ut alia oblivifcar, hinc omnes intelligere potuerunt, quòd ex tota ſocietate, hoc eſt, ex tot ſicariis, ſolus tu inventus es, qui cum accuſatoribus ſederes, atque os tuum non modò oſtenderes, ſed etiam offerres. Inimicitias tibi fuiſſe cum Sex. Roſcio, & magnas rei familiaris controverſias, concedas neceſſe eſt.

88. Reſtat, Judices, ut hoc dubitemus, uter potiùs Sex. Roſcium occiderit; is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit: an is, qui poſtea factus ſit egentiſſimus: is, qui ardens avaritiâ feratur infeſtus in ſuos; an is, qui ſemper ita vixerit, ut quæſtum noſſet nullum; fructum autem eum ſolum, quem labore peperiſſet: is, qui omnium ſectorum audaciſſimus ſit; an is, qui, propter fori judiciorumque inſolentiam, non mòdò ſubſellia, verùm etiam urbem ipſam refor-

midet : poſtremò , Judices , id quod ad rem , meâ ſententiâ , maximè pertinet , utrùm inimicus potiùs , an filius.

XXXII. Hæc tu , Eruci , tot , & tanta ſi nactus eſſes in reo, quamdiu diceres ? quo te modo jactares ? tempus , hercule , te citiùs , quàm oratio deficeret. Etenim in ſingulis rebus ejuſmodi materies eſt , ut dies ſingulos poſſis conſumere. Neque ego non poſſum : non enim mihi tantum derogo , tametsi nihil arrogo , ut te copioſiùs , quàm me , putem poſſe dicere : verùm ego forsitan , propter multitudinem patronorum , in grege annumerer : te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum fecit. Multos cæſos non ad Thraſimenum lacum , ſed ad Servilium vidimus.

90. Quis ibi non eſt vulneratus *ferro Phrygio ?* Non neceſſe eſt omnes commemorare , Curtios , Marios , denique Memmios , quos jam ætas a prœliis avocabat : poſtremò Priamum ipſum , ſenem Antiſtium , quem non modò ætas , ſed etiam leges pugnare prohibebant. Jam , quos nemo propter ignobilitatem nominat , ſexcenti ſunt , qui inter ſicarios , & de veneficiis accuſabant : qui omnes , quod ad me attinet , vellem viverent. Nihil enim mali eſt , canes ibi quàm plurimos eſſe , ubi permulti obſervandi , multaque ſervanda ſunt.

91. Verùm, ut fit, multa ſæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui ſummam rerum adminiſtrabat; erant interea qui ſuis vulneribus mederentur: qui tamquam si offuſa reipublicæ ſempiterna nox eſſet, ita ruebant in tenebris, omniaque miſcebant: a quibus miror, ne quòd judiciorum eſſet veſtigium, non ſubſellia quoque eſſe combuſta: nam & accuſatores & judices ſuſtulerunt. Hoc commodi eſt, quòd ita vixerunt, ut teſtes omnes, si cuperent, interficere non poſſent: nam, dum hominum genus erit, qui accuſet eos, non deerit; dum civitas erit, judicia fient. Verùm, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in cauſa, quæ commemoravi, poſſet ea quamvis diu dicere; & ego, Judices, poſſum: ſed in animo eſt, quemadmodum antè dixi, leviter transire, ac tantummodo perſtringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non ſtudio accuſare, ſed officio defendere.

XXXIII. Video igitur cauſas eſſe permultas, quæ iſtum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas ſuſcipiendi maleficii fuerit. Ubi occiſus eſt Sex. Roſcius? Romæ. Quid? tu, Roſci, ubi tunc eras? Romæ: verùm quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta mul-

titudine occiderit ; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ ſit occiſus, utrùm veriſimilius ſit ab eo eſſe occiſum, qui aſſiduus eo tempore Romæ fuerit ; an ab eo, qui multis annis Romam omnino non acceſſerit.

93. Age, nunc ceteras facultates quoque conſideremus. Erat tum multitudo ſicariorum, id quod commemoravit Erucius : & homines impunè occidebantur. Quid ? ea multitudo quæ erat ? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati ; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant ; tu es in eo numero, qui noſtrâ pecuniâ dives es : ſin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percuſſores vocant ; quære, in cujus fide ſint, & clientela : mihi crede, aliquem de ſocietate tua reperies : &, quidquid tu contrà dixeris, id cum defenſione noſtra contendito : ita facillimè cauſa Sex. Roſcii cum tua conferetur.

94. Dices, quid poſtea, ſi Romæ aſſiduus fui ? Reſpondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me ſectorem eſſe : verùm & alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola, & ruſticus. Non continuò, ſi me in gregem ſicariorum contuli, ſum ſicarius. At ego profectò, qui ne novi quidem quemquam ſicarium, longè abſum ab ejuſ-

modi crimine. Permulta ſunt, quæ dici poſſunt, quare intelligatur, ſummam tibi facultatem fuiſſe maleficii ſuſcipiendi: quæ non modò idcirco prætereo, quòd teipſum non libenter accuſo; verùm eò magis etiam, quòd, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ ſunt iſtâ eâdem ratione, quâ Sex. Roſcius occiſus eſt, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. Videamus nunc ſtrictim, sicut cetera, quæ poſt mortem Sex. Roſcii abs te, T. Roſci, facta ſunt; quæ ita aperta & manifeſta ſunt, ut medius fidius, Judices, invitus ea dicam: vereor enim, cuicuimodi es, T. Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſervare, ut tibi omnino non pepercerim. Quum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte, quod ſalvâ fide poſſim, parcere, rurſus immuto voluntatem meam: venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, quum ceteri ſocii tui fugerent, ac ſe occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, ſed de hujus maleficio fieri videretur, potiſſimùm tibi partes iſtas depopoſciſſe, ut in judicio verſarere, & ſederes cum accuſatore? qua in re nihil aliud aſſequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoſcatur, & impudentia.

96. Occiſo Sex. Roſcio, qui primus

Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens & familiaris. Quid attinuit eum potiſſimùm nuntiare, quod, si nullum jam antè consilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque ſocietatem, neque ſceleris, neque præmii, cum homine ullo coieras, ad te minimè omnium pertinebat? Suâ ſponte Mallius nuntiat. Quid, quæſo, ejus intererat? an, quum Ameriam non hujuſce rei causâ veniſſet, caſu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? cujus rei causâ venerat Ameriam? Non poſſum, inquit, divinare. Eò rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Quâ ratione Roſcio Capitoni primùm nuntiavit? Quum Ameriæ Sex. Roſcii domus, uxor, liberique eſſent; quum tot propinqui, cognatique optimè convenientes: quâ ratione factum eſt, ut iſte tuus cliens, ſceleris tui nuntius, T. Roſcio Capitoni potiſſimùm nuntiaret?

97. Occiſus eſt a cœna rediens: nondum lucebat, quum Ameriæ ſcitum eſt. Quid hic incredibilis curſus? quid hæc tanta celeritas, feſtinatioque significat? non quæro quis percuſſerit: nihil eſt, Glaucia, quod metuas: non excutio te, si quid fortè ferri habuiſti; non ſcrutor; nihil ad me arbitror pertinere: quoniam, cujus consilio occiſus sit, invenio; cujus

manu ſit percuſſus, non laboro. Unum hoc ſumo, quod mihi apertum tuum ſcelus reſque manifeſta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? quî tam citò ſcivit? Fac audiſſe ſtatim. Quæ res eum nocte unâ tantum itineris contendere coëgit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, ſi ſuâ ſponte iter Ameriam faceret, id temporis Româ proficiſceretur, nullam partem noctis requieſceret? Etiamne in tam perſpicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda ſit?

XXXV. Nonne vobis hæc, quæ audiſtis, cernere oculis videmini, Judices? non illum miſerum, ignarum casûs ſui, redeuntem a cœna videtis? non poſitas insidias? non impetum repentinum? non verſatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adeſt iſte T. Roſcius? non ſuis manibus in curru collocat Automedontem illum, ſui ſceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris ſui causâ laboret? ut Capitoni quàm primùm nuntiet?

99. Quid erat, quòd Capitonem primum ſcire voluerit? Neſcio; nisi hoc video, Capitonem in his bonis eſſe ſocium: de tribus & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc ſuſpicionem nunc primùm in Capitonem conferri.

100. Multas eſſe infames palmas : hanc primam eſſe tamen lemniſcatam, quæ Romæ deferatur : nullum modum eſſe hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit : multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim dejecerit : quæ, si prodierit, atque adeo quum prodierit, ſcio enim proditurum eſſe, audiet.

101. Veniat modò : explicet ſuum volumen illud, quod ei planum facere poſſum Erucium conſcripsiſſe : quod aiunt illum Sex. Roſcio intentaſſe ; & minitatum eſſe, ſe omnia illa pro teſtimonio eſſe dicturum. O præclarum teſtem, Judices ! ô gravitatem dignam exſpectatione ! ô vitam honeſtam, atque ejuſmodi, ut libentibus animis ad ejus teſtimonium veſtrum jusjurandum accommodetis ! Profectò non tam perſpicuè iſtorum maleficia videremus, nisi ipſos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia.

XXXVI. Alter ex ipſa cæde volucrem nuntium Ameriam ad ſocium, atque ad magiſtrum ſuum misit : ut, si diſſimulare omnes cuperent ſe ſcire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipſe apertum ſuum ſcelus ante omnium oculos poneret. Alter, si diis immortalibus placet, teſtimonium etiam in Sex. Roſcium dicturus

eſt. Quasi verò id nunc agatur, utrùm is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit.

103. Itaque more majorum comparatum eſt, ut in minimis rebus homines ampliſsimi teſtimonium de ſua re non dicerent. Africanus, qui ſuo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum ſe ſubegiſſe, tamen, si ſua res ageretur, teſtimonium non diceret: nam illud in talem virum non audeo dicere; si diceret, non crederetur. Videte nunc, quàm verſa & mutata in pejorem partem sint omnia. Quum de bonis, & de cæde agatur, teſtimonium dicturus eſt is, qui & ſector eſt, & sicarius; hoc eſt, qui & illorum ipſorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque poſſeſſor eſt; & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur.

104. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi auſculta: vide, ne tibi desis: tua quoque res permagna agitur: multa ſceleratè, multa audaciter, multa improbè feciſti: unum ſtultissimè, profectò tuâ ſponte, non de Erucii ſententia: nihil opus fuit te iſtic ſedere. Neque enim accuſatore muto, neque teſte quiſquam utitur eo, qui de accuſatoris ſubſellio ſurgit. Huc accedit, quòd paulò occultior atque tectior veſtra iſta cupidi-

tas eſſet : nunc quid eſt , quod quiſquam ex vobis audire desideret , quum , quæ facitis , ejuſmodi sint , ut ea deditâ operâ a nobis contra voſmetipſos facere videamini ? Age nunc , illa videamus , Judices , quæ ſtatim conſecuta ſunt.

XXXVII. Ad Volaterras in caſtra L. Sullæ mors Sex. Roſcii , quatriduo , quo is occiſus eſt , Chryſogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc , quis eum nuntium miſerit ? Nonne perſpicuum eſt , eumdem , qui Ameriam ? Curat Chryſogonus , ut ejus bona veneant ſtatim ; qui non norat hominem , aut rem. At quî ei venit in mentem prædia concupiſcere hominis ignoti , quem omnino numquam viderat ? Soletis , quum aliquid hujuſcemodi auditis , Judices , continuò dicere , neceſſe eſt aliquem dixiſſe municipem , aut vicinum : ii plerumque indicant : per eos plerique produntur.

106. Hìc nihil eſt , quòd ſuſpicionem hanc putetis. Non enim ego ita diſputabo : Verisimile eſt , Roſcios iſtam rem ad Chryſogonum detuliſſe : erat enim eis cum Chryſogono jam antea amicitia : nam quum multos veteres a majoribus Roſcii patronos hoſpiteſque haberent , omnes eos colere atque obſervare deſtiterunt , ac ſe in Chryſogoni fidem & clientelam contulerunt.

107. Hæc poſſum omnia verè dicere: ſed in hac cauſa conjecturâ nihil opus eſt: ipſos certò ſcio non negare, ad hæc bona Chryſogonum accessiſſe impulſu ſuo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis; poteritiſne dubitare, Judices, qui indicarit? Qui ſunt igitur in iſtis bonis, quibus partem Chryſogonus dederit? duo Roſcii. Num quiſnam præterea? nemo eſt, Judices. Num ergo dubium eſt, quin ii obtulerint hanc prædam Chryſogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt?

108. Age, nunc ex ipsius Chryſogoni judicio Roſciorum factum consideremus. Si nihil in iſta pugna, Roſcii, quod operæ pretium eſſet, fecerant; quam ob cauſam a Chryſogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne ſatis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia tantæ pecuniæ ſtatim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua ſunt, iſte Roſcius omnia cum Chryſogono communiter possidet? nonne perſpicuum eſt, Judices, has manubias Roſciis Chryſogonum, re cognitâ, concessiſſe?

XXXVIII. Venit in decem-primis legatus in caſtra Capito. Totam vitam, naturam moreſque hominis ex ipſa legatione cognoſcite. Nisi intellexeritis, Judi-

ces, nullum eſſe officium, nullum jus tam ſanctum atque integrum, quod non ejus ſcelus atque perfidia violarit, & imminuerit; virum optimum eſſe eum judicatote.

110. Impedimento eſt, quominus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum conſilia & voluntatem Chryſogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: oſtendit, ſi ſublata ſit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amiſſurum, ſeſe capitis periculum aditurum: illum acuere; hos, qui ſimul erant miſſi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hiſce inſidioſè ſpem falſam oſtendere: cum illo contra hos inire conſilia; horum conſilia illi enuntiare: cum illo partem ſuam depaciſci; hiſce aliquâ fretus horâ ſemper omnes aditus ad Sullam intercludere. Poſtremò iſto hortatore, auctore, interceſſore, ad Sullam legati non adierunt: iſtius fide, ac potiùs perfidiâ decepti (id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator voluerit teſtimonium eis denuntiare) pro re certa ſpem falſam domum retulerunt.

111. In privatis rebus ſi qui rem mandatam non modò malitioſiùs geſſiſſet, ſui quæſtûs, aut commodi cauſâ, verùm etiam negligentiùs; eum majores ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimabant: itaque mandati conſtitutum eſt judicium, non minùs

turpe, quàm furti: credo propterea, quòd, quibus in rebus ipsi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur; quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, &, quantum in ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere: alius in alia eſt re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur.

112. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum converſurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officis & obſtas? recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe; quod minimè videtur grave iis, qui minimè ipsi leves ſunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa eſt, quòd duas res ſanctissimas violat, amicitiam, & fidem: nam neque mandat quiſquam ferè, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi eſt igitur hominis, simul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, nisi credidiſſet.

XXXIX. Itane eſt? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur neceſſe eſt; in re tanta, quum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ ſunt, atque concreditæ **, ignominiâ mortuum affecerit; is inter ho-

neſtos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis, privatiſque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam revocatur, propterea quòd, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non, illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publicè geſta atque commiſſa sit, qui non negligentiâ privatum aliquod commodum læſerit, ſed perfidiâ legationis ipsius cæremoniam polluerit, maculâque affecerit; quâ is tandem pœnâ afficietur? aut quo judicio damnabitur?

114. Si hanc ei rem privatim Sex. Roſcius mandaviſſet, ut cum Chryſogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem ſuam, si quid opus eſſe putaret, interponeret: ille, qui ſeſe facturum recepiſſet, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem ſuam convertiſſet, damnatus per arbitrum, & rem reſtitueret, & honeſtatem omnem amitteret?

115. Nunc non hanc ei rem Sex. Roſcius mandavit, ſed, id quod multò gravius eſt, ipſe Sex. Roſcius cum fama, vita, boniſque omnibus a decurionibus publicè Roſcio mandatus eſt; & ex eo T. Roſcius non paulum neſcio quid in rem ſuam convertit; ſed hunc funditus evertit bonis: ipſe tria prædia sibi depactus eſt; voluntatem decurionum, ac municipum

omnium tantidem, quanti fidem ſuam, fecit.

XL. Videte jam porro cetera, Judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum poſſe, quo iſte ſeſe non contaminarit. In rebus minoribus ſocium fallere, turpiſſimum eſt, æquéque turpe, atque illud, de quo antè dixi: neque injuria: propterea quòd auxilium ſibi ſe putat adjunxiſſe, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, quum per ejus fidem læditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animadvertenda peccata maximè, quæ difficillimè præcaventur. Tecti eſſe ad alienos poſſumus: intimi multa apertiora videant neceſſe eſt: ſocium verò cavere quî poſſumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. Rectè igitur majores eum, qui ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.

117. At verò T. Roſcius non unum rei pecuniariæ ſocium fefellit (quod, tametsi grave eſt, tamen aliquo modo poſſe ferri videtur) verùm novem homines honeſtiſſimos, ejuſdem muneris, legationis, officii, mandatorumque ſocios, induxit, decepit, deſtituit, adverſariis tradidit, omni fraude & perfidiâ fefellit: qui de ejus ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt; ſocium officii metuere non debuerunt; ejus malitiam non viderunt; orationi vanæ cre-

diderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias parum putantur cauti providique fuiſſe : iſte, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primò ſociorum conſilia adverſariis enuntiavit, deinde ſocietatem cum ipſis adverſariis coïit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc eſt, præmiis ſceleris, ornatus. In ejuſmodi vita, Judices, in his tot tantiſque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium eſt, reperietis.

118. Etenim quærere ita debetis : ubi multa avarè, multa audacter, multa improbè, multa perfidiosè facta videtis, ibi id ſcelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minimè latet, quod ita promptum & propoſitum eſt, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo conſtat eſſe, hoc intelligatur ; verùm ex hoc etiam, si quod illorum fortè dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæſo, Judices ? num aut ille laniſta omnino jam a gladiis receſſiſſe videtur ; aut iſte diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere ? Par eſt avaritia, ſimilis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XLI. Etenim, quoniam fidem magiſtri cognoſtis, cognoſcite nunc diſcipuli æquitatem. Dixi jam antea, ſæpenumero poſtulatos eſſe ab iſtis duos ſervos in quæſtionem: tu ſemper, T. Roſci, recuſaſti. Quæro abs

te, iine, qui poſtulabant, indigni erant, qui impetrarent ? an iſte non commovebat, pro quo poſtulabant ? an res ipſa tibi iniqua videbatur ? Poſtulabant homines nobilissimi atque integerrimi noſtræ civitatis, quos jam antea nominavi ; qui ita vixerunt, taleſque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo eſſet, qui non æquum putaret. Poſtulabant autem pro homine miſerrimo atque infelicissimo, qui vel ipſe ſeſe in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porrò abs te ejuſmodi poſtulabatur, ut nihil intereſſet, utrùm eam rem recuſares, an de maleficio confiterere.

120. Quæ quum ita sint, quæro abs te, quam ob cauſam recuſaris. Quum occiditur Sex. Roſcius, ibidem fuerunt. Servos ipſos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo : quòd a vobis hoc pugnari video, ne in quæſtionem dentur, ſuſpicioſum eſt : quod verò apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profectò neceſſe eſt, ſciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de ſervis iniquum eſt. Anne quæritur ? Sex. enim Roſcius reus eſt. Neque enim quum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. Cum Chryſogono ſunt. Ita credo : litteris eorum & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium

nium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantiſſimis familiis lectos, velit hos verſari, homines pene operarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani.

121. Non eſt ita profectò, Judices; non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem; non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem: eſt quiddam, quod occultatur: quod quò ſtudioſiùs ab ipſis opprimitur & abſconditur, eò magis eminet & apparet.

XLII. Quid igitur? Chryſogonus ſui maleficii occultandi causâ quæſtionem de his haberi non vult? Minimè, Judices: non in omnes arbitror omnia convenire: ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor; neque hoc mihi nunc primùm in mentem venit dicere. Meminiſtis, me ita diſtribuiſſe initio cauſam, in crimen, cujus tota argumentatio permiſſa Erucio eſt; & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt: quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit: nimiam gratiam, potentiamque Chryſogoni dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe; & a vobis, quoniam poteſtas data eſt, non modò infirmari, verùm etiam vindicari oportere.

123. Ego sic exiſtimo ; qui quæri velit ex iis, quos conſtat, quum cædes facta sit, affuiſſe, eum cupere verum invenire: qui recuſet, eum profectò, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsâ de maleficio ſuo confiteri. Dixi initio, Judices, nolle me plura de iſtorum ſcelere dicere, quàm cauſa poſtularet, ac necessitas ipſa cogeret. Nam & multæ res afferri poſſunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici poteſt. Verùm ego, quod invitus ac neceſſariò facio, neque diu, neque diligenter facere poſſum. Quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, Judices, attigi : quæ posita ſunt in ſuſpicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit diſſerendum, ea veſtris ingeniis conjecturæque committo.

XLIII. Venio nunc ad illud nomen aureum Chryſogoni, ſub quo nomine tota ſocietas ſtatuitur : de quo, Judices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire poſſum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo : sin autem dico; vereor, ne non ille ſolus (id quod ad me nihil attinet) ſed alii quoque plures læſos ſe eſſe putent. Tametsi ita ſe res habet, ut mihi in communem cauſam ſectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim cauſa nova profectò, & singularis eſt.

125. Bonorum Sex. Roſcii emptor eſt Chryſogonus. Primùm hoc videamus, ejus hominis bona quâ ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, Judices, ut id dicam eſſe indignum, hominis innocentis bona veniſſe. Si enim hæc audientur, ac liberè dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roſcius in civitate, ut de eo potiſſimùm conqueramur. Verùm hoc ego quæro, quî potuerunt iſtâ ipsâ lege, quæ de proſcriptione eſt, ſive Valeria eſt, ſive Cornelia (non enim novi, nec ſcio) verùm iſtâ ipsâ lege, bona Sex. Roſcii venire quî potuerunt?

126. Scriptum enim ita dicunt eſſe, *Ut eorum bona veneant, qui proſcripti ſunt*, quo in numero Sex. Roſcius non eſt: *aut eorum, qui in adverſariorum præſidiis occiſi ſunt*. Dum præſidia ulla fuerunt, in Sullæ præſidiis fuit: poſteaquam ab armis receſſerunt, in ſummo otio, rediens a cœna, Romæ occiſus eſt. Si lege; bona quoque lege veniſſe fateor: ſin autem conſtat contra omnes non modò veteres leges, verùm etiam novas, occiſum eſſe; bona quo jure, aut quomodo, aut quâ lege venierint, quæro.

XLIV. In quem hoc dicam, quæris, Eruci? non in eum, quem vis, & putas: nam Sullam & oratio mea ab initio, &

ipſius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryſogonum feciſſe dico, ut ementiretur, ut malum civem Roſcium fuiſſe fingeret, ut eum apud adverſarios occiſum eſſe diceret, ut hiſce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam paſſus non ſit. Denique etiam illud ſuſpicor, omnino hæc bona non veniſſe: id quod poſtea, si per vos, Judices, licitum erit, aperietur.

128. Opinor enim eſſe in lege, quam ad diem proſcriptiones, venditioneſque fiant: nimirum ad Kal. Junias. Aliquot poſt menſes & homo occiſus eſt, & bona veniſſe dicuntur. Profectò aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, noſque ab iſto nebulone facetiùs eludimur, quàm putamus; aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliquâ ratione ſunt. Nam lege quidem bona venire non potuiſſe conſtat. Intelligo me ante tempus, Judices, hæc ſcrutari, & propemodum errare, qui, quum capiti Sex. Roſcii mederi debeam, rediviam curem. Non enim laborat de pecunia; non ullius rationem ſui commodi ducit; facilè egeſtatem ſuam ſe laturum putat, si hac indignâ ſuſpicione & ficto crimine liberatus ſit.

129. Verùm quæſo a vobis, Judices, ut hæc pauca, quæ reſtant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipſo putetis,

partim pro Sex. Roſcio. Quæ enim mihi ipſi indigna & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere; ea pro me ipſo, ex animi mei ſenſu ac dolore pronuntio: quæ ad hujus vitæ caſum, cauſamque pertineant, & quid hic pro ſe dici velit, & quâ conditione contentus sit, jam in extrema oratione noſtra, Judices, audietis. Ego hæc a Chryſogono, meâ ſponte, remoto Sex. Roſcio, quæro.

XLV. Primùm, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proſcriptus, neque apud adverſarios occiſus eſt, bona venierint; quum in eos ſolos lex ſcripta sit: deinde, quare aliquantò poſt eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita eſt: deinde, cur tantulò venierint. Quæ omnia si, quemadmodum ſolent liberti nequam & improbi facere, in patronum ſuum voluerit conferre; nihil egerit: nemo eſt enim, qui neſciat, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sullâ, commiſiſſe.

131. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentiâ præteriri? non placet, Judices, ſed neceſſe eſt. Etenim si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, ſæpe ventis vehementioribus, aut immo-

deratis tempeſtatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil perniciei causâ, divino consilio, ſed vi ipsâ, & magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, quâ fruimur, ſpiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, quum ſolus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majeſtatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuiſſe? nisi hoc mirum eſt, quod vis divina aſſequi non possit, si id mens humana adepta non sit.

132. Verùm, ut hæc miſſa faciam, quæ jam facta ſunt: ex iis, quæ nunc maximè fiunt, nonne quivis poteſt intelligere, omnium architectum, & machinatorem unum eſſe Chryſogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causâ accuſare ſe dixit Erucius?

XLVI. * * * aptam & ratione diſpositam ſe habere exiſtimant, qui in Salentinis, aut in Bruttiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium poſſunt.

133. Alter tibi deſcendit de palatio, & ædibus ſuis: habet animi relaxandi causâ rus amœnum & ſuburbanum, plura præ-

terea prædia, neque tamen ullum, niſi præclarum & propinquum: domus referta vaſis Corinthiis, & Deliacis, in quibus eſt authepſa illa, quam tanto pretio nuper mercatus eſt, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid ſtragulæ veſtis? quid pictarum tabularum? quid ſignorum? quid marmoris apud illum putatis eſſe? tantum ſcilicet, quantum e multis, ſplendidiſque familiis in turba & rapinis coacervari una in domo potuit.

134. Familiam verò quantam, & quàm variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios: animi & aurium causâ tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturniſque conviviis tota vicinitas perſonet. In hac vita, Judices, quos ſumptus quotidianos, quas effuſiones fieri putatis? quæ verò convivia? honeſta, credo, in ejuſmodi domo: ſi domus hæc habenda eſt potiùs, quàm officina nequitiæ, & diverſorium flagitiorum omnium.

135. Ipſe verò quemadmodum compoſito & delibuto capillo paſſim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, Judices: etiam videtis, Judices, ut omnes deſpiciat, ut hominem præ ſe

neminem putet; ut ſe ſolum beatum, ſolum potentem putet. Quæ verò efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, Judices, ne quis imperitior exiſtimet, me cauſam nobilitatis, victoriamque voluiſſe lædere: tametsi meo jure poſſum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuiſſe a cauſa nobilitatis exiſtimet.

XLVII. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui, infirmaque parte, poſteaquam id, quod maximè volui, fieri non potuit, ut componeretur; id maximè defendiſſe, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non ſe ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta eſſe, & ſuum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, Judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, ſtudio populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ, geſta eſſe intelligo.

137. Quòd animadverſum eſt in eos, qui contrà omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere: quòd viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis

exſtitit, honos habitus eſt; laudo: quæ ut fierent, idcirco pugnatum eſſe arbitror, meque in eo ſtudio partium fuiſſe confiteor. Sin autem id actum eſt, & idcirco arma ſumpta ſunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuſcujuſque impetum facerent, & id non modò re prohibere non licet, ſed ne verbis quidem vituperare; tum verò in iſto bello non recreatus, neque reſtitutus, ſed ſubactus oppreſſuſque populus Romanus eſt. Verùm longè aliter eſt: nihil horum eſt, Judices: non modò non lædetur cauſa nobilitatis, si iſtis hominibus resiſtetis, verùm etiam ornabitur.

XLVIII. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chryſogonum tantum poſſe queruntur; qui laudare volunt, conceſſum ei non eſſe commemorant. Ac jam nihil eſt, quod quiſquam aut tam ſtultus, aut tam improbus sit, qui dicat, *Vellem quidem liceret: hoc dixiſſem.* Dicas licet. *Hoc feciſſem.* Facias licet: nemo prohibet. *Hoc decreviſſem.* Decerne, modò rectè: omnes approbabunt. *Hoc judicaſſem.* Laudabunt omnes, si rectè & ordine judicaris.

139. Dum neceſſe erat, reſque ipſa cogebat, unus omnia poterat: qui poſteaquam magiſtratus creavit, legeſque conſtituit, ſua cuique procuratio auctoritaſque

G v

eſt reſtituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere: sin has cædes, & rapinas, & hos tantos tamque profuſos ſumptus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem cauſâ, dicere: unum hoc dico: noſtri iſti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & miſericordes erunt; iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta ſua concedant neceſſe eſt.

140. Quapropter desinant aliquando dicere, malè aliquem locutum eſſe; si quis verè, ac liberè locutus sit: desinant ſuam cauſam cum Chryſogono communicare: desinant, si ille læſus sit, de ſe aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe, miſerumque sit, eos, qui equeſtrem ſplendorem pati non potuerunt, ſervi nequissimi dominationem ferre poſſe. Quæ quidem dominatio, Judices, in aliis rebus antea verſabatur; nunc verò quam viam munitet, quod iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia veſtra, ad id, quod ſolum propè in civitate sincerum ſanctumque reſtat.

141. Hicne etiam ſe ſe putat aliquid poſſe Chryſogonus? Hîc etiam potens eſſe vult? O rem miſeram atque acerbam! Neque mehercules hoc indignè fero, quòd verear, ne quid possit: verùm quòd au-

ſus eſt, quòd ſperavit, ſeſe apud tales viros aliquid ad perniciem poſſe innocentis, idipſum queror.

XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut ad libidinem ſuam liberti, ſervulique nobilium, bona, fortunas veſtras, noſtraſque vexare poſſent? Si id actum eſt, fateor me erraſſe, qui hoc maluerim: fateor inſaniſſe, qui cum illis ſenſerim: tametsi inermis, Judices, ſensi. Sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento reipublicæ, populoque Romano debet eſſe: tum verò optimo & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam eſſe oportet. Quòd si quis eſt, qui & ſe, & cauſam lædi putet, quum Chryſogonus vituperetur: is cauſam ignorat, ſeipſum propè non novit. Cauſa enim ſplendidior fiet, si nequissimo cuique reſiſtetur: ille improbissimus Chryſogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, quum ab hoc ſplendore cauſæ ſeparatur.

143. Verùm hæc omnis oratio, ut jam antè dixi, mea eſt; quâ me uti reſpublica, & dolor meus, & iſtorum injuria coëgit. Sed Roſcius horum nihil indignum putat: neminem accuſat: nihil de ſuo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & ruſticus, iſta omnia,

quæ vos per Sullam geſta eſſe dicitis ; more, lege, jure gentium facta : culpâ liberatus, & crimine nefario ſolutus cupit a vobis diſcedere.

144. Si hac indignâ ſuſpicione careat, animo æquo ſe carere ſuis omnibus commodis dicit : rogat, oratque te, Chryſogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in ſuam rem convertit ; si nulla in re te fraudavit ; si tibi optimâ fide ſua omnia concessit, adnumeravit, appendit ; si veſtitum, quo ipſe tectus erat, annulumque de digito ſuum tibi tradidit ; si ex omnibus rebus ſe ipſum nudum, neque præterea quidquam excepit ; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egeſtate degere.

L. Prædia mea tu possides : ego alienâ miſericordiâ vivo ; concedo ; & quòd animus æquus eſt, & quia neceſſe eſt : mea domus tibi patet, mihi clauſa eſt ; fero : familiâ meâ maximâ uteris, ego ſervum habeo nullum ; patior, & ferendum puto. Quid vis amplius ? quid inſequeris ? quid oppugnas ? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas ? ubi tuis commodis officio ? quid tibi obſto ? Si ſpoliorum causâ vis hominem occidere, ſpoliaſti : quid quæris amplius ? Si inimicitiarum : quæ ſunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus antè prædia poſſedisti, quàm ipſum cognoſti

Sin metuis : ab eone aliquid metuis, quem vides ipſum ab ſeſe tam atrocem injuriam propulſare non poſſe? Sin, quòd bona, quæ Roſcii fuerunt, tua facta ſunt, idcirco hunc illius filium ſtudes perdere : nonne oſtendis, id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proſcriptorum bona patria reddantur.

146. Facis injuriam, Chryſogone, si majorem ſpem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quàm in his rebus, quas L. Sulla geſsit. Quòd si tibi cauſa nulla eſt, cur hunc miſerum tantâ calamitate affici velis : si tibi omnia ſua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causâ, reſervavit : per deos immortales, quæ iſta tanta crudelitas eſt? quæ tam fera immaniſque natura? Quis umquam prædo fuit tam nefarius? quis pirata tam barbarus, ut, quum integram prædam sine ſanguine habere poſſet, cruenta ſpolia, detrahere mallet?

147. Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil poſſe, nihil umquam contra rem tuam cogitaſſe : & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odiſſe debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere poſſis : nisi hoc indignum putas, quòd veſtitum

ſedere in judicio vides; quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expuliſti. Quasi vero neſcias, hunc & ali, & veſtiri a Cæcilia, Balearici filia, Nepotis ſorore, ſpectatissima femina: quæ quum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, quum eſſet mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex ſua laude redderet.

LI. An quòd diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si, pro patris ejus hoſpitiis & gratiâ, vellent omnes hujus hoſpites adeſſe, & auderent liberè defendere; ſatis copiosè defenderetur: sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quòd ſumma reſpublica in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent; consiſtere mehercule vobis iſto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non ſanè ut moleſtè ferre adverſarii debeant, neque ut ſe potentiâ ſuperari putent.

149. Quæ domi gerenda ſunt, ea per Cæciliam transiguntur: fori judiciique rationem Meſſalla, ut videtis, Judices, ſuscepit: qui, si jam ſatis ætatis atque roboris haberet, ipſe pro Sex. Roſcio diceret: quoniam ad dicendum impedimento eſt ætas, & pudor, qui ornat ætatem;

cauſam mihi tradidit, quem ſuâ causâ cupere, ac debere intelligebat: ipſe aſſiduitate, conſilio, auctoritate, diligentiâ, perfecit, ut Sex. Roſcii vita, erepta de manibus ſectorum, ſententiis judicum permitteretur. Nimirum, Judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res eſt, uti nobiles reſtituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Meſſallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ reſiſterent: qui, quantum poſſent, in ſalute alterius, quàm in exitio, mallent oſtendere. Quod ſi omnes, qui eodem loco nati ſunt, facerent; & reſpublica ex illis, & ipſi ex invidia minùs laborarent.

LII. Verùm ſi a Chryſogono, Judices, non impetramus, ut pecuniâ noſtrâ contentus ſit, vitam ne petat: ſi ille adduci non poteſt, ut, quum ademerit nobis omnia, quæ noſtra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis eſt, eripere cupiat: ſi non ſatis habet avaritiam ſuam pecuniâ explere, niſi etiam crudelitate ſanguinis perlitus ſit: unum perfugium, Judices, una ſpes reliqua eſt Sex. Roſcio, eadem, quæ reipublicæ, veſtra priſtina bonitas, & miſericordia: quæ ſi manet, ſalvi etiam nunc eſſe poſſumus: ſin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republica verſata eſt, veſtros quo-

que animos, id quod fieri profectò non poteſt, duriores acerbioreſque reddidit; actum eſt, Judices: inter feras ſatius eſt ætatem degere, quàm in hac tanta immanitate verſari.

151. Ad eamne rem vos reſervati eſtis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos ſectores ac sicarii jugulare non potuiſſent? Solent hoc boni imperatores facere, quum prœlium committunt, ut in eo loco, quò fugam hoſtium fore arbitrentur, milites collocent; in quos, si qui ex acie fugerint, de improviſo incidant. Nimirum similiter arbitrantur iſti bonorum emptores, vos hìc, tales viros, ſedere, qui excipiatis eos, qui de ſuis manibus effugerint. Dii prohibeant, Judices, ut hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium ſectorum exiſtimetur.

152. An verò, Judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proſcriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in veſtro jurejurando, atque in Sex. Roſcii periculo quæri? Dubium eſt, ad quem maleficium pertineat, quum videatis in altera parte ſectorem, inimicum, sicarium, eumdemque accuſatorem hoc tempore; ex altera parte egentem, probatum ſuis filium, in quo non modò culpa nulla, ſed ne ſuſpicio quidem

potuit consiſtere? Numquid hîc aliud videtis obſtare Roſcio, nisi quòd patris bona venierunt?

LIII. Quòd si id vos ſuſcipitis, & eadem in re operam veſtram profitemini: si idcirco ſedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, Judices, ne nova, & multò crudelior per vos proſcriptio inſtaurata eſſe videatur. Illam priorem, quæ facta eſt in eos, qui arma capere potuerunt, tamen ſenatus ſuſcipere noluit, ne quid acriùs, quàm more majorum comparatum eſt, publico consilio factum videretur. Hanc verò, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis, & aſpernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

154. Homines ſapientes, & iſtâ auctoritate, & poteſtate præditos, quâ vos estis, ex quibus rebus maximè reſpublica laborat, iis maximè mederi convenit. Veſtrûm nemo eſt, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hoſtes lenissimus exiſtimabatur, hoc tempore domesticâ crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, Judices, hanc pati nolite diutius in hac republica verſari: quæ non modò id habet in ſe mali, quòd tot cives atro-

cissimè ſuſtulit , verùm etiam hominibus lenissimis ademit miſericordiam conſuetudine incommodorum. Nam quum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus , aut audimus ; etiam qui naturâ mitissimi ſumus , assiduitate moleſtiarum ſenſum omnem humanitatis ex animis amittimus.

PRO

Q. ROSCIO COMŒDO.

ORATIO TERTIA.

C. Fannius Chærea ſervum ſuum Panurgum communem cum Roſcio fecerat eâ lege, ut is a Roſcio arte hiſtrionicâ inſtitueretur, quæſtuſque inter eos communis eſſet. Institutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor a Roſcio datus fuit, qui Flavium judicio damni injuriâ dati ſuo & Roſcii nomine perſequeretur. Lite conteſtatâ, Roſcius sine Fannio pro sua parte cum Flavio decidit, & fundum accepit, non pecuniam. Deinde C. Piſone teſte & arbitro, Roſcius Fannio pro opera, quòd

cognitor fuiſſet, ac vadimonia obiiſſet, certam pecuniam dedit hac conditione, ut ſi quid Fannius pro ſua parte ſervi interempti a Flavio exegiſſet, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Poſt triennium Fannius, qui C. Cluvio equite Romano judice H-S centum millia, Panurgi nomine, a Flavio abſtulerat, Roſcium in jus vocavit, tamquam ſuâ parte in vetere illa deciſione fraudatus. Æſtimabat fundum, quem a Flavio Roſcius acceperat H-S centum millibus: inde ſibi petebat quinquaginta millia, quaſi Roſcius pro ſocietate, non pro ſe decidiſſet. Datus igitur judex a Prætore fuit C. Piſo, quo teſte & arbitro ante triennium Roscius Fannio pecuniam pro cognitionis opera, & labore dederat. Is M. Perpennam virum conſularem in conſilio habuit.

Hanc cauſam egit Cicero ante quæsturam, anno urbis 677. ætatis 31. quum anno ſuperiore e Græcia, in

qua biennium fuerat, ſe recepiſſet. Sed editæ ab ipſo orationis vix ſexta pars ſupereſt, eaque a librariis peſſimè habita. Notæ quidem numerorum plerumque corruptæ videntur. FABRICIUS & MANUTIUS.

I. * * * malitiam naturæ, crederetur. Is ſcilicet vir optimus, & ſingulari fide præditus, in ſuo judicio, tabulis ſuis, teſtibus uti conatur. Solent ferè dicere, qui per tabulas hominis honeſti pecuniam expenſam tulerunt : egone talem virum corrumpere potui, ut meâ causâ falſum in codicem referret ? Exſpecto, quàm mox Chærea hac oratione utatur : egone hanc manum, plenam perfidiæ, & hos digitos meos impellere potui, ut falſum perſcriberent nomen ? Quòd si ille ſuas proferet tabulas : proferet ſuas quoque Roſcius. Erit in illius tabulis hoc nomen : at in hujus non erit.

2. Cur potius illius, quàm hujus, credetur ? Scripsiſſet ille, si non juſſu hujus expenſum tuliſſet ? non ſcripsiſſet hic, quod sibi expenſum ferri jussiſſet ? Nam, quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur ; sic improbum eſt, non referre, quod debeas : æquè enim tabulæ

condemnantur ejus, qui verum non retulit; & ejus, qui falſum perſcripsit. Sed ego copiâ & facultate cauſæ confiſus, vide quò progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti & expensi profert ſuas, in ſuam rem, ſuo arbitratu ſcriptas: quominus ſecundùm illum judicetis, non recuſo.

3. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retuliſſet, id ratum haberet? ratum habebit Roſcius: profer: quod tibi fuerit perſuaſum, huic erit perſuaſum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulò antè M. Perpennæ, & P. Saturii tabulas poſcebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, ſolius flagitamus, &, quominus ſecundùm eas lis detur, non recuſamus.

4. Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentissimè. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes ſummas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S CCCIↃↃↃ ſunt. Quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S CCCIↃↃↃ in codice accepti & expensi non ſunt? Prô dii immortales, esſene quemquam tantâ audaciâ præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? quod sibi probare non possit, id perſuadere alteri conetur?

II. Nimiùm citò ait me indignari de tabulis : non habere ſe hoc nomen in codice accepti & expenſi relatum confitetur : ſed in adverſariis patere contendit. Uſque eóne te diligis, & magnificè circumſpicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, ſed ex adverſariis petas ? ſuum codicem teſtis loco recitare, arrogantiæ eſt : ſuarum perſcriptionum & liturarum adverſaria proferre, non amentia eſt ?

6. Quòd si eamdem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adverſaria, quam tabulæ : quid attinet codicem inſtituere ? conſcribere ? ordinem conſervare ? memoriæ tradere litterarum vetuſtatem ? ſed si, quòd adverſariis nihil credimus, idcirco codicem ſcribere inſtituimus : quod etiam apud omnes leve & infirmum eſt, id apud judicem grave & ſanctum eſſe ducetur ?

7. Quid eſt, quòd negligenter ſcribamus adverſaria ? quid eſt, quod diligenter conficiamus tabulas ? qua de cauſa ? quia hæc ſunt menſtrua, illæ ſunt æternæ : hæc delentur ſtatim, illæ ſervantur ſanctè : hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ exiſtimationis fidem & religionem amplectuntur : hæc ſunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adverſaria in judicium protulit nemo : codicem protulit ; tabulas recitavit.

III. Tu, C. Piſo, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adverſariis pecuniam petere non auderes. Ego, quæ clara ſunt conſuetudine, diutius dicere non debeo : illud verò, quod ad rem vehementer pertinet, quæro : quàm pridem hoc nomen, Fanni, in adverſaria retuliſti ? Erubeſcit : quid reſpondeat, neſcit : quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menſes jam, dices. Tamen in codicem accepti & expensi referri debuit. Ampliùs ſunt ſex menſes. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adverſariis ? Quid si tandem ampliùs triennium eſt ? quomodo, quum omnes, qui tabulas conficiant, menſtruas pene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium ampliùs in adverſariis jacere pateris ?

9. Utrùm cetera nomina in codicem accepti & expensi digeſta habes, an non ? Si non : quomodo tabulas conficis ? si etiam : quamobrem, quum cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio ampliùs, quod erat in primis magnùm, in adverſariis relinquebas ? Nolebas ſciri, debere Roſcium. Cur ſcribebas ? Rogatus eras, ne referres. Cur in adverſariis ſcriptum habebas ? Sed hæc quamquam firma eſſe video, tamen ipſe mihi ſatisfacere non poſſum, nisi a C. Fannio ipſo teſtimonium ſumo, hanc pecuniam ei non deberi.

deberi. Magnum eſt, quod conòr; difficile eſt, quod polliceor: nisi eumdem & adverſarium, & teſtem habuerit Roſcius, nolo vincat.

IV. Pecunia tibi debebatur certa, quæ nunc petitur per judicem; in quà legitimæ partis ſponsio facta eſt. Hìc tu si ampliùs H-S nummo petiſti, quàm tibi debitum eſt, cauſam perdidiſti: propterea quòd aliud eſt judicium, aliud arbitrium. Judicium eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum poſtulamus, conſequamur.

11. Ejus rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt. Quid eſt in judicio? directum, aſperum, simplex. *Si paret H-S* IↃↃↃ *dari oportere*. Hic, nisi planum facit, H-S IↃↃↃ ad libellam sibi deberi, cauſam perdit. Quid eſt in arbitrio? mite, moderatum, *Quantum æquius & melius, id dari*. Ille tamen confitetur plus ſe petere, quàm debeatur: ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter cauſæ confidit: alter diffidit.

12. Quæ quum ita sint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S IↃↃↃ, de tuarum tabularum fide compromiſſum feceris, arbitrum ſumpſeris, quan-

tum æquius & melius ſit dari, repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ eſſet! Romæ eſt. Utinam adeſſet in judicio! Adeſt. Utinam ſederet in conſilio C. Piſonis! Ipſe C. Piſo eſt. Eumdemne tu arbitrum, & judicem ſumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & eumdem in anguſtissimam formulam ſponsionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abſtulit? nemo: quantum enim æquius eſſet sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adiſti, de eo ad judicem veniſti.

13. Ceteri quum ad judicem cauſam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire eſt auſus: qui quum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum ſumpsit, judicavit sibi pecuniam non deberi. Jam duæ partes cauſæ ſunt confectæ: adnumeraſſe ſeſe negat: expenſum tuliſſe non dicit, quum tabulas non recitat. Reliquum eſt, ut ſtipulatum ſe eſſe dicat: præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere poſſit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præſente? quis ſpopondiſſe me dicit? nemo.

V. Hic ego si finem faciam dicendi, ſatis fidei & diligentiæ meæ, ſatis cauſæ & controversiæ, ſatis formulæ & ſpon-

ſioni, ſatis etiam judici feciſſe videar, cur ſecundùm Roſcium judicari debeat. Pecunia petita eſt certa : cum tertia parte ſponſio facta eſt. Hæc pecunia neceſſe eſt, aut data, aut expenſa lata, aut ſtipulata ſit. Datam non eſſe Fannius confitetur : expenſam latam non eſſe, codices Fannii confirmant : ſtipulatam non eſſe taciturnitas teſtium concedit.

15. Quid ergo eſt ? Quòd & reus is eſt, cui & pecunia leviſſima, & exiſtimatio ſanctiſſima fuit ſemper : & judex eſt is, quem nos non minùs bene de nobis exiſtimare, quàm ſecundùm nos judicare velimus : & advocatio ea eſt, quam propter eximium ſplendorem, ut judicem unum vereri debeamus : perinde ac ſi in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domeſtica concluſa & comprehenſa ſint, perinde dicemus. Illa ſuperior fuit oratio neceſſaria, hæc erit voluntaria : illa ad judicem, hæc ad C. Piſonem : illa pro reo, hæc pro Roſcio : illa victoriæ, hæc bonæ exiſtimationis causâ, comparata.

VI. Pecuniam petis, Fanni, a Roſcio ; quam ? dic audacter, & apertè. Utrùm quæ tibi ex ſocietate debeatur ? an, quæ ex liberalitate hujus promiſſa ſit, & oſtentata ? quorum alterum eſt gravius & odioſius : alterum, levius & facilius. Quæ

ex ſocietate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum eſt, neque negligenter defendendum. Si qua enim ſunt privata judicia ſummæ exiſtimationis, & pene dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Æquè enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio conjunxit.

17. Quæ quum ita ſint, qui ſit, qui ſocium fraudarit & fefellerit, consideremus: dabit enim nobis jam tacitè vita acta in alterutram partem firmum & grave teſtimonium. Q. Roſcius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam conjectus, continuò reſtinguitur, & refrigeratur; sic refervens falſum crimen in puriſſimam & caſtiſſimam vitam collatum, ſtatim concidit & exſtinguitur? Roſcius ſocium fraudavit? Poteſt hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius, audacter dico, plus fidei, quàm artis; plus veritatis, quàm diſciplinæ poſſidet in ſe: quem populus Romanus meliorem virum, quàm hiſtrionem eſſe arbitratur: qui ita digniſſimus eſt ſcenâ propter artificium, ut digniſſimus ſit curiâ propter abſtinentiam.

18. Sed quid ego ineptus de Roſcio apud Piſonem dico? ignotum hominem

ſcilicet pluribus verbis commendo : eſtne quiſquam omnium mortalium, de quo meliùs exiſtimes tu? eſtne quiſquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberalior videatur? Quid? tu, Saturi, qui contra hunc venis, exiſtimas aliter? nonne quotieſcumque in cauſa in nomen hujus incidiſti, toties hunc & virum bonum eſſe dixiſti, & honoris causâ appellaſti? quod nemo nisi aut honeſtissimo, aut amicissimo facere conſuevit.

19. Qua in re mihi ridiculè es viſus eſſe inconſtans, qui eumdem & læderes, & laudares : & virum optimum, & hominem improbissimum eſſe diceres : eumdem tu & honoris causâ appellabas, & virum primarium eſſe dicebas, & ſocium fraudaſſe arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ concedebas : de hoc, ut exiſtimabas, prædicabas : Chæreæ arbitratu cauſam agebas.

VII. Fraudavit Roſcius. Eſt hoc quidem auribus, animiſque abſurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus eſſet, qui experiri non poſſet? tamen incredibile eſſet. Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roſcius fraudavit. Oro, atque obſecro vos, qui noſtis, vitam inter ſe utriuſque conferte; qui non

noſtis, faciem utriuſque conſiderate : nonne ipſum caput, & ſupercilia illa penitus abraſa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis unguibus uſque ad verticem ſummum (si quam conjecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis conſtare totus videtur? qui idcirco capite & ſuperciliis ſemper eſt raſis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur: cujus perſonam præclarè Roſcius in ſcena tractare conſuevit; neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbiſſimum & perjuriſſimum lenonem quum agit, agit Chæream: perſona illa lutulenta, impura, inviſa, in hujus moribus, natura, vitaque eſt expreſſa. Qui quamobrem Roſcium ſimilem ſui in fraude & malitia exiſtimarit, nihil videtur; niſi fortè, quòd præclarè hunc imitari ſe in perſona lenonis animadvertit.

21. Quamobrem etiam atque etiam conſidera, C. Piſo, quis quem fraudaſſe dicatur. Roſcius Fannium. Quid eſt hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum caſtus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile eſt. Quemadmodum si Fannius Roſcium fraudaſſe diceretur, utrumque ex utriuſque perſona veriſimile videretur, & Fannium per malitiam feciſſe, & Roſcium per impruden-

tiam deceptum eſſe : ſic quum Roſcius Fannium fraudaſſe arguatur, utrumque incredibile eſt, & Roſcium quidquam per avaritiam appetiſſe, & Fannium quidquam per ſe bonitate amiſiſſe.

VIII. Principia ſunt hujuſmodi : ſpectemus reliqua. H-S ɪɔɔɔ Q. Roſcius fraudavit Fannium. Qua de cauſa? Subridet Saturius, veterator, ut ſibi videtur. Ait propter ipſa H-S ɪɔɔɔ. Video : ſed tamen cur ipſa H-S ɪɔɔɔ tam vehementer concupierit, quæro : nam tibi, M. Perpenna, C. Piſo, certè tanti non fuiſſent, ut ſocium fraudaretis. Roſcio cur tanti fuerint, cauſam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in ſuis nummis verſabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, ſemper liberalissimus, munificentissimuſque fuit.

23. Prô deûm hominumque fidem! qui H-S ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ quæstûs facere noluit (nam certè H-S ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ merere & potuit, & debuit, ſi poteſt Dionysia H-S ccciɔɔɔ ccciɔɔɔ merere) is per ſummam fraudem, & malitiam, & perfidiam H-S ɪɔɔɔ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula : illa honeſta, hæc ſordida : illa jucunda, hæc acerba : illa propria, hæc in cauſa & in judicio collocata. Decem his annis proximis H-S

ſexagies honeſtiſſimè conſequi potuit ; noluit : laborem quæſtûs recepit ; quæſtum laboris rejecit : populo Romano adhuc ſervire non deſtitit ; ſibi ſervire jampridem deſtitit.

24. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? & ſi hos quæſtus recipere poſſes, non eodem tempore & geſtum, & animam ageres? Dic nunc te ab Roſcio H-S ıↄↄↄ circumſcriptum eſſe, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, ſed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certò ſcio? Fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt jura, ſunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare poſſit: expreſſæ ſunt enim ex uniuſcujuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuriâ, publicæ a prætore formulæ, ad quas privata lis accommodatur.

IX. Quæ quum ita ſint, cur non arbitrum pro ſocio adegeris Q. Roſcium, quæro. Formulam non noras? notiſſima erat. Judicio gravi experiri nolebas? quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? propter magnitudinem criminis? itane verò? quem per arbitrum circumvenire non poſſes, cujus de

ea re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum eſt arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere; aut jacere noli, ubi non oportet. Tametsi jam hoc tuo teſtimonio crimen ſublatum eſt: nam, quo tu tempore illâ formulâ uti noluiſti, nihil hunc in ſocietatem fraudis feciſſe oſtendiſti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio eſt? si habet, cur non nominas?

26. Dic nunc Roſcium abs te petiſſe, ut familiarem ſuum ſumeres arbitrum: non petiit. Dic pactionem feciſſe, ut abſolveretur: non pepigit. Quære, quare ſit abſolutus: quòd erat ſummâ innocentiâ, & integritate. Quid enim factum eſt? veniſti domum ultro Roſcii; ſatisfeciſti; quod temerè commisiſſes, in judicium ut denuntiaret, rogaſti, ut ignoſceret; te affuturum negaſti; debere tibi ex ſocietate nihil, clamitaſti: judici hic denuntiavit; abſolutus eſt. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perſtat in impudentia: pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat cauſæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifeſta: furtum erat apertum.

X. Cujus rei furtum factum erat? Ex-

orditur magna cum exſpectatione veteris hiſtrionis exponere ſocietatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii: is fuit ei cum Roſcio communis. Hìc primùm queſtus eſt non leviter Saturius communem factum eſſe gratis cum Roſcio, qui pretio proprius fuiſſet Fannii. Largitus eſt ſcilicet homo liberalis, & diſſolutus, & bonitate affluens Fannius Roſcio? Sic puto.

28. Quoniam ille hìc conſtitit paulisper, mihi quoque neceſſe eſt paulùm commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuiſſe: at ego totum Roſcii fuiſſe contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roſcii? diſciplina. Facies non erat, ars erat pretioſa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S ıↃↃↃ. Ex qua parte erat Roſcii, amplius erat H-S cccıↃↃↃ. Nemo enim illum ex trunco corporis ſpectabat, ſed ex artificio comico æſtimabat. Nam illa membra merere per ſe non ampliùs poterant duodecim æris: diſciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat ſe non minùs H-S cccıↃↃↃ.

29. O ſocietatem captioſam & indignam! ubi alter H-S ıↃↃↃ, alter cccıↃↃↃ quod ſit, in ſocietatem affert: niſi idcirco moleſtè pateris, quòd H-S ıↃↃↃ tu ex arca proferebas; H-S cccıↃↃↃ ex diſciplina & artificio Roſcius promebat. Quam enim rem & exſpectationem, quod

ſtudium, & quem favorem ſecum in ſcenam attulit Panurgus? quòd Roſcii fuit diſcipulus. Qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum & perfectum exiſtimabant. Sic eſt vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa æſtimat. Quid ſciret ille, perpauci animadvertebant: ubi didiciſſet, omnes quærebant: nihil ab hoc pravum & perverſum produci poſſe arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roſcium ſuperaret, adſpicere nemo poſſet: nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium naſci, sic ex pessimo hiſtrione bonum comœdum fieri poſſe exiſtimaret. Quia veniebat a Roſcio, plus etiam ſcire, quàm ſciebat, videbatur.

XI. Quod item nuper in Erote comœdo uſu venit; qui, poſteaquam e ſcena non modò ſibilis, ſed etiam convicio explodebatur, sicut in aram, confugit in hujus domum, diſciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat hiſtrionibus, ad primos pervenit comœdos.

31. Quæ res extulit eum? una commendatio hujus: qui tamen Panurgum illum, non ſolùm ut Roſcii diſcipulus fuiſſe diceretur, domum recepit; ſed etiam ſummo cum labore, ſtomacho, miſeriaque

H vj

erudiit : nam, quò quiſque eſt ſolertior & ingenioſior, hòc docet iracundiùs, & laborioſiùs. Quod enim ipſe celeriter arripuit, id quum tardè percipi videt, diſcruciatur. Paulò longiùs oratio mea provecta eſt hac de cauſa, ut conditionem ſocietatis diligenter cognoſceretis.

32. Quæ deinde conſecuta? Panurgum, inquit, hunc, ſervum communem, Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit : in hanc rem, inquit, me cognitorem dediſti : lite conteſtatâ, judicio damni injuriâ conſtituto, tu ſine me cum Flavio deciditi. Utrùm pro dimidiâ parte; an pro tota ſocietate? planiùs dicam, utrùm pro me, an pro me & pro te? Pro me? potui, multorum exemplo : licitum eſt; jure fecerunt multi : nihil in ea re tibi injuriæ feci. Pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur : ſuam quiſque partem juris poſſideat, & perſequatur. At enim tu tuum negotium geſſiſti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidiſti. Magno & tu tuam partem decide. H-S CCCIↃↃↃ tu abſtuliſti. Si ſit hoc verò; H-S CCCIↃↃↃ tu quoque aufer.

XII. Sed hanc deciſionem Roſcii oratione, & opinione augere licet : re, & veritate mediocrem & tenuem eſſe invenietis. Accepit enim agrum temporibus

iis, quum jacerent pretia prædiorum: qui ager neque villam habuit; neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multò pluris eſt, quàm tunc fuit: neque id eſt mirum: tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium poſſeſſiones erant incertæ; nunc deûm immortalium benignitate, omnium fortunæ ſunt certæ: tum erat ager incultus sine tecto; nunc eſt cultissimus cum optima villa.

34. Verumtamen, quoniam naturâ tam malevolus es, numquam iſtâ te moleſtiâ & curâ liberabo. Præclarè ſuum negotium geſſit Roſcius: fundum fructuosissimum abſtulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hìc rationem; & id, quod probare non poteſt, fingere conatur. De tota re, inquit, decidiſti. Ergo huc univerſa cauſa deducitur, utrùm Roſcius cum Flavio de ſua parte, an de tota ſocietate fecerit pactionem?

35. Nam ego Roſcium, si quid communi nomine tetigit, confiteor præſtare debere ſocietati. Societatis, non ſuas lites redemit, quum fundum a Flavio accepit. Quid ita ſatis non dedit, ampliùs a ſe neminem petiturum? Qui de ſua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem: qui pro ſociis transigit, ſatiſdat, neminem eorum poſtea petiturum. Quid

ita Flavio ſibi cavere non venit in mentem? neſciebat videlicet Panurgum fuiſſe in ſocietate? ſciebat. Neſciebat, Fannium Roſcio eſſe ſocium? præclarè: nam iſte cum eo litem conteſtatam habebat.

36. Cur igitur decidit, & non reſtipulatur, neminem ampliùs petiturum? cur de fundo decidit, & judicio non abſolvitur? cur tam imperitè facit, ut nec Roſcium ſtipulatione alliget, neque a Fannio judicio ſe abſolvat? Eſt hoc primum, & ex conditione juris, & ex conſuetudine cautionis, gravissimum & firmiſſimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, ſi non alia certiora & clariora teſtimonia in cauſa haberem.

XIII. Et, ne fortè me hoc fruſtra pollicitum eſſe prædices; te, te, inquam, Fanni, ab tuis ſubſelliis contra te teſtem ſuſcitabo. Criminatio tua quæ eſt? Roſcium cum Flavio pro ſocietate decidiſſe. Quo tempore? abhinc annis IV. Defenſio mea quæ eſt? Roſcium pro ſua parte cum Flavio tranſegiſſe. Repromittis tu abhinc triennium Roſcio. Quid? recita iſtam reſtipulationem clariùs. Attende, quæſo, Piſo. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiverſantem, teſtimonium contra ſe dicere cogo. Quid enim reſtipulatio clamat? *Quod a Flavio abſtulero, partem dimidiam inde Roſcio me ſoluturum ſpondeo.* Tua vox eſt, Fanni.

38. Quid tu auferre potes a Flavio, ſi Flavius nihil debet? quid hic porro nunc reſtipulatur, quod jampridem ipſe exegit? quid verò Flavius tibi daturus eſt, qui Roſcio omne quod debuit, diſſolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in ſocietate diſſoluta, nova hæc reſtipulatio interponitur? Quis eſt hujus reſtipulationis ſcriptor? teſtis? arbiter? Quis? tu Piſo. Tu enim Q. Roſcium pro opera, pro labore, quòd cognitor fuiſſet, quòd vadimonia obiſſet, rogaſti, ut Fannio daret H-S ＩↃↃↃ, hac conditione, ut, ſi quid ille exegiſſet a Flavio, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Satiſne iſta reſtipulatio dicere tibi videtur apertè, Roſcium pro ſe decidiſſe?

39. At enim forſitan hoc tibi veniat in mentem, repromiſiſſe Fannium Roſcio, ſi quid a Flavio exegiſſet, ejus partem dimidiam; ſed omnino exegiſſe nihil. Quid tum? non exitum exactionis, ſed initium repromiſſionis ſpectare debes: neque, ſi ille perſequi noluit, non, quod in ſe fuit, judicavit, Roſcium ſuas, non ſocietatis lites redemiſſe. Quid ſi tandem planum facio, poſt deciſionem veterem Roſcii, poſt repromiſſionem recentem hanc Fannii, H-S CCCIↃↃↃ Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine abſtuliſſe? tamen diutius illudere viri optimi exiſtimationi, Q. Roſcii, audebit?

XIV. Paulò antè quærebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de cauſa Flavius, quum de tota lite faceret pactionem, neque ſatis acciperet a Roſcio, neque judicio abſolveretur a Fannio: nunc verò, id quod mirum & incredibile eſt, requiro, quamobrem, quum de tota re decidiſſet cum Roſcio, H-S CCCIƆƆƆ ſeparatim Fannio diſſolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares reſpondere, ſcire cupio: utrùm, omnino Fannium a Flavio H-S CCCIƆƆƆ non abſtuliſſe? an alio nomine, & alia de cauſa abſtuliſſe?

41. Si alia de cauſa: quæ ratio tibi cum eo interceſſerat? nulla. Addictus erat tibi? non. Fruſtra tempus contero. Omnino, inquit, H-S CCCIƆƆƆ a Flavio non abſtulit, neque Panurgi nomine, neque cujuſquam. Si planum facio, poſt hanc recentem ſtipulationem Roſcii, H-S CCCIƆƆƆ a Flavio te abſtuliſſe; numquid cauſæ eſt, quin ab judicio abeas turpiſſimè victus?

42. Quo teſte igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in judicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his unus mihi teſtis eſt producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis eſt ex his graviſſimus? Sine controverſia, qui omnium judicio comprobatus

eſt judex. Quem igitur ex his tribus a me teſtem exſpectabis? petitorem? Fannius eſt: contra ſe numquam teſtimonium dicet. Reum? Flavius eſt; is jampridem eſt mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius eſt. Quid is dicit? H-S CCCIↃↃↃ Panurgi nomine Flavium Fannio diſſolviſſe: quem tu ſi ex cenſu ſpectas; eques Romanus eſt: ſi ex vita; homo clarissimus eſt: ſi ex te; judicem ſumpsiſti: ſi ex veritate; id, quod ſcire potuit & debuit, dixit.

43. Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honeſto, judici tuo, credi oportere. Circumſpicit, æſtuat, negat nos Cluvii teſtimonium recitaturos: recitabimus: erras: inani, & tenui ſpe te conſolaris. Recita teſtimonium T. Manilii, & C. Luscii Ocreæ, duorum ſenatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIUM T. MANILII, & C. LUSCII OCREÆ. Utrùm dicis, Luſcio, & Manilio, an & Cluvio non eſſe credendum? Planiùs, atque apertiùs dicam.

XV. Utrùm Luſcius & Manilius nihil de H-S CCCIↃↃↃ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falſum Luſcio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, ſoluto & quieto ſum animo; &, quorſum recidat reſponſum tuum, non magnoperè laboro. Firmiſſimis enim & ſanctiſsimis teſtimoniis viro-

rum optimorum cauſa Roſcii communita eſt.

44. Si jam tibi deliberatum eſt, quibus abroges fidem jurisjurandi, reſponde. Manilio & Luſcio negas eſſe credendum? dic, aude: eſt tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque univerſæ vox. Quid? exſpectas, quàm mox ego Luſcium & Manilium dicam, ordine, eſſe ſenatores; ætate, grandes natu; naturâ, ſanctos & religioſos; copiis rei familiaris, locupletes & pecunioſos? non faciam: nihil mihi detraham, quum illis exactæ ætatis ſeveriſſimè fructum, quem meruerunt, retribuam: magis mea adoleſcentia indiget illorum bonâ exiſtimatione, quàm illorum ſeveriſſima ſenectus deſiderat meam laudem. Tibi verò, Piſo, diu deliberandum & concoquendum eſt, utrùm potius Chæreæ injurato in ſua lite, an Manilio, & Luſcio juratis in alieno judicio credas.

45. Reliquum eſt, ut Cluvium falſum dixiſſe Luſcio & Manilio contendat: quod ſi facit, quâ impudentiâ eſt, eumne teſtem improbabit, quem judicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipſe crediderit? ejus teſtis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem & religionem judicis, teſtes comparabat? quem ego ſi ferrem judicem, refugere non deberet: quum teſtem producam, reprehendere audebit?

XVI. Dixit enim, inquit, injuratus Luſcio & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid intereſt inter perjurum & mendacem? Qui mentiri ſolet, pejerare conſuevit: quem ego, ut mentiatur, inducere poſſum, ut pejeret, exorare facilè potero: nam, qui ſemel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quàm ad mendacium perduci conſuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conſcientiæ fide commovetur? Propterea, quæ pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci conſtituta eſt. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, ſed ex perfidia & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus iraſci & ſuccenſere conſuerunt.

47. At ego hoc ex contrario contendo. Levior eſſet auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quàm nunc eſt, quum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re judex fuiſſet, teſtis eſſet: nunc omnibus inimicis neceſſe eſt caſtissimus & conſtantissimus eſſe videatur, qui id, quod ſcit, familiaribus ſuis dicit.

48. Dic nunc, si potes, si res, si cauſa patitur, Cluvium eſſe mentitum. Mentitus eſt Cluvius? Ipſa mihi veritas manum injecit, & pauliſper consiſtere & com-

morari cogit. Unde hoc totum duƈtum & conflatum mendacium eſt? Roſcius eſt videlicet homo callidus & verſutus. Hoc initio cogitare cœpit: quoniam Fannius a me petit H-S ɪↃↃↃ, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatiſſimo homine, ut meâ causâ mentiatur: dicat, decisionem faƈtam eſſe, quæ faƈta non eſt: H-S CCCɪↃↃↃ a Flavio data eſſe Fannio, quæ data non ſunt. Eſt hoc principium improbi animi, miſeri ingenii, nullî consilii.

49. Quid deinde? poſteaquam ſe præclarè confirmavit, venit ad Cluvium: quem hominem? levem? immo gravisſimum: mobilem? immo conſtantiſſimum: familiarem? immo alieniſſimum. Hunc poſteaquam ſalutavit, rogare cœpit, blandè & concinnè, ſcilicet: mentire meâ causâ, viris optimìs, tuis familiaribus præſentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidiſſe, qui nihil tranſegit: dic H-S CCCɪↃↃↃ dediſſe, qui aſſem nullum dedit. Quid ille reſpondit? Ego verò cupidè & libenter mentiar tuâ causâ: &, si quando me vis pejerare, ut paululum tu compendii facias, paratum fore ſcito: non fuit cauſa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuiſti.

XVII. Prô deûm hominumque fidem!

hoc aut Roſcius umquam a Cluvio petiiſſet, si H-S millies in judicium haberet? aut Cluvius Roſcio petenti concesſiſſet, si univerſæ prædæ particeps eſſet? Vix medius fidius, tu, Fanni, a Ballione, aut aliquo ejus simili hoc expoſtulare auderes, & impetrare poſſes, quod quum eſt veritate falſum, tum ratione quoque eſt incredibile. Obliviſcor enim, Roſcium & Cluvium viros eſſe primarios: improbos temporis causâ eſſe fingo.

51. Falſum ſubornavit teſtem Roſcius Cluvium: cur tam ſerò? cur, quum altera penſio ſolvenda eſſet, non tum, quum prima? nam jam antea H-S ıↄↄↄ diſſolverat. Deinde, si jam perſuaſum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S cccıↄↄↄ; quàm cccıↄↄↄ, cccıↄↄↄ, cccıↄↄↄ data dixit Fannio a Flavio, quum ex reſtipulatione pars ejus dimidia Roſcii eſſet? Jam intelligis, C. Piſo, sibi ſoli, ſocietati nihil Roſcium petiſſe. Hoc quum ſentit Saturius eſſe apertum, resiſtere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & insidiarum in eodem veſtigio diverticulum reperit.

52. Petiſſe, inquit, ſuam partem Roſcium a Flavio confiteor: vacuam & integram reliquiſſe Fannii concedo: ſed, quod sibi exegit, id commune ſocietatis factum eſſe contendo. Quò nihil captio-

ſius, neque indignius poteſt dici. Quæro enim, potueritne Roſcius ex ſocietate ſuam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abſtulit? ſi potuit: quemadmodum non ſibi exegit? Nam, quod ſibi petitur, certè alteri non exigitur. An ita eſt? ſi, quod univerſæ ſocietatis fuiſſet, petiſſet; quod tum redactum eſſet, æqualiter omnes partirentur: nunc, quum petierit, quod ſuæ partis eſſet; non, quod abſtulit, ſoli ſibi exegit?

XVIII. Quid intereſt inter eum, qui per ſe litigat, & qui cognitor eſt datus? Qui per ſe litem conteſtatur, ſibi ſoli petit. Alteri nemo poteſt, niſi qui cognitor eſt factus. Itane verò? cognitor ſi fuiſſet tuus, quod viciſſet judicio, ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abſtulit, ſibi, non tibi exegit.

54. Quod ſi quiſquam petere poteſt alteri, qui cognitor non eſt factus: quæro, quid ita, quum Panurgus eſſet interfectus, & lis conteſtata cum Flavio damni injuriâ eſſet, tu in eam litem cognitor Roſcii ſis factus: quum præſertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, huic peteres: quodcumque tibi exigeres, id in ſocietatem recideret. Quòd ſi ad Roſcium nihil perveniret, quod tu a Flavio abſtuliſſes, niſi te in ſuam litem dediſſet cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roſ-

cius pro ſua parte exegit; quoniam tuus cognitor non eſt factus.

55. Quid enim huic rei reſpondere poteris, Fanni? quum de ſua parte Roſcius tranſegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S CCCIↃↃↃ ab eo poſtea exegiſti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te perſequi & petere debes? Simillima enim, & maximè gemina ſocietas hereditatis eſt. Quemadmodum ſocius in ſocietate habet partem; sic heres in hereditate habet partem: ut heres sibi ſoli, non coheredibus petit; sic ſocius sibi ſoli, non ſociis petit: & quemadmodum uterque pro ſua parte petit, sic pro ſua parte diſſolvit; heres ex ſua parte, quâ hereditatem adiit; ſocius ex ea, quâ ſocietatem coiit.

56. Quemadmodum ſuam partem Roſcius ſuo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres; sic, quum exegit ſuam partem, & tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; nisi fortè tu, perverſo more, quod hujus eſt, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perſtat in ſententia Saturius: quodcumque sibi petat ſocius, id ſocietatis fieri. Quod si ita eſt: quâ, malum, ſtultitiâ fuit Roſcius, qui ex juriſperitorum consilio & auctoritate res-

tipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegiſſet a Flavio, dimidiam partem sibi diſſolveret: si quidem sine cautione & repromissione, nihilominus id Fannius ſocietati, hoc eſt Roſcio, debebat?

Desiderantur non pauca.

IN

IN Q. CÆCILIUM
DIVINATIO.
ORATIO QUARTA.

Tenuerat C. Verres ex prætura Siciliam Provinciam per triennium, atque in ea ſuerat libidinosè, avarè, crudeliterque verſatus. Quum igitur L. Metellus ei ſuccederet, repetundarum reus a Siculis poſtulatus eſt, qui omnes, præter Syracuſanos & Mamertinos, Ciceronem, illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, jampridem illis necesſitudine copulatum, quòd quæstor in Sicilia fuiſſet, & decedens multa iis benignè promiſiſſet. Exſtitit autem Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, quæſtor Verris, & ejuſ-

dem, ut ipſe aiebat, inimicus, qui contendebat ſe potiùs accuſatorem conſtitui oportere. Hanc igitur de accuſatore conſtituendo Tullius orationem habuit, quæ DIVINATIO dicitur, eò quòd in ea quæratur de futuro, quæ eſt divinatio, uter debeat accuſare. Utitur autem hac diviſione, ſpectandum a quo maximè agi velint ii, quorum de ultione quæritur; & a quo minimè velit is, qui accuſatur.

In patrocinio Siciliensi Cicero, ut ipſe ſcribit in Bruto 319. maximè in certamen venit deſignatus ædilis, cum deſignato Conſule Hortenſio, anno urbis 683. ætatis 37. Pompeio & Craſſo primùm coss. Hæc ferè ASCONIUS & FABRICIUS.

I. SI quis veſtrûm, Judices, aut eorum qui adſunt, fortè miratur, me, qui tot annos in cauſis, judiciiſque publicis, ita ſim verſatus, ut defenderim multos, læſerim neminem, ſubitò nunc mutatâ voluntate ad accuſandum deſcendere: is, ſi

mei consilii cauſam, rationemque cognoverit, unà & id, quod facio, probabit, & in hac cauſa profectò neminem præponendum eſſe mihi actorem putabit.

2. Quum quæſtor in Sicilia fuiſſem, Judices, itáque ex ea provincia decessiſſem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam quæſturæ, nominiſque mei relinquerem: factum eſt, uti quum ſummum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrarentur. Qui nunc populati, atque vexati, cuncti ad me publicè ſæpe venerunt, ut ſuarum fortunarum omnium cauſam, defensionemque ſuſciperem: me ſæpe eſſe pollicitum, ſæpe oſtendiſſe dicebant, si quod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum.

3. Veniſſe tempus aiebant, non jam ut commoda ſua, ſed ut vitam ſalutemque totius provinciæ defenderem: ſeſe jam ne deos quidem in ſuis urbibus, ad quos confugerent, habere; quòd eorum simulacra ſanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis ſuſtuliſſet: quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in ſuppliciis, avaritia in rapinis, ſuperbia in contumeliis efficere potuiſſet; eas omnes ſeſe hoc uno prætore per triennium pertuliſſe: rogare, &

orare, ne illos ſupplices aſpernarer, quos, me incolumi, nemini ſupplices eſſe oporteret.

II. Tuli graviter & acerbè, Judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines ſpes falleret, qui opem a me, atque auxilium petiſſent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adoleſcentia dediſſem, tempore atque officio coactus ad accuſandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præſertim quæſtor in eadem provincia poſt me quæſtorem fuiſſet. Quo ego adjumento ſperabam hanc a me moleſtiam poſſe dimoveri, id mihi erat adverſarium maximè: nam illi multò mihi hoc faciliùs remisiſſent, si iſtum non noſſent, aut si iſte apud eos quæſtor non fuiſſet.

5. Adductus ſum, Judices, officio, fide, miſericordiâ, multorum bonorum exemplo, veteri conſuetudine, inſtitutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, ſed ex meorum neceſſariorum tempore, mihi ſuſcipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, Judices, conſolatur, quòd hæc, quæ videtur eſſe accuſatio mea, non potiùs accuſatio, quàm defensio eſt exiſtimanda: defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus eſt accuſandus,

propemodum manere in inſtituto meo videor, & non omnino a defendendis hominibus, ſublevandiſque diſcedere.

6. Quòd si hanc cauſam tam idoneam, tam illuſtrem, tam gravem non haberem: si aut hoc a me Siculi non petiſſent, aut mihi cum Siculis cauſa tantæ necessitudinis non intercederet; & hoc, quod facio, me reipublicæ causâ facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audaciâ, ſcelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia ſolùm, ſed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima, turpissimaque noſſemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem eſſet, qui meum consilium aut factum poſſet reprehendere?

III. Quid eſt, prô deûm hominumque fidem! in quo ego reipublicæ plus hoc tempore prodeſſe possim? quid eſt, quod aut populo Romano gratius eſſe debeat, aut ſociis, exteriſque nationibus optatius eſſe possit, aut ſaluti, fortuniſque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus everſæ provinciæ: ſocii, ſtipendiariique populi Romani afflicti, miſeri, jam non ſalutis ſpem, ſed exitii ſolatium quærunt.

8. Qui judicia manere apud ordinem ſenatorium volunt, queruntur accuſatores ſe idoneos non habere: qui accuſare pos-

ſunt, judiciorum ſeveritatem deſiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibuſque affectus eſt, tamen nihil æquè in republica, atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum deſiderio tribunitia poteſtas efflagitata eſt : judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur : judicum culpâ atque dedecore etiam cenſorium nomen, quod asperius antea populo videri ſolebat, id nunc poſcitur ; id jam populare, atque plauſibile factum eſt.

9. In hac libidine hominum nocentiſſimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offenſione, quum hoc unum his tot incommodis remedium eſſe arbitrarer, ut homines idonei atque integri cauſam reipublicæ legumque ſuſciperent : fateor, me, ſalutis omnium causâ, ad eam partem accessiſſe reipublicæ ſublevandæ, quæ maximè laboraret.

10. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad cauſam acceſſerim, demonſtravi, dicendum neceſſariò eſt de contentione noſtra, ut in conſtituendo accuſatore, quid ſequi poſſitis, habeatis. Ego ſic intelligo, Judices : quum de pecuniis repetundis nomen cujuſpiam deferatur, si certamen inter aliquos ſit, cui potiſſi-

mum delatio detur, hæc duo in primis ſpectari oportere; quem maximè velint actorem eſſe ii, quibus factæ eſſe dicantur injuriæ; & quem minimè velit is, qui eas injurias feciſſe arguatur.

IV. In hac cauſa, Judices, tametsi utrumque eſſe arbitror perſpicuum, tamen de utroque dicam, & de eo priùs, quod apud vos plurimùm debet valere, hoc eſt, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ ſunt; quorum causâ judicium de pecuniis repetundis eſt conſtitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus eſſe, Siculorum civitates vaſtaſſe, domos exinaniſſe, fana ſpoliaſſe dicitur. Adſunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent ſpectatam jam & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis, atque a populi Romani legibus petunt: me defenſorem calamitatum ſuarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris ſui, me actorem cauſæ totius eſſe voluerunt.

12. Utrùm, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad cauſam accedere; an optimorum fidelissimorumque ſociorum voluntatem apud hos gravem eſſe non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum eſſe simulas, maximè exiſtimari vult, Siculos

I iv

hoc a me non petiſſe : primùm cauſam inimici tui ſublevabis, de quo non præjudicium, ſed planè judicium jam factum putatur, quòd ita percrebuit, Siculos omnes actorem ſuæ cauſæ contra illius injurias quæsiſſe.

13. Hoc si tu inimicus ejus factum negabis, quod ipſe, cui maximè hæc res obſtat, negare non audet : videto, ne nimiùm familiariter inimicitias exercere videare. Deinde ſunt teſtes, viri clarissimi noſtræ civitatis, quos omnes a me nominari non eſt neceſſe : eos, qui adſunt, appellabo ; quos, si mentirer, teſtes eſſe impudentiæ meæ minimè vellem. Scit is, qui eſt in consilio, C. Marcellus : ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus ; quorum fide atque præsidio Siculi maximè nituntur, quòd omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta eſt.

14. Hì ſciunt, hoc non modò a me petitum eſſe, ſed ita ſæpe, & ita vehementer eſſe petitum, ut aut cauſa mihi ſuſcipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his teſtibus utor, quasi res dubia, aut obſcura sit? Adſunt homines ex tota provincia nobiliſſimi, qui præſentes vos orant, atque obſecrant, Judices, ut in actore cauſæ ſuæ deligendo veſtrum judicium ab ſuo

judicio ne diſcrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adſunt, præter duas civitates; quarum duarum si adeſſent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata ſunt.

15. At enim cur a me potiſſimum hoc præsidium petiverunt? Si eſſet dubium, petiſſent a me præsidium, necne, dicerem, cur petiſſent. Nunc verò, quum id ita perſpicuum sit, ut oculis judicare poſſitis: neſcio cur hoc mihi detrimento eſſe debeat, si id mihi objiciatur, me potiſſimum eſſe delectum.

16. Verùm id mihi non ſumo, Judices, & hoc non modò in oratione mea non pono, ſed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis eſſe præpositum. Non ita eſt: ſed uniuſcujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio eſt. Mea fuit ſemper hæc in hac re voluntas & ſententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui eſſent idonei, ſuſcipere, quàm me; me ut mallem, quàm neminem.

V. Reliquum eſt jam, ut illud quæramus, quum hoc conſtet, Siculos a me petiſſe, ecquid hanc rem apud vos, animoſque veſtros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in ſuo jure repetundo ſocii populi Romani, ſupplices veſtri,

habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quaſi verò dubium ſit, quin tota lex de pecuniis repetundis ſociorum cauſâ conſtituta ſit?

18. Nam civibus quum ſunt ereptæ pecuniæ, civili ferè actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex ſocialis eſt: hoc jus nationum exterarum eſt: hanc habent arcem minùs aliquantò nunc quidem munitam, quàm antea: verumtamen, si qua reliqua ſpes eſt, quæ ſociorum animos conſolari poſſit, ea tota in hac lege poſita eſt; cujus legis non modò a populo Romano, ſed etiam ab ultimis nationibus jampridem ſeveri cuſtodes requiruntur.

19. Quis igitur eſt, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum cauſâ lex sit conſtituta? Sicilia tota, si unâ voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, ſedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re beneficio ſenatûs, populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuiſti, atque abſtuliſti: quo nomine abs te ſeſtertium millies ex lege repeto. Si univerſa, ut dixi, provincia loqui poſſet, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum eſſe arbitrata eſt, ipſa delegit. In hujuſmodi re quiſquam tam impudens reperietur, qui ad alienam cau-

ſam, invitis iis, quorum negotium eſt, accedere, aut adſpirare audeat?

VI. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent; Te non novimus: neſcimus qui ſis: numquam te antea vidimus: ſine nos per eum noſtras fortunas defendere, cujus fides eſt nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt; utrumque ſe noſſe: alterum ſe cupere defenſorem eſſe fortunarum ſuarum: alterum planè nolle.

21. Cur nolint, etiamſi taceant, ſatis dicunt: verùm non tacent: tamen his invitiſſimis te offeres? tamen in aliena cauſa loquêre? tamen eos defendes, qui ſe ab omnibus deſertos potiùs, quàm abs te defenſos eſſe malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle ſuâ causâ, nec, ſi cupias, poſſe arbitrantur? Cur eorum ſpem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis & judicii ſeveritate poſitam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitiſſimis his, quibus maximè lex conſultum eſſe vult? cur de quibus in provincia non optimè es meritus, eos nunc planè fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modò perſequendi juris ſui, ſed etiam deplorandæ calamitatis adimis poteſtatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te, alium, ſed ut

per aliquem te ipſum ulciſcantur, laborare?

VII. At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maximè velint; alterum illud, credo, obſcurum eſt, a quo Verres minimè ſe accuſari velit. Ecquis umquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit, quàm ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me eſſe arbitratur, quæ ſcit in te, Q. Cæcili, non eſſe: quæ cujuſmodi in utroque noſtrûm ſint, paulò pòſt commemorabo.

23. Nunc tantùm id dicam, quod tacitus tu mihi aſſentiare; nullam rem in me eſſe, quam ille contemnat; nullam in te, quam pertimeſcat. Itaque magnus ille defenſor, & amicus ejus tibi Hortensius ſuffragatur, me oppugnat: apertè ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare; & ait, hoc ſe honeſtè, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, quum vehementiùs contendi, impetrare; reus ut abſolvatur, non peto: ſed ut ab hoc potiùs, quàm ab illo accuſetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum: quod quum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is abſolvatur, cujus ego causâ laboro.

24. Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam, certos eſſe in conſilio, quibus oſtendi tabellas velit: id eſſe perfacile; non enim ſingulos ferre ſententias, ſed univerſos conſtituere: ceratam unicuique tabellam dari cerâ legitimâ, non illâ infami ac nefariâ. Atque is non tam propter Verrem laborat, quàm quòd eum minimè res tota delectat: videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine cauſa contempsit ſemper, ac pro nihilo putavit, accuſandi voluntas ad viros fortes, ſpectatoſque homines tranſlata sit, ſe in judiciis dominari non poſſe.

VIII. Huic ego homini jam antè denuntio, si a me cauſam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam eſſe mutandam, & ita tamen mutandam, ut meliore & honeſtiore conditione sit, quàm quâ ipſe eſſe vult; ut imitetur homines eos, quos ipſe vidit amplissimos, L. Craſſum, & M. Antonium; qui nihil ſe arbitrabantur ad judicia, cauſaſque amicorum, præter fidem & ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quòd, me agente, arbitretur judicium sine magno multorum periculo poſſe corrumpi.

26. Ego in hoc judicio, mihi Siculorum cauſam receptam, populi Romani ſuſceptam eſſe arbitror: ut mihi non unus ho-

mo improbus opprimendus ſit, id quod Siculi petiverunt; ſed omnino omnis improbitas, id quod populus Romanus jamdiu flagitat, exſtinguenda atque delenda ſit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere poſſim, malo in aliorum ſpe relinquere, quàm in oratione mea ponere.

27. Tu verò, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò ſpecimen ceteris aliquod dediſti, ſed tute tui periculum feciſti? In mentem tibi non venit, quid negotii ſit cauſam publicam ſuſtinere? vitam alterius totam explicare, atque eam non modò in animis judicum, ſed etiam in oculis conſpectuque omnium exponere? ſociorum ſalutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defendere?

IX. Cognoſce ex me, quoniam hoc primum tempus diſcendi nactus es, quàm multa eſſe oporteat in eo, qui alterum accuſet: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipſe iſthuc, quod expetis, meâ voluntate concedam. Primùm integritatem, atque innocentiam ſingularem: nihil eſt enim, quod minùs ferendum ſit, quàm rationem ab altero vitæ repoſcere eum, qui non poſſit ſuæ reddere.

28. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere,

te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuiſſe cognoſci: Siculos hoc dicere, quum eidem ſint irati, cui tu te inimicum eſſe dicis, ſeſe tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies: hos patere id ſuſpicari, quod neceſſe eſt. Illi quidem (ut eſt hominum genus nimis acutum & ſuſpicioſum) non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur: ſed, quum iiſdem litteris illius prætura & tua quæſtura consignata sit, aſportare te velle ex Sicilia litteras ſuſpicantur.

29. Deinde accuſatorem firmum, verumque eſſe oportet. Eum ego si te putem cupere eſſe, facilè intelligo eſſe non poſſe. Nec ea dico, quæ si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia deceſſeris, in gratiam rediſſe cum Verre: Potamonem, ſcribam & familiarem tuum, retentum eſſe a Verre in provincia, quum tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectiſſimum atque ornatiſſimum adoleſcentem, non modò non adeſſe, neque tecum tuas injurias perſequi; ſed eſſe cum Verre: cum illo familiariſſimè, atque amiciſſimè vivere. Sunt hæc, & alia in te falsi accuſatoris signa permulta; quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maximè cupias, tamen verum accuſatorem eſſe non poſſe.

Video enim permulta eſſe crimina, quorum tibi ſocietas cum Verre ejuſmodi eſt, ut ea in accuſando attingere non audeas.

X. Queritur tota Sicilia, C. Verrem ab aratoribus, quum frumentum sibi in cellam imperaviſſet, & quum eſſet tritici modius H-S II, pro frumento, in modios singulos, duodenos ſeſtertios exegiſſe. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda: ego hoc uno crimine illum condemnem neceſſe eſt.

31. Tu, Cæcili, quid facies? utrùm hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipſe feciſti? audebis ita accuſare alterum, ut, quò minùs tute condemnere, recuſare non possis? Sin prætermittes: qualis erit iſta tua accuſatio, quæ, domeſtici periculi metu, certissimi & maximi criminis, non modò ſuſpicionem, verùm etiam mentionem ipſam pertimeſcat?

32. Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis, prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis ſoluta non eſt. Grave eſt hoc crimen in Verrem; grave, me agente; te accuſante, nullum: eras enim tu quæſtor: pecuniam publicam tu tractabas; ex qua, etiam si cuperet prætor,

tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua poteſtas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accuſante, mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis & notissimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Cæcili, non poteſt in accuſando ſocios verè defendere is, qui cum reo criminum ſocietate conjunctus eſt.

33. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre prætore, factum eſt ſolùm? non; ſed etiam quæſtore Cæcilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuiſti prohibere, ne fieret, & debuiſti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio ſuo non audiet, quod quum faciebat, quemadmodum defenſurus eſſet, non reperiebat.

XI. Atque ego hæc, quæ in medio poſita ſunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta; quæ ille, ut iſtius, credo, animos atque impetus retardaret, cum quæſtore ſuo benignissimè communicavit. Hæc tu ſcis ad me eſſe delata; quæ si velim proferre, facilè omnes intelligent, vobis inter vos non modò voluntatem fuiſſe conjunctam, ſed ne prædam quidem adhuc eſſe diviſam. Quapropter si tibi indicium poſtulas dari, quòd tecum unà fecerit; concedo, si id lege permittitur: ſin autem de accuſatione dicimus; con-

cedas oportet iis, qui nullo ſuo peccato impediuntur, quominus alterius peccata demonſtrare possint.

35. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam, atque tuam accuſationem. Ego etiam quæ tu sine Verre commisiſti, Verri crimini daturus ſum, quòd te non prohibuerit, quum ſummam ipſe haberet poteſtatem: tu contrà, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Cæcili? contemnendane tibi videntur eſſe, sine quibus cauſa ſuſtineri, præſertim tanta, nullo modo poteſt? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi conſuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus, aut ratio, aut exercitatio?

36. Intelligo, quàm ſcopuloſo difficilique in loco verſer: nam quum omnis arrogantia odioſa eſt, tum illa ingenii, atque eloquentiæ multò moleſtissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio; neque eſt quod possim dicere; neque, si eſſet, dicerem: aut enim id mihi ſatis eſt, quod eſt de me opinionis, quidquid eſt; aut, si id parum eſt, ego majus id commemorando facere non poſſum.

XII. De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem certamenque noſtrum familiariter tecum loquar. Tu ipſe quemadmodum exiſtimes, vide etiam

atque etiam ; & tu te collige ; & qui ſis, & quid facere poſſis, conſidera. Putaſne, te poſſe de maximis, acerbiſſimiſque rebus, quum cauſam ſociorum, fortunaſque provinciæ, jus populi Romani, gravitatem judicii, legumque ſuſceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoriâ, conſilio, ingenio, ſuſtinere ?

38. Putaſne, te poſſe, quæ C. Verres in quæſtura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaia, Aſia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibuſque diviſa ſint, ſic criminibus & oratione diſtinguere ? Putaſne poſſe, id quod in ejuſmodi reo maximè neceſſarium eſt, facere, ut, quæ ille libidinosè, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea æquè acerba & indigna videantur eſſe iis, qui audient, atque illis viſa ſunt, qui ſenſerunt ?

39. Magna ſunt ea, quæ dico, mihi crede ; noli hæc contemnere : dicenda, demonſtranda, explicanda ſunt omnia : cauſa non ſolùm exponenda, ſed etiam graviter copioſéque agenda eſt : perficiendum eſt, ſi quid agere aut proficere vis, ut homines te non ſolùm audiant, verùm etiam libenter ſtudioſéque audiant. In quo ſi te multùm natura adjuvaret : ſi optimis a pueritia diſciplinis atque artibus ſtuduiſſes, & in his elaboraſſes : ſi litteras Græ-

cas Athenis, non Lilybæi; Latinas Romæ, non in Sicilia, didiciſſes: tamen esſet magnum, tantam cauſam, tam exſpectatam, & diligentiâ conſequi, & memoriâ complecti, & oratione exponere, & voce & viribus ſuſtinere.

40. Fortaſſe dices. Quid? ergo hæc in te ſunt omnia? utinam quidem eſſent! verumtamen ut eſſe poſſent, magno ſtudio mihi a pueritia eſt elaboratum. Quòd si ego hæc, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, aſſequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quàm longè tu te ab his rebus abeſſe arbitrare; quas non modò antea numquam cogitaſti, ſed ne nunc quidem, quum in eas ingrederis, quæ & quantæ sint, ſuſpicari potes?

XIII. Ego, qui, sicut omnes ſciunt, in foro, judiciiſque ita verſer, ut ejuſdem ætatis aut nemo, aut pauci, plures cauſas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his ſtudiis, laboribuſque conſumam, quò paratior ad uſum forenſem, promptiorque eſſe possim: tamen ita deos mihi velim propitios, ut, quum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non ſolùm commoveor animo, ſed etiam toto corpore perhorreſco.

42. Jam nunc mente & cogitatione proſpicio, quæ tum ſtudia hominum, qui

concurſus futuri sint : quantam exſpectationem magnitudo judicii sit allatura : quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura : quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ quum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici infensique ſunt, & exſpectatione omnium, & magnitudine rerum, dignum eloqui possim.

43. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras : & si quid ex vetere aliqua oratione, *Jovem ego Optimum Maximum* : aut, *Vellem, si fieri potuiſſet, Judices* : aut aliquid ejuſmodi, ediſcere potueris, præclarè te paratum in judicium venturum arbitraris. Ac, si tibi nemo reſponſurus eſſet, tamen ipſam cauſam, ut ego arbitror, demonſtrare non poſſes.

44. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo, futurum eſſe certamen : quicum modò diſſerendum, modò omni ratione pugnandum, certandumque sit ? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimeſcam : ita probo, ut me ab eo delectari faciliùs, quàm decipi putem poſſe.

XIV. Numquam ille me opprimet consilio : numquam ullo artificio pervertet : numquam ingenio me ſuo labefactare atque infirmare conabitur : novi omnes ho-

minis petitiones, rationeſque dicendi : ſæpe in iiſdem, ſæpe in contrariis causis verſati ſumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingenioſus, ut nonnullum etiam de ſuo ingenio judicium fieri arbitretur.

45. Te verò, Cæcili, quemadmodum sit eluſurus, quàm omni ratione jactaturus, videre jam videor : quoties ille tibi poteſtatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis, factum eſſe, necne : verum eſſe, an falſum : utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æſtus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales! erunt, homini minimè malo? Quid? quum accuſationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis ſuis singulas partes cauſæ conſtituere?

46. Quid, quum unumquodque transigere, expedire, abſolvere? Ipſe profectò metuere incipies, ne innocenti periculum faceſſeris. Quid, quum commiſerari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? commemorare quæſtoris cum prætore necessitudinem conſtitutam? morem majorum? ſortis religionem? poteriſne ejus orationis ſubire invidiam? Vide modò; etiam atque etiam considera : mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modò verbis te obruat, ſed geſtu ipſo, ac motu corporis præſtringat aciem ingenii tui, teque ab

inſtitutis tuis, cogitationibuſque abducat.

47. Atque hujuſce rei judicium jam continuò video futurum. Si enim mihi hodie reſpondere ad hæc, quæ dico, potueris: si ab iſto libro, quem tibi magiſter ludi, neſcio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno diſceſſeris: poſſe te & illi quoque judicio non deeſſe, & cauſæ atque officio tuo ſatisfacere arbitrabor: sin mecum in hac proluſione nihil fueris; quem te in ipſa pugna cum acerrimo adverſario fore putemus?

XV. Eſto: ipſe nihil eſt, nihil poteſt: at venit paratus cum ſubſcriptoribus exercitatis & diſertis. Eſt tamen hoc aliquid; tametsi non eſt ſatis: omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo eſt, ornatissimus & paratissimus eſſe debet. Verumtamen L. Apuleium eſſe video proximum ſubſcriptorem, hominem non ætate, ſed uſu forensi atque exercitatione tironem.

48. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a ſubſelliis; qui, quid in dicendo poſſet, numquam ſatis attendi: in clamando quidem video eum eſſe bene robuſtum, atque exercitatum. In hoc ſpes tuæ ſunt omnes: hic, si tu eris actor conſtitutus, totum judicium ſuſtinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum poteſt: ſed conſulet laudi, & exiſtimationi tuæ; & ex eo, quod ipſe

poteſt in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid eſſe videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus; ſæpe illum, qui eſt ſecundarum, aut tertiarum partium, quum poſſit aliquantò clariùs dicere, quàm ipſe primarum, multùm ſummittere, ut ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allienus: tibi ſerviet, tibi lenocinabitur: minùs aliquantò contendet, quàm poteſt.

49. Jam hoc conſiderate, cujuſmodi accuſatores in tanto judicio ſimus habituri; quum & ipſe Allienus ex ea facultate, ſi quam habet, aliquantum detracturus ſit; & Cæcilius tum denique ſe aliquid futurum putet, ſi Allienus minùs vehemens fuerit, & ſibi primas in dicendo partes conceſſerit. Quartum quem ſit habiturus, non video, niſi quem fortè ex illo grege moratorum, qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicumque vos delationem dediſſetis.

50. Ex quibus alieniſſimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hoſpes aliquis ſit recipiendus. Quibus ego non ſum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut ſingulatim unicuique reſpondeam: ſic breviter, quoniam non conſultò, ſed caſu in eorum mentionem incidi, quaſi præteriens, ſatisfaciam univerſis.

XVI.

XVI. Tantâne vobis inopiâ videor eſſe amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, ſed de populo ſubſcriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum eſt, ut mihi cauſam præripere conemini potiùs, quàm aliquos ad columnam Mæniam veſtri ordinis reos reperiatis?

51. Cuſtodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quàm multis cuſtodibus opus erit, si te ſemel ad meas capſas admiſero? qui non ſolùm, ne quid enunties, ſed etiam ne quid auferas, cuſtodiendus sis. Sed de iſto cuſtode toto sic vobis brevissimè reſpondebo: non eſſe hos tales viros commiſſuros, ut ad cauſam tantam, a me ſuſceptam, mihi creditam, quiſquam ſubſcriptor, me invito, adſpirare possit. Etenim fides mea cuſtodem repudiat, diligentia ſpeculatorem reformidat.

52. Verùm, ut ad te, Cæcili, redeam, quàm multa te deficiant, vides: quàm multa sint in te, quæ reus nocens in accuſatore ſuo cupiat eſſe, profectò jam intelligis. Quid ad hæc dici poteſt? non enim quæro, quid tu dicturus sis: video mihi non te, ſed hunc librum eſſe reſponſurum, quem monitor tuus hic tenet; qui, si te rectè monere volet, ſuadebit tibi, ut hinc diſcedas, neque mihi verbum ullum reſpondeas. Quid enim dices?

an id, quod dictitas, injuriam tibi feciſſe Verrem? Arbitror: neque enim eſſet veriſimile, quum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui conſuleret, fuiſſe.

53. Sed ceteri Siculi ultorem ſuarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, perſequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ ſint impunitæ atque inultæ: & hoc te præterit, non id ſolum ſpectari ſolere, qui debeat, ſed etiam illud, qui possit ulciſci: in quo utrumque ſit, eum ſuperiorem eſſe; in quo alterum, in eo non, quid is velit, ſed quid facere possit, quæri ſolere.

54. Quòd ſi ei potiſſimùm cenſes permitti oportere accuſandi poteſtatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrùm tandem cenſes hos judices graviùs ferre oportere, te ab illo eſſe læſum, an provinciam Siciliam eſſe vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multò hoc eſſe gravius, & ab omnibus ferri graviùs oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accuſando provincia: nam provincia accuſat, quum is agit cauſam, quem ſibi illa defenſorem ſui juris, ultorem injuriarum, actorem cauſæ totius adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ ceterorum quoque animos

poſſet alieno incommodo commovere. Minimè : nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur; quæ cauſa inimicitiarum proferatur. Cognoſcite ex me : nam iſte eam profectò, nisi planè nihil ſapit, numquam proferet. Agonis eſt quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ; quæ mulier ante hunc quæſtorem, copioſa planè & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam ſymphoniacos ſervos abducebat per injuriam, quibus ſe in claſſe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia eſt omnium Venereorum, & eorum, qui a Venere ſe liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit & ſe, & omnia ſua, Veneris eſſe.

56. Ubi hoc quæſtori Cæcilio, viro optimo, & homini æquiſsimo, nuntiatum eſt; vocari ad ſe Agonidem jubet : judicium dat ſtatim, si pareret, eam, ſe & ſua Veneris eſſe, dixiſſe. Judicant recuperatores id, quod neceſſe erat : neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixiſſet. Iſte in poſſeſſionem bonorum mulieris mittit : ipſam Veneri in ſervitutem adjudicat : deinde bona vendit : pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque ſuam iſtius injuriâ perdidit. Lilybæum Verres,

K ij

venit poſtea : rem cognoſcit : factum improbat : cogit quæſtorem ſuum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisſet, eam mulieri omnem annumerare, & reddere.

57. Eſt adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, ſed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum exiſtimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæſtoris libidinem coërcendam? Summè hæc omnia mihi videntur eſſe laudanda. Sed repentè e veſtigio, ex homine, tamquam aliquo Circæo poculo, factus eſt Verres : redit ad ſe, atque ad mores ſuos : nam ex illa pecunia magnam partem ad ſe vertit; mulieri reddidit quantulum viſum eſt.

XVIII. Hìc tu, ſi læſum te a Verre eſſe dices; patiar, & concedam : ſi injuriam tibi factam quereris; defendam, & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta ſit, neminem noſtrûm graviorem vindicem eſſe oportet, quàm te ipſum, cui facta dicitur. Si tu cum illo poſtea in gratiam rediſti : ſi domi illius aliquoties, ſi ille apud te poſtea cœnavit : utrùm te perfidioſum, an prævaricatorem exiſtimari mavis? Video eſſe neceſſe alterutrum : ſed ego tecum in eo non pugnabo, quò minùs, utrum velis, eligas.

59. Quid, si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta ſit, cauſa remanet: quid habes, quod poſſis dicere, quam ob rem non modò mihi, ſed cuiquam anteponare? niſi fortè illud, quod dicturum te eſſe audio, quæſtorem illius fuiſſe. Quæ cauſa gravis eſſet, ſi certares mecum, uter noſtrûm illi amicior eſſe deberet. In contentione ſuſcipiendarum inimicitiarum, ridiculum eſt putare, cauſam neceſſitudinis ad inferendum periculum juſtam videri oportere.

60. Etenim, ſi plurimas a tuo prætore injurias accepiſſes.; tamen eas ferendo, majorem laudem, quàm ulciſcendo, mererere: quum verò nullum illius in vita rectius factum ſit, quàm id, quod tu injuriam appellas; hi ſtatuent, hanc cauſam, quam ne in alio quidem probarent, in te juſtam ad neceſſitudinem violandam videri? qui ſi ſummam injuriam ab illo accepiſti, tamen, quoniam quæſtor ejus fuiſti, non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare: ſi verò nulla tibi facta eſt injuria, ſine ſcelere eum accuſare non potes. Quare quum incertum ſit de injuria, quemquam eſſe horum putas, qui non malit, te ſine vituperatione, quàm cum ſcelere, diſcedere?

XIX. Ac vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu, quum omnibus

rebus inferior ſis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quòd quæſtor illius fueris: ego, ſi ſuperior ceteris rebus eſſes, hanc unam ob cauſam te accuſatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a majoribus noſtris accepimus, prætorem quæſtori ſuo parentis loco eſſe oportere: nullam neque juſtiorem, neque graviorem cauſam necessitudinis poſſe reperiri, quàm conjunctionem ſortis, quàm provinciæ, quàm officii, quàm publicam muneris ſocietatem.

62. Quamobrem si jure eum possis accuſare, tamen, quum is tibi parentis numero fuiſſet, id piè facere non poſſes: quum verò neque injuriam acceperis, & prætori tuo periculum crees; fatearis neceſſe eſt, te illi injuſtum, impiumque bellum inferre conari. Etenim iſta quæſtura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quæſtor ejus fueris, accuſes; non, ut ob eam ipſam cauſam poſtulandum sit, ut tibi potissimùm accuſatio detur. Neque ferè umquam venit in contentionem de accuſando, qui quæſtor fuiſſet, quin repudiaretur.

63. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi poteſtas eſt data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium:

quorum nemo propter indignitatem repudiatus eſt ; ſed ne libido violandæ neceſſitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum : quæſtor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc ſecum auctoritatis ad accuſandum afferebat, quòd, ut hoc tempore nos ab Siculis, ſic tum ille ab Sardis rogatus, ad cauſam acceſſerat. Semper hæc cauſa plurimùm valuit : ſemper hæc ratio accuſandi fuit honeſtiſſima, pro ſociis, pro ſalute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias ſuſcipere ; ad periculum accedere ; operam, ſtudium, laborem interponere.

XX. Etenim ſi probabilis eſt eorum cauſa, qui injurias ſuas perſequi volunt ; qua in re dolori ſuo, non reipublicæ commodis ſerviunt : quantò illa cauſa honeſtior, quæ non ſolùm probabilis videri, ſed etiam grata eſſe debet, nullâ privatim acceptâ injuriâ, ſociorum, atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri ? Nuper quum in P. Gabinium vir fortiſſimus & innocentiſſimus L. Piſo delationem nominis poſtularet, & contrà Q. Cæcilius peteret, iſque ſe veteres inimicitias jam diu ſuſceptas perſequi diceret : quum auctoritas & dignitas Piſonis valebat plurimùm, tum illa erat cauſa juſ-

tissima, quòd eum sibi Achæi patronum adoptarant.

65. Etenim, quum lex ipſa de pecuniis repetundis ſociorum atque amicorum populi Romani causâ parata sit, iniquum eſt, non eum legis judiciique actorem idoneum maximè putari, quem actorem cauſæ ſuæ ſocii, defenſoremque fortunarum ſuarum potissimùm eſſe voluerunt. An, quod ad commemorandum eſt honeſtius, id ad probandum non multò videri debet æquius? utra igitur eſt ſplendidior, utra illuſtrior commemoratio? accuſavi eum, cui quæſtor fueram; quîcum me ſors, conſuetudoque majorum, quîcum me deorum hominumque judicium conjunxerat: an, accuſavi rogatu ſociorum, atque amicorum? delectus ſum ab univerſa provincia, qui ejus jura fortunaſque defenderem? Dubitare quiſquam poteſt, quin honeſtius sit, eorum causâ, apud quos quæſtor fueris, quàm eum, cujus quæſtor fueris, accuſare?

66. Clarissimi viri noſtræ civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hoſpitibus clientibuſque ſuis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Romani ditionemque eſſent, injurias propulſare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum, &c.

prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessiſſe accepimus, propter Hispanorum, apud quos conſul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium ſcimus M. Silano diem dixiſſe propter unius hominis Egritomari, paterni amici atque hoſpitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quàm hæc majorum conſuetudo, longo intervallo repetita ac relata: ſociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum: ſuſceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiâque ſuâ poſſe defendere.

68. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc inſtitui, atque adeo inſtitutum referri ac renovari moleſtè ferunt: putant fore, uti, si paulatim hæc conſuetudo ſerpere ac prodire cœperit; per homines honeſtissimos, viroſque fortissimos, non imperitos adoleſcentulos, aut illiuſmodi quadruplatores, leges, judiciaque adminiſtrentur.

69. Cujus conſuetudinis atque inſtituti patres, majoreſque noſtros non pœnitebat tum, quum P. Lentulus, is, qui princeps ſenatûs fuit, accuſabat M'. Aquilium, ſubſcriptore C. Rutilio Rufo: aut quum P. Africanus, homo virtute, fortunâ, gloriâ, rebus geſtis amplissimus, poſtea quàm

bis conſul, & cenſor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen : jure auctoritas hujus imperii, civitatiſque majeſtas, gravis habebatur : nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prædito, ſimulant ſeſe mirari, quum moleſtè ferant.

70. Quid ſibi iſte vult ? accuſatoremne ſe exiſtimari, qui antea defendere conſueverat, nunc præſertim, eâ jam ætate, quum ædilitatem petat ? Ego verò ætatis non modò meæ, ſed multò etiam ſuperioris, & honoris amplissimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, calamitoſoſque defendere. Et profectò aut hoc remedium eſt ægrotæ, ac propè deſperatæ reipublicæ, judiciiſque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quàm honestissimos, & integerrimos, diligentissimosque accedere : aut, si ne hoc quidem prodeſſe poterit, profectò nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla ſalus reipublicæ major eſt, quàm eos, qui alterum accuſant, non minùs de laude, de honore, de fama ſua, quàm illos, qui accuſantur, de capite, ac fortunis ſuis pertimeſcere. Itaque ſemper ii diligentissimè, laborioſissiméque accuſa-

runt, qui ſeipſos in diſcrimen exiſtimationis venire arbitrati ſunt.

XXII. Quamobrem hoc ſtatuere, Judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipſo judicio exſpectatio futura ſit; qui neque, ut antè collectam famam conſervet, neque uti reliqui temporis ſpem confirmet, laborat; non nimis hanc cauſam ſeverè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum: habet enim nihil, quod in offenſione deperdat: ut turpiſſimè flagitioſiſſiméque diſcedat, nihil de ſuis veteribus ornamentis requiret.

72. A nobis multos obſides habet populus Romanus, quos ut incolumes conſervare, tueri, confirmare, ac recuperare poſſimus, omni ratione erit dimicandum: habet honorem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus: habet exiſtimationem, multo ſudore, labore, vigiliiſque collectam: ut, si in hac cauſa noſtrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia, ac ſalva poſſimus: si tantulum offenſum, titubatumque sit; ut ea, quæ singulatim ac diu collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus.

73. Quapropter, Judices, veſtrum eſt deligere, quem exiſtimetis facillimè poſſe

magnitudinem cauſæ ac judicii ſuſtinere fide, diligentiâ, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium antepoſueritis, ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor; populus Romanus ne tam honeſtam, tam ſeveram, diligentemque accuſationem, neque vobis placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

PROŒMIUM PRIMÆ ACTIONIS

IN VERREM.

ORATIO QUINTA.

VICTO Cæcilio, & accuſatione ad ſe delatâ, Cicero, quum inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies decem ſupra centum, & cum L. Tullio fratre patruele totam provinciam colligendis litteris in Verrem, & denuntiandis teſtimoniis peragraſſet diebus quinquaginta, Romam reverſus, quum videret id agi, ut a Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum, & ad M. Metellum prætorem res tota tranſiret, eriperetur que ſibi reus patrocinio Q. Hortenſii & Q. Metelli, qui tunc conſules futuri erant, hoc commentus eſt rationis,

ut perpetuam orationem prætermitteret, ac tantummodo citaret teſtes ad unumquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret.

In hoc igitur procemio primæ actionis, Nonis Sextilibus cœptæ, & diebus novem tranſactæ, exhortatio judicum continetur ad verè judicandum; minæ in adverſarios diriguntur: ſimul exponit Tullius, quo conſilio teſtibus utatur ſtatim, ut ſcilicet malitiæ adverſariorum occurrat. Hæc ferè ASCONIUS & FABRICIUS.

I. QUOD erat optandum maximè, Judices, &, quod unum ad invidiam veſtri ordinis, infamiamque judiciorum ſedandam maximè pertinebat; id non humano conſilio, ſed propè divinitus datum atque oblatum vobis ſummo reipublicæ tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio pernicioſa reipublicæ, vobiſque periculoſa; quæ non modò Romæ, ſed & apud exteras nationes, omnium ſermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc ſint, pecunioſum hominem, quamvis ſit nocens, neminem poſſe damnari.

2. Nunc, in ipſo diſcrimine ordinis, judiciorumque veſtrorum, quum ſint parati, qui concionibus & legibus hanc invidiam ſenatûs inflammare conentur, reus in judicium adductus eſt C. Verres, homo vitâ atque factis, omnium jam opinione damnatus; pecuniæ magnitudine, ſuâ ſpe, ac prædicatione, abſolutus. Huic ego cauſæ, Judices, cum ſumma voluntate & exſpectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, ſed ut infamiæ communi ſuccurrerem: adduxi enim hominem, in quo reconciliare exiſtimationem judiciorum amiſſam, redire in gratiam cum populo Romano, ſatisfacere exteris nationibus poſſetis; depeculatorem ærarii, vexatorem Aſiæ, atque Pamphyliæ, prædonem juris urbani, labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo ſi vos ſeverè religioſéque judicaveritis; auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit: ſin iſtius ingentes divitiæ judiciorum religionem, veritatemque perfregerint; ego hoc tamen aſſequar, ut judicium potiùs reipublicæ, quàm aut reus judicibus, aut accuſator reo defuiſſe videatur.

II. Equidem, ut de me confitear, Judices, quum multæ mihi a C. Verre inſidiæ terrâ marique factæ ſint, quas partim meâ diligentiâ devitarim, partim ami-

corum ſtudio officioque repulerim; numquam tamen neque tantum periculum mihi adire viſus ſum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipſo judicio.

4. Neque tantum me exſpectatio accuſationis meæ, concurſuſque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementiſſimè perturbor, commovet, quantum iſtius insidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis, M'. Glabrioni prætori, ſociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique ſenatorio facere conatur: qui ita dictitat, iis eſſe metuendum, qui, quod ipsis ſolis ſatis eſſet, ſurripuiſſent; ſe tantum rapuiſſe, ut id multis ſatis eſſe poſſit: nihil eſſe tam ſanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecuniâ poſſit.

5. Quòd si, quàm audax eſt ad conandum, tam eſſet obſcurus in agendo, fortaſſe aliqua in re nos aliquando fefelliſſet: verùm hoc adhuc percommodè cadit, quòd cum incredibili ejus audaciâ singularis ſtultitia conjuncta eſt. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in ſpe corrumpendi judicii perſpicua ſua consilia, conatuſque omnibus fecit. Semel ait ſe in vita pertimuiſſe; tum, quum primùm reus a me factus sit: quòd, quum e provincia recens eſſet; invidiâque & infamiâ non recenti, ſed vetere ac diuturnâ flagraret;

tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet.

6. Itaque quum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam poſtulaviſſem, invenit iſte, qui ſibi in Achaiam biduo breviorem diem poſtularet: non ut idem conficeret diligentiâ & induſtriâ ſuâ, quod ego meo labore & vigiliis conſecutus ſum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque litteras, injuriaſque cognoſcerem: ut perſpicuum cuivis eſſe poſſet, hominem ab iſto quæsitum eſſe, non qui reum ſuum adduceret, ſed qui meum tempus obsideret.

III. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat: intelligit, me ita paratum atque inſtructum in judicium venire, ut non modò in auribus veſtris, ſed in oculis omnium, ſua furta atque flagitia defixurus sim: videt, ſenatores multos eſſe teſtes audaciæ ſuæ: videt multos equites Romanos, frequentes præterea cives atque ſocios, quibus ipſe insignes injurias fecerit: videt etiam tot tam graves ab amicisssimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus ac teſtimoniis conveniſſe.

8. Quæ quum ita sint, uſque eò de

omnibus bonis malè exiſtimat; uſque eò ſenatoria judicia perdita, profligataque eſſe arbitratur, ut hoc palam dictitet, non ſine cauſa ſe cupidum pecuniæ fuiſſe, quoniam tantum in pecunia præſidium experiatur eſſe: ſeſe (id quod difficillimum fuerit) tempus ipſum emiſſe judicii ſui, quò cetera faciliùs emere poſſet; ut, quoniam criminum vim ſubterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret.

9. Quòd ſi non modò in cauſa, verùm in aliquo honeſto præſidio, aut in alicujus eloquentia, aut gratia ſpem aliquam collocaſſet; profectò non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non uſque eò deſpiceret, contemneretque ordinem ſenatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex ſenatu, qui reus fieret: qui, dum hìc, quæ opus eſſent, compararet, cauſam interea ante eum diceret.

10. Quibus ego rebus quid iſte ſperet, & quò animum intendat, facilè perſpicio. Quamobrem verò ſe confidat aliquid perficere poſſe, hoc prætore, & hoc conſilio, intelligere non poſſum. Unum illud intelligo, quod populus Romanus in rejectione judicum judicavit, eâ ſpe iſtum fuiſſe præditum, ut omnem rationem ſalutis in pecunia poneret; hoc erepto præſidio, ut nullam ſibi rem adjumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod eſt ingenium tantum? quæ tanta facultas dicendi & copia, quæ iſtius vitam, tot vitiis flagitiiſque convictam, jampridem omnium voluntate judicioque damnatam, aliqua ex parte poſſit defendere? Cujus ut adoleſcentiæ maculas ignominiaſque præteream; quæſtura, primus gradus honoris, quid aliud habet in ſe, nisi Cn. Carbonem ſpoliatum a quæſtore ſuo pecuniâ publicâ? nudatum & proditum conſulem? deſertum exercitum? relictam provinciam? ſortis necessitudinem, religionemque violatam? Cujus legatio exitium fuit Aſiæ totius, & Pamphyliæ: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus eſt, quum in Cn. Dolabellam ſcelus ſuum illud priſtinum renovavit, & inſtauravit quæſtorium: quum eum, cui legatus, & pro quæſtore fuiſſet, & in invidiam ſuis maleficiis adduxit, & in ipſis periculis non ſolùm deſeruit, ſed etiam oppugnavit, ac prodidit.

12. Cujus prætura urbana, ædium ſacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: ſimul in jure dicendo, bonorum poſſeſſionumque, contra omnium inſtituta, addictio, & condonatio. Jam verò omnium vitiorum ſuorum plurima & maxima conſtituit monumenta & indicia in provincia Sicilia, quam iſte per triennium

ita vexavit ac perdidit, ut ea reſtitui in antiquum ſtatum nullo modo poſſit; vix autem per multos annos, innocenteſque prætores aliqua ex parte recreari aliquando poſſe videatur. Hoc prætore Siculi, neque ſuas leges, neque noſtra ſenatusconſulta, neque communia jura tenuerunt: tantum quiſque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi & libidinosissimi aut imprudentiam ſubterfugit, aut ſatietati ſuperfuit.

V. Nulla res per triennium, niſi ad nutum iſtius, judicata eſt: nulla res tam patria cujuſquam, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio iſtius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis, novo, nefarioque inſtituto coactæ: ſocii fidelissimi in hoſtium numero exiſtimati: cives Romani ſervilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecunias judicio liberati: honeſtissimi atque integerrimi, abſentes rei facti, indictâ causâ damnati & ejecti: portus munitissimi, maximæ tutissimæque urbes, piratis, prædonibuſque patefactæ: nautæ militeſque Siculorum, ſocii noſtri atque amici, fame necati: claſſes optimæ atque opportunissimæ cum magna ignominia populi Romani amiſſæ & perditæ.

14. Idem iſte prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum,

quæ illi ornamento urbibus eſſe voluerunt, partim etiam noſtrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, ſpoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc ſolùm in ſtatuis ornamentiſque publicis fecit, ſed etiam delubra omnia, ſanctiſſimis religionibus conſecrata, depeculatus eſt : deum denique nullum Siculis, qui ei paulò magis affabrè, arque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In ſtupris verò & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor : ſimul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugeſque ſuas integras ab iſtius petulantia conſervare non licitum eſt.

15. At enim hæc ita commiſſa ſunt ab iſto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem eſſe arbitror neminem, qui nomen iſtius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare poſſit : ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quàm ne qua in iſtum fingere exiſtimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convēnit, cognoſcere ex me cauſam voluiſſe ; ſed ea, quæ ſcit, mecum recognoſcere.

VI. Quæ quum ita sint, iſte homo amens ac perditus, aliâ mecum ratione pugnat : non id agit, ut alicujus eloquen-

tiam mihi opponat ; non gratiâ , non au-
ctoritate cujuſquam , non potentiâ nititur :
simulat his ſe rebus confidere ; ſed video ,
quid agat (neque enim agit occultissimè)
proponit inania mihi nobilitatis , hoc eſt ,
hominum arrogantium nomina ; qui non
tam me impediunt , quòd nobiles ſunt ,
quàm adjuvant , quòd noti ſunt : simulat
ſe eorum præsidio confidere , quum in-
terea aliud quiddam jam diu machinetur.

16. Quam ſpem nunc habeat in mani-
bus , & quid moliatur , breviter jam , Ju-
dices , exponam : ſed priùs , ut ab initio
res ab eo conſtituta sit , quæſo , cognos-
cite. Ut primùm e provincia rediit , re-
demptio eſt hujus judicii facta grandi pe-
cuniâ : ea mansit in conditione , atque pac-
to uſque ad eum finem , dum judices re-
jecti ſunt : poſteaquam rejectio judicum
facta eſt ; quòd & in ſortitione iſtius ſpem
fortuna populi Romani , & in rejiciendis
judicibus mea diligentia iſtorum impuden-
tiam vicerat ; renuntiata eſt tota conditio.

17. Præclarè ſe res habebat : libelli no-
minum veſtrorum , consiliique hujus , in
manibus erant omnium : nulla nota , nul-
lus color , nullæ ſordes videbantur his ſen-
tentiis allini poſſe ; quum iſte repentè ex
alacri atque læto , sic erat humilis atque
demiſſus , ut non modò populo Romano ,
ſed etiam sibi ipſe condemnatus videretur.

Ecce autem repentè, his diebus paucis, comitiis conſularibus factis, eadem illa vetera consilia pecuniâ majore repetuntur, eædemque veſtræ famæ fortuniſque omnium insidiæ per eoſdem homines comparantur. Quæ res primò, Judices, pertenui nobis argumento indicioque patefacta eſt; pòſt, aperto ſuſpicionis introitu, ad omnia intima iſtorum consilia sine ullo errore pervenimus.

VII. Nam ut Hortensius conſul designatus, domum reducebatur e campo, cum maxima frequentia, ac multitudine: fit obviam caſu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem honoris potiùs, quàm contumeliæ causâ nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ ille, si commemorari noluiſſet, non tanto in conventu, tam apertè, palamque dixiſſet: quæ tamen a me pedetentim cautéque dicentur; ut & amicitiæ noſtræ, & dignitatis illius habita ratio eſſe intelligatur.

19. Videt ad ipſum fornicem Fabianum in turba Verrem: appellat hominem, & ei voce maximâ gratulatur: ipsi Hortensio, qui conſul erat factus, propinquis, neceſſariiſque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consiſtit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura eſſe. *Renuntio*, inquit, *tibi te hodiernis comitiis eſſe abſolutum.* Quod quum tam

multi homines honeſtiſsimi audiſſent, ſtatim ad me defertur; immo verò, ut quiſque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui iſtius cauſam in teſtium fide, in criminum ratione, in judicum poteſtate, non in comitiis conſularibus, poſitam arbitrabantur; indignum iis, qui altiùs perſpiciebant, & hanc gratulationem ad judicium corrumpendum ſpectare arbitrabantur.

20. Etenim ſic ratiocinabantur, ſic honeſtiſsimi homines inter ſe, & mecum loquebantur: apertè jam, ac perſpicuè nulla eſſe judicia: qui reus pridiè jam ipſe ſe condemnatum putabat, is, poſteaquam defenſor ejus conſul eſt factus, abſolvitur. Quid igitur? quòd tota Sicilia, quòd omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ privatæque litteræ Romæ ſunt, nihilne id valebit? Nihil, invito conſule deſignato. Quid? judices non crimina, non teſtes, non exiſtimationem populi Romani ſequentur? non: omnia in unius poteſtate ac moderatione vertentur.

VIII. Verè loquar, Judices: vehementer me hæc res commovebat: optimus enim quiſque ita loquebatur: iſte quidem tibi eripietur: ſed nos non tenebimus judicia diutius: etenim quis poterit, Verre abſoluto, de transferendis judiciis recuſare?

ſare? Erat omnibus moleſtum : neque eos tam iſtius hominis perditi ſubita lætitia, quàm hominis ampliſsimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam diſsimulare me id moleſtè ferre : cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare : ecce autem illis ipsis diebus, quum prætores designati ſortirentur, & M. Metello obtigiſſet, ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi, tantam iſti gratulationem eſſe factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori ſuæ nuntiarent.

22. Sanè ne hæc quidem res mihi placebat; neque tamen, quid tantopere in hac ſorte metuendum mihi eſſet, intelligebam : unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam; fiſcos complures cum pecunia Siciliensi, a quodam ſenatore ad equitem Romanum eſſe tranſlatos : ex his quasi decem fiſcos ad ſenatorem illum relictos eſſe, comitiorum meorum nomine : diviſores omnium tribuum noctu ad iſtum vocatos.

23. Ex quibus quidam, qui ſe omnia meâ causâ debere arbitrabatur, eâdem illâ nocte ad me venit : demonſtrat, quâ iſte oratione uſus eſſet : commemoraſſe iſtum, quàm liberaliter eos tractaſſet etiam antea, quum ipſe præturam petiſſet, & proximis conſularibus, prætoriiſque comi-

tiis : deinde continuò eſſe pollicitum quantam vellent pecuniam, si me ædilitate dejeciſſent. Hìc alios negaſſe audere : alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe : inventum tamen eſſe fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romiliâ, ex optima diviſorum diſciplina, patris iſtius diſcipulum atque amicum, qui H-S quingentis millibus depositis, id ſe perfecturum polliceretur : & fuiſſe tamen nonnullos, qui ſe unà facturos eſſe dicerent : quæ quum ita eſſent, ſanè benevolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat.

IX. Sollicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore : urgebant comitia ; & in his ipsis oppugnabar grandi pecuniâ : inſtabat judicium ; ei quoque negotio fiſci Sicilienſes minabantur. Agere, quæ ad judicium pertinebant, liberè, comitiorum metu deterrebar : petitioni toto animo ſervire, propter judicium, non licebat : minari denique diviſoribus ratio non erat, propterea quòd eos intelligere videbam, me hoc judicio diſtrictum atque obligatum futurum.

25. Atque hoc ipſo tempore Siculis denuntiatum eſſe audio, primùm ab Hortensio, domum ad illum ut venirent : Siculos ſanè in eo liberos fuiſſe, qui quamobrem arceſſerentur, quum intelligerent,

non veniſſe. Interea comitia noſtra, quorum iſte ſe, ut ceterorum hoc anno comitiorum, dominum eſſe arbitrabatur, haberi cœpta ſunt. Curſare iſte homo potens, cum filio blando & gratioſo, circum tribus: paternos amicos, hoc eſt, diviſores, appellare omnes, & convenire. Quod quum eſſet intellectum & animadverſum; fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuiſſent, ne ejuſdem pecuniis de honore dejicerer.

26. Poſteaquam illâ petitionis magnâ curâ liberatus ſum, animo cœpi multo magis vacuo ac ſoluto, nihil aliud, niſi de judicio, agere & cogitare. Reperio, Judices, hæc ab iſtis consilia inita & conſtituta, ut, quacumque opus eſſet ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem cauſa diceretur: in eo eſſe hæc commoda: primùm M. Metellum, amicissimum; deinde Hortensium conſulem non ſolùm, ſed etiam Q. Metellum, qui quàm iſti ſit amicus, attendite: dedit enim prærogativam ſuæ voluntatis ejuſmodi, ut iſti pro prærogativis eam reddidiſſe videatur.

27. An me taciturum tantis de rebus exiſtimaviſtis? & in tanto reipublicæ, exiſtimationiſque meæ periculo, cuiquam conſulturum potiùs, quàm officio & di-

gnitati meæ ? Arceſſit alter conſul deſignatus Siculos : veniunt nonnulli, propterea quòd L. Metellus eſſet prætor in Sicilia : cum iis ita loquitur : Se conſulem eſſe : fratrem ſuum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum eſſe quæſiturum de pecuniis repetundis : Verri ne noceri poſſit, multis rationibus eſſe proviſum.

X. Quid eſt, quæſo, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non eſt ? teſtes, præſertim Siculos, timidos homines & afflictos, non ſolùm auctoritate deterrere, ſed etiam conſulari metu, & duorum prætorum poteſtate ? Quid faceres pro homine innocente & propinquo, quum propter hominem perditiſſimum atque alieniſſimum de officio ac dignitate decedis; & committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum eſſe videatur ?

29. Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato, ut ceteros ex veſtra familia, ſed operâ ſuâ, conſulem factum. Duo igitur conſules & quæsitor erunt ex illius voluntate. Non ſolùm effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimiùm diligentem, nimiùm ſervientem populi exiſtimationi, M'. Glabrionem : accedet nobis etiam illud : judex eſt M. Cæſonius, collega noſtri accuſatoris, homo in rebus

judicandis ſpectatus & cognitus : quem minimè expediat eſſe in eo consilio, quod conemur aliquâ ratione corrumpere ; propterea quòd jam antea, quum judex in Juniano consilio fuiſſet, turpissimum illud facinus non ſolùm graviter tulit, ſed etiam in medium protulit : hunc judicem ex Kal. Januar. non habebimus.

30. Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos ſeverissimos atque integerrimos judices, quòd tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex triſtis & integer, magiſtratum ineat neceſſe eſt Nonis Decembr. M. Crepereius ex acerrima illa equeſtri familia & diſciplina : L. Cassius ex familia tum ad ceteras res, tum ad judicandum ſeverissima : Cn. Tremellius, homo ſummâ religione & diligentiâ : tres hi, homines veteres, tribuni militares ſunt designati : ex Kal. Januar. non judicabunt. Subſortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæſtioni præfuturus eſt. Ita ſecundùm Kalend. Januar. & prætore, & propè toto consilio commutato, magnas accuſatoris minas, magnamque judicii exſpectationem ad noſtrum arbitrium libidinemque eludemus.

31. Nonæ ſunt hodie Sextiles : horâ nonâ convenire cœpiſtis : hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies ſunt

ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus eſt: hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuò Romani conſequentur. Ita propè XL. diebus interpoſitis, tum denique ſe ad ea, quæ a nobis dicta erunt, reſponſuros eſſe arbitrantur: deinde ſe ducturos, & dicendo, & excuſando, facilè ad ludos Victoriæ: cum his plebeios eſſe conjunctos; ſecundùm quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri ſunt. Ita defeſsâ ac refrigeratâ accuſatione, rem integram ad M. Metellum prætorem eſſe venturam: quem ego hominem, si ejus fidei diffiſus eſſem, judicem non retinuiſſem. Nunc tamen eo animo ſum, ut eo judice, quàm prætore, hanc rem tranſigi malim; & jurato ſuam, quàm injurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, judices, jam vos conſulo, quid mihi faciendum putetis: id enim conſilii mihi profectò taciti dabitis, quod egomet mihi neceſſariò capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, induſtriæ, diligentiæque capiam fructum; & ex accuſatione perficiam, ut nemo umquam poſt hominum memoriam paratior, vigilantior, compoſitior ad judicium veniſſe videatur. Sed in hac laude induſtriæ meæ, reus ne elabatur, ſummum periculum eſt.

Quid eſt igitur, quod fieri poſſit ? non obſcurum, opinor, neque abſconditum.

33. Fructum iſtum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reſervemus : nunc hominem tabulis, teſtibus, privatis publiciſque litteris, auctoritatibuſque accuſemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi : dicam apertè : si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac cauſa contendere putarem ; ego quoque in accuſando, atque in explicandis criminibus, operam conſumerem: nunc, quoniam pugnare contra me inſtituiſti, non tam ex tua natura, quàm ex iſtius tempore & cauſa, malitiosè ; neceſſe eſt iſtiuſmodi rationi aliquo consilio obsiſtere. Tua ratio eſt, ut ſecundùm binos ludos mihi reſpondere incipias; mea, ut ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua iſta ratio exiſtimetur aſtuta ; meum hoc consilium, neceſſarium.

XII. Verùm illud, quod inſtitueram dicere, mihi rem tecum eſſe, hujuſmodi eſt. Ego, quum hanc cauſam Siculorum rogatu recepiſſem, idque mihi amplum & præclarum exiſtimaſſem, eos velle meæ fidei diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ abſtinentiæque feciſſent ; tum, ſuſcepto negotio, majus mihi quiddam propoſui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perſpicere poſſet.

35. Nam illud mihi nequaquam dignum induſtriâ, conatuque meo videbatur, iſtum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, niſi iſta tua intolerabilis potentia, & ea cupiditas, quâ per hoſce annos in quibuſdam judiciis uſus es, etiam in iſtius hominis deſperati cauſa interponeretur. Nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, regnumque judiciorum tantopere delectat; & ſunt homines, quos libidinis infamiæque ſuæ neque pudeat, neque tædeat; qui, quasi de induſtria, in odium offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor ſuſcepiſſe, magnum fortaſſe onus, & mihi periculoſum; verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, induſtriæque meæ contenderem.

36. Quoniam totus ordo, paucorum improbitate & audaciâ premitur, & urgetur infamiâ judiciorum; profiteor huic generi hominum me inimicum, accuſatorem odioſum, assiduum, acerbum adverſarium. Hoc mihi ſumo, hoc mihi depoſco, quod agam in magiſtratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. ſecum agere de republica, ac de hominibus improbis voluit: hoc munus ædilitatis meæ populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, prædico, antè denun-

tio : qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut ſequeſtres, aut interpretes corrumpendi judicii ſolent eſſe, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam ſuam professi ſunt, abſtineant in hoc judicio manus animoſque ab hoc ſcelere nefario.

XIII. Erit tum conſul Hortensius cum ſummo imperio & poteſtate : ego autem ædilis, hoc eſt, paulò ampliùs quàm privatus : tamen hæc hujuſmodi res eſt, quam me acturum eſſe polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipſe conſul in hac cauſa præ me minùs etiam, si fieri possit, quàm privatus eſſe videatur : omnia non modò commemorabuntur, ſed etiam, expoſitis certis rebus, agentur, quæ inter decem annos, poſteaquam judicia ad ſenatum tranſlata ſunt, in rebus judicandis nefariè flagitioſéque facta ſunt.

38. Cognoſcet ex me populus Romanus, quid ſit, quamobrem, quum equeſter ordo judicaret, annos propè quinquaginta continuos, nulla, ne tenuissima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit : quid ſit, quòd judiciis ad ſénatorium ordinem tranſlatis, ſublatâque populi Romani in unumquemque noſtrûm poteſtate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies præto-

rium hominem honeſtè non poſſe damnari : quid sit, quòd, P. Septimio ſenatore damnato, Q. Hortensio prætore de pecuniis repetundis, lis æſtimata sit eo nomine, quòd ille ob rem judicandam pecuniam accepiſſet.

39. Quòd in C. Herennio, quòd in C. Popilio, ſenatoribus, qui ambo peculatûs damnati ſunt ; quòd in M. Attilio, qui de majeſtate damnatus eſt, hoc planum factum eſt, eos pecuniam ob rem judicandam accepiſſe : quòd inventi ſunt ſenatores, qui C. Verre prætore urbano ſortiente, exirent in eum reum, quem incognitâ causâ condemnarent : quòd inventus eſt ſenator, qui quum judex eſſet, in eodem judicio, & ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & ab accuſatore, ut reum damnaret.

40. Jam verò quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar : hoc factum eſſe in hac civitate, quum ſenatorius ordo judicaret, ut diſcoloribus signis juratorum hominum ſententiæ notarentur ? hæc omnia me diligenter, ſeveréque acturum eſſe polliceor.

XIV. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipſo judicio intellexero simili aliquâ ratione eſſe violatum, atque commiſſum ? quum præſertim pla-

num facere multis teſtibus poſſim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, ſæpe dixiſſe, *Se habere hominem potentem, cujus fiduciâ, provinciam ſpoliaret: neque ſibi ſoli pecuniam quærere, ſed ita triennium illud præturæ Siciliensis diſtributum habere, ut ſecum præclarè agi diceret, si unius anni quæſtum in rem ſuam converteret; alterum patronis & defenſoribus ſuis traderet; tertium illum uberrimum quæſtuosiſſimumque annum totum judicibus reſervaret.*

41. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M'. Glabrionem nuper quum in rejiciendis judicibus commemoraſſem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri; me arbitrari, fore, uti nationes exteræ legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis judiciumque tolleretur: si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum ſibi ac liberis ſuis ſatis eſſe arbitrarentur: nunc, quòd ejuſmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum ſibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus ſatis futurum sit: hoc profectò infinitum eſſe: ſe avariſſimi hominis cupiditati ſatisfacere poſſe, nocentiſſimæ victoriæ non poſſe.

42. O commemoranda judicia, præ-

claramque exiſtimationem noſtri ordinis! quum ſocii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus noſtris ſociorum causâ comparata ſunt. An iſte umquam de ſe bonam ſpem habuiſſet, nisi de vobis malam opinionem animo imbibiſſet? Quò majore etiam, si fieri poteſt, apud vos odio eſſe debet, quàm eſt apud populum Romanum, quum in avaritia, ſcelere, perjurio vos ſui similes eſſe arbitretur.

XV. Cui loco, per deos immortales, Judices, conſulite, ac providete: moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum eſſe, ut odio, invidiâ, infamiâ, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis ſeveritas, nulla religio, nulla denique jam exiſtimantur eſſe judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, deſpicimur: gravi, diuturnâque jam flagramus infamiâ.

44. Neque enim ullam aliam ob cauſam populus Romanus tribunitiam poteſtatem tanto ſtudio requisivit: quam quum poſcebat, verbo illam poſcere videbatur, re verâ judicia poſcebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem ſapientissimum atque amplissimum fugit, qui, Cn. Pompeio, viro fortissimo & clarissimo, de tribunitia poteſtate referente, quum eſſet

ſententiam rogatus, hoc initio eſt ſumma cum auctoritate uſus : *Patres conſcriptos judicia malè & flagitiosè tueri : quòd si in rebus judicandis populi Romani exiſtimationi ſatisfacere voluiſſent, non tantoperè homines fuiſſe tribunitiam poteſtatem desideraturos.*

45. Ipſe denique Cn. Pompeius, quum primùm concionem ad urbem conſul designatus habuit ; ubi, id quod maximè exſpectari videbatur, oſtendit, ſe tribunitiam poteſtatem reſtituturum ; factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione quum dixiſſet, *Populatas vexataſque eſſe provincias : judicia autem turpia & flagitioſa fieri : ei rei ſe providere, ac conſulere velle* : tum verò non ſtrepitu, ſed maximo clamore ſuam populus Romanus ſignificavit voluntatem.

XVI. Nunc autem homines in ſpeculis ſunt : obſervant, quemadmodum ſeſe unuſquiſque veſtrûm gerat in retinenda religione, conſervandiſque legibus : vident adhuc poſt legem tribunitiam unum ſenatorem vel tenuissimum eſſe damnatum : quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. Nulla eſt enim laus, ibi eſſe integrum, ubi nemo eſt, qui aut possit, aut conetur corrumpere.

47. Hoc eſt judicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit: in hoc homine ſtatuetur, poſſitne, ſenatoribus judicantibus, homo nocentiſſimus, pecunioſiſſimuſque damnari. Deinde eſt hujuſmodi reus, in quo homine nihil ſit, præter ſumma peccata, maximamque pecuniam: ut, ſi liberatus ſit, nulla alia ſuſpicio, niſi ea, quæ turpiſſima eſt, reſidere poſſit: non gratiâ, non cognatione, non aliis rectè factis, non denique aliquo mediocri vitio tot tantaque ejus vitia ſublevata eſſe exiſtimabuntur.

48. Poſtremò ego cauſam ſic agam, Judices: ejuſmodi res, ita notas, ita teſtatas, ita magnas, ita manifeſtas proferam, ut nemo a vobis, ut iſtum abſolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, quâ omnes illorum conatus inveſtigare & conſequi poſſim. Ita res a me agetur, ut in eorum conſiliis omnibus non modò aures hominum, ſed etiam oculi populi Romani intereſſe videantur.

49. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere poteſtis. Conſtat inter omnes, poſt hæc conſtituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc ſplendore, atque hac dignitate conſilium fuiſſe.

Hic ſi quid erit offenſum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non poteſt, ſed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur.

XVII. Quapropter primùm ab diis immortalibus, quod ſperare mihi videor, hoc idem, Judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, qui jampridem inventus eſt, reperiatur: deinde, ſi plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, Judices, confirmo, vitam mehercule mihi priùs, quàm vim, perſeverantiamque ad illorum improbitatem perſequendam defuturam.

51. Verùm quod ego laboribus, periculis, inimicitiiſque meis tum, quum admiſſum erit, dedecus ſeverè me perſecuturum eſſe polliceor, id ne accidat, tu tuâ ſapientiâ, auctoritate, diligentiâ, M'. Glabrio, potes providere. Suſcipe cauſam judiciorum: ſuſcipe cauſam ſeveritatis, integritatis, fidei, religionis: ſuſcipe cauſam ſenatûs, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano & in laude & in gratia eſſe poſſit. Cogita, qui ſis, quo loco ſis, quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, quâ lege populus Romanus de pecuniis repetundis, optimis judiciis, ſeveriſſimiſque judicibus uſus eſt.

52. Circumſtant te ſummæ auctoritates, quæ te oblivifci laudis domeſticæ non ſinant : quæ te dies noctesque commoneant, fortiſſimum tibi patrem, ſapientiſſimum avum, graviſſimum ſocerum fuiſſe. Quare ſi Glabrionis patris vim & acrimoniam ceperis ad resiſtendum hominibus audaciſſimis : ſi avi Scevolæ prudentiam ad proſpiciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ comparantur : ſi ſoceri Scauri conſtantiam, ut ne quis te de vera & certa poſſit ſententia demovere : intelliget populus Romanus, integerrimo atque honeſtiſſimo prætore, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuiſſe momenti ad ſuſpicionem criminis, quàm ad rationem ſalutis.

XVIII. Mihi certum eſt non committere, ut in hac cauſa prætor nobis, conſiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc ſervi designatorum conſulum non moverunt, quum eos novo exemplo univerſos arceſſerent, eos tum lictores conſulum vocent : ut homines miſeri, antea ſocii atque amici populi Romani, nunc ſervi ac ſupplices, non modò jus ſuum fortunaſque omnes eorum imperio amittant, verùm etiam deplorandi juris ſui poteſtatem non habeant.

54. Non ſinam profectò, causâ a me peroratâ, quadraginta diebus interpoſitis, tum nobis denique reſpondeant, quum accuſatio noſtra in oblivionem diuturnitate adducta ſit : non committam, ut tum res judicetur, quum hæc frequentia totius Italiæ Româ diſceſſerit ; quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, judiciorum, cenſendique causâ. Hujus judicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, veſtrum ; laborem, ſollicitudinemque, noſtram ; ſcientiam quid agatur, memoriamque quid a quoque dictum ſit omnium puto eſſe oportere.

55. Faciam hoc non novum, ſed ab iis, qui nunc principes noſtræ civitatis ſunt, antè factum, ut teſtibus utar ſtatim: illud a me novum, Judices, cognoſcetis, quòd ita teſtes conſtituam, ut crimen totum explicem : ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum teſtes ad crimen accommodem ; ut nihil inter illam usitatam accuſationem, atque hanc novam intersit, nisi quòd in illa tunc, quum omnia dicta ſunt, teſtes dantur ; hìc in singulas res dabuntur : ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accuſationemque desideret, alterâ actione audiet : nunc id, quod facimus (eâ ratione facimus, ut

malitiæ illorum conſilio noſtro occurramus) neceſſariò fieri intelligat.

56. Hæc primæ actionis erit accuſatio. Dicimus, C. Verrem, quum multa libidinosè, multa crudeliter in cives Romanos, atque in ſocios, multa in deos hominesque nefariè fecerit, tum præterea quadringenties ſeſtertium ex Sicilia contra leges abſtuliſſe. Hoc teſtibus, hoc tabulis, privatis publiciſque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc ſtatuatis, etiam si ſpatium ad dicendum noſtro commodo, vacuoſque dies habuiſſemus, tamen oratione longâ nihil opus fuiſſe. Dixi.

ACTIONIS SECUNDÆ

IN VERREM

LIBER PRIMUS.

DE PRÆTURA URBANA.

ORATIO SEXTA.

PRIMA actio diebus novem celebrata eſt, dum teſtes producuntur criminum diverſorum, dum recitantur publicæ privatæque litteræ : quibus rebus adeo ſtupefactus Hortensius dicitur, ut rationem defensionis omitteret ; adeo perculſus Verres, ut abiret in exsilium ſuâ ſponte. Reliquas igitur Verrinas Cicero non dixit : ſed quum vellet omnem vim & rationem accuſandi in uno reo oſtendere, quinque libros, qui ſequuntur, domi ſcriptos edidit, in

quibus fingit adeſſe in judicio Verrem comperendinatum, & reſpondere citatum, & defendi.

In primo accuſationis libro, qui eſt a grammaticis inſcriptus De prætura urbana, *antè acta, id eſt ea crimina, quæ Verres ante præturam Sicilienſem in quæſtura, in legatione, in prætura urbana commisit, exponuntur.* FABRICIUS.

I. NEMINEM veſtrûm ignorare arbitror, Judices, hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, C. Verrem alterâ actione reſponſurum non eſſe, neque ad judicium affuturum. Quæ fama non idcirco ſolùm emanarat, quòd iſte certè ſtatuerat, ac deliberaverat non adeſſe; verùm etiam, quòd nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis teſtibus evictus, ora judicum adſpicere, aut os ſuum populo Romano oſtendere auderet.

2. Eſt idem Verres, qui fuit ſemper; ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum: præſtò eſt: reſpondet: defenditur: ne hoc quidem ſibi reliqui facit,

ut in rebus turpissimis, quum manifeſtò teneatur, si reticeat, & absit, tamen impudentiæ ſuæ pudentem exitum quæsiſſe videatur. Patior, Judices, & non moleſtè fero, me laboris mei, vos virtutis veſtræ fructum eſſe laturos. Nam si iſte id fecisſet, quod primò ſtatuerat, ut non adesſet: minùs aliquantò, quàm mihi opus esſet, cognoſceretur, quid ego in hac accuſatione comparanda conſtituendaque elaboraſſem: veſtra verò laus, tenuis planè, atque obſcura, Judices, eſſet.

3. Neque enim hoc a vobis populus Romanus exſpectat, neque eo poteſt eſſe contentus, si condemnatus sit is, qui adeſſe noluerit; & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit auſus defendere. Immo verò adsit, reſpondeat: ſummis opibus, ſummo ſtudio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: veſtra integritas cum iſtius pecunia: teſtium conſtantia cum illius patronorum minis, atque potentia: tum demum illa victa videbuntur, quum in contentionem, certamenque venerint. Abſens si iſte eſſet damnatus, non tam ipſe sibi conſuluiſſe, quàm invidiſſe veſtræ laudi videretur.

II. Neque enim ſalus ulla reipublicæ major hoc tempore reperiri poteſt, quàm populum Romanum intelligere, diligenter

rejectis ab accuſatore judicibus, ſocios, leges, rempublicam ſenatorio consilio maximè poſſe defendi : neque tanta fortunis omnium pernicies poteſt accedere, quàm opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari.

5. Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, & propè depositam reipublicæ partem ſuſcepiſſe; neque in eo magis meæ, quàm veſtræ laudi, exiſtimationique ſerviſſe. Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam : ut, quum hæc res pro voluntate populi Romani eſſet judicata, aliqua ex parte meâ diligentiâ conſtituta auctoritas judiciorum videretur : poſtremò, ut eſſet hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariæ controversiæ conſtitueretur.

6. Etenim sine dubio, Judices, in hac cauſa ea res in diſcrimen adducitur. Reus eſt enim nocentissimus : qui si condemnatur, desinent omnes dicere, his judiciis pecuniam plurimùm poſſe : sin abſolvitur, desinemus nos de judiciis transferendis recuſare : tametsi de abſolutione iſtius neque ipſe jam ſperat, nec populus Romanus metuit. De impudentia singulari, quòd adeſt, quòd reſpondet, ſunt qui mirentur : mihi pro cetera ejus audacia, atque amentia, ne hoc quidem mi-

randum videtur : multa enim & in deos, & in homines impiè nefariéque commisit : quorum ſcelerum pœnis agitatur, & a mente consilioque deducitur.

III. Agunt eum præcipitem pœnæ civium Romanorum ; quos partim ſecuri percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis & civitatis in crucem ſuſtulit. Rapiunt eum ad ſupplicium dii patrii ; quòd iſte inventus eſt, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes pretium pro ſepultura liberûm poſceret. Religiones verò, cæremoniæque omnium ſacrorum fanorumque violatæ, simulacraque deorum, quæ non modò ex ſuis templis ablata ſunt, ſed etiam jacent in tenebris, ab iſto retruſa atque abdita, conſiſtere ejus animum sine furore, atque amentia non sinunt.

8. Neque iſte mihi videtur ſe ad damnationem offerre ſolùm, neque hoc avaritiæ ſupplicio communi, qui ſe tot ſceleribus obſtrinxerit, contentus eſſe : singularem quamdam pœnam iſtius immanis atque importuna natura desiderat : non id ſolùm quæritur, ut, iſto damnato, bona reſtituantur iis, quibus erepta ſunt ; ſed & religiones deorum immortalium expiandæ, & civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium ſanguis, iſtius

ſupplicio luendus eſt. Non enim furem, ſed ereptorem; non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ; non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionumque; non sicarium, ſed crudelissimum carnificem civium, ſociorumque, in veſtrum judicium adduximus: ut ego hunc unum ejuſmodi reum, poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret.

IV. Nam quis hoc non intelligit, iſtum abſolutum, diis hominibuſque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo poſſe? quis hoc non perſpicit, præclarè nobiſcum actum iri, si populus Romanus iſtius unius ſupplicio contentus erit; ac non sic ſtatuerit, non iſtum majus in ſeſe ſcelus concepiſſe, quum fana ſpoliarit, quum tot homines innocentes necarit, quum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; quum prædonum duces, acceptâ pecuniâ, dimiſerit; quàm eos, si qui iſtum tot, tantis, tam nefariis ſceleribus coopertum, jurati ſententiâ ſuâ liberarint?

10. Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus, Judices: non is eſt reus, non id tempus, non id consilium (metuo ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere) ne actor quidem eſt is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occultè ſurripi, aut

aut impunè eripi poſſit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepiſſe? ſuſtinebunt tales viri, ſe tot ſenatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illuſtri provincia, tot populorum, privatorumque litteris non credidiſſe? tantæ populi Romani voluntati reſtitiſſe?

11. Suſtineant: reperiemus, si iſtum vivum ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, iſtum in quæſtura pecuniam publicam, Cn. Carboni conſuli datam, avertiſſe: quibus perſuadeamus, iſtum alieno nomine a quæſtoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abſtuliſſe. Erunt qui & in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quòd aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortaſſe, Judices, qui illum ejus peculatum vel acerrimè vindicandum putent, quòd iſte M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine, illorum, re verâ, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus ſociorum atque amicorum non dubitaverit auferre.

V. Emerſerit ex peculatûs etiam judicio. Meditetur de ducibus hoſtium, quos acceptâ pecuniâ liberavit: videat, quid

de illis reſpondeat, quos in eorum locum ſubditos domi ſuæ reſervavit: quærat non ſolùm, quemadmodum noſtro crimini, verùm etiam quo pacto ſuæ confessioni possit mederi: meminerit, ſe priore actione, clamore populi Romani infeſto atque inimico excitatum, confeſſum eſſe, duces a ſe prædonum ſecuri non eſſe percuſſos: ſe jam tum eſſe veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab ſe pecuniâ liberatos: fateatur, id, quod negari non poteſt, ſe privatum hominem, prædonum duces vivos atque incolumes domi ſuæ, poſteaquam Romam redierit, uſque dum per me licuerit, tenuiſſe: hoc, in illo majeſtatis judicio si licuiſſe sibi oſtenderit, ego oportuiſſe concedam. Ex hoc quoque evaſerit: proficiſcar eò, quò me jampridem vocat populus Romanus.

13. De jure enim libertatis & civitatis ſuum putat eſſe judicium; & rectè putat. Confringat iſte ſanè vi ſuâ consilia ſenatoria: quæſtiones omnium perrumpat: evolet ex veſtra ſeveritate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur: credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti teſtes, ipsis inſpectantibus ab iſto civem Romanum, qui cognitores homines honeſtos daret, ſublatum eſſe in crucem dixerunt.

14. Credent omnes v & xxx tribus homini gravissimo, atque ornatissimo M. Annio, qui, ſe præſente, civem Romanum ſecuri percuſſum eſſe dixit : audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui ſuum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, quum eum Syracusis ampliùs centum cives Romani cognoſcerent, lacrymantesque defenderent, pro teſtimonio dixit ſecuri eſſe percuſſum : probabit fidem, & auctoritatem, & religionem ſuam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis, iſtius imperio crudelissimè per vim morte eſſe multatos. Hanc ego cauſam quum agam beneficio populi Romani, de loco ſuperiore, non vereor, ne aut iſtum vis ulla ex populi Romani ſuffragiis eripere, aut a me ullum munus ædilitatis amplius, aut gratius populo Romano eſſe possit.

VI. Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia : nihil eſt jam, quod in hac cauſa peccare quiſquam, Judices, nisi veſtro periculo, possit. Mea quidem ratio, quum in præteritis rebus eſt cognita, tum in reliquis explorata, atque proviſa eſt. Ego meum ſtudium in rempublicam jam illo tempore oſtendi, quum longo intervallo veterem conſuetudinem

retuli, & rogatu ſociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem neceſſariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi (quo in numero e vobis complures fuere) ita probarunt, ut ei, qui iſtius quæſtor fuiſſet, & ab iſto læſus, inimicitias juſtas perſequeretur, non modò deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi quidem, quum id poſtularet, facerent poteſtatem.

16. In Siciliam ſum inquirendi causâ profectus: quo in negotio induſtriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo litterarum & teſtium declaravit: pudorem verò, ac religionem, quòd, quum veniſſem ſenator ad ſocios populi Romani, qui in ea provincia quæſtor fuiſſem, ad hoſpites meos, ac neceſſarios cauſæ communis defenſor deverti potiùs, quàm ad eos, qui a me auxilium petiviſſent. Nemini meus adventus labori, aut ſumptui, neque publicè, neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram iſtorum ſtudio, quos iſte vexarat.

17. Romam ut ex Sicilia redii, quum iſte, atque iſtius amici, homines lauti, & urbani, ſermones hujuſcemodi dissipasſent, quò animos teſtium retardarent, me magnâ pecuniâ a vera accuſatione eſſe de-

ductum, tametsi probabatur nemini, quòd & ex Sicilia teſtes erant ii, qui quæſtorem me in provincia cognoverant, & hinc homines maximè illuſtres, qui, ut ipsi noti ſunt, sic noſtrûm unumquemque optimè norunt: tamen uſque eò timui, ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos judices venimus.

VII. Sciebam in rejiciendis judicibus nonnullos memoriâ noſtrâ pactionis ſuſpicionem non vitaſſe, quum ipſa in accuſatione, eorum induſtria ac diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc conſtet, poſt hunc ſtatum reipublicæ, quo nunc utimur, ſimili ſplendore & dignitate consilium nullum fuiſſe. Quam iſte laudem, communem ait sibi eſſe mecum: qui quum P. Galbam judicem rejeciſſet, M. Lucretium retinuit: &, quum ejus patronus ex eo quæreret, cur ſuos familiarissimos, Sex. Pæduceum, Q. Considium, Q. Junium rejici paſſus eſſet: reſpondit, quòd eos in judicando nimiùm ſui juris ſententiæque cognoſceret.

19. Itaque judicibus rejectis, ſperabam jam onus meum vobiſcum eſſe commune: putabam non ſolùm notis, ſed etiam ignotis probatam meam fidem eſſe, & diligentiam: quod me non fefellit. Nam comitiis meis, quum iſte infinitâ largitione contra me uteretur, populus Romanus ju-

dicavit, iſtius pecuniam, quæ apud me contra fidem meam nihil potuiſſet, apud ſe contra honorem meum nihil poſſe debere. Quo quidem die, primùm judices citati in hunc reum conſediſtis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicumque cupidus, qui non conſpectu conſeſſuque veſtro commoveretur?

20. Quum in eo veſtra mihi dignitas fructum diligentiæ referret, id ſum aſſecutus, ut unâ horâ, quâ cœpi dicere, reo audaci, pecunioſo, profuſo, perdito, ſpem judicii corrumpendi præciderem: ut primo die teſtium tanto numero citato, populus Romanus judicaret, ipſo abſoluto rempublicam ſtare non poſſe: ut alter dies amicis iſtius ac defenſoribus, non modò ſpem victoriæ, ſed etiam voluntatem defenſionis auferret: ut tertius dies ſic hominem proſterneret, ut morbo ſimulato, non, quid reſponderet, ſed, quemadmodum non reſponderet, deliberaret: deinde reliquis diebus, his criminibus, his teſtibus, & urbanis, & provincialibus ſic obrutus atque oppreſſus eſt, ut his ludorum diebus interpoſitis, nemo iſtum comperendinatum, ſed condemnatum judicaret.

VIII. Quapropter ego, quod ad me attinet, Judices, vici: non enim ſpolia

C. Verris, ſed exiſtimationem populi Romani concupivi. Meum fuit cum cauſa accedere ad accuſandum. Quæ cauſa fuit juſtior, quàm a tam illuſtri provincia defenſorem conſtitui, & deligi? reipublicæ conſulere: quid jam reipublicæ honeſtius, quàm in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano & in laude, & in gratia poſſit eſſe? oſtendere, ac perſuadere, hominem nocentem adductum eſſe: quis eſt in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abſtulerit, omnium antè damnatorum ſcelera, furta, flagitia, ſi in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte æquari, conferrique poſſe?

22. Vos, quod ad veſtram famam, exiſtimationem, ſalutemque communem pertinet, Judices, proſpicite, atque conſulite. Splendor veſter facit, ut peccare ſine ſummo reipublicæ detrimento ac periculo non poſſitis. Non enim poteſt ſperare populus Romanus eſſe alios in ſenatu, qui rectè poſſint judicare, vos ſi non potueritis. Neceſſe eſt, quum de toto ordine deſperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem judiciorum requirat. Hoc ſi vobis ideo levius videtur, quòd putatis onus eſſe grave & incommodum, judicare; intelligere debetis, primùm inter-

eſſe, utrùm id onus voſmetipsi rejeceritis; an, quòd probare populo Romano fidem veſtram & religionem non potueritis, eò vobis judicandi poteſtas erepta sit: deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos Judices, quos propter odium veſtri populus Romanus de vobis voluerit judicare.

23. Verum vobis dicam id, quod intellexi, Judices: homines ſcitote eſſe quosdam, quos tantum odium veſtri ordinis teneat, ut hoc palam jam dictitent, ſe iſtum, quem ſciant eſſe hominem improbissimum, hoc uno nomine abſolvi velle, ut ab ſenatu judicia per ignominiam, turpitudinemque auferantur. Hæc me, Judices, pluribus verbis, vobiſcum agere coëgit non timor meus de veſtra fide, ſed ſpes illorum nova, quæ quum Verrem a porta ſubitò ad judicium retraxiſſet, nonnulli ſuſpicati ſunt non sine cauſa illius consilium tam repentè eſſe mutatum.

IX. Nunc, ne novo querimoniæ genere uti possit Hortensius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accuſator: nihil eſſe tam periculoſum fortunis innocentium, quàm tacere adverſarios: & ne aliter, quàm ego velim, meum laudet ingenium; quum dicat, me, si multa dixiſſem, ſublevaturum fuiſſe eum, quem contrà dicerem; quia non dixerim, per-

didiſſe : morem illi geram : utar oratione perpetuâ : non quoniam hoc ſit neceſſe ; verùm ut experiar, utrùm ille ferat moleſtiùs, me tunc tacuiſſe, an nunc dicere.

25. Hîc tu fortaſſe eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam : nisi omni tempore, quod mihi lege conceſſum eſt, abuſus ero, querêre : deûm atque hominum fidem implorabis : circumveniri C. Verrem, quòd accuſator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex meâ causâ det, eò mihi non uti non licebit ? Nam accuſandi mihi tempus meâ causâ datum eſt, ut poſſem oratione meâ crimina cauſamque explicare : hoc si non utor, non tibi injuriam facio, ſed de meo jure aliquid, & commodo detraho. Cauſam enim, inquit, cognoſci oportet. Eâ re quidem, quòd aliter condemnari reus, quamvis ſit nocens, non poteſt. Id igitur tu moleſtè tuliſti, a me aliquid factum eſſe, quò minùs iſte condemnari poſſet ? Nam causâ cognitâ multi poſſunt abſolvi : incognitâ quidem condemnari nemo poteſt.

26. Adimo enim comperendinatum ; quod habet lex in ſe moleſtissimum, bis ut cauſa dicatur : quod aut meâ causâ potiùs eſt conſtitutum, quàm tuâ ; aut nihilò tuâ potiùs, quàm meâ. Nam si bis dicere eſt commodum, certè utriuſque commune

M v

eſt. Si eum, qui poſteriùs dixit, opus eſt redargui: accuſatoris causâ, ut bis ageretur, conſtitutum eſt. Verùm, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel judicari primò poterat, vel ampliùs pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, quâ vel citò abſolvi, vel tardè condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo, quâ lege multi ſemel accuſati, ſemel dictâ causâ, ſemel auditis teſtibus, condemnati ſunt, nequaquam tam manifeſtis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris: puta te non hac tam atroci, ſed illâ lege mitissimâ cauſam dicere. Accuſabo: reſpondebis: teſtibus editis, ita mittam in consilium, ut, etiamsi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primò judicare.

X. Verùm, si cauſam cognoſci opus eſt, parumne cognita eſt? dissimulamus, Hortensi, quod ſæpe experti in dicendo ſumus. Quis nos magnopere attendit umquam, in hoc quidem genere cauſarum, ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in teſtibus omnis exſpectatio judicum eſt? Dixi primâ actione, me planum eſſe facturum, C. Verrem H-S quadringenties contra legem abſtuliſſe. Quid? hoc pla-

niùs egiſſem, si ita narraſſem? Dio quidam fuit Haleſinus: qui, quum ejus filio, prætore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna veniſſet, nihil habuit neque negotii, neque controverſiæ. Verres, ſimul ac tetigit provinciam, ſtatim Meſſanâ litteras dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex ſinu ſuo appoſuit, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent: hac de re oſtendit ſeipſum cogniturum.

28. Poſſum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numeraſſe, ut cauſam certiſſimam obtineret: præterea greges equarum ejus iſtum abigendos curaſſe: argenti, veſtiſque ſtragulæ quod fuerit, curaſſe auferendum. Hæc neque quum ego dicerem, neque quum tu negares, magni momenti noſtra eſſet oratio. Quo tempore igitur aures judex erigeret, animumque attenderet? quum Dio ipſe prodiret, quum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuiſſent: quum per eos ipſos dies, per quos cauſam Dio diceret, reperiretur pecunias ſumpsiſſe mutuas; nomina ſua exegiſſe, prædia vendidiſſe: quum tabulæ virorum bonorum proferrentur: quum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent ſe jam tum audiſſe, eò nummos ſumi, ut

M vj

Verri darentur : quum amici, hoſpites, patroni Dionis, homines honeſtissimi, hæc eadem ſe audiſſe dicerent. Opinor, quum hæc fierent, tum vos audiretis, ſicut audiſtis : tum cauſa agi verè videretur. Sic a me ſunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum eſſet, in quo quiſquam veſtrûm perpetuam accuſationem requireret. Nego ego eſſe quidquam a teſtibus dictum, quod aut veſtrûm cuipiam eſſet obſcurum, aut cujuſquam oratoris eloquentiam quæreret.

XI. Etenim sic me ipſum egiſſe memoriâ tenetis, ut in teſtibus interrogandis omnia crimina proponerem, & explicarem ; ut, quum rem totam in medio propoſuiſſem, tum denique teſtem interrogarem. Itaque non modò vos, quibus eſt judicandum, noſtra crimina tenetis ; ſed etiam populus Romanus totam accuſationem, cauſamque cognovit : tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud meâ voluntate potiùs, quàm veſtrâ injuriâ adductus fecerim.

30. Interpoſuiſtis accuſatorem, qui, quum ego mihi c & x dies ſolos in Siciliam poſtulaſſem, c & viii sibi in Achaiam poſtularet : menſes mihi tres, quum eripuiſſetis ad agendum maximè appoſitos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remiſſurum putaſtis ; ut, quum

horis noſtris nos eſſemus usi, tu, binis ludis interpoſitis, quadrageſimo pòſt die reſponderes : deinde ita tempus duceretur, ut a M'. Glabrione prætore, & a magna parte horum judicum, ad prætorem alium, judiceſque alios veniremus.

31. Hæc si ego non vidiſſem; si me non omnes noti, ignotique monuiſſent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, si meis horis in accuſando uti voluiſſem, vererer, ne mihi crimina non ſuppeterent : ne oratio deeſſet : ne vox vireſque deficerent : ne, quem nemo primâ actione defendere auſus eſſet, eum ego bis accuſare non poſſem. Ego meum consilium tum judicibus, tum populo Romano probavi. Nemo eſt, qui aliâ ratione iſtorum injuriæ, atque impudentiæ potuiſſe obsiſti arbitretur. Etenim quâ ſtultitiâ fuiſſem, si, quam diem, qui iſtum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, quum ita caverent, *Si poſt Kalend. Januar. in consilium iretur*; in eam diem ego, quum potuiſſem vitare, incidiſſem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur (quoniam in animo eſt cauſam omnem exponere) habenda ratio eſt diligenter.

XII. Itaque primum illum actum iſtius vitæ turpissimum & flagitiosissimum prætermittam : nihil a me de pueritiæ ſuæ fla-

gitiis, peccatiſque audiet: nihil ex illa impura adoleſcentia ſua; quæ qualis fuerit, aut meminiſtis, aut ex eo, quem ſui ſimillimum produxit, recognoſcere poteſtis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque ſolùm, quid iſtum audire, verùm etiam, quid me deceat dicere, conſiderabo. Vos, quæſo, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de iſtius impudentia reticere poſſim.

33. Omne illud tempus, quod fuit antequam iſte ad magiſtratus remque publicam accessit, habeat per me ſolutum ac liberum: ſileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis: lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat: damna, dedecora, quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ: patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere.

34. Quæſtor Cn. Papirio conſuli fuiſti abhinc annos quatuordecim: ex ea die ad hanc diem quæ feciſti, in judicium voco. Hora nulla vacua a furto, ſcelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi ſunt anni conſumpti in quæſtura, & legatione Asiatica, & prætura urbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ.

XIII. Quæſtor ex ſenatuſconſulto pro-

vinciam ſortitus es : obtigit tibi conſularis, ut cum conſule Cn. Carbone eſſes, eamque provinciam obtineres. Erat tum diſſenſio civium ; de qua nihil ſum dicturus quid ſentire debueris : unum hoc dico, in ejuſmodi tempore, ac ſorte, ſtatuere te debuiſſe, utrum malles ſentire, atque defendere. Carbo graviter ferebat, ſibi quæſtorem obtigiſſe, hominem singulari luxuriâ, atque inertiâ : verumtamen ornabat eum beneficiis, officiiſque omnibus. Ne diutius teneam ; pecunia attributa, numerata eſt : profectus eſt quæſtor in provinciam : venit in Galliam exſpectatus ad exercitum conſularem cum pecunia. Simulac primùm ei occaſio viſa eſt (cognoſcite hominis principium magiſtratuum gerendorum, & reipublicæ adminiſtrandæ) aversâ pecuniâ publicâ, quæſtor conſulem, exercitum, ſortem, provinciamque deſeruit.

35. Video quid egerim : erigit ſe : ſperat, ſibi auram poſſe aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis, aſſensioniſque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit : quibus illam relictionem, proditionemque conſulis ſui gratam ſperat fore. Quasi verò id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut ſtudio partium fecerit ; ac non apertissimè conſulem, exercitum, provinciamque compilarit, & propter im-

pudentisssimum furtum aufugerit. Eſt enim obſcurum, & ejuſmodi factum ejus, ut poſſit aliquis ſuſpicari, C. Verrem, quòd ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc eſt, ad ſuos tranſiſſe: nihil feciſſe propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipſe oſtendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit; jam ſe ipſe indicabit.

XIV. Primùm brevitatem cognoſcite. *Accepi*, inquit, *Vicies ducenta, triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos. Dedi ſtipendio, frumento, legatis, proquæſtoribus, cohorti prætoriæ, H-S mille ſexcenta, triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos. Reliqui Arimini H-S ſexcenta millia.* Hoc eſt rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu, Hortensi, aut quiſquam hominum retulit? quid hoc eſt? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujuſmodi eſt? Illa tamen H-S ſexcenta millia, quæ ne falsò quidem potuit, quibus data eſſent, deſcribere, quæ ſe Arimini ſcribit reliquiſſe, quæ ipſa H-S ſexcenta millia reliqua facta ſunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in ærarium relata ſunt. Oppidum ſibi elegit Ariminum, quod tum, quum iſte rationes referebat, oppreſſum, direptumque erat: non ſuſpicabatur id,

quod nunc ſentiet, ſatis multos ex illa calamitate Ariminenſium teſtes nobis in hanc rem reliquos eſſe.

37. Recita denuo. *P. Lentulo, L. Triario quæſtoribus urbanis, res rationum relatarum.* Recita. *Ex ſenatuſconſulto.* Ut hoc pacto rationem referre liceret, eò Sullanus repentè factus eſt, non ut honos & dignitas nobilitati reſtitueretur. Quòd si illinc inanis profugiſſes, tamen iſta tua fuga, nefaria; proditio conſulis tui, ſcelerata judicaretur. Malus civis, improbus conſul, ſeditioſus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando eſſe cœpit? poſteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes ſuas, exercitumque commisit. Nam si tibi antea diſplicuiſſet; idem feciſſes, quod anno pòſt M. Piſo. Quæſtor, quum L. Scipioni conſuli obtigiſſet; non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus eſt: quod de republica ſensit, ita ſensit, ut nec fidem ſuam, nec morem majorum, nec neceſsitudinem ſortis læderet.

XV. Etenim si hæc perturbare omnia, & permiſcere volumus, totam vitam periculoſam, invidioſam, infeſtamque reddemus, si nullam religionem ſors habebit, nullam ſocietatem conjunctio ſecundæ dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores atque inſtituta majorum. Om-

nium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum. Nemo umquam ſapiens proditori credendum putavit. Ipſe Sulla, cui adventus iſtius gratiſſimus eſſe debuit, ab ſe hominem, atque ab exercitu ſuo removit: Beneventi eſſe juſſit apud eos, quos ſuis partibus amiciſſimos eſſe intelligebat: ubi ſummæ rei cauſæque nocere nihil poſſet: ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proſcriptorum in agro Beneventano diripienda conceſſit: habuit honorem, ut proditori, non ut amico, fidem.

39. Nunc, quamvis ſint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, ſed quid ipſis in tali re metuendum ſit, cogitare. Commune eſt hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm eæ, quæ latent in ſimulatione officii, aut in aliquo neceſſitudinis nomine: nam eum, qui palam eſt adverſarius, facilè cavendo vitare poſſis: hoc verò occultum, inteſtinum, ac domeſticum malum, non modò non exſiſtit, verùm etiam opprimit, antequam proſpicere, atque explorare potueris.

40. Itane verò? tu, quum quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolùm pecuniæ, ſed etiam conſulis particeps om-

nium rerum conſiliorumque fueris : habitus ſis in liberûm loco, ſicut mos majorum ferebat : repentè relinquas ? deſeras ? ad adverſarios tranſeas ? O ſcelus ! ô portentum in ultimas terras exportandum ! Non enim poteſt ea natura, quæ tantum facinus commiſerit, hoc uno ſcelere eſſe contenta : neceſſe eſt ſemper aliquid ejuſmodi moliatur : neceſſe eſt in ſimili audacia, perfidiaque verſetur.

41. Itaque idem iſte, quem Cn. Dolabella poſtea C. Malleolo occiſo, pro quæſtore habuit (haud ſcio, an major etiam hæc necessitudo fuerit, quam illa Carbonis ; ac plus judicium voluntatis valere, quàm ſortis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in ipſum valebant crimina, contulit in illum, cauſamque illius omnem ad inimicos accuſatoreſque detulit : ipſe in eum, cui legatus, cui pro quæſtore fuerat, inimicissimum atque improbissimum teſtimonium dixit. Ille miſer quum eſſet ; tum proditione iſtius nefariâ, tum improbo & falſo ejuſdem teſtimonio, tum multò etiam ex maxima parte, iſtius furtorum, ac flagitiorum invidiâ conflagravit.

XVI. Quid hoc homine faciatis ? aut ad quam ſpem tam perfidioſum, tam importunum animal reſervetis ? qui in Cn. Carbonem ſortem, in Cn. Dolabellam

voluntatem neglexerit, ac violarit, eoſque ambos non ſolùm deſeruerit, ſed etiam prodiderit, atque opugnarit. Nolite, quæso, Judices, brevitate orationis meæ potiùs, quàm rerum ipſarum magnitudine, crimina ponderare : mihi enim properandum neceſſariò eſt, ut omnia vobis, quæ mihi conſtituta ſunt, possim exponere.

43. Quamobrem, quæſturâ iſtius demonſtratâ, primique magiſtratûs & furto, & ſcelere perſpecto, reliqua attendite : in quibus illud tempus Sullanarum proſcriptionum ac rapinarum prætermittam : neque ego iſtum sibi ex communi calamitate defensionem ullam sinam ſumere : ſuis eum certis, propriiſque criminibus accuſabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accuſatione circumſcripto, legationem ejus præclaram cognoſcite.

44. Poſteaquam Cn. Dolabellæ provincia Cilicia conſtituta eſt : ô dii immortales ! quantâ iſte cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit ? id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iſte profectus eſt, quacumque iter fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, ſed ut quædam calamitas pervadere videretur.

XVII. In Achaia (prætermittam mi-

nora omnia, quorum ſimile forſitan alius quoque aliquid aliquando fecerit : nihil dicam, niſi ſingulare, niſi quod, ſi in alium reum diceretur, incredibile videretur) magiſtratum Sicyonium nummos popoſcit. Ne ſit hoc crimen in Verrem : fecerunt alii. Quum ille non daret, animadvertit. Improbum, ſed non inauditum.

45. Genus animadverſionis videte : quæretis, ex quo genere hominem iſtum judicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco anguſto fieri juſſit : ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani ſocium atque amicum, fumo excruciatum, ſemivivum reliquit. Jam quæ iſte ſigna, quas tabulas pictas, ex Achaia ſuſtulerit, non dicam hoc loco : eſt alius mihi locus ad hanc iſtius cupiditatem demonſtrandam ſervatus. Athenis audiſtis, ex æde Minervæ grande auri pondus ablatum : dictum hoc eſt in Cn. Dolabellæ judicio : dictum ? etiam æſtimatum. Hujus conſilii non modò participem C. Verrem, ſed principem fuiſſe reperietis ?

46. Delum venit : ibi ex fano Apollinis religioſiſſimo noctu clam ſuſtulit ſigna pulcherrima, atque antiquiſſima : eaque in onerariam navem ſuam conjicienda curavit. Poſtridie quum fanum ſpoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, gravi-

ter ferebant : eſt enim tanta apud eos ejus ſani religio , atque antiquitas , ut in eo loco ipſum Apollinem natum eſſe arbitrentur : verbum tamen facere non audebant , ne fortè ea res ad Dolabellam ipſum pertineret.

XVIII. Tum ſubitò tempeſtates coortæ ſunt maximæ , Judices , ut non modò proficiſci , quum cuperet , Dolabella non poſſet , ſed vix in oppido conſiſteret : ità magni fluctus ejiciebantur. Hìc navis illa prædonis iſtius , onuſta signis religioſis , expulſa atque ejecta fluctu , frangitur : in littore ſigna illa Apollinis reperiuntur : juſſu Dolabellæ reponuntur : tempeſtas ſedatur : Dolabella Delo proficiſcitur.

47. Non dubito , quin , tametsi nullus in te ſenſus humanitatis , nulla ratio umquam fuit religionis , nunc tamen in metu periculoque tuo tuorum tibi ſcelerum veniat in mentem. Poteſtne tibi ulla ſpes ſalutis commoda oſtendi , quum recordaris , in deos immortales quàm impius , quàm ſceleratus , quàm nefarius fueris ? Apollinemne tu Delium ſpoliare auſus es ? illine tu templo , tam antiquo , tam ſancto , tam religioſo , manus impias ac ſacrilegas afferre conatus es ? Si in pueritia non his artibus & diſciplinis inſtitutus eras , ut ea , quæ litteris mandata ſunt , diſceres atque cognoſceres : ne poſtea quidem , quum

in ea ipſa loca veniſti, potuiſti accipere id, quod eſt proditum memoriæ ac litteris?

48. Latonam ex longo errore, & fugâ, gravidam, & jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis, confugiſſe Delum, atque ibi Apollinem, Dianamque peperiſſe: qua ex opinione hominum, illa inſula eorum deorum ſacra putatur: tantaque ejus auctoritas religionis & eſt, & ſemper fuit, ut ne Perſæ quidem, quum bellum toti Græciæ, diis hominibuſque indixiſſent, & mille numero navium claſſem ad Delum appuliſſent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari; homo improbissime, atque amentissime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam exſtingueret religionem? &, si tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum eſſe tantum malum, quod non tibi pro ſceleribus tuis jamdiu debeatur?

XIX. In Asiam verò poſtquam venit, quid ego adventûs iſtius prandia, cœnas, equos, muneraque commemorem? nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus ſum. Chio per vim signa pulcherrima dico abſtuliſſe: item Erythris & Halicarnaſſo. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipſum, qui apud

Tenedios ſanctiſſimus deus habetur, qui urbem illam dicitur condidiſſe, cujus ex nomine Tenedus nominatur; hunc ipſum, inquam, Tenem, pulcherrimè factum, quem quondam in comitio vidiſtis, abſtulit magno cum gemitu civitatis.

50. Illa verò expugnatio fani antiquiſſimi & nobiliſſimi Junonis Samiæ, quàm luctuoſa Samiis fuit? quàm acerba toti Aſiæ? quàm clara apud omnes? quàm nemini veſtrûm inaudita? de qua expugnatione quum legati ad C. Neronem in Aſiam Samo veniſſent; reſponſum tulerunt, ejuſmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, non ad prætorem, ſed Romam deferri oportere. Quas iſte tabulas illinc, quæ ſigna ſuſtulit? quæ cognovi egomet apud iſtum in ædibus nuper, quum obſignandi gratiâ veniſſem.

51. Quæ ſigna nunc, Verres, ubi ſunt? illa quæro, quæ apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, in ſilva denique diſpoſita ſub dio vidimus. Cur ea, quamdiu alium prætorem cum iis judicibus, quos in horum locum ſubſortitus eras, de te in conſilium iturum putaſti, tamdiu domi fuerunt? poſteaquam noſtris teſtibus nos, quàm horis tuis, uti malle vidiſti; nullum ſignum domi reliquiſti, præter duo, quæ in mediis

diis ædibus ſunt ; quæ ipſa Samo ſublata ſunt ? non putaſti me tuis familiarissimis in hanc rem teſtimonia denuntiaturum, qui tuæ domi ſæpe fuiſſent ; ex quibus quærerem signa ſcirentne fuiſſe, quæ non eſſent ?

XX. Quid tum hos de te judicaturos arbitratus es, quum viderent, te jam non contra accuſatorem tuum, ſed contra quæstorem, ſectoremque pugnare ? Qua de re Charidemum Chium teſtimonium priore actione dicere audiſtis : ſeſe, quum eſſet trierarchus, & Verrem ex Asia decedentem proſequeretur, juſſu Dolabellæ fuiſſe unà cum iſto Sami ; ſeſeque tum ſcire ſpoliatum eſſe fanum Junonis, & oppidum Samum : poſteaque ſe cauſam apud Chios, cives ſuos, Samiis accuſantibus, publicè dixiſſe ; eóque ſe eſſe abſolutum, quòd planum feciſſet, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad ſe, pertinere.

53. Aſpendum, vetus oppidum, & nobile in Pamphylia ſcitis eſſe, plenissimum signorum optimorum : non dicam illinc hoc signum ablatum eſſe, & illud : hoc dico, nullum te Aſpendi signum, Verres, reliquiſſe : omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, ſpectantibus omnibus, plauſtris evecta, aſportataque eſſe. Atque etiam illum Aſpendium cithariſtam,

de quo ſæpe audiſtis id, quod eſt Græcis hominibus in proverbio, quem omnia intus canere dicebant, ſuſtulit, & in intimis ſuis ædibus poſuit: ut etiam illum ipſum artificio ſuo ſuperaſſe videatur.

54. Pergæ fanum antiquissimum & ſanctissimum Dianæ ſcimus eſſe: id quoque a te nudatum ac ſpoliatum eſſe; ex ipſa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum eſſe dico. Quæ, malum, eſt iſta tanta audacia atque amentia? quas enim ſociorum, atque amicorum urbes adiſti, legationis jure & nomine; si in eas vi cum exercitu imperioque invasiſſes, tamen, opinor, quæ signa, atque ornamenta ex his urbibus ſuſtuliſſes, hæc non in tuam domum, neque in ſuburbana amicorum, ſed Romam in publicum deportaſſes.

XXI. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracuſas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia geſsit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum, & Macedoniam ſubegit? quid de L. Paulo, qui regem Perſen vi ac virtute ſuperavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, ſuſtulit, urbeſque Achaiæ Bœotiæque multas ſub imperium

populi Romani ditionemque ſubjunxit ? quorum domus quum honore & virtute florerent, signis, & tabulis pictis erant vacuæ. At verò urbem totam, templa deorum, omneſque Italiæ partes illorum donis ac monumentis exornatas videmus.

56. Vereor, ne hæc fortè cuiquam nimis antiqua, & jam obſoleta videantur: ita enim tum æquabiliter omnes erant hujuſmodi, ut hæc laus eximiæ virtutis & innocentiæ, non ſolùm hominum, verùm etiam temporum illorum eſſe videatur. P. Servilius, vir clariſſimus, maximis rebus geſtis, adeſt : de te ſententiam laturus eſt : Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam : recens exemplum fortiſſimi viri profero : nam poſtea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hoſtium, cepit, quàm tu in iiſdem illis locis legatus quæſtorius oppida pacata ſociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curaſti.

57. Tu, quæ ex fanis religiosissimis per ſcelus & latrocinium abſtuliſti, ea nos videre, nisi in tuis, amicorumque tuorum tectis, non poſſumus : P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe hoſtium, vi & virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure ſuſtulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum

N ij

vexit, in tabulas publicas ad ærarium perſcribenda curavit. Cognoſcite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. Rationes relatæ P. Servilii. Non ſolùm numerum ſignorum, ſed etiam uniuſcujuſque magnitudinem, figuram, ſtatum, litteris definiri vides. Certè major eſt virtutis, victoriæque jucunditas, quàm iſta voluptas, quæ percipitur ex libidine & cupiditate: multò diligentiùs habere dico Servilium prædam populi Romani, quàm te tua furta notata atque deſcripta.

XXII. Dices, tua quoque signa & tabulas pictas, ornamento urbi foroque populi Romani fuiſſe. Memini: vidi simul cum populo Romano forum, comitiumque adornatum ad ſpeciem magnifico ornatu; ad ſenſum, cogitationemque acerbo & lugubri: vidi collucere omnia furtis tuis, prædâ provinciarum, ſpoliis ſociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, Judices, iſte ſpem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus eſt: vidit enim eos, qui judiciorum dominos ſe dici volebant, harum cupiditatum eſſe ſervos.

59. Socii verò, nationeſque exteræ, ſpem omnium tum primùm abjecere rerum, ac fortunarum ſuarum; propterea quòd caſu legati ex Asia, atque Achaia

plurimi Romæ tunc fuerunt, qui deorum ſimulacra ex ſuis fanis ſublata, in foro venerabantur; itemque cetera ſigna & ornamenta quum cognoſcerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur: quorum omnium hunc ſermonem tum eſſe audiebamus: *Nihil eſſe, quod quiſquam dubitaret de exitio ſociorum, atque amicorum, quum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui ſociis injurias fecerant, accuſari & condemnari ſolebant, ibi eſſe palam posita ea, quæ ab ſociis per ſcelus ablata, ereptaque eſſent.*

60. Hîc ego non arbitror illum negaturum, ſigna ſeſe plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: ſed, ut opinor, ſolet hæc, quæ rapuit & furatus eſt, nonnumquam dicere ſe emiſſe: quoniam quidem in Achaiam, Asiam, Pamphyliam, ſumptu publico, & legationis nomine, mercator ſignorum tabularumque pictarum miſſus eſt.

XXIII. Habeo & iſtius, & patris ejus accepti tabulas omnes; quas diligentiſſimè legi, atque digessi: patris, quoad vixit; tuas, quoad ais te confeciſſe: nam in iſto, Judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas numquam confeciſſe; quæ eſt opinio hominum de Antonio falſa: nam fecit diligentiſſimè: verùm ſit hoc genus aliquod, minimè pro-

bandum. Audimus, alium non ab initio feciſſe, ſed ex tempore aliquo confeciſſe: eſt aliqua etiam hujuſce rei ratio. Hoc verò novum & ridiculum eſt, quod hic nobis reſpondit, quum ab eo tabulas poſtularemus: uſque ad M. Terentium, & C. Caſſium conſules, confeciſſe; poſtea deſtitiſſe.

61. Alio loco, hoc cujuſmodi sit, conſiderabimus: nunc nihil ad me attinet: horum enim temporum, in quibus nunc verſor, habeo tabulas & tuas, & patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportaſſe te, negare non potes: atque utinam neges! unum oſtende in tabulis aut tuis, aut patris tui, emptum eſſe; viciſti: ne hæc quidem duo signa pulcherrima, quæ nunc ad impluvium tuum ſtant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ ſteterunt, habes quomodo emeris; hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis ſola jam ſunt, quæ ſectorem exſpectant, relicta ac deſtituta a ceteris signis.

XXIV. At, credo, in hiſce ſolis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: ceteræ libidines ejus ratione aliquâ, aut modo continebantur. Quàm multis iſtum ingenuis, quàm multis matribus familiâs, in illa tetra atque impura legatione vim attuliſſe exiſtimatis? ecquo in oppido pedem poſuit, ubi non plura ſtu-

prorum flagitiorumque ſuorum, quàm adventûs ſui veſtigia reliquerit? Sed ego omnia, quæ negari poterunt, prætermittam: etiam hæc, quæ certissima ſunt & clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis iſtius factis eligam; quò faciliùs ad Siciliam possim aliquando, quæ mihi hoc oneris negotiique impoſuit, pervenire.

63. Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum, Judices, in primis Aſiæ provinciæ clarum & nobile: homines autem ipsi Lampſaceni tum ſummè in omnes cives Romanos officiosi, tum præterea maximè ſedati & quieti, propè præter ceteros ad ſummum Græcorum otium potiùs, quàm ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, quum iſte a Cn. Dolabella efflagitaſſet, ut ſe ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, quumque iter hoc ſibi magis ad quæſtum ſuum, quàm ad reipublicæ tempus accommodatum depopoſciſſet; ut illo itinere veniret Lampſacum, cum magna calamitate, & propè pernicie civitatis. Deducitur iſte ad Janitorem quemdam hoſpitem: comiteſque ejus item apud ceteros hoſpites collocantur. Ut mos erat iſtius, atque ut eum ſuæ libidines flagitiosè facere admonuerant, ſtatim negotium dat illis ſuis comitibus, nequissimis turpissimiſque

hominibus, uti videant & inveſtigent, ecqua virgo ſit, aut mulier digna, quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur.

XXV. Erat comes ejus Rubrius quidam, homo factus ad iſtius libidines; qui miro artificio, quocumque venerat, hæc inveſtigare omnia ſolebat: is ad eum rem iſtam defert; Philodamum eſſe quemdam genere, honore, copiis, exiſtimatione facilè principem Lampſacenorum: ejus eſſe filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quòd virum non haberet, mulierem eximiâ pulchritudine; ſed eam ſummâ integritate, pudicitiâque exiſtimari: homo, ut hæc audivit, ſic exarſit ad id, quod non modò ipſe numquam viderat, ſed ne audierat quidem ab eo, qui ipſe vidiſſet, ut ſtatim ad Philodamum migrare ſe diceret velle. Hoſpes janitor, qui nihil ſuſpicaretur, veritus, ne quid in ipſo ſe offenderit, hominem ſummâ vi retinere cœpit: iſte, qui hoſpitis relinquendi cauſam reperire non poſſet, aliâ ſibi ratione viam munire ad ſtuprum cœpit: Rubrium, delicias ſuas, in omnibus ejuſmodi rebus adjutorem ſuum, & conſcium, parum lautè diverſari dicit: ad Philodamum deduci jubet.

65. Quod ubi eſt Philodamo nuntiatum, tametsi erat ignarus, quantum sibi

ac liberis ſuis jam tum mali conſtitueretur, tamen ad iſtum venit; oſtendit, munus illud ſuum non eſſe: ſe, quum ſuæ partes eſſent hoſpitum recipiendorum, tum ipſos tamen prætores, & conſules, non legatorum aſſeclas, recipere ſolere. Iſte, qui unâ cupiditate raperetur, totum illius poſtulatum cauſamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit.

XXVI. Hîc Philodamus, poſteaquam jus ſuum obtinere non potuit; ut humanitatem, conſuetudinemque ſuam retineret, laborabat: homo, qui ſemper hoſpitaliſſimus, amiciſſimuſque noſtrorum hominum exiſtimatus eſſet, noluit videri ipſum illum Rubrium invitus in domum ſuam recepiſſe: magnificè, & ornatè, ut erat in primis inter ſuos copioſus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum ſit, invitet: locum ſibi ſoli, si videatur, relinquat: etiam filium ſuum, lectiſſimum adoleſcentem, foras ad propinquum ſuum quemdam mittit ad cœnam.

66. Rubrius iſtius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus eſſet: maturè veniunt: diſcumbitur. Fit ſermo inter eos, & invitatio, ut Græco more biberetur: hortatur hoſpes: poſcunt majoribus poculis: celebratur omnium ſermone lætitiâque convivium. Poſteaquam

ſatis calere res Rubrio viſa eſt: Quæſo, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intrò vocari jubes? Homo, qui & ſummâ gravitate, & jam id ætatis, & parens eſſet, obſtupuit hominis improbi dicto. Inſtare Rubrius. Tum ille, ut aliquid reſponderet, negavit moris eſſe Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hìc tum alius ex alia parte: Enimverò ferendum hoc non eſt: vocetur mulier: & ſimul ſervis ſuis Rubrius, ut januam clauderent, & ipſi ad fores asſiſterent, imperat.

67. Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiæ ſuæ vis afferretur: ſervos ſuos ad ſe vocat: his imperat, ut ſeipſum negligant; filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domeſtici mali filio ſuo nuntiet. Clamor interea fit totâ domo; pugna inter ſervos Rubrii, atque hoſpitis: jactatur domi ſuæ vir primus, & homo honeſtiſſimus: pro ſe quisque manus affert: aquâ denique ferventi a Rubrio ipſo Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata ſunt; ſtatim exanimatus ad ædes contendit, ut & vitæ patris, & pudicitiæ ſororis ſuccurreret. Omnes eodem animo Lampſaceni, ſimul ut hoc audiverunt, quòd eos tum Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo movebat, ad ædes noctu convenerunt. Hìc lictor iſtius

Cornelius, qui cum ejus ſervis erat a Rubrio, quaſi in præſidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur; ſervi nonnulli vulnerantur; ipſe Rubrius in turba ſauciatur. Iſte, qui ſuâ cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliquà evolare, ſi poſſet.

XXVII. Poſtridie manè homines in concionem veniunt: quærunt, quid optimum factu ſit: pro ſe quiſque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus eſt nemo, cujus non hæc & ſententia eſſet, & oratio: *Non eſſe metuendum, ſi iſtius nefarium ſcelus Lampſaceni ulti vi manuque eſſent, ne ſenatus populuſque Romanus, in eam civitatem animadvertendum putaret. Quòd ſi hoc jure legati populi Romani in ſocios, nationeſque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum ſervare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis eſſe perpeti ſatius, quàm in tanta vi atque acerbitate verſari.*

69. Hæc, quum omnes ſentirent, & quum in eam rationem pro ſuo quiſque ſenſu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iſte diverſabatur, profecti ſunt: cædere januam ſaxis, inſtare ferro, ligna & ſarmenta circumdare, ignemque ſubjicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lampſaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampſacenos, ut gravius apud eos

N vj

nomen legationis, quàm injuria legati putaretur: ſe ſe intelligere hominem illum eſſe impurum ac nefarium: ſed, quoniam nec perfeciſſet, quod conatus eſſet, neque futurus eſſet Lampſaci poſtea; levius eorum peccatum fore, si homini ſcelerato peperciſſent, quàm si legato non peperciſſent.

70. Sic iſte, multò ſceleratior & nequior, quàm ille Adrianus, aliquantò etiam felicior fuit: ille, quòd ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi ſuæ vivus exuſtus eſt; idque ita illi meritò accidiſſe exiſtimatum eſt, ut lætarentur omnes, neque ulla animadverſio conſtitueretur: hic ſociorum ambuſtus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit: neque adhuc cauſam ullam excogitare potuit, quamobrem commiſerit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim poteſt dicere, quum ſeditionem ſedare vellem, quum frumentum imperarem, quum ſtipendium cogerem, quum aliquid denique reipublicæ causâ gererem: quòd acriùs imperavi, quòd animadverti, quòd minatus ſum. Quæ si diceret: tamen ignoſci non oporteret, si nimis atrociter imperando ſociis, in tantum adductus periculum videretur.

XXVIII. Nunc quum ipſe cauſam illius tumultûs neque veram dicere, neque fal-

ſam confingere audeat : homo autem ordinis ſui frugaliſsimus, qui tum accenſus C. Neroni fuit, P. Tettius, hæc eadem ſe Lampſaci cognôſſe dixerit : vir omnibus rebus ornatiſsimus C. Varro, qui tum in Aſia tribunus militum fuit, hæc eadem ipſa ſe ex Philodamo audiſſe dicat : poteſtis dubitare, quin iſtum fortuna, non tam ex illo periculo eripere voluerit, quàm ad veſtrum judicium reſervare ? Niſi verò illud dicet, quod & in teſtimonio Tettii, priore actione interpellavit Hortenſius : quo tempore quidem ſigni ſatis dedit, ſi quid eſſet, quod poſſet dicere, ſe tacere non poſſe ; ut, quamdiu in ceteris rebus tacuerit, ſcire omnes poſſemus, nihil habuiſſe quod diceret : hoc tum dixit, Philodamum, & ejus filium, a C. Nerone eſſe damnatos.

72. De quo ne multa diſſeram, tantùm dico, ſecutum id eſſe Neronem, & ejus conſilium, quòd Cornelium lictorem occiſum eſſe conſtaret : putaſſe non oportere eſſe cuiquam, ne in ulciſcenda quidem injuria, hominis occidendi poteſtatem. In quo video, Neronis judicio non te abſolutum eſſe improbitatis : ſed illos damnatos eſſe cædis. Verùm iſta damnatio tamen cujuſmodi fuit ? Audite, quæſo, Judices, & aliquando miſeremini ſociorum, & oſtendite, aliquid his in veſtra fide præſidii eſſe oportere.

XXIX. Quòd toti Aſiæ jure occiſus videbatur iſtius ille verbo lictor, re verâ miniſter improbissimæ cupiditatis; pertimuit iſte, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur: rogat & orat Dolabellam, ut de ſua provincia decedat: ad Neronem proficiſcatur: ſe demonſtrat incolumem eſſe non poſſe, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuiſſet. Commotus eſt Dolabella: fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, & in Aſiam, hominis nequissimi causâ, in alienam provinciam proficiſceretur. Poſteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami cauſam cognoſceret. Venerat ipſe, qui eſſet in consilio, & primus ſententiam diceret: adduxerat etiam præfectos, & tribunos militares ſuos, quos Nero omnes in consilium vocavit: erat in consilio etiam æquissimus judex ipſe Verres: erant nonnulli togati creditores Græcorum, quibus ad exigendas pecunias improbissimi cujuſque legati plurimùm prodeſt gratia.

74. Ille miſer defenſorem reperire neminem poterat: quis enim eſſet aut togatus, qui Dolabellæ gratiâ; aut Græcus, qui ejuſdem vi & imperio non moveretur? Accuſator autem apponitur civis Romanus de creditoribus Lampſacenorum:

qui ſi dixiſſet quod iſte jussiſſet, per ejusdem iſtius lictores a populo pecuniam poſſet exigere. Quum hæc omnia tantâ contentione, tantis copiis agerentur: quum illum miſerum multi accuſarent, nemo defenderet: quumque Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in consilio: Verres fortunas agi ſuas diceret: idem teſtimonium diceret: idem eſſet in consilio: idem accuſatorem paraſſet: hæc quum omnia fierent, & quum hominem conſtaret occiſum: tamen tanta vis iſtius injuriæ, tanta in iſto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur.

XXX. Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus, quid hujus lacrymas, & concursiones proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, nonnullis in rebus, animum nimis timidum atque demiſſum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, nisi fortè, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre & Dolabella: quidquid eſſet sine his actum, omnes probarent: tum verò quod pronuntiatum eſt, non per Neronem judicatum, ſed per Dolabellam ereptum exiſtimabatur: condemnatur enim perpaucis ſententiis Philodamus, & ejus filius. Adeſt, inſtat, urget Dolabella, ut quàm primùm ſecuri feriantur, quò quàm mi-

nimè multi ex illis de iſtius nefario ſcelere audire poſſent.

76. Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum, & miſerum, & grave toti Aſiæ provinciæ; grandis natu parens, adductus ad ſupplicium; ex altera parte filius: ille, quòd pudicitiam liberorum; hic, quòd vitam patris, famamque ſororis defenderat. Flebat uterque, non de ſuo ſupplicio, ſed pater de filii morte, de patris filius. Quid lacrymarum ipſum Neronem putatis profudiſſe? quem fletum totius Aſiæ fuiſſe? quem luctum & gemitum Lampſacenorum? ſecuri eſſe percusſos homines innocentes, nobiles, ſocios populi Romani, atque amicos, propter hominis flagitiosiſſimi ſingularem nequitiam, atque improbiſſimam cupiditatem?

77. Jam jam, Dolabella, neque me tui, neque tuorum liberûm, quos tu miſeros in egeſtate, atque in ſolitudine reliquiſti, miſereri poteſt. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentium ſanguine lui velles? Idcircone exercitum, atque hoſtem relinquebas, ut tuâ vi & crudelitate, iſtius hominis improbiſſimi pericula ſublevares? Quòd enim eum tibi quæſtoris in locum conſtitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putaſti? neſciebas, ab eo Cn. Carbonem conſulem, cujus re verâ quæſtor fuit, non

modò relictum, ſed etiam ſpoliatum auxiliis, pecuniâ nefariè oppugnatum & proditum? Expertus igitur es iſtius perfidiam tum, quum ſe ad inimicos tuos contulit: quum in te homo ipſe nocens acerrimum teſtimonium dixit: quum rationes ad ærarium, niſi damnato te, referre noluit.

XXXI. Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac ſuſtinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ poſſint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, niſi id ad nutum tuum præſtò fuerit, niſi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modò pacatæ, verùm etiam ſociorum atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab ſe, atque ab liberis ſuis legati populi Romani ſcelus ac libidinem propulſare poſſint? Nam quæro abs te, circumſeſſuſne ſis Lampſaci: cœperitne domum, in qua diverſabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampſaceni? negare non potes: habeo enim teſtimonium tuum, quod apud Neronem dixiſti: habeo quas ad eumdem litteras miſiſti.

79. Recita hunc ipſum locum de teſtimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN

ARTEMIDORUM. Recita ex Verris litteris ad Neronem. EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. *Non multò pòſt in domum.* Bellumne populo Romano Lampſaceni cives facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine noſtro volebant? Video enim, & ex iis, quæ legi & audivi, intelligo; in qua civitate non modò legatus populi Romani circumſeſſus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, ſed aliqua ex parte violatus sit, nisi publicè ſatisfactum sit, ei civitati bellum indici, atque inferri ſolere.

80. Quæ fuit igitur cauſa, cur cuncta civitas Lampſacenorum de concione, quemadmodum tute ſcribis, domum tuam concurreret? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in teſtimonio, cauſam tanti tumultûs oſtendis ullam: obſeſſum te dicis: ignem allatum, ſarmenta circumdata, lictorem tuum occiſum eſſe dicis: prodeundi tibi in publicum poteſtatem factam negas: cauſam hujus tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius injuriam ſuo nomine, ac non impulſu tuo, & tuâ cupiditate feciſſet; de tui comitis injuria queſtum ad te potiùs, quàm te oppugnatum venirent. Quum igitur, quæ cauſa illius tumultûs fuerit, teſtes a nobis producti dixerint, ipſe celarit; nonne cauſam hanc, quam nos propoſuimus, tum

illorum teſtimonia, tum iſtius taciturnitas perpetua confirmat?

XXXII. Huic homini parcetis igitur, Judices, cujus tanta peccata ſunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque legitimum tempus exſpectare ad ulciſcendum, neque vim tantam doloris in poſterum differre potuerint? Circumſeſſus es: a quibus? a Lampſacenis: barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent: immo verò ab hominibus & naturâ, & conſuetudine, & diſciplinâ leniſſimis; porrò autem populi Romani conditione ſociis, fortunâ ſervis, voluntate ſupplicibus: ut perſpicuum ſit omnibus, niſi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis ſceleris fuiſſet, ut Lampſaceni moriendum ſibi potiùs, quàm perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progreſſuros fuiſſe, ut vehementiùs odio libidinis tuæ, quàm metu legationis moverentur.

82. Nolite, per deos immortales, cogere ſocios, atque exteras nationes hoc uti perfugio: quo, niſi vos vindicatis, utentur neceſſariò. Lampſacenos in iſtum numquam ulla res mitigaſſet, niſi eum pœnas Romæ daturum credidiſſent. Etſi talem acceperant injuriam, quam nullâ lege ſatis dignè perſequi poterant: tamen incommoda ſua veſtris committere legibus & judiciis, quàm dolori ſuo permittere,

maluerunt. Tu mihi, quum circumſeſſus a tam illuſtri civitate ſis, propter tuum ſcelus atque flagitium : quum coëgeris homines miſeros & calamitoſos, quasi deſperatis noſtris legibus & judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere : quum te in oppidis & civitatibus amicorum non legatum populi Romani, ſed tyrannum libidinoſum crudelemque præbueris : quum apud exteras nationes imperii, nominisque noſtri famam, tuis probris flagitiiſque violaris : quum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma ſociorum evolaris : hîc tibi perfugium ſperas futurum ? Erras : ut huc incideres, non ut hîc conquieſceres, illi te vivum exire passi ſunt.

XXXIII. Et ais, judicium eſſe factum, te injuriâ circumſeſſum eſſe Lampſaci, quòd Philodamus cum filio condemnatus ſit. Quid, ſi doceo, ſi planum facio, teſte homine nequam, verùm ad hanc rem tamen idoneo (te ipſo, inquam, teſte docebo) te hujus circumſessionis tuæ cauſam & culpam in alios tranſtuliſſe, neque in eos, quos tu insimularas, eſſe animadverſum ? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem litteras miſit. Epistola C. Verris ad Neronem. *Themiſtagoras & Theſſalus ....* Themiſtagoram & Theſſalum ſcribis po-

pulum concitaſſe. Quem populum ? qui te circumſedit : qui te vivum comburere conatus eſt. Ubi hos perſequeris ? ubi accuſas ? ubi defendis jus nomenque legati ?

84. In Philodami judicio dices id actum. Cedo mihi ipsius Verris teſtimonium : videamus, quid idem iſte juratus dixerit. Recita. *Ab accuſatore rogatus reſpondit, in hoc judicio non perſequi : ſibi in animo eſſe alio tempore persequi.* Quid igitur te juvat Neronis judicium ? quid Philodami damnatio ? Legatus quum eſſes circumſesſus, quumque, quemadmodum tute ad Neronem ſcripsiſti, populo Romano, communique cauſæ legatorum facta eſſet injuria insignis ; non es perſecutus : dicis tibi in animo eſſe alio tempore perſequi. Quod fuit id tempus ? quando es perſecutus ? cur imminuiſti jus legationis ? cur cauſam populi Romani deſeruiſti, ac prodidiſti ? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquiſti ? Non te ad ſenatum cauſam deferre ; non de tam atrocibus injuriis conqueri ? non eos homines, qui populum concitarant, conſulum litteris evocandos curare oportuit ?

85. Nuper, M. Aurelio Scauro poſtulante, quòd is Ephesi ſe quæſtorem vi prohibitum eſſe dicebat, quò minùs e fano Dianæ ſervum ſuum, qui in illud asylum confugiſſet, abduceret : Pericles Ephesius,

homo nobilissimus, Romam evocatus eſt, quòd auctor injuriæ illius fuiſſe argueretur. Tu, si te legatum ita Lampſaci tractatum eſſe, ſenatum docuiſſes, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipſe circumſeſſus pene incenderere: ejus autem rei duces, & auctores, & principes fuiſſe, quos ſcribis, Themiſtagoram & Theſſalum: quis non commoveretur? quis non ex injuria, quæ tibi eſſet facta, ſibi provideret? quis non in ea re cauſam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejuſmodi eſſe debet, quod non modò inter ſociorum jura, ſed etiam inter hoſtium tela incolume verſetur.

XXXIV. Magnum hoc Lampſacenum crimen eſt libidinis, atque improbiſſimæ cupiditatis: accipite nunc avaritiæ propemodum in ſuo genere non levius. Mileſios navem popoſcit, quæ eum præsidii causâ Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium de ſua claſſe, ornatum atque armatum, dederunt. Hoc præsidio Myndum profectus eſt. Nam, quid Milesiis lanæ publicæ abſtulerit, item de ſumptu in adventum, de contumeliis & injuriis in magiſtratum Milesium, tametſi dici tum verè, tum graviter, & vehementer poteſt, tamen dicere prætermittam; eaque omnia teſtibus integra reſer-

vabo : illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate poteſt, cognoſcite.

87. Milites, remigeſque Miletum Myndo pedibus reverti jubet : ipſe myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi ſunt homines, quos nuper ſenatus in hoſtium numero habendos cenſuit : hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, uſque ab Dianio, quod in Hiſpania eſt, ad Sinopen, quæ in Ponto eſt, navigaverunt. O dii immortales ! incredibilem avaritiam, ſingularemque audaciam ! Navem tu de claſſe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te proſequeretur, dediſſet, auſus es vendere ? Si te magnitudo maleficii, si te hominum exiſtimatio non movebat : ne illud quidem cogitabas, hujus improbissimi furti, sive adeo nefariæ prædæ, tam illuſtrem, ac tam nobilem civitatem teſtem futuram ? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præfuerat, Mileſiiſque rem geſtam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus eſt, renuntiationemque ejus, quæ erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli juſſerat : idcirco te ex hoc crimine elapſum eſſe arbitrabere ?

XXXV. Multùm te iſta fefellit opinio,

& quidem multis in locis : ſemper enim exiſtimaſti, & maximè in Sicilia, ſatis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuiſſes; aut, quod relatum eſſet, tolli coëgiſſes. Hoc quàm nihil sit, tametsi ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didiciſti, tamen etiam in hac ipſa civitate cognoſce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adſunt ii, qui imperant : simulac discesserunt ; non ſolùm illud perſcribunt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt, cur non tum in litteras relatum sit.

89. Manent iſtæ litteræ Mileti; manent, &, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves, juſſu L. Murenæ, populus Milesius ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, sicut pro ſua quæque parte Asiæ ceteræ civitates : quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, ſed legati latrocinio ; non vi tempeſtatis, ſed hac horribili tempestate ſociorum, amiſſam, in litteras publicas retulerunt.

90. Sunt Romæ legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis : qui, tametsi menſem Februarium, & conſulum designatorum nutum exſpectant ; tamen hoc tantum facinus non modò negare interrogati, ſed ne producti quidem reticere poterunt :

poterunt : dicent, inquam, & religione adducti, & domeſticarum legum metu, quid illo myoparone factum ſit : oſtendent, C. Verrem in ea claſſe, quæ contra piratas ædificata ſit, piratam ipſum conſceleratum fuiſſe.

XXXVI. C. Malleolo quæſtore Cn. Dolabellæ occiſo, duas ſibi hereditates veniſſe arbitratus eſt : unam quæſtoriæ procurationis ; nam a Dolabella ſtatim pro quæſtore juſſus eſt eſſe : alteram tutelæ ; nam quum pupilli Malleoli tutor eſſet, in bona ejus impetum fecit. Nam Malleolus in provinciam sic copiosè profectus erat, ut domi prorſus nihil relinqueret : præterea pecunias occuparat apud populos, & ſyngraphas fecerat : argenti optimi cælati grande pondus ſecum tulerat (nam ille quoque ſodalis iſtius, erat in hoc morbo, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formoſos homines reliquit. Iſte quod argenti placuit, invasit : quæ mancipia voluit, abduxit : vina, ceteraque quæ in Asia facillimè comparantur, quæ ille reliquerat, aſportavit : reliqua vendidit, pecuniam exegit.

92. Quum eum ad H-S vices quinquies redegiſſe conſtaret ; ut Romam rediit, nullam litteram pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit : ſervos

artifices pupilli quum haberet domi, circum pedes autem homines formoſos & litteratos; ſuos eſſe dicebat, ſe emiſſe: quum ſæpius mater, & avia pueri poſtularent, uti, si non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret ſaltem quantum pecuniæ Malleoli deportaſſet: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies: deinde in codicis extrema cera nomen infimum in flagitioſa litura fecit: expenſa Chryſogono ſervo H-S ſexcenta millia, accepta pupillo Malleolo retulit. Quo modo ex decies H-S ſexcenta sint facta: quo modo DC eodem modo quadrarint, ut illa, de Cn. Carbonis pecunia, reliqua H-S ſexcenta facta ſunt: quo modo Chryſogono expenſa lata sint: cur id nomen infimum, in lituraque sit, vos exiſtimabitis. Tamen H-S ſexcenta millia quum accepta retuliſſet, H-S quinquaginta millia ſoluta non ſunt: homines, poſteaquam reus factus eſt, alii redditi, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur.

XXXVII. Hæc eſt iſtius præclara tutela. En, cui tuos liberos committas: en memoria mortui ſodalis: en metus vivorum exiſtimationis. Quum tibi ſe tota Asia ſpoliandam ac vexandam tradidiſſet: quum tibi expoſita eſſet omnis ad prædandum Pamphilia: contentus his tam opimis rebus non fuiſti? manus a tutela, manus a

pupillo, manus a ſodalis filio abſtinere non potuiſti? Jam te non Siculi, non aratores, ut dictitas, circumveniunt: non hi, qui decretis edictiſque tuis in te concitati, infeſtique ſunt: Malleolus a me productus eſt, & mater ejus, atque avia, quæ miſeræ, flentes, everſum a te puerum patriis bonis eſſe dixerunt.

94. Quid exſpectas? an dum ab inferis ille Malleolus exsiſtat, atque abs te officia tutelæ, ſodalitatis, familiaritatiſque flagitet? ipſum putato adeſſe. Homo avarissime & ſpurcissime, redde bona ſodalis filio: si non quæ abſtuliſti, at quæ confeſſus es. Cur cogis ſodalis filium, hanc primam in foro vocem cum dolore & querimonia emittere? cur ſodalis uxorem, ſodalis ſocrum, domum denique totam ſodalis mortui, contra te teſtimonium dicere? cur pudentissimas lectiſſimaſque feminas, in tantum virorum conventum inſolitas invitaſque prodire cogis? Recita omnium teſtimonia. Testimonium matris et aviæ.

XXXVIII. Proquæſtore verò quomodo iſte commune Milyadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphiliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æſtimando, hac ſuâ, quam tum primùm excogitavit, Siciliensi æſtimatione afflixerit, non eſt neceſſe demonſtrare verbis.

Hoc ſcitote : his nominibus (quæ res per eum geſtæ ſunt, quum iſte civitatibus frumentum, coria, cilicia, ſaccos imperaret, neque ea ſumeret : pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus ſolis, Cn. Dolabellæ H-S ad tricies litem eſſe æſtimatam. Quæ omnia, etiam si voluntate Dolabellæ fiebant, per iſtum tamen omnia gerebantur.

96. Consiſtam in uno nomine : multa enim ſunt ex eodem genere. Recita. De litibus æstimatis Cn. Dolabellæ præt. P. R. pecuniæ redactæ, quod a communi Milyadum. Te hæc coëgiſſe, te æſtimaſſe, tibi pecuniam numeratam eſſe dico : eademque vi & injuriâ, quum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciæ te, tamquam aliquam calamitoſam tempeſtatem, peſtemque, pervasiſſe demonſtro.

97. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accuſavit, iſtum in ſua poteſtate ac ditione tenuit. Homo adoleſcens, quum iſtius in inquirendo multa furta ac flagitia cognoſceret, fecit peritè & callidè : volumen ejus rerum geſtarum maximum iſti oſtendit : ab homine quæ voluit, in Dolabellam abſtulit : iſtum teſtem produxit : dixit iſte, quæ velle accuſatorem putavit. Quo ex genere mihi teſtium, qui cum iſto furati ſunt, si uti voluiſſem, ma-

gna copia fuiſſet : qui ut ſe periculo litium, conjunctione criminum liberarent, quò ego vellem, deſcenſuros pollicebantur.

98. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. Non modò proditori, ſed ne perfugæ quidem locus in meis caſtris cuiquam fuit. Forſitan meliores illi accuſatores habendi ſunt, qui hæc omnia fecerunt : ſed ego defenſorem in mea perſona, non accuſatorem, maximè laudari volo. Rationes ad ærarium, antequam Dolabella condemnatus eſt, non audet referre : impetrat a ſenatu, ut dies ſibi prorogaretur, quòd tabulas ſuas ab accuſatoribus Dolabellæ obſignatas diceret : perinde quaſi exſcribendi poteſtatem non haberet. Solus eſt hic, qui numquam rationes ad ærarium referat.

XXXIX. Audiſtis quæſtoriam rationem tribus verſiculis relatam : legationis non, niſi condemnato & ejecto eo, qui poſſet reprehendere : nunc denique præturæ, quam ex ſenatusconſulto ſtatim referre debuit, uſque ad hoc tempus non retulit. Quæſtorem ſe in ſenatu exſpectare dixit : perinde quaſi non, ut quæſtor ſine prætore poſſet rationem referre (ut tu, Hortenſi, ut omnes) eodem modo, ſine quæſtore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetraſſe. Omen magis patribus con-

ſcriptis, quàm cauſa placuit: probaverunt. Verùm quæſtores quoque jampridem venerunt: cur non retuliſti? Illarum rationum ex ea fæce legationis, quæſtoriæque tuæ procurationis illa ſunt nomina, quæ Dolabellæ neceſſariò ſunt æſtimata. Ex LITIBUS ÆSTIMATIS DOLABELLÆ PRÆT. P. R. PECUNIÆ REDACTÆ.

100. Quòd minùs Dolabella Verri acceptum retulit, quàm Verres illi expenſum tulerit, H-S quingenta triginta quinque millia: & quòd plus fecit Dolabella Verrem accepiſſe, quàm iſte in ſuis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia: & quòd plus frumenti fecit accepiſſe, quàm tu homo caſtiſſimus in tabulis habebas, H-S decies & octingenta millia. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula inveſtigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. & Cn. Poſtumiis, Curtiis, multis nominibus, quorum in tabulis iſte habet nullum: hinc H-S quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis, teſtibus planum faciam: hinc empta apertiſſimè prætura; niſi fortè id etiam dubium eſt, quomodo iſte prætor factus ſit.

101. Homo ſcilicet aut induſtriâ, aut operâ probatâ, aut frugalitatis exiſtimatione præclarâ, aut denique, id quod leviſſimum eſt, assiduitate: qui ante quæſ-

turam cum meretricibus, lenonibuſque vixiſſet: quæſturam ita geſſiſſet, quemadmodum cognoviſtis: Romæ poſt quæſturam illam nefariam vix triduum conſtitiſſet: abſens non in oblivione jacuiſſet, ſed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuiſſet: is repentè, ut Romam venit, gratis prætor factus eſt. Alia porro pecunia, ne accuſaretur, data. Cui ſit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem eſſe tum inter omnes recenti negotio facilè conſtabat.

102. Homo ſtultissime & amentissime, tabulas quum conficeres, & quum extraordinariæ pecuniæ crimen ſubterfugere velles; ſatis te elapſurum omni ſuſpicione arbitrabare, ſi, quibus pecuniam credebas, iis expenſum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, quum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expenſum illis non tuliſſe? An tuis ſolis tabulis te cauſam dicturum exiſtimaſti?

XL. Verùm ad illam jam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora ſunt his, qui adſunt, quàm nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offenſionem negligentiæ vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent:

De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta eſt, quibus ego in rebus interfui. His omnibus, qui iſtius injurias norunt, hoc eſt, populo Romano univerſo, me vehementer excuſatum volo, non negligentiâ meâ fore, ut multa prætercam: ſed quòd alia teſtibus integra reſervari velim; multa autem propter rationem brevitatis ac temporis prætermittenda exiſtimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorſus, quum iſte punctum temporis nullum vacuum peccato præterire paſſus ſit, omnia, quæ ab iſto commiſſa ſunt, non potuiſſe cognoſcere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, ut ex utroque genere & juris dicendi, & ſartorum tectorum exigendorum, ea poſtuletis, quæ maximè digna ſunt eo reo, cui parvum ac mediocre objici nihil oporteat. Nam ut prætor factus eſt, qui auſpicatò a Chelidone ſurrexiſſet, ſortem nactus eſt urbanæ provinciæ, magis ex ſua, & Chelidonis, quàm ex populi Romani voluntate. Qui principiò, qualis in edicto conſtituendo fuerit, cognoſcite.

XLI. P. Annius Aſellus mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. Is quum haberet unicam filiam, neque cenſus eſſet, quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit ut filiam bonis ſuis heredem in-

ſtitueret : heres erat filia : faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, conſuetudo juris ejus, quod erat tum, quum Aſellus eſt mortuus.

105. Iſte, prætor designatus (utrùm admonitus, an tentatus, an, quâ eſt iſte ſagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice pervenerit ad hanc improbitatem, neſcio : vos tantùm hominis audaciam, amentiamque cognoſcite) appellat heredem L. Annium, qui erat inſtitutus ſecundùm filiam (non enim mihi perſuadetur, iſtum ab illo priùs appellatum) dicit ſe poſſe ei condonare edicto hereditatem : docet hominem, quid possit fieri : illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iſte tametsi singulari eſt audaciâ, tamen ad pupillæ matrem ſummittebat : malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quàm ut hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret.

106. Tutores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dediſſent, grandem præſertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo ſuo dare poſſent, non videbant : simul & iſtum fore tam improbum non arbitrabantur : ſæpe appellati, pernegaverunt. Iſte ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quàm æquum

edictum ſcripſerit, quæſo, cognoſcite. Quum *intelligam, legem Voconiam...* Quis umquam crederet, Verrem mulierum adverſarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium ſcriptum videretur? Cupiditati hominum ait ſe obviam ire. Quis potius, non modò his temporibus, ſed etiam apud majores noſtros! quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quæſo, cetera: delectat enim me hominis gravitas, ſcientia juris, auctoritas. *Qui ab A. Poſtumio, Q. Fulvio cenſoribus, póſtve ea fecit, fecerit.* Fecit, fecerit? Quis umquam edixit iſto modo? quis umquam ejus rei fraudem, aut periculum propoſuit edicto, quæ neque poſt edictum, neque ante edictum provideri potuit?

XLII. Jure, legibus, auctoritate omnium, qui conſulebantur, teſtamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficioſum, non inhumanum: quòd si ita feciſſet; tamen poſt illius mortem nihil de teſtamento illius novi juris conſtitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus eſſes ipſum illum C. Voconium, qui lege ſuâ hereditatem ademit nulli, neque virgini, neque mulieri: ſanxit in poſterum, qui poſt eos cenſores cenſus eſſet, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret.

108. In lege Voconia non eſt, *Fecit, fecerit* : neque in ulla præteritum tempus reprehenditur, niſi ejus rei, quæ ſuâ ſponte ſcelerata ac nefaria eſt, ut, etiam ſi lex non eſſet, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita ſancta eſſe legibus, ut antè facta in judicium non vocentur. Cornelia teſtamentaria, nummaria, ceteræ complures : in quibus non jus aliquod novum populo conſtituitur, ſed ſancitur, ut, quod ſemper malum facinus fuerit, ejus quæſtio ad populum pertineat, ex certo tempore.

109. De jure verò civili ſi quis novi quid inſtituerit, is non omnia, quæ antè acta ſunt, rata eſſe patietur? Cedo mihi leges Atinias, Furias, ipſam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus ſtatui jus, quo poſt eam legem populus utatur. Qui plurimùm tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt eſſe. Tu edicto plus complecteris, quàm lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Januarii; cur non initium quoque edicti naſcitur a Kalendis Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus eſt; in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac ſi hoc juris non unius causâ hominis edixiſſes, cautiùs compoſuiſſes.

XLIII. Scribis, *Si quis heredem fecit, fecerit.* Quid si plus legarit, quàm ad heredem, heredeſve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui cenſus non sit, licet: cur hoc, quum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, ſed hominis cauſam verbis amplecteris; ut facilè appareat, te pretio eſſe commotum. Atqui hoc si in poſterum edixiſſes, minùs eſſet nefarium; tamen eſſet improbum: ſed tantùm vituperari poſſet; in dubium venire non poſſet: nemo enim committeret. Nunc eſt ejuſmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo eſſe ſcriptum, ſed P. Annii ſecundis heredibus.

111. Itaque quum a te caput illud tam multis verbis, mercenario procœmio eſſet ornatum: ecquis eſt inventus poſtea prætor, qui illud idem ediceret? non modò nemo edixit; ſed ne metuit quidem quiſquam, ne quis ediceret. Nam poſt te prætorem multi teſtamenta eodem modo fecerunt; in his nuper Annia. Ea, de multorum propinquorum ſententia, pecunioſa mulier, quòd cenſa non erat, teſtamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de iſtius singulari improbitate, quod Verres ſuâ ſponte inſtituiſſet, id neminem metuiſſe, ne quis reperiretur, qui iſtius inſtitutum ſequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non ſatis

fuerit corrigere voluntates vivorum, niſi etiam reſcinderes mortuorum. Tu ipſe ex Siciliensi edicto hoc ſuſtuliſti : voluiſti, ex improviſo si quæ res natæ eſſent, ex urbano edicto decernere : quam poſtea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maximè offendiſti, quum tuam auctoritatem tute ipſe edicto provinciali repudiabas.

XLIV. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maximè cordi eſt, res hæc acerba videatur, atque indigna; sic unicuique veſtrûm, qui simili ſenſu, atque indulgentiâ filiarum commovemini. Quid enim naturâ nobis jucundius, quid carius eſſe voluit? quid eſt dignius, in quo omnis noſtra diligentia, indulgentiaque conſumatur?

113. Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo feciſti? cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inussiſti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, &, cui tibi eſſet commodum, condonares? Quibuſcum vivi bona noſtra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona fortunaſque poterit? *Nec petitionem*, inquit, *nec poſſeſſionem dabo.* Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non ſolùm fortunæ, ſed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra iſtum hominem Lampſacenos

iſſe? miramur iſtum de provincia decedentem clam Syracuſis profugiſſe? nos, ſi alienam vicem pro noſtra injuria doleremus, veſtigium iſtius in foro non eſſet relictum.

114. Pater dat filiæ; prohibes: leges ſinunt; tamen te interponis. De ſuis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, ſi potes: ſi habes qui te audiat: ſi poteſt tibi dicto audiens eſſe quiſquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicaſſet, niſi te huic tempori, atque huic judicio reſervaſſet? Poſteaquam jus prætorium conſtitutum eſt, ſemper hoc jure uſi ſumus: ſi tabulæ teſtamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potiſſimùm heredem eſſe oporteret, ita ſecundùm eum poſſeſſio daretur. Quare hoc ſit æquiſſimum, facile eſt docere: ſed in re tam uſitata ſatis eſt oſtendere, omnes antea jus ita dixiſſe, & hoc, vetus edictum, tranſlatitiumque eſſe.

XLV. Cognoſcite aliud hominis in re vetere edictum novum: & ſimul, dum eſt unde jus civile diſcatur, adoleſcentes ei in diſciplinam tradite: mirum eſt hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus eſt ante iſtum præ-

torem : ejus teſtamentum erat nullum : lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuiſſet iſte edictum, quod ante iſtum, & poſtea omnes habuerunt, poſſeſſio Minuciæ genti eſſet data. Si quis teſtamento ſe heredem eſſe arbitraretur, quod tum non exſtaret, lege ageret in hereditatem : aut, pro præde litis vindiciarum quum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret : ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure & majores noſtri, & nos ſemper uſi ſumus. Videte, ut hoc iſte correxerit.

116. Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere poſſit, unius hominis cauſâ conſcriptum eſſe : tantùm quòd hominem non nominat ; cauſam quidem totam perſcribit : jus, conſuetudinem, æquitatem, edicta omnium negligit. EX EDICTO URBANO. *Si de hereditate ambigitur, ſi poſſeſſor ſponſionem non faciet.* Jam quid id ad prætorem, uter poſſeſſor ſit ? nonne id quæri oportet, utrum poſſeſſorem eſſe oporteat ? Ergo quia poſſeſſor eſt, non moves poſſeſſione : ſi poſſeſſor non eſſet, non dares : nuſquam enim ſcribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, niſi eam cauſam, pro qua pecuniam acceperas.

117. Jam hoc ridiculum eſt. *Si de hereditate ambigetur, & tabulæ teſtamenti obſignatæ non minùs multis ſignis, quàm le-*

ge oporteat, ad me proferentur : ſecundùm tabulas teſtamenti potiſſimùm hereditatem dabo. Hoc tranſlatitium eſt : ſequi illud oportet, *Si tabulæ teſtamenti non proferentur.* Quid ait ? ſe ei daturum, qui ſe dicat heredem eſſe. Quid ergo intereſt, proferantur, necne ? Si protulerit ; uno ſigno ut ſit minus, quàm ex lege oportet, non des poſſeſſionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam ? neminem umquam poſtea alium edixiſſe ? valde ſit mirum, neminem fuiſſe, qui iſtius ſe ſimilem dici vellet. Ipſe in Siciliensi edicto hoc non habet : exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo antè dixi, in Sicilia de hereditatum poſſeſſionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter iſtum. Ex EDICTO SICILIENSI. *Si de hereditate ambigitur.*

XLVI. At, per deos immortales, quid eſt, quod de hoc dici poſſit ? Iterum enim jam quæro abs te, sicut modò in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum poſſeſſionibus : cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris ? Utrùm digniores homines exiſtimaſti eos, qui habitabant in provincia, quàm nos, qui æquo jure uteremur ? An aliud Romæ æquum eſt, aliud in Sicilia ? Non enim hoc poteſt hoc

loco dici, multa eſſe in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem poſſeſſionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modò ceteros, ſed teipſum totidem verbis edixiſſe, quot verbis edici Romæ ſolet. Quæ Romæ magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea ſola te, ne gratis in provincia malè audires, ex edicto Siciliensi ſuſtuliſſe video.

119. Et, quum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit deſignatus, componeret, qui ab iſto jus ad utilitatem ſuam nundinarentur: tum verò in magiſtratu contra illud edictum ſuum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piſo multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quòd iſte aliter, atque ut edixerat, decreviſſet: quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Piſonis ſellam iſto prætore ſolitus sit convenire: quem iſte collegam nisi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro: ſed eò leviores iſtius injuriæ videbantur, quòd erat in æquitate prudentiaque Piſonis paratissimum perfugium; quo sine labore, sine moleſtia, sine impenſa, etiam sine patrono homines uterentur.

120. Nam, quæſo, redite in memoriam, Judices, quæ libido iſtius in jure dicendo fuerit, quæ varietas decretorum,

quæ nundinatio, quàm inanes domus eorum omnium qui de jure civili conſuli ſolent: quàm plena, atque referta Chelidonis: a qua muliere quum erat ad eum ventum, & in aurem ejus inſuſurratum, aliàs revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: aliàs inter alios contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paulò antè decreverat.

121. Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore: quorum alii, ut audiſtis, negabant mirandum eſſe, jus tam nequam eſſe Verrinum: alii etiam frigidiores erant; ſed, quia ſtomachabantur, ridiculi videbantur eſſe, quum Sacerdotem exſecrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet. Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacetè dicta, neque porro hâc ſeveritate digna ſunt) nisi vos illud vellem recordari, iſtius nequitiam & iniquitatem, tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiis eſſe verſatam.

XLVII. In plebem verò Romanam utrùm ſuperbiam priùs memorem, an crudelitatem? sine dubio crudelitas gravior eſt, atque atrocior. Oblitoſne igitur hos putatis eſſe, quemadmodum sit iſte ſolitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in con-

cione egit, quum eum, quem virgis iſte ceciderat, in proſpectum populi Romani produxit : cujus rei cognoſcendæ faciam vobis ſuo tempore poteſtatem.

123. Superbiâ verò quâ fuerit, quis ignorat ? quemadmodum is tenuiſſimum quemque contempſerit, deſpexerit, liberum eſſe numquam duxerit ? P. Trebonius viros bonos, & honeſtos complures fecit heredes : in his fecit ſuum libertum : is A. Trebonium fratrem habuerat proſcriptum : ei quum cautum vellet, ſcripſit, ut heredes jurarent, ſe curaturos, ut ex ſua cujuſque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proſcriptum perveniret. Libertus jurat : ceteri heredes adeunt ad Verrem : docent, non oportere ſe jurare, facturos eſſe, quod contra legem Corneliam eſſet, quæ proſcriptum juvari vetat : impetrant, ut ne jurent : dat his poſſeſſionem. Id ego non reprehendo : etenim erat iniquum, homini proſcripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari.

124. At ille libertus, niſi ex teſtamento patroni juraſſet, ſcelus ſe facturum arbitrabatur : itaque ei Verres poſſeſſionem hereditatis negat ſe daturum, ne poſſet patronum ſuum proſcriptum juvare : ſimul ut eſſet pœna, quòd alterius patroni teſtamento obtemperaſſet. Das poſſeſſio-

nem ei, qui non juravit: concedo; prætorium eſt. Adimas tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proſcriptum juvat. Lex eſt: pœna eſt. Quid ad eum, qui jus dicit? Utrum reprehendis, quòd patronum juvabat eum, qui tum in miſeriis erat; an quòd alterius patroni mortui voluntatem conſervabat, a quo ſummum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de ſella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus ſit homo heres? O modeſtum ordinem, quòd illinc vivus ſurrexit! Poſſum ſexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam interceſſiſſe, ipſa decretorum novitas, iniquitaſque declarat. Verùm, ut ex uno de ceteris conjecturam facere poſſitis: id quod priore actione cognoſtis, audite.

XLVIII. C. Sulpicius Olympus fuit: is mortuus eſt C. Sacerdote prætore, neſcio an antè, quàm Verres præturam petere cœperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: poſſedit Sacerdote prætore, ſine ulla controverſia. Poſteaquam Verres magiſtratum iniit; ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia ſextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus cauſam agebat: aderant amici, propinqui. Dice-

bat iſte, niſi cum muliere decideretur, in poſſeſſionem ſe ire juſſurum. L. Gellius cauſam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem veniſſent: si hoc tum fuiſſet edictum, fortaſſe Ligurem hereditatem aditurum non fuiſſe. Æqua poſtulatio, ſumma hominum auctoritas pretio ſuperabatur.

126. Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, ſi ipſe Verrem conveniſſet, æquitate cauſæ, & auctoritate ſuâ commovere hominem poſſet: domum ad eum venit; rem demonſtrat; quàm pridem ſibi hereditas veniſſet, docet: quod facile in cauſa æquiſſima homini ingenioſo fuit; multa, quæ quemvis movere poſſent, dixit: ad extremum petere cœpit, ne uſque eò ſuam auctoritatem deſpiceret, gratiamque contemneret, ut ſe tantâ injuriâ afficeret. Homo Ligurem accuſare cœpit, qui in re adventitia atque hereditaria, tam diligens, tam attentus eſſet: debere eum aiebat ſuam quoque rationem ducere; multa ſibi opus eſſe, multa canibus ſuis, quos circa ſe haberet. Non poſſum illa planiùs commemorare, quàm ipſum Ligurem pro teſtimonio dicere audiſtis.

127. Quid enim, Verres? utrùm ne his quidem teſtibus credetur? an hæc ad rem

non pertinent ? non M. Octavio ? non L. Liguri ? quis nobis credet ? cui nos ? quid eſt, Verres, quod planum fieri teſtibus poſſit, si hoc non fit ? an id, quod dicunt, leve eſt ? nihil levius, quàm prætorem urbis hoc juris in ſuo magiſtratu conſtituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem eſſe oportere. An verò dubitamus, quo ore iſte ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines ruſticanos ex municipiis; quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines, ſolitus sit appellare, qui ob jus dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poſcere pecuniam non dubitarit ?

XLIX. In ſartis tectis verò quemadmodum ſeſe geſſerit, quid ego dicam ? dixerunt, qui ſenſerunt : ſunt alii, qui dicant : notæ res, ac manifeſtæ, prolatæ ſunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi ſe pecuniam dediſſe. Recita teſtimonium C. Fannii. Fannii testimonium. Nolite C. Fannio dicenti credere : noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere : dicit enim rem incredibilem : C. Verrem insimulat

avaritiæ, & audaciæ : quæ vitia videntur in quemvis potiùs, quàm in iſtum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiariſſimus patris iſtius, non alienus a matris ejus genere & nomine : tabulas protulit, quibus pecuniam ſe dediſſe oſtendit. Recita nomina Q. Tadii. NOMINA Q. TADII. Recita teſtimonium Q. Tadii. TESTIMONIUM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec teſtimonio credetur? Quid igitur in judiciis ſequemur? quid eſt aliud, omnibus omnia peccata & maleficia concedere, niſi hoc, hominum honeſtiſſimorum teſtimoniis, & virorum bonorum tabulis non credere?

129. Nam quid ego de quotidiano ſermone, querimoniaque populi Romani loquar? de iſtius impudentiſſimo furto, ſeu potiùs novo ac ſingulari latrocinio? auſum eſſe in æde Caſtoris, celeberrimo, clariſſimoque monumento, quod templum in oculis, quotidianoque adſpectu populi Romani eſt poſitum; quò ſæpenumero ſenatus convocatur; quò maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie advocationes fiunt, in eo loco, in ſermone hominum, audaciæ ſuæ monumentum æternum relinquere?

L. Ædem Caſtoris, Judices, P. Junius habuit tuendam, L. Sulla, Q. Metello

conſulibus. Is mortuus eſt : reliquit pupillum parvum filium. Quum L. Octavius, C. Aurelius conſules, ædes ſacras locaviſſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, & M. Cæsius : factum eſt ſenatusconſultum, quibus de ſartis tectis cognitum & judicatum non eſſet, uti C. Verres, P. Cœlius, prætores cognoſcerent, & judicarent. Quâ poteſtate iſte permissâ (ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognoviſtis) tum verò, quum eſſet omnibus in rebus apertissimè impudentissiméque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum ſuorum, de quo non audire aliquando, ſed videre quotidie poſſemus.

131. Quæsivit, quis ædem Caſtoris ſartam tectam deberet tradere. Junium ipſum mortuum eſſe ſciebat : ſcire volebat, ad quem illa res pertineret : audit pupillum eſſe filium. Homo, qui ſemper ita palam dictitaſſet, pupillos, & pupillas, certissimam prædam eſſe prætoribus, optatum negotium ſibi in sinum delatum eſſe dicebat. Monumentum illâ amplitudine, illo opere, quamvis ſartum tectum, integrumque eſſet, tamen aliquid ſe inventurum, in quo moliri prædarique poſſet, arbitrabatur.

132.

132. L. Rabonio ædem Caſtoris tradi oportebat : is caſu pupilli tutor erat, teſtamento patris : cum eo ſine ullo intertrimento convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iſte ad ſe Rabonium vocat : quærit, ecquid ſit, quod a pupillo traditum non ſit, quod exigi debeat. Quum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem eſſe : ſigna & dona comparere omnia : ipſum templum omni opere eſſe integrum : indignum iſti videri cœpit, ex tanta æde, tantoque opere ſe non opimum prædâ, præſertim a pupillo, diſcedere.

LI. Venit ipſe in ædem Caſtoris : conſiderat templum : videt undique tectum pulcherrimè laqueatum : præterea cetera nova, atque integra : verſat ſe ; quærit, quid agat : dicit ei quidam ex illis canibus, quos iſte Liguri dixerat eſſe circa ſe multos : Tu Verres hîc quod moliare, nihil habes, niſi fortè vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo omnium rerum imperitus, quærit, quid ſit, ad perpendiculum. Dicunt ei, ferè nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit. Nam mehercule, inquit, ſic agamus : columnæ ad perpendiculum exigantur.

134. Rabonius, qui legem noſſet, qua in lege numerus tantùm columnarum tra-

ditur, perpendiculi mentio fit nulla; & qui non putaret ſibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum eſſet: negat, id ſibi deberi: negat oportere exigi. Iſte Rabonium quieſcere jubet; & ſimul ei nonnullam ſpem ſocietatis oſtendit: hominem modeſtum, & minimè pertinacem facilè coërcet: columnas ita ſe exacturum eſſe confirmat.

135. Nova res, atque improviſa pupilli calamitas nuntiatur ſtatim C. Muſtio, vitrico pupilli, qui nuper eſt mortuus: M. Junio, patruo: P. Potitio, tutori, homini frugaliſſimo. Hi rem ad virum primarium, ſummo officio ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro ſua fide ac diligentia, pluribus verbis, ne per ſummam injuriam pupillum Junium fortunis patriis conetur evertere. Iſte, qui jam ſpe & opinione prædam illam devoraſſet, neque ullâ æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli commotus eſt. Itaque, quemadmodum oſtendiſſet, ſe id exacturum eſſe, reſpondit.

136. Quum ſibi omnes ad iſtum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potiùs intercluſos viderent, apud quem non jus, non æquitas, non miſericordia,

non propinqui oratio, non amici voluntas, non cujuſquam auctoritas pro pretio, non gratia valeret: ſtatuunt, id ſibi optimum eſſe factu, quod cuivis veniſſet in mentem, petere auxilium a Chelidone; quæ iſto prætore non modò in jure civili, privatorumque omnium controversiis, populo Romano præfuit, verùm etiam in his ſartis tectis dominata eſt.

LII. Venit ad Chelidonem C. Muſtius eques Romanus, publicanus, homo cum primis honeſtus: venit M. Junius, patruus pueri, frugalissimus homo, & caſtissimus: venit homo ſummo honore, & pudore, & ſummo officio ſpectatissimus ordinis ſui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, ô miſeram atque indignam præturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum veniſſe arbitramini? qui nullâ conditione iſtam turpitudinem ſubiſſent, nisi officii necessitudiniſque ratio coëgiſſet. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem: domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. *Mihi det poſſeſſionem: mihi ne adimat: in me judicium ne det: mihi bona addicat:* alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant: domus erat non meretricio conventu, ſed prætoriâ turbâ referta.

138. Simulac poteſtas primùm data eſt, adeunt hi, quos dixi: loquitur Muſtius: rem demonſtrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Reſpondit illa, ut meretrix, non inhumanè: libenter ait ſe eſſe facturam, & ſe cum iſto diligenter ſermocinaturam: reverti jubet: tum diſcedunt: poſtridie revertuntur: negat illa poſſe hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici poſſe.

LIII. Vereor, ne quis fortè de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter insignem turpitudinem ſunt incredibilia, fingi a me arbitretur: ea vos antea, Judices, cognoviſtis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius, tutor & patruus: Muſtius dixiſſet, si viveret: ſed pro Muſtio, recenti re de Muſtio auditum dixit L. Domitius: qui quum ſciret, me ex Muſtio vivo audiſſe, quòd eo ſum uſus plurimùm (etenim id judicium, quod propè omnium fortunarum ſuarum C. Muſtius habuit, me uno defendente vicit) quum hoc, ut dico, ſciret L. Domitius me ſcire, ad eum res omnes Muſtium ſolitum eſſe deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: aliò reſponſionem ſuam derivavit. Tantus in adoleſcente clarissimo, ac principe juventutis, pudor fuit, ut aliquandiu, quum

a me premeretur, omnia potiùs reſponderet, quàm Chelidonem nominaret. Primò neceſſarios iſtius ad eum allegatos eſſe dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessiſſe præturam, quam L. Domitius ab ſe nominari vix sibi honeſtum eſſe arbitrabatur?

LIV. Rejecti a Chelidone capiunt conſilium neceſſarium, ut ſuſcipiant ipsi negotium: cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad iſtum rem Rabonius; ut sibi videbatur, ſatis grandem pecuniam, & ſatis impudentem eſſe: iſte, qui aliquantò plus cogitaſſet, malè accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illâ decisione ſatisfacere poſſe: ne multa, locaturum ſe eſſe confirmat.

141. Tutores hæc neſciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id eſſe certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iſte verò non procraſtinat: locare incipit, non proſcriptâ, neque edictâ die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus: accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus: iſti color immutatus eſt: vultus, oratio, mens

denique excidit. Quid ageret, cœpit cogitare: si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet, ſibi nullam prædam eſſe. Itaque excogitat: quid? nihil ingenioſè: nihil, quod quiſquam poſſit dicere, *Improbè, verùm callidè*: nihil ab iſto tectum, nihil veteratorium exſpectaveritis: omnia aperta, omnia perſpicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.

142. Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur: quod eſt igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa conſuetudo in bonis, prædibus, prædiiſque vendendis, omnium conſulum, cenſorum, prætorum, quæſtorum denique, ut optimâ conditione ſit is, cuja res ſit, cujum periculum? Excludit eum ſolum, cui propè dicam ſoli poteſtatem factam eſſe oportebat: quid enim quiſquam ad meam pecuniam, me invito, adſpirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur; ego me refecturum eſſe dico: probatio futura eſt tua, qui locas: prædibus & prædiis populo cautum eſt: &, si non putas cautum, ſcilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non ſines?

LV. Operæ pretium eſt, ipſam legem

cognoſcere : dicetis, eumdem conſcripſiſſe, qui illud edictum de hereditate. *Ex opere faciundo quæ pupilli Junii.* Dic, dic, quæſo, clariùs. *C. Verres pr. urbis addidit.* Corriguntur leges cenſoriæ. Quid enim? Video in multis veteribus legibus, *Cn. Domitius, L. Metellus, L. Caſſius, Cn. Servilius cenſores addiderunt* : vult aliquid ejuſmodi C. Verres. Dic : quid addidit? *Qui de L. Marcio, M. Perpenna cenſoribus redemerit, eum ſocium ne admittito : neve ei partem dato, neve ei redimito.* Quid ita? ne vitioſum opus fieret? At erat probatio tua. Ne parum locuples eſſet? At erat, & eſſet amplius, si velles, populo cautum prædibus & prædiis.

144. Hic te si res ipſa, si indignitas injuriæ tuæ non commovebat : si pupilli calamitas; propinquorum lacrymæ; D. Bruti, cujus prædia ſubierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat : ne illud quidem animadvertebas, ejuſmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare poſſes (in tabulas enim retuliſti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur id opus H-S IↃLX millibus; quum tutores H-S LXXX millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium ſe effecturos eſſe clamarent.

145. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidiſtis: omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machinâ appoſitâ, nullâ impensâ dejectæ, eiſdemque lapidibus repoſitæ ſunt: hoc tu H-S IↃLX millibus locaviſti. Atqui in illis columnis dico eſſe, quæ a tuo redemptore commotæ non sint: dico eſſe, ex qua tantùm tectorium vetus delitum sit, & novum inductum. Quòd si tantâ pecuniâ columnas dealbari putaſſem, certè numquam ædilitatem petiviſſem. At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: *Si quid operis causâ reſcideris, reficito.*

LVI. Quid erat, quod reſcinderet, quum ſuo quemque loco lapidem reponeret? *Qui redemerit, ſatiſdet damni infecti, ei, qui a vetere redemptore acceperit.* Deridet, quum sibi ipſum jubet ſatiſdare Rabonium. *Pecunia præſens ſolvatur.* Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IↃLX millibus locaſti, H-S LXXX millibus effecturum ſe eſſe clamavit. Quibus de bonis? pupilli: cujus ætatem & ſolitudinem, etiamsi tutores non eſſent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modò patrias ejus fortunas, ſed etiam bona tutorum ademiſti. *Hoc opus bonum ſuo cuique facito.*

147. Lapis aliquis cædendus, & apportan-

dus fuit machinâ ſuâ : nam illò non ſaxum, non materies advecta eſt : tantum operis in iſta locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum mercedis tulerunt, & manûs pretium machinæ. Utrùm exiſtimatis minus operis eſſe, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? nemo dubitat, quin multò majus ſit novam facere. Oſtendam, in ædibus privatis, longâ difficilique vecturâ columnas ſingulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minùs magnas, locatas.

148. Sed ineptum eſt de tam perſpicua iſtius impudentia pluribus verbis diſputare; præſertim quum iſte apertè totâ lege omnium ſermonem, atque exiſtimationem contempſerit, qui etiam ad extremum adſcripſerit, *Rediviva sibi habeto* : quaſi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis conſtitueretur. At enim ſi pupillo redimi non licebat, non neceſſe erat rem ad ipſum pervenire : poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes excluſi ſunt non minùs apertè, quàm pupillus : diem præſtituit operi faciundo, Kalendas Decembres : locat circiter Idus Septembres : anguſtiis temporis excluduntur omnes.

LVII. Quid ergo, Rabonius iſtam diem quomodo aſſequitur? Nemo Rabonio moleſtus eſt, neque Kalendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus: denique aliquantò in provinciam iſte proficiſcitur priùs, quàm opus effectum eſt. Poſteaquam reus factus eſt, primò negabat opus in acceptum referre poſſe: quum inſtaret Rabonius, in me cauſam conferebat, quòd tum codicem obſignaſſem. Petit a me Rabonius, & amicos allegat: facilè impetrat: iſte, quid ageret, neſciebat. Si in acceptum non retuliſſet, putabat ſe aliquid defenſionis habiturum: Rabonium porro intelligebat rem totam eſſe patefacturum: tametsi quid poterat eſſe apertius, quàm nunc eſt, ut uno minùs teſte haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio pòſt, quàm diem operi dixerat.

150. Hac conditione, si quis de populo redemptor accessiſſet, non eſſet uſus: quum die ceteros redemptores exclusiſſet, tum in ejus arbitrium, ac poteſtatem venire nolebant, qui sibi ereptam prædam arbitraretur. Nam quid argumentamur, quò iſta pecunia pervenerit? fecit ipſe indicium. Primùm, quum vehementiùs cum eo D. Brutus contenderet, qui de ſua pecunia H-S DXL millia numeravit: quòd jam iſte ferre non poterat, opere addic-

to, prædibus acceptis, de H S ıↄLX millibus, remiſit D. Bruto H-S CX millia. Hoc ſi aliena res eſſet, certè facere non potuiſſet. Deinde, nummi numerati ſunt Cornificio : quem ſcribam ſuum fuiſſe negare non poteſt. Poſtremò, ipsius Rabonii tabulæ prædam illam iſtius fuiſſe clamant. Recita. NOMINA RABONII.

LVIII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Junium veniſſe prætextatum in veſtrum conſpectum, & ſtetiſſe cum patruo teſtimonium dicente, queſtus eſt : & me populariter agere, atque invidiam commovere, quòd puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidioſum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejuſmodi produxeram filium, ut nomine ipſo, & memoriâ patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius : quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magiſtratuum, tum judiciis veſtris commendandum putavit.

152. Hic iſtius ſceleratâ locatione, nefarioque latrocinio, bonis patriis, fortuniſque omnibus ſpoliatus, venit in judicium : si nihil aliud, ſaltem, ut eum, cujus operâ ipſe multos annos eſt in ſor-

dibus, paulò tamen obſoletiùs veſtitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, ſed cauſa; non veſtitus, ſed fortuna, popularis videbatur: neque te tam commovebat, quòd ille cum toga prætexta, quàm quòd sine bulla venerat: veſtitus enim neminem commovebat is, quem illi mos & jus ingenuitatis dabat: quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atque insigne fortunæ, hoc ab iſto prædone ereptum eſſe, graviter & acerbè homines ferebant.

153. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quàm noſtræ, quàm tuæ, Q. Hortensi; quàm horum, qui ſententiam laturi ſunt: ideo, quòd communis eſt cauſa, commune periculum: communi præsidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, reſtinguenda eſt: habemus enim liberos parvos: incertum eſt, quàm longa noſtrûm cujuſque vita futura sit: conſulere vivi, ac proſpicere debemus, ut illorum ſolitudo, & pueritia quàm firmissimo præsidio munita sit. Quis eſt enim, qui tueri possit liberûm noſtrorum pueritiam contra improbitatem magiſtratuum? Mater, credo: ſcilicet magno præsidio fuit Anniæ pupillæ mater, femina primaria: minùs, illâ deos homineſque implorante, iſte infanti pupillæ fortunas

patrias ademit. Tutoreſne defenderent? perfacilè verò apud iſtiuſmodi prætorem, a quo M. Marcelli tutoris, in cauſa pupilli Junii, & oratio, & voluntas, & auctoritas repudiata eſt.

LIX. Quærimus etiam, quid iſte in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphiliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipſe fuerit, qui in foro populi Romani pirata nefarius repèriatur? Dubitamus, quid iſte in hoſtium præda molitus ſit, qui manubias ſibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecuniâ quatuor columnas dealbandas, quàm ille omnes ædificandas locaverit? Exſpectemus, quid dicant ex Sicilia teſtes? Quis umquam templum illud adſpexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ teſtis eſſet? Quis a ſigno Vertumni in circum maximum venit, quin is unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? quam tu viam thenſarum, atque pompæ ejuſmodi exegiſti, ut tu ipſe illâ ire non audeas. Te putet quiſquam, quum ab Italia freto disjunctus eſſes, ſociis temperaſſe? qui ædem Caſtoris, teſtem furtorum tuorum eſſe volueris? quam populus Romanus quotidie, judices etiam tum, quum de te ſententiam ferrent, viderent?

LX. Atque etiam judicium in prætura

publicum exercuit : non enim prætereundum eſt ne id quidem. Petita multa eſt apud iſtum prætorem a Q. Opimio ; qui adductus eſt in judicium, verbo, quòd, qúum eſſet tribunus plebis, intercessit contra legem Corneliam, re, quòd in tribunatu dixiſſet contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo judicio si velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique ſunt ; quod mihi non eſt neceſſe : tantùm dicam, paucos homines, ut levissimè dicam, arrogantes, hoc adjutore, Q. Opimium per ludum & jocum fortunis omnibus evertiſſe.

156. Is mihi etiam queritur, quòd a nobis, IX ſolis diebus, prima actio ſui judicii tranſacta sit ; quum apud ipſum tribus horis Q. Opimius, ſenator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia amiſerit ? cujus propter indignitatem judicii, ſæpissime eſt actum in ſenatu, ut genus hoc totum multarum, ac judiciorum ejuſmodi tolleretur. Jam verò in bonis Q. Opimii vendendis, quas iſte prædas, quàm apertè, quàm improbè fecerit, longum eſt dicere. Hoc dico, nisi vobis id hominum honeſtissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causâ putatote. Jam qui ex calamitate ſenatoris populi Romani, quum prætor ju-

dicio ejus præfuiſſet, ſpolia domum ſuam referre, & manubias detrahere conatus eſt, is ullam ab ſeſe calamitatem poterit deprecari?

LXI. Nam de ſubſortitione illa Juniana judicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protuliſti, audeam dicere? difficile eſt. Non enim me tua ſolum, & judicum auctoritas, ſed etiam annulus aureus ſcribæ tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile eſt: hoc dicam, quod oſtendam, multos ex te viros primarios audiſſe, quum diceres, ignoſci tibi oportere, quòd falſum codicem protuleris: nam, quâ invidiâ C. Junius conflagrarat, eâ, niſi providiſſes, tibi ipſi tum pereundum fuiſſe.

Hoc modo iſte ſibi, & ſaluti ſuæ proſpicere didicit, referendo in tabulas & privatas, & publicas, quod geſtum non eſſet: tollendo, quod eſſet, & ſemper aliquid demendo, mutando, curando ne litura appareat, interpolando. Eò enim uſque progreditur, ut ne defenſionem quidem maleficiorum ſuorum ſine aliis maleficiis reperire poſſet. Ejuſdem modi ſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque judicum fore putavit per ſodalem ſuum, Q. Curtium, judicem quæſtionis: cui niſi ego vi populi, & hominum clamore at-

que convicio reſtitiſſem ; ex hac decuria noſtra, cujus mihi copiam quàm largissimè factam oportebat, erepta eſſet facultas eorum, quos iſte annuerat *** in ſuum consilium sine cauſa ſubſortiebatur ***

Multa desunt.

ACTIONIS SECUNDÆ

IN VERREM

LIBER SECUNDUS.

DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO SEPTIMA.

Tullius incipit a laude Siciliæ, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Soſippi, & Epicratis. Pòſt duo criminum genera perſequitur ad extremum. Primum de Heraclio, de expreſsis honoribus ab invitis, de Epicrate Bidino, deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio; quæ omnia ſunt de jure dicundo. Alterum de ſenatoribus, de ſacerdotibus, & de cenſoribus pretio a Verre factis; de collatione in ſtatuas; de publicanorum cum

Verre convenientia in furtis ; de tabulis Carpinatii, pecunias Verris extraordinarias continentibus. Asconius.

I. Multa mihi neceſſariò, Judices, prætermittenda ſunt, ut poſſim aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commiſſæ ſunt, dicere : recepi enim cauſam Siciliæ: ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere ſuſcepto, & receptâ causâ Siciliensi, amplexus animo ſum aliquantò amplius : ſuſcepi enim cauſam totius ordinis : ſuſcepi cauſam populi Romani, quòd putabam tum denique rectè judicari poſſe, si non modò reus improbus adduceretur, ſed etiam diligens & firmus accuſator ad judicium veniret. Quò mihi maturiùs ad Siciliæ cauſam veniendum eſt, relictis ceteris ejus furtis ac flagitiis, ut & viribus quàm integerrimis agere, & ad dicendum temporis ſatis habere poſſim.

2. Atque adeo, antequam de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur eſſe de provinciæ dignitate, vetuſtate, utilitate dicenda. Nam quum omnium ſociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipuè Siciliæ, Judices, plurimis juſtissimiſque de causis:

primùm quòd omnium nationum exterarum princeps Sicilia ſe ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii eſt, provincia eſt appellata: prima docuit majores noſtros, quàm præclarum eſſet exteris gentibus imperare: ſola fuit eâ fide benevolentiâque erga populum Romanum, ut civitates ejus inſulæ, quæ ſemel in amicitiam noſtram veniſſent, numquam poſtea deficerent: pleræque autem, & maximè illuſtres, in amicitia perpetuò manerent.

3. Itaque majoribus noſtris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus eſt: neque enim tam facilè opes Carthaginis tantæ concidiſſent, niſi illud & rei frumentariæ ſubſidium, & receptaculum claſſibus noſtris pateret.

II. Quare P. Africanus, Carthagine deletâ, Siculorum urbes, ſignis, monumentiſque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoriâ populi Romani maximè lætari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriæ plurima collocaret.

4. Denique ille ipſe M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem hoſtes, miſericordiam victi, fidem ceteri Siculi perſpexerunt, non ſolùm ſociis in eo bello conſuluit, verùm etiam ſuperatis hoſtibus temperavit: urbem pulcherrimam, Syracu-

ſas, quæ quum manu munitiſſima eſſet; tum loci naturâ, terrâ ac mari claudebatur, quum vi conſilioque cepiſſet, non ſolùm incolumem paſſus eſt eſſe, ſed ita reliquit ornatam, ut eſſet idem monumentum victoriæ, manſuetudinis, continentiæ; quum homines viderent, & quid expugnaſſet, & quibus pepercisſet, & quæ reliquiſſet: tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit, ut ne hoſtium quidem urbem ex ſociorum inſula tollendam arbitraretur.

5. Itaque ad omnes res Siciliâ provinciâ ſemper usi ſumus, ut, quidquid ex ſeſe poſſet efferre, id non apud eos naſci, ſed domi noſtræ conditum jam putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus eſſe putaret, non ultrò pollicita eſt? quando id, quod imperaretur, recuſavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam reipublicæ noſtræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominavit. Nos verò experti ſumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, ſed pro ærario illo majorum vetere, ac referto fuiſſe: nam ſine ullo ſumptu noſtro, coriis, tunicis, frumentoque ſuppeditato, maximos exercitus noſtros veſtivit, aluit, armavit.

III. Quid illa, quæ forſitan ne ſenti-

mus quidem, Judices, quanta ſunt? quòd multis locupletioribus civibus utimur; quòd habent propinquam, fidelem, fructuoſamque provinciam, quò facilè excurrant; ubi libenter negotium gerant; quos illa partim mercibus ſuppeditandis, cum quæſtu compendioque dimittit; partim retinet, ut arare, ut paſcere, ut negotiari libeat, ut denique ſedes ac domicilium collocare: quod commodum non mediocre populi Romani eſt; tantum civium Romanorum numerum, tam propè ab domo, tam bonis, fructuoſiſque rebus detineri.

7. Et quoniam quaſi quædam prædia populi Romani ſunt, vectigalia noſtra, atque provinciæ: quemadmodum propinquis vos veſtris prædiis maximè delectamini; ſic populo Romano jucunda ſuburbanitas eſt hujuſce provinciæ. Jam verò hominum ipſorum, Judices, ea patientia, virtus, frugalitaſque eſt, ut proximè ad noſtram diſciplinam illam veterem, non ad hanc, quæ nunc increbuit, videantur accedere. Nihil ceterorum ſimile Græcorum, nulla deſidia, nulla luxuria: contrà ſummus labor in publicis privatiſque rebus, ſumma parcimonia, ſumma diligentia. Sic porro noſtros homines diligunt, ut his ſolis, neque publicanus, neque negotiator odio ſit.

8. Magiſtratuum autem noſtrorum injurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum, præsidiumque veſtrum, publico consilio confugerint: tametsi & illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut ſalvi eſſe non poſſent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato veniſſet, ut bis ex eadem familia ſalus Siciliæ conſtitueretur; & poſtea M. Antonii infinitum illud imperium ſenſerant. Sic a majoribus ſuis acceperant, tanta populi Romani in Siculos eſſe beneficia, ut etiam injurias noſtrorum hominum perferendas putarent.

9. In neminem civitates ante hunc teſtimonium publicè dixerunt. Hunc denique ipſum pertuliſſent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccaſſet: ſed quum perferre non poſſent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, ſuperbiam: quum omnia ſua commoda, jura, beneficia ſenatûs populique Romani, unius ſcelere ac libidine perdidiſſent: hoc ſtatuerunt, aut iſtius injurias per vos ulciſci & perſequi, aut, si vobis indigni eſſent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac ſedes ſuas relinquere, quandoquidem agros jam antè iſtius injuriis exagitati reliquiſſent.

IV. Hoc consilio a L. Metello legationes univerſæ petiverunt, ut quamprimum

iſti ſuccederet : hoc animo toties apud patronos de ſuis miſeriis deplorarunt : hoc commoti dolore, poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata, ſed in iſtum crimina viderentur eſſe, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem continentiamque cognoverant, propè de vitæ meæ ſtatu, dolore ac lacrymis ſuis deducerent, ut ego iſtum accuſarem : a quo mea longissimè ratio, voluntaſque abhorrebat. Quamquam in hac causa multò plures partes mihi defensionis, quàm accuſationis ſuſcepiſſe videor.

11. Poſtremò homines ex tota provincia nobilissimi, primique, publicè privatimque venerunt : gravissima atque honeſtissima quæque civitas vehementissimè ſuas injurias perſecuta eſt. At quemadmodum, Judices, venerunt ? videor enim mihi liberiùs apud vos jam pro Siculis loqui debere, quàm forsitan ipsi velint : ſaluti enim eorum potiùs conſulam, quàm voluntati. Ecquem exiſtimatis umquam ulla in provincia reum abſentem contra inquiſitionem accuſatoris, tantis opibus, tantâ cupiditate eſſe defenſum ? Quæſtores utriuſque provinciæ, qui iſto prætore fuerant, cum faſcibus mihi præſtò fuerunt. Hi porro, qui ſucceſſerunt, vehementer iſtius cupidi, liberaliter ex iſtius cibariis tractati, non minùs acres contra me fuerunt.

12. Videte, quid potuerit, qui quatuor

in una provincia quæſtores, ſtudiosiſsimos defenſores, propugnatoreſque habuerit : prætorem verò, cohortemque totam sic ſtudioſam, ut facilè appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quàm Verrem ipſum, qui plenus diſceſſerat, provinciam fuiſſe. Minari Siculis, si decreſſent legationes, quæ contra iſtum dicerent : minari, si qui eſſent profecti : aliis, si laudarent, benignissimè promittere : gravissimos privatarum rerum teſtes, quibus nos præſentibus denuntiavimus, eos vi cuſtodiiſque retinere.

V. Quæ quum omnia facta sint, tamen unam ſolam ſcitote eſſe civitatem Mamertinam, quæ publicè legatos, qui iſtum laudarent, miſerit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Heium, juratum dicere audiſtis : iſti navem onerariam maximam Meſſanæ eſſe, publicè coactis operis, ædificatam : idemque Mamertinorum legatus, iſtius laudator, non ſolùm iſtum bona ſua, verùm etiam ſacra, deoſque Penates a majoribus traditos, ex ædibus ſuis eripuiſſe dixit. Præclara laudatio, quum duabus in rebus legatorum una opera conſumitur, in laudando, atque in repetendo. Atque ea ipſa civitas quâ ratione illi amica sit, dicetur certo loco : reperietis enim, quæ cauſæ benevolentiæ sint Mamertinis erga iſtum,

eas

eas ipſas cauſas ſatis juſtas eſſe damnationis. Alia civitas nulla, Judices, publico conſilio laudat.

14. Vis illa ſummi imperii tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miſerrimis, deſertissimiſque oppidis invenirentur, qui injuſſu populi ac ſenatûs proficiſcerentur : aut ii, qui contra iſtum legati decreti erant, & teſtimonium publicum, ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen uſu veniſſe non moleſtè fero, quò reliquæ, tot & tantæ, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, quum videretis nullâ vi retineri, nullo periculo prohiberi potuiſſe, quò minùs experirentur, ecquid apud vos querimoniæ valerent antiquissimorum, fidelissimorumque ſociorum. Nam quod fortaſſe nonnemo veſtrûm audierit, iſtum a Syracuſanis publicè laudari; id tametsi priore actione ex Heraclii Syracuſani teſtimonio, cujuſmodi eſſet, cognoviſtis; tamen vobis alio loco, ut ſe tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonſtrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto iſtum Syracuſanis, & eſſe, & fuiſſe.

VI. At enim iſtum ſoli Siculi perſequuntur : cives Romani, qui in Sicilia nego-

tiantur, defendunt, diligunt, ſalvum eſſe cupiunt. Primùm, ſi ita eſſet, tamen vos in hac quæſtione de pecuniis repetundis, quæ ſociorum causâ conſtituta eſt, lege judicioque ſociali, ſociorum querimonias audire oporteret.

16. Sed intelligere potuiſtis priore actione cives Romanos ex Sicilia plurimos, honeſtiſſimos, maximis de rebus, & quas ipsi accepiſſent injurias, & quas ſcirent aliis eſſe factas, pro teſtimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, Judices, sic confirmo: videor mihi gratum feciſſe Siculis, quòd eorum injurias meo labore, inimicitiis, periculo ſim perſecutus: non minùs hoc gratum me noſtris civibus intelligo feciſſe; qui hoc exiſtimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque ſuarum ſalutem in iſtius damnatione consiſtere.

17. Quapropter de iſtius prætura Siciliensi non recuſo, quin ita me audiatis, ut, si cuiquam generi hominum sive Siculorum, sive noſtrorum civium; si cuiquam ordini, sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hoſtis, prædoque fuerit: si cuiquam denique ulla in re umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui simulatque ei ſorte provincia Sicilia obvenit, ſtatim Romæ, & ad urbem, antequam proficiſ-

ceretur, quærere ipſe ſecum, & agitare cum ſuis cœpit, quibuſnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere poſſet. Nolebat in agendo diſcere (tametsi non provinciæ rudis erat, & tiro) ſed in Siciliam paratus ad prædam, meditatuſque venire cupiebat.

18. O præclarè conjectum a vulgo in illam provinciam omen communis famæ, atque ſermonis! quum ex nomine iſtius, quid in provincia facturus eſſet, perridiculè homines augurabantur. Etenim quis dubitare poſſet, quum iſtius in quæſtura fugam & furtum recognoſceret, quum in legatione oppidorum fanorumque ſpoliationes cogitaret, quum videret in foro latrocinia præturæ, qualis iſte in quarto actu improbitatis futurus eſſet?

VII. Atque ut intelligatis, eum Romæ quæſiſſe non modò genera furandi, ſed etiam nomina, certiſſimum accipite argumentum, quò faciliùs de ſingulari ejus impudentia exiſtimare possitis. Quo die Siciliam tetigit (videte, ſatisne paratus ex illo omine urbano, ad everrendam provinciam venerit) ſtatim Meſſanâ litteras Haleſam mittit; quas ego iſtum in Italia ſcripſiſſe arbitror: nam ſimulatque e navi egreſſus eſt, dedit operam, ut Halesinus ad ſe Dio continuò veniret: ſe de hereditate velle cognoſcere, quæ ejus filio a

propinquo homine Apollodoro Laphirone veniſſet.

20. Ea erat, Judices, pergrandis pecunia. Hic eſt Dio, Judices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis teſtibus, multorumque tabulis vobis priore actione ſatisfactum eſt, H-S undecies numeratum eſſe, ut eam cauſam, in qua ne tenuiſſima quidem dubitatio poſſet eſſe, iſto cognoſcente obtineret: præterea greges nobiliſſimarum equarum abactos: argenti, veſtiſque ſtragulæ domi quod fuerit, eſſe direptum: ita H-S undecies Q. Dionem, quòd hereditas ei obveniſſet, nullam aliam ob cauſam, perdidiſſe.

21. Quid? hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat? eodem, quo Anniæ, P. Annii ſenatoris filiæ; eodem, quo M. Liguri ſenatori; C. Sacerdote prætore. Quid? tum nemo moleſtus Dioni fuerat? non plus quàm Liguri, Sacerdote prætore. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: niſi fortè exiſtimatis ei quadruplatores ad fretum præſtò fuiſſe.

VIII. Ad urbem quum eſſet, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam veniſſe hereditatem: heredem ſtatuas juſſum eſſe in foro ponere: niſi poſuiſſet, Veneri Erycinæ eſſe multatum. Tametſi poſitæ eſſent ex teſtamento; putabat tamen, quo-

niam Veneris nomen eſſet, cauſam pecuniæ ſe reperturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. Non enim quæſtor petit, ut eſt conſuetudo, is, qui Erycinum montem obtinebat: petit Nævius Turpio quidam, iſtius excurſor & emiſſarius, homo omnium, ex illo conventu, quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætore condemnatus injuriarum : etenim erat ejuſmodi cauſa, ut ipſe prætor, quum quæreret calumniatorem, paulò tamen consideratiorem reperire non poſſet. Hic hominem Veneri abſolvit : sibi condemnat : maluit videlicet homines peccare, quàm deos : ſe potiùs a Dione, quod non licebat, quàm Venerem, quod non debebatur, auferre.

23. Quid ego hîc nunc Sex. Pompeii Chlori teſtimonium recitem, qui cauſam egit Dionis ? qui omnibus rebus interfuit ? hominis honeſtissimi, tametsi civis Romanus virtutis causâ jamdiu eſt, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius Q. Cæcilii Dionis, hominis probatissimi, ac pudentissimi ? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni ? quorum omnium teſtimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum eſt. Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod sibi cum eo eſſet, jam antè cognoſſe.

24. Quid ? Lucullus , qui tum in Macedonia fuit , meliùs hæc cognovit , quàm tu , Hortensi , qui Romæ fuiſti ? ad quem Dio confugit ? qui de Dionis injuriis graviſſimè per litteras cum Verre queſtus es ? nova tibi hæc ſunt , & inopinata ? nunc primùm hoc aures tuæ crimen accipiunt ? nihil ex Dione , nihil ex ſocru tua , femina primaria , Servilia , vetere Dionis hoſpita , audiſti ? nonne multa mei teſtes , quæ tu ſcis , neſciunt ? nonne te mihi teſtem in hoc crimine eripuit non iſtius innocentia , ſed legis exceptio ? TESTIMONIA M. LUCULLI , CHLORI , DIONIS.

IX. Satiſne vobis magnam pecuniam Venerius homo , qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus eſſet , Veneris nomine quæsiſſe videtur ? Accipite aliam in minore pecunia non minùs impudentem calumniam. Soſippus & Epicrates , fratres ſunt Agyrinenſes : horum pater abhinc duo & XX annos eſt mortuus : in cujus teſtamento , quodam loco , si commiſſum quid eſſet , multa erat Veneri. Ipſo XX anno , quum tot interea prætores , tot quæſtores , tot calumniatores in provincia fuiſſent , hereditas ab his Veneris nomine petita eſt. Cauſam Verres cognoſcit : pecuniam per Volcatium accipit , ferè ad H-S CCCC millia ab duobus fratribus. Multorum teſtimonia audiſtis an-

tea. Vicerunt Agyrinenſes fratres, ita ut egentes inaneſque diſcederent.

X. At enim ad Verrem pecunia iſta non pervenit. Quæ eſt iſta defensio? utrùm aſſeveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res eſt. Verres calumniatores apponebat: Verres adeſſe jubebat: Verres cognoſcebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, cauſas obtinebant: tu mihi ita defendas? Non eſt iſta Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque teſtes idem dicunt: Volcatio dicunt ſeſe dediſſe. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-S CCCC millia a duobus hominibus auferret? & quis Volcatio, si ſuâ ſponte veniſſet, unam libellam dediſſet? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego ampliùs dico: H-S quadringenties accepiſſe te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum eſſe numeratum: ſed quùm ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cujus manu numerarentur, ſed cujus injuriâ cogerentur.

27. Comites illi tui delecti, manus erant tuæ: præfecti, ſcribæ, medici, accensi, haruſpices, præcones, erant manus tuæ: ut quiſque te maximè cognatione, affinitate, necessitudine aliquâ attingebat, ita maximè manus tua putabatur: cohors

tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quàm si centum cohortes fugitivorum fuiſſent, tua manus sine controversia fuit: quidquid ab horum quopiam captum eſt, id non modò tibi datum, ſed tuâ manu numeratum judicari neceſſe eſt.

28. Nam, si hanc defensionem probabitis, *Non accepit ipſe*; licet omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis: nemo umquam tam reus, tam nocens adducetur, qui iſtâ defensione non possit uti: etenim quum Verres utatur; quis erit umquam poſthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum iſto conferatur? Neque nunc tam mihi iſti Verrem defendere videntur, quàm in Verre defensionis tentare rationem. Qua de re, judices, vobis magnopere providendum eſt: pertinet hoc ad ſummam reipublicæ, & ad exiſtimationem ordinis, ſalutemque ſociorum. Si enim innocentes exiſtimari volumus, non ſolùm nos abſtinentes, ſed etiam noſtros comites præſtare debemus.

XI. Primùm omnium opera danda eſt, ut eos nobiſcum ducamus, qui noſtræ famæ, capitique conſulant: deinde si in hominibus eligendis nos ſpes amicitiæ fefellerit, ut vindicemus: miſſos faciamus: ſemper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani eſt hoc, hominis liberalissimi: verumtamen ea li-

beralitas eſt probanda, quæ sine periculo exiſtimationis eſt, ut in illo fuit.

29. Quum ab eo quidam vetus aſſectator, & ex numero amicorum, non impetraret, uti ſe præfectum in Africam duceret, & id ferret moleſtè: *Noli*, inquit, *mirari, si tu a me hoc non impetras: ego jam pridem ab eo, cui meam exiſtimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiſcatur; & adhuc impetrare non poſſum.* Etenim re verâ multò magis eſt petendum ab hominibus, si ſalvi & honeſti eſſe volumus, ut eant nobiſcum in provinciam, quàm hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, quum & tuos amicos in provinciam, quasi in prædam, invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & eos in concione annulis aureis donabas; non ſtatuebas, tibi non ſolùm de te, ſed etiam de illorum factis rationem eſſe reddendam? Quum hos sibi quæſtus conſtituiſſet magnos atque uberes, ex his causis, quas ipſe inſtituerat in conſilio, hoc eſt, cum ſua cohorte, cognoſcere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripiendam.

XII. Dubium nemini eſt, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum poteſtate, qui judicia dant, & eorum, qui judicant: quin nemo noſtrûm possit ædes ſuas, nemo fundum, nemo bona patria

Q v

obtinere, ſi, quum hæc a quopiam veſtrûm petita ſint, prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit, det quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor juſſerit, judicet.

31. Si verò illud quoque accedet, ut in ea verba prætor judicium det, ut vel L. Octavius Balbus judex, homo, & juris, & officii peritiſſimus, non poſſit aliter judicare: ſit ejuſmodi, *L. Octavius judex eſto. Si paret, fundum Capenatem, quo de agitur, ex jure Quiritium P. Servilii eſſe, neque is fundus Q. Catulo reſtituetur*: non neceſſe erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum reſtituere, aut condemnare eum, quem non oporteat? Ejuſdemmodi totum jus prætorium, ejuſdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre prætore. Decreta ejuſmodi: *Si non accipit quod te debere dicis, accuſes: ſi patitur, ducas*. C. Fuficium duci jussit petitorem, L. Suetium, L. Racilium. Judicia hujuſmodi: *Qui cives Romani erant, ſi Siculi eſſent, tum ſi eorum legibus dare oporteret. Qui Siculi, ſi cives Romani eſſent*. Verùm, ut totum genus complectamini judiciorum, priùs jura Siculorum, deinde iſtius inſtituta cognoſcite.

XIII. Siculi hoc jure ſunt, ut quod civis cum cive agat, domi certet ſuis legi-

bus : quod Siculus cum Siculo non ejuſdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum ſententiâ ſtatuit, quam legem illi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato; ſenatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, quum alternæ civitates rejectæ ſunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus judex datur : quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur : ceterarum rerum ſelecti judices, civium Romanorum ex conventu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos, lege frumentariâ, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt.

33. Hæc omnia iſto prætore non modò perturbata, ſed planè & Siculis, & civibus Romanis erepta ſunt : primùm ſuæ leges; quod civis cum cive ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruſpicem, medicum ſuum dabat : aut, ſi legibus erat judicium conſtitutum, & ad civem ſuum judicem venerant, liberè civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoſcite, quo edicto omnia judicia redegerat in ſuam poteſtatem : *Si qui perperam judicaſſet, ſe cogniturum : quum cognoſſet, animadverſurum* : idque quum faciebat, nemo dubitat, quin, quum judex alium de ſuo judicio putet judicaturum, ſeque in eo capitis pericu-

lum aditurum, voluntatem ſpectet ejus, quem ſtatim de capite ſuo putet judicaturum.

34. Selecti e conventu, aut propositi ex negotiatoribus judices, nulli: hæc copia, quam dico, judicum, cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte ſua dare non ſolebat; ſed C. Verris. Cujuſmodi cohortem putatis hoc principe fuiſſe? sicuti videtis edictum: *Si quid perperam judicarit ſenatus.* Eum quoque oſtendam, si quando ſit datus, coactu iſtius, quod non ſenſerit, judicaſſe. Ex lege Rupilia ſortitio nulla, nisi quum nihil intererat iſtius. Lege Hieronicâ judicia plurimarum controverſiarum, ſublata uno nomine omnia: de conventu, ac negotiatoribus nulli judices. Quantam poteſtatem habuerit, videtis: quas res geſſerit, cognoſcite.

XIV. Heraclius eſt Hieronis filius, Syracuſanus, homo in primis domi ſuæ nobilis, & ante hunc prætorem vel pecuniosissimus Syracuſanorum: nunc nullâ aliâ calamitate, nisi iſtius avaritiâ, atque injuriâ, pauperrimus: huic hereditas facilè ad H-S tricies venit teſtamento propinqui ſui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque ſtragulæ veſtis, pretiosissimorumque mancipiorum; quibus in rebus iſtius cupiditates, & inſanias quis

ignorat ? erat in ſermone res, magnam Heraclio pecuniam veniſſe : non ſolùm Heraclium divitem, ſed etiam ornatum ſupellectili, argento, veſte, mancipiis futurum.

36. Audit hæc etiam Verres : & primò, illo ſuo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inſpicienda, quæ non reddat : deinde a quibuſdam Syracuſanis admonetur : hi autem quidam erant affines iſtius, quorum iſte uxores numquam alienas exiſtimavit, Cleomenes, & Æſchrio : qui quantùm apud iſtum, & quàm turpi de cauſa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent, rem eſſe præclaram, refertam omnibus rebus : ipſum autem Heraclium hominem eſſe majorem natu, non promptiſſimum ; & eum præter Marcellos, patronum, quem jure ſuo adire, aut appellare poſſet, habere neminem : eſſe in eo teſtamento, quo ille heres eſſet, ſcriptum, ut ſtatuas in palæſtra deberet ponere : faciemus, ut palæſtritæ negent ex teſtamento eſſe poſitas : petant hereditatem, quòd eam palæſtræ commiſſam eſſe dicant.

37. Placuit ratio Verri : nam hoc animo providebat, quum tanta hereditas in controverſiam veniſſet, judicioque peteretur, fieri non poſſe, ut sine præda ipſe diſcederet, approbat consilium : auctor

eſt, ut quàm primùm agere incipiant, hominemque id ætatis, minimè litigioſum, quàm tumultuosiſſimè adoriantur. Scribitur Heraclio dica.

XV. Primò mirantur omnes improbitatem calumniæ : deinde qui iſtum noſſent, partim ſuſpicabantur, partim planè videbant, adjectum eſſe oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die ſeſe ex inſtituto, ac lege Rupiliâ, dicas ſortiturum Syracusis iſte edixerat : paratus ad hanc dicam ſortiendam venerat. Tum eum docet Heraclius, non poſſe eo die ſortiri, quòd lex Rupilia vetaret diebus XXX ſortiri dicam, quibus ſcripta eſſet : dies XXX nondum fuerant : ſperabat Heraclius, si illum diem effugiſſet, ante alteram ſortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maximè exſpectabat, ſucceſſurum.

38. Iſte omnibus dicis diem diſtulit : & eam diem conſtituit, ut hanc Heraclii dicam ſortiri poſt dies XXX ex lege poſſet. Poſteaquam ea dies venit : iſte incipit simulare ſe velle ſortiri. Heraclius cum advocatis adit, & poſtulat, ut sibi cum palæſtritis, hoc eſt, cum populo Syracuſano, æquo jure diſceptare liceat. Adverſarii poſtulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quæ in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contrà, ut judices e lege

Rupilia dentur : ut ab inſtitutis ſuperiorum, ab auctoritate ſenatûs, ab jure omnium Siculorum ne recedatur.

XVI. Quid ego iſtius in jure dicendo libidinem, ſcelera, demonſtrem ? quis veſtrûm non ex urbana juriſdictione cognovit ? quis umquam, iſto prætore, Chelidone invitâ, lege agere potuit ? non iſtum, ut non neminem, provincia corrupit : idem fuit, qui Romæ. Quum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus eſſe certum Siculis, inter ſe quo jure certarent : legem eſſe Rupiliam, quam P. Rupilius conſul de decem legatorum ſententia dediſſet : hoc omnes ſemper in Sicilia conſules, prætoreſque ſervaſſe : negavit ſe judices e lege Rupilia ſortiturum : quinque judices, quos commodum ipſi fuit, dedit.

40. Quid hoc homine facias ? quod ſupplicium dignum libidini ejus invenias ? Præſcriptum tibi quum eſſet, homo deterrime, & impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices dares : quum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, ſummorum hominum, dignitas, ſenatusconſultum intercederet, cujus conſulto P. Rupilius de decem legatorum ſententia leges in Sicilia conſtituerat : quum omnes ante te prætorem, Rupilias leges & in ceteris rebus, & in

judiciis maximè obſervaſſent : tu auſus es pro nihilo præ tua præda, tot res ſanctissimas dúcere ? tibi nulla lex fuit ? nulla religio ? nullus exiſtimationis pudor ? nullus judicii metus, nullius apud te gravis auctoritas ? nullum exemplum, quod ſequi velles ? Verùm, ut inſtitui dicere, quinque judicibus nullâ lege, nullo inſtituto, nullâ religione, nullâ ſorte, ex libidine iſtius datis, non qui cauſam cognoſcerent, ſed qui, quod imperatum eſſet, judicarent; eo die nihil actum eſt. Adeſſe jubentur poſtridie.

XVII. Heraclius interea, quum omnes insidias a prætore fortunis ſuis fieri videret, capit consilium de amicorum & propinquorum ſententia, non adeſſe ad judicium : itaque Syracusis illâ nocte profugit. Iſte poſtero die manè, quum multò maturiùs, quàm umquam antea, ſurrexiſſet, judices citari jubet : ubi comperit Heraclium non adeſſe, cogere incipit eos, ut abſentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut si ei videatur, utatur inſtituto ſuo, nec cogat ante horam decimam de abſente ſecundùm præſentem judicare : impetrant.

42. Interea ſanè perturbatus & ipſe, & ejus amici & conſiliarii, moleſtè ferre cœperunt, Heraclium profugiſſe : putabant abſentis damnationem, præſertim tantæ

pecuniæ, multò invidioſiorem fore, quàm ſi præſens damnatus eſſet. Eò accedebat, quòd judices e lege Rupilia dati non erant; multò etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem viſum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior ejus cupiditas improbitaſque facta eſt. Nam illis quinque judicibus uti ſeſe negat: jubet, id quod initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam ſcripſerant: ait, ſe judices e lege velle ſortiri. Quod ab eo pridie, multis lacrymis quum eum oraret, atque obſecraret Heraclius, impetrare non potuerat; id ei poſtridie venit in mentem, e lege Rupilia ſortiri dicas oportere. Educit ex urna tres: is ut abſentem Heraclium condemnent, imperat: itaque condemnant.

43. Quæ, malùm, iſta fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putaſti? ecquando his de rebus tales viros audituros exiſtimaſti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honeſtæ civitati turpiſſima perſona calumniæ? neque hoc ſolùm; ſed ita res agatur, ut ne ſimulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid intereſt, utrùm prætor imperet, vique cogat aliquem de ſuis bonis omnibus decedere; an hujuſ-

modi judicium det, quo judicio, indictâ cauſâ, fortunis omnibus everti neceſſe ſit?

XVIII. Profectò enim negare non potes, te ex lege Rupilia ſortiri judicium debuiſſe, quum præſertim Heraclius id poſtularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessiſſe: ipſe te impedies; ipſe tu tuâ defensione implicabere. Quare enim primùm ille ipſe adeſſe noluit; quum ex eo numero judices haberet, quos poſtularat? deinde tu cur poſt illius fugam judices alios ſortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriuſque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Poſtumius quæſtor ſortitus eſt: hanc ſolam tu illo conventu reperiere ſortitus.

45. Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracuſano illam hereditatem. Primùm, si id confiteri velim, tamen iſtum condemnetis, neceſſe eſt: neque enim permiſſum eſt, ut impunè nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verùm ex iſta reperietis hereditate ita iſtum prædatum, ut perpauca occultè fecerit: populum quidem Syracuſanum in maximam invidiam ſuâ infamiâ, alieno præmio, perveniſſe: paucos Syracuſanos, eos, qui ſe nunc publicè laudationis cauſâ veniſſe dicunt, & tunc participes prædæ fuiſſe, & nunc non ad iſtius laudationem,

ſed ad communem litium æſtimationem veniſſe. Poſteaquam damnatus eſt abſens, non ſolùm illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat H-S tricies, ſed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæſtræ Syracuſanorum, hoc eſt, Syracuſanis poſſessio traditur.

46. Quæ eſt iſta prætura? Eripis hereditatem, quæ venerat a propinquo, venerat teſtamento, venerat legibus: quæ bona is, qui teſtamentum fecit, huic Heraclio, antè aliquantò, quàm eſt mortuus, omnia utenda, ac possidenda tradiderat: cujus hereditatis, quum ille aliquantò ante te prætorem eſſet mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo.

XIX. Verùm eſto, eripe hereditatem propinquis, da palæſtritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, teſtamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. Num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui ſimulac profugit; quàm impudenter, quàm palam, quàm acerbè, dii immortales! illa bona direpta ſunt? quàm illa res calamitoſa Heraclio, quæſtuoſa Verri, turpis Syracuſanis, miſeranda omnibus videbatur? Nam illud quidem ſtatim curatur, ut quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad iſtum deferatur: quidquid Corinthio-

rum vaſorum , quidquid ſtragulæ veſtis , hæc nemo dubitabat , quin non modò ex illa domo capta & oppreſſa , verùm ex tota provincia ad iſtum comportari neceſſe eſſet. Mancipia , quæ voluit , abduxit ; alia divisit : auctio facta eſt ; in qua cohors iſtius invicta dominata eſt.

47. Verùm illud eſt præclarum. Syracuſani , qui præfuerant his Heraclii bonis , verbo , redigendis ; re , diſpertiendis ; reddebant eorum negotiorum rationem in ſenatu : dicebant , ſcyphorum paria complura , hydrias argenteas , pretioſam veſtem ſtragulam , multa mancipia pretioſa , Verri data eſſe : dicebant , quantum cuique , ejus juſſu , nummorum eſſet datum : gemebant Syracuſani : ſed tamen patiebantur. Repentè recitatur , uno nomine H-S CCL millia juſſu prætoris data : fit maximus clamor omnium , non modò optimi cujuſque , neque eorum , quibus indignum ſemper viſum erat , bona privati , populi nomine , per ſummam injuriam erepta : verùm etiam ipsi illi auctores injuriæ , & ex aliqua particula ſocii prædæ ac rapinarum , clamare cœperunt , ſibi ut haberet hereditatem. Tantus in curia clamor factus eſt , ut populus concurreret.

XX. Res ab omni conventu cognita celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his , qui recitaſſent ; hoſtis omnibus ,

qui acclamaſſent ; exarsit iracundiâ, ac ſtomacho : verumtamen fuit tum ſuî dissimilis : noſtis os hominis, noſtis audaciam : tamen tum rumore populi, & clamore, & furto manifeſto grandis pecuniæ perturbatus eſt. Ubi ſe collegit, vocat ad ſe Syracuſanos : quia non poſſet negare ab illis pecuniam datam ; non quæsivit procul alicunde, neque enim probaret, ſed proximum, pene alterum filium, quem illam pecuniam diceret abſtuliſſe : oſtendit ſe reddere coacturum : qui poſteaquam id audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis ſuæ rationem : verba apud ſenatum fecit : docuit, ad ſe nihil pertinere ; de iſto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obſcurè, locutus eſt : itaque illi Syracuſani ſtatuam poſtea ſtatuerunt ; & is, ubi primùm potuit, iſtum reliquit, de provinciaque diſcessit.

49. Et tamen aiunt eum queri ſolere nonnumquam, ſe miſerum, quòd non ſuis, ſed ſuorum peccatis, & criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuiſti : gener electus adoleſcens unum annum tecum fuit : ſodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt : unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multùm tecum fuit : qui si ſemper unà fuiſſet, tamen ſummâ curâ tum tuæ, tum multò etiam magis ſuæ famæ peperciſſet. Quid

eſt, quòd tu alios accuſes? quid eſt, quamobrem putes te tuam culpam non modò derivare in aliquem, ſed communicare cum altero poſſe? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracuſanis: ea quemadmodum ad iſtum poſtea per pſeudothyrum revertantur, tabulis vobis, & teſtibus, Judices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate iſtius, & improbitate, Judices, quòd præda ex illis bonis ad multos Syracuſanos, invito populo, ſenatuque Syracuſano, venerat, & illa ſcelera per Theomnaſtum, & Æſchrionem, & Dionyſodorum, & Cleomenem invitiſſimâ civitate facta ſunt, primùm ut urbs tota ſpoliaretur: quâ de re alius mihi locus ad dicendum eſt conſtitutus: ut omnia signa iſte per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus ſacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quæ vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *buleuterium* vocant, honeſtiſsimo loco, & apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli (qui eum Syracuſanis locum, quem eripere belli ac victoriæ lege poſſet, conſervavit, & reddidit) ſtatua ex ære facta; ibi inauratam iſti, & alteram filio ſtatuam poſuerint: ut, dum iſtius hominis memoria maneret, ſenatus Syracuſanus sine lacrymis & gemitu, in curia eſſe non poſſet.

51. Per eoſdem iſtius injuriarum, furtorum, uxorumque ſocios, iſtius imperio Syracusis Marcellea tolluntur maxima gemitu luctuque civitatis : quem illi diem feſtum quum recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum maximâ voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, quum eam provinciam totam occupaſſet, Mucia non ſuſtulit : hoſtis, & hoſtis in ceteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, deorum religione conſecratum, violare noluit : tu Syracuſanos unum diem feſtum Marcellis impartire noluiſti ; per quos illi adepti ſunt, ut ceteros dies feſtos agitare poſſent.

52. At verò præclarum diem illis repoſuiſti, Verrea ut agerent, & ut ad eum diem, quæ ſacris, epuliſque opus eſſent, in complures annos locarentur. Sed jam in tanta iſtius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim, quàm miſerum indignumque sit, iſtius nomine apud eos diem feſtum eſſe, qui ſeſe iſtius operâ funditus exſtinctos eſſe arbitrentur. O Verrea præclara! quoquam si accessiſti, quò non attuleris tecum iſtum diem? Etenim quam tu domum, quam urbem adiiſti,

quod fanum denique, quod non everſum, atque exterſum reliqueris? quare appellentur ſanè iſta Verrea, quæ non ex nomine, ſed ex manibus, naturâque tuâ conſtituta eſſe videantur.

XXII. Quàm facilè ſerpat injuria, & peccandi conſuetudo; quàm non facilè reprimatur, videte, Judices. Bidis oppidum eſt, tenue ſanè, non longè a Syracuſis. Hujus longè primus civitatis eſt Epicrates quidam: huic hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiam ſi inteſtata eſſet mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem eſſe oporteret. Recens Syracuſana erat illa res, quam antè demonſtravi, de Heraclio Syracuſano, qui bona non perdidiſſet, niſi ei veniſſet hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas.

54. Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilò minùs eodem prætore hunc everti bonis poſſe, quo Heraclius eſſet everſus: rem occultè inſtituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt: ita cauſa componitur, ut item palæſtritæ Bidini peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæſtritæ Syracuſani ab Heraclio petiſſent. Numquam vos prætorem tam palæſtricum vidiſtis: verùm ita palæſtritas defendebat, ut ab illis ipſe unctior diſcederet:

deret : qui ſtatim quum præſenſiſſet, jubet cuidam ſuorum amicorum numerari H-S LXXX. res occultari ſatis non poſſe. Per quemdam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primò negligere, & contemnere cœpit, quòd cauſa prorſus, quod dubitari poſſet, nihil habebat. Deinde, quum de Heraclio cogitaret, & iſtius libidinem noſſet ; commodiſſimum putavit eſſe de provincia clam abire : itáque fecit : profectus eſt Rhegium.

XXIII. Quod ubi auditum eſt, æſtuare illi, qui dederant pecuniam : putare nihil agi poſſe, abſente Epicrate : nam Heraclius tum affuerat, quum primùm dati ſunt judices : de hoc, qui antè quàm in jus aditum eſſet, antè quàm denique mentio controverſiæ facta eſſet, diſceſſiſſet, putabant nihil agi poſſe. Homines Rhegium proficiſcuntur, Epicratem conveniunt : demonſtrant id, quod ille ſciebat, ſe H-S LXXX dediſſe : rogant eum, ut ſibi id, quod ab ipſis abiſſet pecuniæ, curet : ab ſeſe caveat, quemadmodum velit ; de illa hereditate cum Epicrate neminem eſſe acturum.

56. Epicrates homines multis verbis a ſe malè acceptos dimisit : redeunt illi Rhegio Syracuſas : queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, ſeſe H-S LXXX nummûm fruſtra dediſſe : res percrebuit : in ore

atque ſermone omnium cœpit eſſe. Verres refert illam ſuam Syracuſanam : ait ſe velle de illis H-S LXXX cognoſcere : advocat multos : dicunt Bidini Volcatio ſe dediſſe : illud non addunt, juſſu iſtius. Volcatium vocat : pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquissimo nummos affert, qui nihil amitteret : reddit inſpectantibus multis : Bidini nummos auferunt.

57. Dicet aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipſe fur non eſt, ſed ne alium quidem paſſus eſt eſſe? attendite : jam intelligetis hanc pecuniam, quâ viâ modò viſa eſt exire ab iſto, eâdem ſemitâ revertiſſe. Quid enim? debuit prætor, cum conſilio re cognitâ, quum comperiſſet, ſuum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi causâ, qua in re ipsius prætoris caput, exiſtimatioque ageretur, pecuniam accepiſſe; Bidinos autem contra prætoris famam, ac fortunas dediſſe; non & in eum, qui accepiſſet, animadvertiſſe, & in eos, qui dediſſent? Tu, qui inſtitueras in eos animadvertere, qui perperam judicaſſent, quod ſæpe per imprudentiam fit : hos pateris impunè diſcedere, qui ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant?

XXIV. Volcatius idem apud te poſtea

fuit, eques Romanus, tantâ acceptâ ignominiâ. Nam quid eſt turpius ingenuo, quid minùs libero dignum, quàm in conventu maximo cogi a magiſtratu furtum reddere? qui, si eo animo eſſet, quo non modò eques Romanus, ſed quivis liber debet eſſe; adſpicere te poſtea non potuiſſet: inimicus, hoſtis eſſet tantâ contumeliâ acceptâ, nisi tecum collusiſſet, & tuæ potiùs exiſtimationi ſerviſſet, quàm ſuæ: qui quàm tibi amicus non modò tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verùm etiam nunc sit, quum jam a ceteris amicis sis relictus, & tu intelligis, & nos exiſtimare poſſumus. An hoc ſolum argumentum eſt, nihil iſto imprudente factum, quòd Volcatius ei non ſuccenſuit? quòd iſte nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit?

59. Eſt magnum argumentum: verùm illud maximum, quòd illis ipsis Bidinis, quibus iratus eſſe debuit, ut a quibus comperit, quòd jure agere cum Epicrate nihil poſſent, etiamsi adeſſet, idcirco ſuum decretum pecuniâ eſſe tentatum: his, inquam, ipsis non modò illam hereditatem, quæ Epicrati venerat; ſed, ut in Heraclio Syracuſano, item in hoc, paulò etiam atrociùs, quòd Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria, fortunaſque ejus Bidinis tradidit: oſtendit enim

novo modo, si quis quid ab abſente peteret, ſe auditurum: adeunt Bidini: petunt hereditatem: procuratores poſtulant, ut ſe ad leges ſuas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam ſcribi jubeat. Adverſarii non audebant contrà dicere: exitus nullus reperiebatur: insimulant hominem fraudandi causâ diſceſſiſſe: poſtulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates nullum nummum nemini: amici, si quis quid peteret, judicio ſecum agi paſſuros; judicatum ſolvi ſatiſdaturos eſſe dicebant.

XXV. Quum omnia judicia frigerent; admonitu iſtius insimulare cœperunt, Epicratem litteras publicas corrupiſſe; a qua ſuſpicione ille aberat plurimùm: actionem ejus rei poſtulant: amici recuſare, ne quod novum judicium, ne qua ipsius cognitio, illo abſente, de exiſtimatione ejus conſtitueretur: & simul idem illud poſtulare non desiſtebant, ut ſe ad leges ſuas rejiceret.

61. Iſte amplam occasionem calumniæ nactus, ubi videt eſſe aliquid, quod amici abſente Epicrate nollent defendere: aſſeverat ſe ejus rei in primis actionem eſſe daturum. Quum omnes perſpicerent, ad iſtum non modò illos nummos, qui per simulationem ab iſto exierant, revertiſſe; ſed multò etiam plures eum poſtea nummos abſtuliſſe: amici Epicratem defendere

deſtiterunt : iſte Epicratis bona Bidinos omnia possidere, & sibi habere jussit. Ad illa H-S ıɔ millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrùm res ab initio ita ducta eſt ? an ad extremum ita perducta eſt ? an ita parva eſt pecunia ? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta eſſe videantur ?

62. Hìc nunc de miſeria Siculorum, Judices, audite. Et Heraclius ille Syracuſanus, & hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt : ſordidati, maximâ barbâ, & capillo, Romæ biennium propè fuerunt. Quum L. Metellus in provinciam profectus eſt, tum iſti bene commendati cum Metello unà proficiſcuntur. Metellus simulac venit Syracuſas, utrumque reſcidit, & de Epicràte, & de Heraclio. In utriuſque bonis nihil erat, quod reſtitui poſſet, nisi quod moveri loco non poterat.

XXVI. Fecerat hæc egregiè primo adventu Metellus, ut omnes iſtius injurias, quas modò poſſet, reſcinderet, & irritas faceret. Heraclium reſtitui juſſerat : non reſtituebatur : quiſquis erat eductus ſenator Syracuſanus ab Heraclio, duci jubebat : itaque permulti ducti ſunt. Epicrates quidem continuò reſtitutus eſt. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi reſtituta ſunt. Cenſus, qui iſto prætore

ſunt habiti, non ſervaturum ſe Metellus oſtenderat: decumas, quas iſte contra legem Hieronicam vendiderat, ſeſe venditurum Hieronicâ lege dixerat. Omnia erant Metelli ejuſmodi, ut totam iſtius præturam retexere videretur.

64. Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus eſt: venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a litteris: itaque eo iſte tabellario ſemper uſus eſt. Is epiſtolas complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immutarat hominem: repentè cœpit dicere, ſe omnia Verris causâ velle: ſibi cum eo amicitiam, cognationemque eſſe. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem veniſſe, poſteaquam tam multis eum factis decretiſque jugulaſſet. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre veniſſe, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: teſtes non ſolùm deterrere verbis, ſed etiam vi retinere cœpit. Quòd ego, nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressiſſem, & apud Siculos non Metelli, ſed Glabrionis litteris ac lege pugnaſſem: tam multos huc evocare non potuiſſem.

XXVII. Verùm, quod inſtitui dicere, miſerias cognoſcite Siculorum. Heraclius ille, & Epicrates longè mihi obviam cum

ſuis omnibus proceſſerunt : venienti Syracuſas egerunt gratias, flentes : Romam decedere mecum cupierunt : quòd erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, conſtitui cum hominibus, quo die mihi Meſſanæ præſtò eſſent. Eò mihi nuntium miſerunt, ſe a prætore retineri : quibus ego teſtimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello : cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure ſunt ſocii, ut iis ne deplorare quidem de ſuis incommodis liceat.

66. Jam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adoleſcentis, teſtimonium audiſtis : a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita ſunt. Iſte pœnis compromissiſque interpoſitis, H-S. ccc extorquenda curavit : quodque judicium ſecundùm Heraclium de compromissis factum erat, quòd civis Centuripinus inter duo cives judicaſſet, id irritum juſſit eſſe : eumque judicem falſum judicaſſe judicavit : in ſenatu ne eſſet, locis commodiſque publicis uti, vetuit : si quis eum pulſaſſet, edixit, ſeſe judicium injuriarum non daturum : quidquid ab eo peteretur, judicem de ſua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei ſeſe daturum.

67. Quæ iſtius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulſaret quiſquam, quum

prætor in provincia ſua verbo permitteret, re hortaretur : neque quiſquam ab eo quidquam peteret, quum iſte calumniæ licentiam ſuâ auctoritate præbuiſſet : ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iſte in provincia manſit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis eſſe in Sicilia, niſi ad nutum iſtius judicatam ? Utrùm id ſolum videtur eſſe actum, quod eſt tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur ? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut, nomine judiciorum, omnium bona atque fortunæ in iſtius unius eſſent poteſtate ?

XXVIII. Jam verò in rerum capitalium quæſtionibus quid ego unamquamque rem colligam, & cauſam ? ex multis ſimilibus ea ſumam, quæ maximè improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi ſuæ cum primis locuples atque honeſtus : is ab inimicis ſuis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis quum accuſatus eſſet, facilè eo judicio eſt liberatus : huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, quum is Sacerdoti ſucceſſiſſet, ejuſdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quòd erat innocens, & quòd Sacerdotis judicium improbare iſtum auſurum non arbitrabatur. Citatur reus : cauſa agitur

Syracusis : crimina tractantur ab accuſatore ea, quæ erant antea non ſolùm defenſione, verùm etiam judicio diſſoluta.

69. Cauſam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis ſplendidus atque honeſtus, vobiſque, Judices, non ignotus. Nihil erat in cauſa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea iſtius libertus, & accenſus idem Timarchides, qui eſt, id quod ex plurimis teſtibus priore actione didiciſtis, rerum hujuſmodi omnium tranſactor & adminiſter, ad Sopatrum venit : monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, & cauſæ confidat : accuſatores, inimicoſque ejus habere in animo pecuniam prætori dare : prætorem tamen ob ſalutem malle accipere : & simul malle, si fieri poſſet, rem judicatam non reſcindere. Sopater, quum hoc illi improviſum atque inopinatum accidiſſet, commotus eſt ſanè : neque in præſentia, Timarchidi quid reſponderet[1], habuit, nisi, ſe consideraturum, quid sibi de ea re eſſet faciendum : & simul oſtendit, ſe in ſumma difficultàte eſſe nummaria. Pòſt ad amicos retulit : qui quum ei fuiſſent auctores redimendæ ſalutis, ad Timarchidem venit : expositis ſuis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit : eamque ei pecuniam numerat.

XXIX. Poſteaquam ad cauſam dicendam ventum eſt : tum verò ſine metu, ſine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant : crimen nullum erat : res judicata : Verres nummos acceperat. Quis poſſet dubitare, quidnam eſſet futurum? Res illo die non peroratur; dimittitur judicium : iterum ad Sopatrum Timarchides venit : ait, accuſatores ejus multò majorem pecuniam prætori polliceri, quàm quantam hic dediſſet : proinde, si ſaperet, videret, quid sibi eſſet faciendum. Homo quamquam erat & Siculus, & reus, hoc eſt, & jure iniquo, & tempore adverſo : ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet, daturus non ſum ampliùs; idemque hoc amicis ejus, & defenſoribus videbatur : atque eò etiam magis, quòd iſte, quoquo modo ſe in ea quæſtione præbebat, tamen in consilio habebat homines honeſtos e conventu Syracuſano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, quum eſſet idem hic Sopater abſolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo poſſe, ut eodem crimine, iiſdem teſtibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea abſolviſſent.

71. Itaque hac unâ ſpe ad judicium venitur; quò poſteaquam ventum eſt, quum in consilium frequentes conveniſſent iidem,

qui ſolebant, & hâc unâ ſpe tota defenſio Sopatri niteretur, conſilii frequentiâ, & dignitate, & quòd erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoſcite hominis apertam, ac non modò non ratione, ſed ne diſſimulatione quidem tectam improbitatem, & audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in conſilio, jubet operam dare, quòd rei privatæ judex eſſet. Petilius recuſabat, quòd ſuos amicos, quos ſibi in conſilio eſſe vellet, ipſe Verres retineret. Iſte homo liberalis negat ſe quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adeſſe: itaque diſcedunt omnes: nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur; qui ſe velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud judicium habebant, adeſſe. Itaque iſte ſolus cum ſua cohorte nequiſſima relinquitur.

72. Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iſte, quoniam conſilium dimiſiſſet, illo die rem illam quæſiturus non eſſet; quum repentè jubetur dicere. Reſpondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit: ſed pervellem adeſſent ii, qui affuerant antea, cauſamque cognorant. Dic, inquit: illi adeſſe non poſſunt. Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Pe-

tilius, ut sibi in consilio adeſſem, rogavit: & simul a ſubſelliis abire cœpit. Iſte iratus, hominem verbis vehementioribus proſequitur, atque ei graviùs etiam minari cœpit, quòd in ſe tantum crimen, invidiamque conflaret.

XXX. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut ſui juris, dignitatiſque meminiſſet; & qui ſciret ita ſe in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet; homini quæ viſa ſunt, & quæ tempus illud tulit, & cauſa, reſpondit: cauſam ſeſe, dimiſſo atque ablegato consilio, defenſurum negavit: itaque a ſubſelliis diſcessit: idemque hoc, præter Siculos, ceteri Sopatri amici, advocatique fecerunt.

74. Iſte, quamquam eſt incredibili importunitate & audaciâ, tamen ſubitò ſolus deſtitutus pertimuit, & conturbatus eſt. Quid ageret, quò ſe verteret, neſciebat. Si dimissiſſet eo tempore quæſtionem, pòſt illis adhibitis, quos ablegarat, abſolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miſerum, atque innocentem condemnaſſet, quum ipſe prætor sine consilio, reus autem sine patrono, atque advocatis fuiſſet, judiciumque C. Sacerdotis reſcidiſſet; invidiam ſe ſuſtinere non poſſe tantam arbitrabatur. Itaque æſtuabat dubitatione: verſabat ſe in utramque partem

non ſolùm mente, verùm etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere poſſent, in animo ejus metum, cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, ſummum silentium, ſumma exſpectatio, quónam eſſet ejus cupiditas eruptura: crebrò demittebat ſe accenſus ad aurem Timarchides.

75. Tum iſte aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deûm fidem, ut cum consilio cognoſceret. Tum repentè iſte teſtes citari jubet: dicit unus & alter breviter: nihil interrogatur: præco *dixiſſe* pronuntiat. Iſte, quasi metueret, ne Petilius, privato illo judicio tranſacto, aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de ſella exsiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote abſolutum, indictâ causâ, de ſententia ſcribæ, medici, haruſpiciſque condemnavit.

XXXI. Retinete, retinete hominem in civitate, Judices: parcite, & conſervate, ut sit qui vobiſcum res judicet: qui in ſenatu sine ulla cupiditate de bello & pace ſententiam ferat. Tametsi minùs id quidem nobis, minùs populo Romano laborandum eſt, qualis iſtius in ſenatu ſententia futura sit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iſte ſententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo

tantâ luxuriâ, atque deſidiâ, niſi Februario menſe, adſpirabit in curiam? Verùm veniat ſanè: decernat bellum Cretenſibus, liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum: quæ vult Hortenſius, omnia dicat & ſentiat: minùs hæc ad nos, minùs ad vitæ noſtræ diſcrimen, minùs ad fortunarum noſtrarum periculum pertinent.

77. Illud, illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo cuique metuendum, quòd iſte, ex hoc judicio ſi aliquâ vi ſe eripuerit, in judicibus ſit neceſſe eſt: ſententiam de capite civis Romani ferat: ſit in ejus exercitu ſignifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recuſat, hoc ferre non poteſt, clamat, permittitque vobis, ut, ſi iſtis hominibus delectemini, ſi ex hoc genere ſplendorem ordini, atque ornamentum curiæ conſtituere velitis, habeatis ſanè vobiſcum iſtum ſenatorem: iſtum etiam de vobis judicem, ſi vultis, habeatis: de ſe homines, qui extra iſtum ordinem ſunt, quibus ne rejiciendi quidem ampliùs, quàm trium judicum, præclaræ leges Corneliæ faciunt poteſtatem, hunc hominem tam crudelem, tam ſceleratum, tam nefarium, nolunt judicare.

XXXII. Etenim ſi illud eſt flagitioſum (quod mihi omnium rerum turpiſſimum,

maximéque nefarium videtur) ob rem judicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem & religionem : quantò illud flagitioſius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob abſolvendum acceperis, condemnare ; ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda conſuetudinem conſervaret ? Scelus eſt accipere ab reo : quantò magis ab accuſatore ? quantò etiam ſceleratius ab utroque ? Fidem quum propoſuiſſes venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo : forſitan aliquis aliquando ejuſmodi quippiam fecerit. Quum verò fidem ac religionem tuam jam alteri addictam pecuniâ acceptâ habueris, pòſt eamdem adverſario tradideris majore pecuniâ : utrumque falles ? & trades cui voles ? & ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes ?

79. Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum, quod umquam hujuſmodi monſtrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo transigat, pòſt cum accuſatore decidat ? honeſtos homines, qui cauſam norint, ableget, consilioque dimittat ? ipſe ſolus reum abſolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat ? Hunc hominem in judicum numero habebimus ? hic alteram decuriam ſenatoriam judex obtinebit ?

hic de capite libero judicabit ? huic judicialis tabella committetur ? quam iſte non modò cerâ, verùm etiam ſanguine, si viſum erit, notabit.

XXXIII. Quid enim horum ſe negat feciſſe ? illud videlicet unum, quod neceſſe eſt, pecuniam accepiſſe. Quidni iſte neget ? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis, rebuſque interfuit, Q. Minucius juratus dicit pecuniam datam : juratus dicit Timarchidem dixiſſe, majorem ab accuſatoribus pecuniam dari : dicent hoc Siculi omnes : dicent omnes Halicienſes : dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab iſto homine crudelissimo, patre innocentissimo, pecuniâque patriâ privatus eſt.

81. Verùm, si de pecunia teſtibus *planum* facere non poſſem : illud negare poſſes, aut nunc negabis, te consilio tuo dimiſſo, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibique eſſe ſolebant, remotis, de re judicata judicaſſe ? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, cauſâ cognitâ, abſolviſſet; eumdem, remoto consilio, causâ incognitâ, condemnaſſe ? Quum hæc confeſſus eris, quæ in foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciæ geſta ſunt; negato ſanè, si voles, pecuniam accepiſſe : reperies, credo, aliquem, qui, quum hæc, quæ palam geſ-

ta ſunt, videat, quærat quid tu occultè egeris : aut qui dubitet, utrùm malit meis teſtibus, an tuis defenſoribus credere. Dixi jam antea, Judices, me non omnia iſtius, quæ in hoc genere eſſent, enumeraturum : ſed electurum ea, quæ maximè excellerent.

XXXIV. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis ſæpe commemoratum ; & ejuſmodi, ut in uno omnia maleficia ineſſe videantur. Attendite diligenter : invenietis enim id facinus natum a cupiditate, auctum per ſtuprum, crudelitate perfectum atque concluſum.

83. Sthenius eſt is, qui nobis assidet, Thermitanus, antea multis propter ſummam virtutem, ſummamque nobilitatem, nunc propter ſuam calamitatem, atque iſtius insignem injuriam, omnibus notus. Hujus hoſpitio Verres quum eſſet uſus, & quum apud eum, non modò Thermis ſæpenumero fuiſſet, ſed etiam habitaſſet ; domo ejus omnia abſtulit, quæ paulò magis animum cujuſpiam, aut oculos poſſent commovere. Etenim Sthenius ab adoleſcentia paulò ſtudiosiùs hæc compararat, ſupellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam & Corinthiam : tabulas pictas : etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis : quæ, quum eſſet in Asia adoleſcens, ſtudioſè,

ut dixi, compararat, non tam ſuæ delectationis causâ, quàm ad invitationes, adventuſque noſtrorum hominum, amicorum ſuorum, atque hoſpitum.

84. Quæ poſteaquam iſte omnia abſtulit, alia rogando, alia poſcendo, alia ſumendo; ferebat Sthenius, ut poterat: angebatur tamen animi dolore neceſſario, quòd domum ejus exornatam atque inſtructam, ferè jam iſte reddiderat nudam atque inanem: verumtamen dolorem ſuum nemini impertiebat: prætoris injurias, tacitè; hoſpitis, placidè ferendas arbitrabatur.

85. Interea cupiditate iſte illâ ſuâ notâ, atque apud omnes pervulgatâ, quum signa quædam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidiſſet, adamavit: a Sthenio petere cœpit, ut ad ea tollenda operam ſuam profiteretur, ſeque adjuvaret. Sthenius verò non ſolùm negavit, ſed etiam oſtendit id fieri nullo modo poſſe, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illâ civitate, imperioque populi Romani tollerentur.

XXXV. Etenim, ut simul P. Africani quoque humanitatem & æquitatem cognoſcatis, oppidum Himeram Carthaginienſes quondam ceperant; quod fuerat in primis Siciliæ clarum & ornatum. Scipio,

qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto, ſocios ſua per noſtram victoriam recuperare : Siculis omnibus, Carthagine captâ, quæ potuit, reſtituenda curavit. Himerâ deletâ, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii ſeſe Thermis collocarant, in ejuſdem agri finibus, neque longè ab oppido antiquo. Hi ſe patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, quum illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur.

87. Erant ſigna ex ære complura : in his mirâ pulchritudine ipſa Himera, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine, & fluminis : erat etiam Steſichori poëtæ ſtatua ſenilis, incurva, cum libro, ſummo, ut putant, artificio facta : qui fuit Himeræ ; ſed & eſt, & fuit totâ Græciâ ſummo propter ingenium honore & nomine : hæc iſte ad inſaniam concupierat. Etiam, quod pene præterii, capella quædam eſt, ea quidem mirè, ut etiam nos, qui rudes harum rerum ſumus, intelligere poſſimus, ſcitè facta & venuſtè. Hæc, & alia Scipio non negligenter abjecerat, ut homo intelligens Verres auferre poſſet ; ſed Thermitanis reſtituerat : non quò ipſe hortos, aut ſuburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet : ſed ſi domum abſtuliſſet,

non diu Scipionis appellarentur, ſed eorum, ad quoſcumque ipsius morte veniſſent: nunc his locis posita ſunt, ut mihi ſemper Scipionis fore videantur, itáque dicantur.

XXXVI. Hæc quum iſte poſceret, ageretur que ea res in ſenatu: Sthenius vehementiſſimè reſtitit; multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copioſus eſt, commemoravit: urbem relinquere Thermitanos eſſe honeſtius, quàm pati tolli ex urbe monumenta majorum, ſpolia hoſtium, beneficia clarissimi viri, indicia ſocietatis populi Romani, atque amicitiæ. Commoti animi ſunt omnium: repertus eſt nemo, quin mori diceret ſatius eſſe. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit propè ſolum in orbe terrarum, unde nihil ejuſmodi rerum de publico per vim, nihil occultè, nihil imperio, nihil gratiâ, nihil pretio poſſet auferre. Verumtamen haſce hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar.

89. Itaque iſte vehementer Sthenio infenſus, hoſpitium ei renuntiat: domo ejus emigrat, atque adeo exit: nam jam antè migrarat. Eum autem inimiciſſimi Sthenii domum ſuam ſtatim invitant, ut animum ejus in Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid, & criminando. Hi autem erant inimici, Agathinus, homo nobilis,

& Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini ejus filiam, de qua iſte audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox interceſſerat, quum iſte Dorotheum sic diligebat, ut diceres omnia inter eos eſſe communia: Agathinum ita obſervabat, ut aliquem affinem ac propinquum: contemnere etiam signum illud Himeræ jam videbatur, quòd eum multò magis figura & lineamenta hoſpitæ delectabant.

XXXVII. Itaque hortari homines cœpit, ut aliquid Sthenio periculi crearent: criminiſque confingerent. Dicebant ſe illi nihil habere, quod dicerent. Tum iſte his apertè oſtendit, & confirmavit, eos, in Sthenium quidquid vellent, simulatque ad ſe detuliſſent, probaturos. Ita illi non procraſtinant; Sthenium ſtatim educunt; aiunt ab eo litteras publicas eſſe corruptas. Sthenius poſtulat, ut quum ſecum ſui cives agant de litteris publicis corruptis, ejuſce rei legibus Thermitanorum actio sit: quum ſenatus populuſque Romanus Thermitanis, quòd ſemper in amicitia fideque mansiſſent, urbes, agros, legeſque ſuas reddidiſſet; Publiuſque Rupilius poſtea leges ita Siculis ex ſenatusconſulto de decem legatorum ſententia dediſſet, ut cives inter ſe legibus ſuis agerent; idemque hoc habuerit Verres ipſe in edicto; ut de his

omnibus causis ſe ad leges rejiceret.

91. Iſte, homo omnium æquissimus, atque a cupiditate omni remotissimus, ſe cogniturum eſſe confirmat : paratum ad cauſam dicendam venire horâ nonâ jubet. Non erat obſcurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret : neque enim ipſe ſatis occultarat ; nec mulier tacere poterat. Intellectum eſt id ipſum agere, ut, quum Sthenium sine ullo argumento, ac sine teſte damnaſſet, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, ſuoque hoſpite, virgis ſupplicium crudelissimè ſumeret. Quod quum eſſet perſpicuum ; de amicorum, hoſpitumque ſuorum ſententia, Thermis Sthenius Romam profugit : hiemi ſeſe, fluctibuſque committere maluit, quàm non iſtam communem Siculorum tempeſtatem, calamitatemque vitare.

XXXVIII. Iſte homo certus & diligens, ad horam nonam præſtò eſt. Sthenium citari jubet : quem poſteaquam videt non adeſſe, dolore ardere, atque iracundiâ furere cœpit : Venerios in domum Sthenii mittere ; equites circum agros ejus, villaſque dimittere : itaque dum exſpectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non diſcessit. Poſtridie manè deſcendit : Agathinum ad ſeſe vocat : jubet, eum de litteris publicis in

abſentem Sthenium dicere. Erat ejuſmodi cauſa, ut ille ne ſine adverſario quidem apud inimicum judicem reperire poſſet, quid diceret.

93. Itaque tantùm verbo poſuit, Sacerdote prætore, Sthenium litteras publicas corrupiſſe. Vix ille hoc dixerat, quum iſte pronuntiat, *Sthenium litteras publicas corrupiſſe videri* : & hæc præterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, *Ob eam rem H-S quingenties Veneri Ericinæ, de Sthenii bonis exacturum* : bonaque ejus ſtatim cœpit vendere : & vendidiſſet, si tantulum moræ fuiſſet, quominus ei pecunia illa numeraretur.

94. Ea poſteaquam numerata eſt, contentus hâc iniquitate non fuit : palam de ſella, ac tribunali pronuntiat : *Si quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe ejus nomen recepturum* : & simul, ut ad cauſam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem, atque hoſpitem, cœpit hortari. Tum ille clarè, omnibus audientibus, ſeſe id non eſſe facturum, neque ſe uſque eò Sthenio eſſe inimicum, ut eum rei capitalis affinem eſſe diceret. Hìc tum repentè Pacilius quidam, homo egens & levis, accedit : ait, si liceret, nomen abſentis deferre ſe velle. Iſte verò, & licere, & fieri ſolere, & ſe recepturum : itaque defertur : edicit ſta-

tim, ut Kalendis Decembris adſit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam veniſſet, ſatiſque feliciter anni jam adverſo tempore navigaſſet, omniaque habuiſſet æquiora, & placabiliora, quàm animum prætoris atque hoſpitis, rem ad amicos ſuos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, sic videbantur omnibus.

XXXIX. Itaque in ſenatu continuò Cn. Lentulus, & L. Gellius conſules faciunt mentionem, placere ſtatui, si patribus conſcriptis videretur, *ne abſentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium.* Cauſam Sthenii totam, & iſtius crudelitatem, & iniquitatem ſenatum docent. Aderat in ſenatu Verres, pater iſtius, & flens unumquemque ſenatorem rogabat, ut filio ſuo parceret: neque tamen multùm proficiebat: erat enim ſumma voluntas ſenatûs. Itaque ſententiæ dicebantur, *quum Sthenius abſens reus factus eſſet, de abſente judicium nullum fieri placere: &, si quod eſſet factum, id ratum eſſe non placere.*

96. Eo die transigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & ille pater iſtius invenerat homines, qui dicendo tempus conſumerent. Poſtea ſenex Verres defenſores, atque hoſpites omnes Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium ſuum: de Sthenio ne laborent:

rent : confirmat his, curaturum ſe eſſe, ne quid ei per filium ſuum noceretur : ſe homines certos ejus rei causâ in Siciliam, & terrâ, & mari miſſurum : & erat ſpatium dierum ferè triginta ante Kalendas Decembris, quo die iſte, ut Syracusis Sthenius adeſſet, edixerat.

97. Commoventur amici Sthenii, ſperant fore, ut patris litteris, nuntiiſque filius ab incœpto furore revocetur. In ſenatu poſtea cauſa non agitur. Veniunt ad iſtum domeſtici nuntii : litteraſque a patre afferunt ante Kalendas Decembris, quum iſti etiam tum de Sthenio integra tota res eſſet : eodemque ei tempore de eadem re litteræ complures a multis ejus amicis, ac neceſſariis afferuntur.

XL. Hic iſte, qui præ cupiditate, neque officii ſui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuiſſet umquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam putavit libidini ſuæ : manè Kalendis Decembris, ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te iſtam rem parens tuus alicujus amici rogatu, benignitate, aut ambitione inductus petiſſet : graviſſima tamen apud te voluntas patris eſſe debuiſſet. Quum verò abs te tui capitis causâ peteret, homineſque certos domo miſiſ-

ſet, hique eo tempore ad te veniſſent; quum tibi in integro tota res eſſet, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at ſalutis tuæ ratio ad officium, ſanitatemque reducere? Citat reum: non reſpondet: citat accuſatorem (attendite, quæſo, Judices: videte, quantopere iſtius amentiæ fortuna ipſa adverſata sit: & simul videte, quis Sthenii cauſam caſus adjuverit) citatus accuſator, M. Pacilius, neſcio quo caſu non reſpondit: non affuit.

99. Si præſens Sthenius reus eſſet factus; si manifeſto in maleficio teneretur; tamen, quum accuſator non adeſſet, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si poſſet reus, abſente accuſatore, damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuiſſem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatiſſimum, me, quum citatus eſſem, non adeſſe: cur Sthenio non putaſti prodeſſe oportere, quum ejus accuſator non affuiſſet? Itaque fecit, ut exitus principio ſimillimus reperiretur: quem abſentem reum fecerat, eum abſente accuſatore condemnat.

XLI. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum plu-

ribus verbis ſcripſerat, agitatam rem eſſe in ſenatu : etiam in concione tribunum plebis de cauſa Sthenii M. Palicanum eſſe queſtum : poſtremò me ipſum apud collegium hoc tribunorum plebis, quum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ eſſe, qui rei capitalis condemnatus eſſet, egiſſe cauſam Sthenii : quum rem ita expoſuiſſem, quemadmodum nunc apud vos, docuiſſemque hanc damnationem duci non oportere ; tribunos plebis hoc ſtatuiſſe, idque de omnium ſententia pronuntiatum eſſe, *Non videri Sthenium impediri edicto, quò minùs ei liceret Romæ eſſe.*

101. Quum hæc ad iſtum afferrentur, timuit aliquando, & commotus eſt : vertit ſtilum in tabulis ſuis : quo facto cauſam omnem evertit ſuam : nihil enim ſibi reliqui fecit, quod defendi aliquâ ratione poſſet. Nam ſi ita defenderet : recipi nomen abſentis licet ; hoc fieri in provincia nulla lex vetat : malâ & improbâ defensione, verum aliquâ tamen uti videretur. Poſtremò illo deſperatissimo perfugio uti poſſet, ſe imprudentem feciſſe : exiſtimaſſe id licere : quamquam hæc perditissima defensio eſt, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coràm delatum eſſe.

XLII. Hic videte, in quot ſe laqueos

induerit, quorum ex nullo ſe umquam expediet. Primùm ipſe in Sicilia ſæpe & palam de loco ſuperiore dixerat, & in ſermone multis demonſtrarat, licere nomen recipere abſentis : ſe exemplo feciſſe id, quod feciſſet. Hæc eum dictitaſſe, priore actione & Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, & Cn. Pompeius Theodorus, homo & Cn. Pompeii, clarissimi viri, judicio, plurimis maximiſque in rebus probatissimus, & omnium exiſtimatione ornatissimus, & Posides Matro Solentinus, homo ſummâ nobilitate, exiſtimatione, virtute : & hac actione quàm voletis multi dicent, & qui ex iſto ipſo audierint, viri primarii noſtri ordinis ; & alii, qui interfuerint, quum abſentis nomen reciperetur : deinde Romæ, quum res eſſet acta in ſenatu, omnes iſtius amici ; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri : ſæpe eſſe factum : iſtum, quod feciſſet, aliorum exemplo inſtitutoque feciſſe.

103. Dicit præterea teſtimonium tota Sicilia : quæ in communibus poſtulatis civitatum omnium, conſulibus edidit, rogare atque orare patres conſcriptos, ut ſtatuerent, ne abſentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clarissimum adoleſcentem, dicere audiſtis : Siculos, quum ſe cauſam,

quæ pro his ſibi in ſenatu agenda eſſet, docerent, de Sthenii calamitate queſtos eſſe: propterque hanc injuriam, quæ Sthenio facta eſſet, eos ſtatuiſſe, ut, quod dico, poſtularetur.

104. Quæ quum ita eſſent, tantâne amentiâ præditus, atque audaciâ fuiſti, ut in re tam clara, tam teſtata, tam abs te ipſo pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupiſti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent? Cedo, quæſo, codicem circumfer; oſtende: videtiſne totum hoc nomen, coràm ubi facit delatum, eſſe in litura? Quid fuit iſtic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? quid a nobis, Judices, exſpectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atque interlitas eſſe clamant.

105. Ex iſtis etiam tu rebus effugere te poſſe confidis, quum te nos non opinione dubiâ, ſed tuis veſtigiis perſequamur, quæ tu in tabulis publicis expreſſa ac recentia reliquiſti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupiſſe, causâ incognitâ, judicabit, qui defendere non potuerit, ſe non ex ipsius Sthenii nomine litteras publicas corrupiſſe?

XLIII. Videte porrò aliam dementiam:

videre, ut, dum expedire ſeſe vult, induat. Cognitorem adſcribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honeſtum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis ſplendor dignitaſque eſſet? minimè. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari poteſt? Quum eſſet Sthenius civitatis ſuæ nobilissimus, amplissimâ cognatione, plurimis amicitiis: quum præterea totâ Siciliâ multùm auctoritate & gratiâ poſſet, invenire neminem Siculum potuit, qui pro ſe cognitor fieret? hoc probabis? An ipſe civem Romanum maluit? cedo, qui Siculo, quum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit. Omnium prætorum litteras, qui antè fuerunt, profer, explica: si unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis ſcriptum habes, ita geſtum eſſe concedam.

107. At, credo, Sthenius hoc sibi amplum eſſe putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hoſpitum ſuorum copia, quem cognitorem daret: quem delegit? quis in tabulis ſcriptus eſt? C. Claudius, C. filius, Palatinâ. Non quæro, quis hic sit Claudius, quàm ſplendidus, quàm honeſtus, quàm idoneus, propter cujus auctoritatem & dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum

conſuetudine diſcederet, & civem Romanum cognitorem daret : nihil horum quæro : fortaſſe enim Sthenius non ſplendorem hominis, ſed familiaritatem ſecutus eſt. Quid ſi omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quàm hic C. Claudius, tum ſemper, tum in his ipsis rebus & temporibus fuit ? si de litteris corruptis contrà venit ? si contrà omni ratione pugnavit ? utrùm potiùs pro Sthenio inimicum cognitorem eſſe factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abuſum eſſe credemus ?

XLIV. Ac, ne quis fortè dubitet, cujuſmodi totum sit negotium : tametsi jamdudum omnibus iſtius improbitatem perſpicuam eſſe confido, tamen paululùm etiam attendite. Videtis illum ſubcriſpo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipſe peracutus eſſe videatur ? qui tabulas tenet ? qui ſcribit ? qui monet ? qui proximus eſt ? Is eſt C. Claudius, qui in Sicilia ſequeſter iſtius, interpres, confector negotiorum, propè collega Timarchidi numerabatur : nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui ſe non Timarchidis, ſed ipsius Verris collegam, & ſocium eſſe dicebat.

109. Dubitate etiam, si poteſtis, quin eum iſte potissimùm ex omni numero de-

legerit, cui improbam falsi cognitoris perſonam imponeret, quem & huic inimiciſſimum, & ſibi amicum eſſe arbitraretur? Hìc vos dubitatis, Judices, tantam iſtius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplum judicum illorum ſequi, qui, damnato Cn. Dolabellâ, damnationem Philodami Opuntii reſciderunt, quod is non abſens reus factus eſſet; quæ res iniquissima & acerbissima eſt: ſed quum ei legatio Romam a ſuis civibus eſſet data? Quod illi judices multò in leviore cauſa ſtatuerunt, æquitatem ſecuti; vos id ſtatuere in gravissima causa, præſertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

XLV. At quem hominem, C. Verres, tantâ, tam insigni injuriâ affeciſti? cujus abſentis nomen recepiſti? quem abſentem non modò sine crimine, & sine teſte, verùm etiam sine accuſatore damnaſti? Quem hominem? dii immortales! non dicam amicum tuum, quod apud homines carissimum eſt: non hoſpitem, quod ſanctissimum eſt: nihil enim minùs libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quòd homo frugalissimus, atque integerrimus, te, hominem plenum ſtupri, ſlagitii, ſceleris, domum ſuam invitavit: nisi quòd, qui C. Marii, Cn. Pompeii,

C. Marcelli, L. Siſennæ, tui defenſoris, ceterorumque virorum fortiſſimorum hoſpes fuiſſet, atque eſſet, ad eum numerum clariſſimorum hominum tuum quoque nomen adſcripsit.

111. Quare de hoſpitio violato, & de iſto tuo nefario ſcelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc eſt, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt (nemo enim ignorat, quo hic in civitate ſua ſplendore, quâ apud omnes Siculos dignitate, atque exiſtimatione sit) ſed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere poſſint, in quo homine tu ſtatueris exemplum ejuſmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur.

XLVI. Eſtne Sthenius is, qui omnes honores domi ſuæ facillimè quum adeptus eſſet, ampliſſimè ac magnificentiſſimè geſsit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia ſua locis communibus, monumentiſque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculoſque univerſos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curia, in qua publicè erat de hujus beneficiis ſcriptum, & inciſum? quæ tabula tum imperio tuo revulſa, nunc a me tamen reportata eſt, ut omnes hujus honores inter ſuos, & amplitudinem poſſent cognoſcere.

113. Eſtne hic, qui apud Cn. Pompeium, clariſſimum virum, quum accuſatus eſſet, quòd propter C. Marii familiaritatem, & hoſpitium, contra rempublicam ſenſiſſe eum inimici, & accuſatores ejus dicerent, quum magis invidioſo crimine, quàm vero arceſſeretur, ita a Cn. Pompeio abſolutus eſt, ut in eo ipſo judicio Pompeius hunc hoſpitio ſuo dignisſimum ſtatuerit: ita porro laudatus, defenſuſque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine ſolùm, ſed etiam a provincia tota ſe hujus abſolutione inire gratiam arbitraretur? poſtremò eſtne hic, qui & animum in rempublicam habuit ejuſmodi, & tantum auctoritate apud ſuos cives potuit, ut perficeret in Sicilia ſolus, te prætore, quod non modò Siculus nemo, ſed ne Sicilia quidem tota potuiſſet: ut ex oppido Thermis nullum ſignum, nullum ornamentum, nihil ex ſacro, nihil de publico attingeres, quum præſertim eſſent multa præclara, & tu omnia concupiſſes?

114. Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies feſti agitantur, & præclara illa Verrea celebrantur, cui ſtatuæ Romæ ſtant inauratæ, a communi Siciliæ, quemadmodum inſcriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum,

qui abs te eſt, patrono Siciliæ, condemnatus, interſit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, teſtimonio ſuo, legationibuſque ob eam rem missis publicè laudant: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, ſocia furtorum, ac flagitiorum tuorum, publicè laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant, legatio laudet: ceteræ quidem civitates publicè litteris, legationibus, teſtimoniis accuſant, queruntur, arguunt: si tu abſolutus sis, funditus everſas ſe eſſe arbitrantur.

XLVII. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam in Eryco monte monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatiſque poſuiſti: in quo Sthenii Thermitani nomen adſcriptum eſt. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potissimùm Sthenianum præmium poneretur? utrùm hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitùdinis, atque hoſpitii, an amoris indicium eſſe voluiſti? Faciunt hoc homines, quos in ſumma nequitia non ſolùm libido & voluptas, verùm etiam ipsius nequitiæ fama delectat, ut multis in locis notas, ac veſtigia ſcelerum ſuorum relinqui velint.

116. Ardebat amore illius hoſpitæ, propter quam hoſpitii jura violarat. Hoc non

ſolùm ſciri tum, verùm etiam commemorari ſemper volebat : itaque ex illa ipſa re, quam, accuſante Agathino, geſſerat, Veneri potissimùm deberi præmium ſtatuit, quæ illam totam accuſationem, judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dediſſes, ſed de tuis : quod facere debuiſti, præſertim quum tibi illo ipſo anno a Chelidone veniſſet hereditas.

117. Hìc ego, si hanc cauſam non omnium Siculorum rogatu recepiſſem : si hoc a me muneris non univerſa provincia popoſciſſet : si me animus, atque amor in rempublicam, exiſtimatioque offenſa noſtri ordinis, ac judiciorum non hoc facere coëgiſſet, atque hæc una cauſa fuiſſet, quòd amicum, atque hoſpitem meum Sthenium, quem in quæſtura mea singulariter dilexiſſem, de quo optimè exiſtimaſſem, quem in provincia exiſtimationis meæ ſtudiosissimum, cupidissimumque cognoſſem, tam crudeliter, ſceleratè, nefariéque tractaſſes : tamen digna cauſa eſſet, cur inimicitias hominis improbissimi ſuſciperem, ut hoſpitis ſalutem, fortunaſque defenderem.

118. Fecerunt hoc multi apud majores noſtros : fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, conſularem virum, accuſavit propter Egri-

tomari Tranſalpini hoſpitis injurias : putarem me idoneum, qui exemplum ſequerer humanitatis, atque officii, proponeremque ſpem meis hoſpitibus, ac neceſſariis, quò tutiorem vitam ſeſe meo præſidio victuros eſſe arbitrarentur. Quum verò in communibus injuriis totius provinciæ Sthenii quoque cauſa contineatur, multique uno tempore a me hoſpites, atque amici publicè, privatimque defendantur : profectò vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non exiſtimet me ſummi officii ratione impulſum, coactumque ſuſcepiſſe.

XLVIII. Atque, ut aliquando de rebus ab iſto cognitis, judicatiſque, & de judiciis datis dicere deſiſtamus; & quoniam facta iſtius in his generibus infinita ſunt, nos modum aliquem & finem orationi noſtræ, criminibuſque faciamus : pauca ex aliis generibus ſumemus. Audiſtis ob jus dicundum Q. Varium dicere, procuratores ſuos iſti centum & triginta millia nummûm dediſſe : meminiſtis Q. Varii teſtimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, teſtimonio comprobari : ſcitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, ſexcentos præterea cives Romanos, multoſque Siculos, dixiſſe, ſe iſti pecuniam ob jus dicundum dediſſe : de quo crimine quid ego diſpu-

tem, quum id totum poſitum ſit in teſtibus? quid porrò argumenter, qua de re dubitare nemo poſſit? An hoc dubitabit quiſquam omnium, quin is venalem in Sicilia juriſdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem ob jus dicundum popoſcerit?

120. Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit? quod non ab omnibus aliis præteritum, excogitavit? ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis ſit, aut poteſtas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæſtum, nundinationemque hominum traduxeris?

XLIX. Dicta ſunt priore actione & privatim, & publicè teſtimonia: legati Centuripini, Haleſini, Catinenſes, Panormitanique dixerunt, multarum præterea civitatum: jam verò privatim plurimi: quorum ex teſtimoniis cognoſcere potuiſtis; totâ Siciliâ per triennium neminem ulla in civitate ſenatorem factum eſſe gratis: neminem, ut leges eorum ſunt, ſuffragiis: neminem, niſi iſtius imperio, aut litteris: atque in his omnibus ſenatoribus cooptandis, non modo ſuffragia nulla fuiſſe; ſed ne genera quidem ſpectata eſſe, ex

quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque cenſûs, neque ætatis, neque cetera Siculorum jura valuiſſe.

121. Quicumque ſenator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret: si is pretio apud iſtum fieret idoneus ut vinceret, factum eſſe ſemper: non modò Siculorum nihil in hac re valuiſſe leges, ſed ne ab ſenatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges ſociis amiciſque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a ſenatu; hæ debent & populi Romani, & ſenatûs exiſtimari.

122. Haleſini pro multis & magnis ſuis, majorumque ſuorum in rempublicam noſtram meritis atque beneficiis, ſuo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio conſulibus, quum haberent inter ſe controverſias de ſenatu cooptando, leges ab ſenatu noſtro petiverunt. Decrevit ſenatus honorifico ſenatusconſulto, ut his C. Claudius, C. filius, Pulcher, prætor, de ſenatu cooptando leges conſcriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum ſententiâ leges Haleſinis dedit: in quibus multa ſanxit de ætate hominum, ne quis minor triginta annis natu; de quæſtu, quem qui feciſſet, ne legeretur; de cenſu, de ceteris rebus.

Quæ omnia, ante iſtum prætorem, & noſtrorum magiſtratuum auctoritate, & Haleſinorum ſummâ voluntate valuerunt. Ab iſto & præco, qui voluit, iſtum ordinem pretio mercatus eſt: & pueri annorum ſenûm, ſeptenûmque denûm, ſenatorium nomen nundinati ſunt: &, quod Haleſini, antiquiſſimi & fideliſſimi ſocii atque amici, Romæ impetrarant, ut apud ſe ne ſuffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri poſſet, effecit.

L. Agrigentini de ſenatu cooptando Scipionis leges antiquas habent: in quibus & eadem illa ſancta ſunt, & hoc amplius: quum Agrigentinorum duo genera ſint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius prætor ex ſenatusconſulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum eſt in Scipionis legibus, ne plures eſſent in ſenatu ex colonorum numero, quàm ex veterum Agrigentinorum. Iſte, qui omnia jura pretio exæquaſſet, omniumque rerum delectum atque diſcrimen pecuniâ ſuſtuliſſet; non modò illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæſtuſque, permiſcuit; ſed etiam in his duobus generibus, civium novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit.

124. Nam, quum eſſet ex veterum numero quidam ſenator demortuus, & quum ex utroque genere par numerus re-

liquus eſſet ; veterem cooptari neceſſe erat legibus, ut is amplior numerus eſſet. Quæ quum ita ſe res haberet : tamen ad iſtum venerunt emptum locum illum ſenatorium non ſolùm veteres, ſed etiam novi : fit, ut pretio novus vincat, litteraſque a prætore auferat. Agrigentini ad iſtum legatos mittunt, qui eum leges doceant, conſuetudinemque omnium annorum demonſtrent : ut iſte intelligeret, ei ſe illum locum vendidiſſe, cui ne commercium quidem eſſe oporteret : quorum oratione iſte, quum pretium jam accepiſſet, ne tantulum quidem commotus eſt.

125. Idem fecit Heracleæ : nam eò quoque colonos P. Rupilius deduxit : legeſque similes de cooptando ſenatu, ac de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non ſolùm iſte, ut apud ceteros, pecuniam accepit : ſed etiam genera veterum ac novorum, numerumque permiſcuit.

LI. Nolite exſpectare, dum omnes obeam oratione meâ civitates : hoc uno complector crimine omnia, neminem iſto prætore ſenatorem fieri potuiſſe, nisi qui iſti pecuniam dediſſet. Hoc idem transfero in magiſtratus, curationes, ſacerdotia : quibus in rebus non ſolùm hominum jura, ſed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis lex eſt de religione, quæ in annos singulos Jovis ſa-

cerdotem ſortitò capi jubebat : quod apud illos ampliſſimum ſacerdotium putatur.

127. Quum ſuffragiis tres ex tribus generibus creati ſunt, res revocatur ad ſortem. Perfecerat iſte imperio, ut pro ſuffragio Theomnaſtus familiaris ſuus in tribus illis renuntiaretur : in ſorte, cui imperare non poterat, exſpectabant homines, quidnam acturus eſſet. Homo, id quod erat facillimum, primò vetat ſortiri : jubet extra ſortem Theomnaſtum renuntiari : negant id Syracuſani per religiones ſacrorum ullo modo fieri poſſe : fas denique negant eſſe. Jubet ille ſibi legem recitari : recitatur : in qua ſcriptum erat, *Ut quot eſſent renuntiati, tot in hydriam ſortes conjicerentur : cujus nomen exiſſet, ut is haberet id ſacerdotium.* Iſte, homo ingenioſus & peracutus, Optimè, inquit : nempe ſcriptum ita eſt, *quot renuntiati erunt* : quot ergo, inquit, ſunt renuntiati ? reſponſum, tres. Num quid igitur oportet, niſi tres ſortes conjici, unam educi ? nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus ſcriptum eſſet nomen Theomnaſti. Fit clamor maximus, quum id univerſis indignum atque nefarium videretur. Ita Jovis illud ſacerdotium ampliſſimum per hanc rationem Theomnaſto datur.

LII. Cephalœdi menſis eſt certus, quo menſe ſacerdotem maximum creari opor-

teat. Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo ſanè locuples, & domi nobilis: ſed id fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adeſſet: ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contrà diceret: res ad iſtum defertur, & iſtius more deciditur: toreumata ſanè nota ac pretioſa auferuntur. Herodotus Romæ erat: ſatis putabat ſe ad comitia tempore venturum, si pridie veniſſet. Iſte, ne aut alio menſe, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto præſenti honos adimeretur (id quod iſte non laborabat, Climachias minimè volebat) excogitat (dixi jamdudum; non eſt homo acutior quiſquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum menſe illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adeſſe poſſet.

129. Eſt conſuetudo Siculorum, ceterorumque Græcorum, quòd ſuos dies, menſeſque congruere volunt cum ſolis lunæque ratione, ut nonnumquam, si quid diſcrepet, eximant unum aliquem diem; aut ſummùm, biduum ex menſe; quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem menſem faciunt, aut biduo. Quæ iſte quum cognoviſſet, novus aſtrologus, qui non tam cœli rationem, quàm cælati argenti duceret, exi-

mi jubet non diem ex menſe, ſed ex anno unum dimidiatumque menſem ; hoc modo, ut, quo die, verbi causâ, eſſe oporteret Idus Januarias, eo die Kalendas Martias proſcriberet : itáque fit, omnibus recuſantibus & plorantibus : dies is erat legitimus comitiis habendis : eo modo ſacerdos Climachias renuntiatus eſt.

130. Herodotus, quum Româ revertitur, diebus ut ipſe putabat, quindecim ante comitia, offendit eum menſem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephalœditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menſes in ſuam rationem reverterentur. Hoc si Romæ fieri poſſet, certè aliquâ ratione expugnaſſet iſte, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos ſolos judicium fieri poſſet.

LIII. Jam verò cenſores quemadmodum in Sicilia iſto prætore creati ſunt, operæ pretium eſt cognoſcere. Ille enim *eſt* magiſtratus apud Siculos, qui diligentissimè mandatur a populo, propter hanc cauſam, quòd omnes Siculi ex cenſu quotannis tributa conferunt : in cenſu habendo poteſtas omnis æſtimationis habendæ, ſummæque faciundæ, cenſori permittitur. Itaque eum populus, cui maximam fidem ſuarum rerum habeat, maximâ curâ deligit : & propter magnitudinem poteſtatis, hic

magiſtratus a populo ſummâ ambitione contenditur.

132. In ea re iſte nihil obſcurè facere voluit, non in ſortitione fallere, neque dies de faſtis eximere: nihil ſanè vafrè, nec malitiosè facere conatus eſt: ſed, ut ſtudia, cupiditateſque honorum, atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quæ res evertendæ reipublicæ ſolent eſſe, oſtendit, ſeſe in omnibus civitatibus cenſores eſſe facturum.

133. Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad iſtum Syracuſas: flagrabat domus tota prætoria ſtudio hominum, & cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantâque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo incluſâ. Exquiſitis palam pretiis, & licitationibus factis, deſcribebat cenſores binos in ſingulas civitates Timarchides. Is ſuo labore, ſuiſque acceſſionibus, hujus negotii, atque operis moleſtiâ conſequebatur, ut ad iſtum sine ulla ſollicitudine, ſumma pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, planè adhuc cognoſcere non potuiſtis: verumtamen priore actione, quàm variè, quàm improbè prædatus eſſet, multorum ex teſtimoniis cognoviſtis.

LIV. Sed, ne miremini, quâ ratione

hic tantùm apud iſtum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis ſit: ut & iſtius nequitiam, qui illum ſecum habuerit, eo præſertim numero ac loco, & calamitatem provinciæ cognoſcatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejuſmodi luxuria atque nequitia, mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemque nequitiam natum, atque aptum fuiſſe: inveſtigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejuſmodi rebus, quamvis callidè, quamvis audacter, quamvis impudenter: eumdem mira quædam excogitare genera furandi: nam ipſum Verrem, tantùm avaritiâ ſemper hiante, atque imminenti fuiſſe; ingenio & cogitatione nullâ: ut, quidquid ſuâ ſponte faciebat, item ut vos Romæ cognoviſtis, eripere potiùs, quàm fallere videretur.

135. Hæc verò hujus erat ars, & malitia miranda, quòd acutissimè totâ provinciâ, quid cuique accidiſſet, quid cuique eſſet neceſſe, indagare & odorari ſolebat: omnium adverſarios, omnium inimicos diligenter cognoſcere, colloqui, attentare; ex utraque parte cauſas, voluntates perſpicere, facultates & copias: quibus opus eſſet, metum afferre: quibus expediret, ſpem oſtendere: accuſatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in poteſ-

tate : quod cuique negotii conflare vole-bat, nullo labore faciebat : iſtius omnia de-creta, imperia, litteras peritiſſimè, & cal-lidiſſimè venditabat.

136. Ac non ſolùm erat adminiſter iſtius cupiditatum, verùm etiam ipſe ſui meminerat æquè : non ſolùm nummos, si qui iſti exciderant, tollere ſolebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; ſed etiam voluptatum, flagitiorumque iſtius ipſe reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit ; ſed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium ſcitote regnaſſe : in Timarchidis poteſtate ſociorum populi Romani antiquiſſimorum, atque amiciſſimorum liberos, matresfamiliâs, bona, fortunaſque omnes fuiſſe. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, cenſores dimisit : comitia, iſto prætore, cenſorum, ne simulandi quidem cauſâ, fuerunt.

LV. Jam hoc impudentiſſimè : palam (licebat enim videlicet legibus) singulis cenſoribus denarii trecenti ad ſtatuam prætoris imperati ſunt: Cenſores CXXX facti ſunt. Pecuniam aliam ob cenſuram contra leges clam dederunt; hæc denariûm XXXIX millia palam ſalvis legibus contulerunt in ſtatuam. Primùm quò tantam pecuniam ? deinde quamobrem cenſores ad ſtatuam ti-

bi conferebant ? ordo aliquis, cenſorum eſt collegium ? genus aliquod hominum ? nam aut publicè civitates iſtos honores habent : aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Cenſores quidem quî magis, quàm ædiles ? Ob beneficium ? ergo hoc fatebere, abs te hæc petita eſſe : nam empta non audebis dicere. Te eos magiſtratus hominibus, beneficii, non reipublicæ causâ, permisiſſe ? hoc autem quum tute fatebere, quiſquam dubitabit, quin tu iſtam apud populos provinciæ iſtius invidiam atque offenſionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, ſed pecuniæ conciliandæ causâ ſuſceperis ?

138. Itaque illi cenſores fecerunt idem, quod in noſtra republica ſolent ii, qui per largitionem magiſtratus adepti ſunt : dederunt operam, ut ita poteſtatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic cenſus habitus eſt, te prætore, ut eo cenſu nullius civitatis reſpublica poſſet adminiſtrari : nam locupletissimi cujuſque cenſus extenuarant, tenuissimi auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiamsi homines tacerent, res ipſa illum cenſum repudiaret : id quod intelligi facillimè re ipſâ poteſt.

LVI. Nam L. Metellus, qui, poſteaquam ego inquirendi causâ in Siciliam veni,

ni, repentè Letilii adventu, iſtius non modò amicus, verùm etiam cognatus factus eſt; is, quòd videbat iſtius cenſum ſtare nullo modo poſſe, eum cenſum obſervari jussit, qui viro fortissimo, atque innocentissimo Sex. Peducæo prætore habitus eſſet: erant enim tum cenſores legibus facti, delecti a ſuis civitatibus: quibus, si quid commiſiſſent, pœnæ legibus erant conſtitutæ. Te autem prætore, qui cenſor aut legem metueret, quâ non tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut animadversionem tuam, quum id, quod abs te emerat, vendidiſſet?

139. Teneat jam ſanè meos teſtes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus eſt: modò hæc faciat, quæ facit. Quis enim umquam tantâ a quoquam contumeliâ, quis tantâ ignominiâ affectus eſt? Quinto quoque anno Sicilia tota cenſetur: erat cenſa prætore Peducæo: quintus annus quum te prætore incidiſſet, cenſa denuo eſt: poſtero anno L. Metellus mentionem tui cenſûs fieri vetat: cenſores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducæanum cenſum obſervari jubet. Hoc si tuus inimicus tibi feciſſet, tamen etsi animo æquo provincia tuliſſet, inimici judicium grave videretur: fecit amicus recens, & cognatus voluntarius: aliter enim, si provinciam retinere, si ſalvus ipſe in

provincia vellet eſſe, facere non potuit,

LVII. Exſpectas etiam, quid hi judicent? Si tibi magiſtratum abrogaſſet, minore ignominiâ te affeciſſet, quàm quum ea, quæ in magiſtratu geſsiſti, ſuſtulit, atque irrita jussit eſſe. Neque in hac re ſola fuit ejuſmodi; ſed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis: nam & Heraclio Syracuſano tuos illos palæſtritas bona reſtituere jussit, & Epicrati Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: &, niſi maturè Letilius in Siciliam veniſſet cum litteris, minus XXX diebus Metellus totam triennii præturam tuam reſcidiſſet.

141. Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad ſtatuam cenſores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu a civitatibus ſtatuarum nomine coëgiſti: video enim ejus pecuniæ ſummam eſſe pergrandem: ad H-S CXX millia. Tantum conficitur ex teſtimoniis, ac litteris civitatum: & iſte hoc concedit, nec poteſt aliter dicere: quare cujuſmodi putamus eſſe illa, quæ negat, quum hæc tam improba ſint, quæ fatetur? Quid enim vis conſtitui? conſumptam eſſe omnem iſtam pecuniam in ſtatuis? Fac ita eſſe: tamen hoc ferendum nullo modo

eſt, tantam ab ſociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis prædonis improbisſimi ſtatuæ ponantur, quà vix tutò transiri poſſe videatur.

LVIII. Verùm ubi tandem, aut in quibus ſtatuis iſta tanta pecunia conſumpta eſt? Conſumetur, inquies. Scilicet exſpectemus legitimum illud quinquennium : si hoc intervallo non conſumpſerit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis ſtatuarum nomine deferamus. Reus eſt maximis, plurimiſque criminibus in judicium vocatus. H-S CXX millia ex hoc uno genere capta videmus. Si condemnatus eris; non, opinor, id ages, ut iſta pecunia quinquennio conſumatur in ſtatuis : sin abſolutus eris; quis erit tam amens, qui te, ex tot, tantiſque criminibus elapſum, poſt quinquennium ſtatuarum nomine arceſſat? Ita si neque adhuc conſumpta iſta pecunia eſt, & eſt perſpicuum non conſumptum iri : licet jam intelligamus, inventam eſſe rationem, quare & iſte H-S CXX millia uno genere conciliarit, & ceperit : & ceteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quàm volent magnas hoc nomine pecunias capere possint : ut jam videamur non a pecuniis capiendis homines abſterrere : ſed, quum genera quædam pecuniarum capiendarum comprobarimus,

honeſta nomina turpiſsimis rebus imponere.

143. Etenim, si C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratiâ, Centuripinum popoſciſſet, eamque ab his pecuniam abſtuliſſet: non, opinor, eſſet dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari neceſſe eſſet. Quid, si eumdem populum H-S ccc millia popoſcit, eaque coëgit, atque abſtulit? num idcirco abſolvetur, quòd adſcriptum eſt, eam pecuniam datam ſtatuarum nomine? non, opinor: nisi fortè id agimus, non ut magiſtratibus noſtris moram accipiendi, ſed ut ſociis cauſam dandi afferre videamur. Quòd si quem ſtatuæ magnopere delectant, & si quis earum honore & gloriâ ducitur; is hæc tamen conſtituat neceſſe eſt: primùm, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipſarum ſtatuarum modum quemdam eſſe oportere: deinde illud, certè ab invitis, exigi non oportere,

LIX. Ac de avertendâ pecuniâ, quæro abs te, utrùm ipſæ civitates ſolitæ sint ſtatuas tibi faciendas locare ei, cui poſſent optimâ conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui ſtatuis faciendis præeſſet, an tibi, an cui tu imperaſſes, adnumerare pecuniam? Nam si per eos ſtatuæ fiebant, a quibus tibi iſte honos ha-

bebatur : audio : sin Timarchidi pecunia numerabatur : desine , quæſo , ſimulare , te , quum in manifeſto furto teneare , gloriæ ſtudioſum , ac monumentorum fuiſſe. Quid verò ? modum ſtatuarum haberi nullum placet ? Atqui habeatur neceſſe eſt.

145. Etenim sic considerate. Syracuſana civitas (ut eam potiſſimùm nominem) dedit ipsi ſtatuam : eſt honos : & patri : bella hæc pietatis , & quæſtuoſa ſimulatio : & filio : ferri hoc poteſt ; hunc enim puerum non oderant : verùm quoties , & quot nominibus a Syracuſanis ſtatuas auferes ? Ut in foro ſtatuerent , abſtuliſti : ut in curia , coëgiſti : ut pecuniam conferrent in eas ſtatuas , quæ Romæ ponerentur , imperaſti : ut iidem darent homines aratorum nomine ; dederunt : ut iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent ; etiam id contulerunt. Una civitas quum tot nominibus pecuniam contulerit , idemque hoc civitates ceteræ fecerint : non res ipſa vos admonet , ut putetis , modum aliquem huic cupiditati conſtitui oportere ? Quòd si hoc voluntate ſuâ nulla civitas fecit : si omnes imperio , metu , vi , malo adductæ , tibi pecuniam ſtatuarum nomine contulerunt : per deos immortales ! num cui dubium eſſe poterit , quin , etiam si quis ſtatuerit , accipere ad

ſtatuas licere, idem tamen ſtatuat, eripere certè non licere?

146. Primùm igitur in hanc rem teſtem totam Siciliam citabo: quæ mihi unâ voce ſtatuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam eſſe demonſtrat: nam legationes omnium civitatum in poſtulatis communibus, quæ ferè omnia ex tuis injuriis nata ſunt, etiam hoc ediderunt, *Ut ſtatuas ne cui, nisi quum is de provincia decessiſſet, pollicerentur*.

LX. Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud majores noſtros Siculi ſenatum adierunt: toties hâc memoriâ: tamen hujuſce novi poſtulati genus atque principium tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non ſolùm re, ſed genere ipſo poſtulandi? nam cetera, quæ ſunt in iiſdem poſtulatis de injuriis tuis, ſunt nova: ſed tamen non novo modo poſtulantur. Rogant & orant Siculi patres conſcriptos, ut noſtri magiſtratus poſthac decumas lege Hieronicâ vendant: tu primus contrà vendideras; audio: ne, in cellam quod imperatur, æſtiment: hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primùm poſtulatur; ſed genus iſtud poſtulandi non eſt novum: ne abſentis nomen recipiatur: ex Sthenii calamitate, & tuâ natum eſt injuriâ. Cetera non colligam: ſunt omnia

Siculorum poſtulata ejuſmodi, ut crimina collecta in unum te reum eſſe videantur: quæ tamen omnia novas injurias habent, ſed poſtulationum formulas uſitatas.

148. Hoc poſtulatum de ſtatuis ridiculum eſſe videatur ei, qui rem, ſententiamque non perſpiciat. Poſtulant enim, non, uti ne cogantur ſtatuere: quid igitur? ut ipsis ne liceat. Quid eſt hoc? petis a me, quod in tua poteſtate eſt, ut id tibi facere non liceat? pete potiùs, ne quis te invitum polliceri, aut facere cogat. Nihil egero, inquit: negabunt enim omnes ſe coëgiſſe: si me ſalvum eſſe vis, mihi impone iſtam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tua prætura primùm nata eſt hæc poſtulatio: quâ quum utuntur, hoc significant, atque adeo apertè oſtendunt, ſeſe ad ſtatuas tuas pecuniam, metu ac malo coactos, invitissimos contuliſſe. Quid, si hoc non dicant, tibi non neceſſe sit ipsi id confiteri? Vide, & perſpice, quâ defensione sis uſurus: jam intelliges, hoc tibi de ſtatuis confitendum eſſe.

LXI. Mihi enim renuntiatur, ita conſtitui a tuis patronis, hominibus ingenioſis, cauſam tuam, & ita eos abs te inſtitui & doceri: ut quiſque ex provincia Sicilia gravior homo, atque honeſtior, teſtimonium vehementius dixerit, sicuti Si-

culi multi primarii viri multa dixerunt, te ſtatim hoc iſtis tuis defenſoribus dicere: *Inimicus eſt propterea, quòd arator eſt.* Itaque uno genere, opinor, circumſcribere habetis in animo genus hoc aratorum, quòd eos infenſo animo, atque inimico veniſſe dicatis, quia fuerit in decumis iſte vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, omnes adverſarii ſunt: nemo eorum eſt, quin periſſe te cupiat. Omnino præclare te habes, quum is ordo, atque id genus hominum, quod optimum atque honeſtissimum eſt, a quo uno & ſumma reipublicæ, & illa provincia maximè continetur, tibi eſt inimicissimum.

150. Verùm eſto: alio loco de aratorum animo, & injuriis videro: nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi eſſe inimicissimos. Nempe, ita dicis, propter decumas: concedo; non quæro, jure, an injuria sint inimici. Quid ergo illæ sibi ſtatuæ equeſtres inauratæ volunt, quæ populi Romani oculos animoſque maximè offendunt, propter ædem Vulcani? nam inſcriptum eſſe video, quamdam ex his ſtatuam aratores dediſſe. Si honoris causâ ſtatuam dederunt, inimici non ſunt: credamus teſtibus: tum enim honori tuo, nunc jam religioni ſuæ conſulunt: sin autem metu coacti dederunt, confiteare neceſſe eſt, te in provincia pecuniam ſta-

tuarum nomine per vim, ac metum coëgiſſe. Utrum tibi commodum eſt, elige.

LXII. Equidem libenter hoc jam crimen de ſtatuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honeſtissimum eſt, aratores tibi ad ſtatuam honoris tui cauſâ, voluntate ſuâ, contuliſſe: da mihi hoc: jam tibi maximam partem defensionis præcideris: non enim poteris aratores tibi iratos eſſe, atque inimicos, dicere. O cauſam singularem! ô defensionem miſeram, ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accuſatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei ſtatuam ſuâ voluntate ſtatuiſſe: aratores de eo bene exiſtimare, amicos eſſe, ſalvum eſſe cupere! metuit, ne hoc vos exiſtimetis: obruitur enim aratorum teſtimoniis.

152. Utar eo, quod datur: certè hoc ita vobis judicandum eſt, eos, qui iſti inimiciſſimi ſunt, ut ipſe exiſtimari vult, ad iſtius honores, atque monumenta pecuniam non voluntate ſuâ contuliſſe. Atque ut hoc totum facillimè intelligi possit, quem voles eorum teſtium, quos produxero, qui ex Sicilia teſtes sint, sive togatum velis, sive Siculum, rogato, & eum, qui tibi inimiciſſimus eſſe videbitur, qui ſe ſpoliatum a te dicit; ecquid ſuo nomine in tuam ſtatuam contulerit: neminem reperies, qui neget: etenim omnes dederunt.

153. Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimiciſſimum tibi eſſe oporteat, qui abs te graviſſimas injurias acceperit, pecuniam ſtatuæ nomine dederit, vi, atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniæ, Judices, quæ permagna eſt, impudentiſſiméque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, eſſet coactum: quoniam intelligitis, ipſius quoque confeſſione ab invitiſſimis coactam eſſe.

LXIII. Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillimè judicium fieri voluntatis poteſt. An etiam Siculi inviti contulerunt? non eſt probabile. Etenim sic C. Verrem præturam in Sicilia geſſiſſe conſtat, ut, quum utriſque ſatisfacere non poſſet, & Siculis, & togatis; officii potiùs in ſocios, quàm ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non ſolùm Patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracusis. Hoc quantum eſt? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non poſſit. Is eſt nimirum *Soter*, qui ſalutem dedit. Hujus nomine etiam dies feſti agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, ſed pro Marcelleis: quæ illi iſtius juſſu ſuſtulerunt. Hujus fornix in

foro Syracusis eſt, in quo nudus filius ſtat: ipſe autem ex equo nudatam ab ſe provinciam proſpicit. Hujus ſtatuæ omnibus locis: quæ hoc demonſtrare videntur, propemodum non minùs multas ſtatuas iſtum poſuiſſe Syracusis, quàm abſtuliſſe. Huic etiam Romæ videmus in basi ſtatuarum, maximis litteris inciſum, A COMMUNI SICILIÆ datas. Quamobrem quî hoc probari poteſt cuiquam, tantos honores habitos eſſe ab invitis?

LXIV. Hic tibi etiam multò magis, quàm antè in aratoribus, videndum & conſiderandum eſt, quid velis: magna res eſt: utrùm tibi Siculos, publicè, privatimque amicos, an inimicos exiſtimari vis? si inimicos, quid te futurum eſt? quò confugies? ubi nitêre? modò aratorum honeſtissimorum hominum, ac locupletiſsimorum, & Siculorum, & civium Romanorum numerum abs te abalienaſti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? dices tibi Siculos eſſe amicos? quî poteris? qui (quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publicè teſtimonium dicerent, quum præſertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo ſoli abſoluti) huc conveniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum teſtimoniis publicis: qui, si te publicè laudarent, tamen

id more potiùs ſuo, quàm merito tuo, facere viderentur; hi quum de tuis factis publicè conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas eſſe injurias, ut multò maluerint de ſuo more decedere, quàm de tuis moribus non dicere.

156. Confitendum eſt igitur tibi necessariò, Siculos inimicos eſſe, qui quidem & in te gravissima poſtulata conſulibus ediderint, & me, ut hanc cauſam, ſalutiſque ſuæ defensionem ſuſciperem, obſecrarint: qui quum a prætore prohiberentur, a quatuor quæſtoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro ſalute ſua, levia duxerint: qui priore actione ita teſtimonia graviter, vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, & publicè teſtem, Q. Hortensius accuſatorem, non teſtem eſſe diceret. Etenim quum propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honeſtissimo, & certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a ſuis civibus electus eſt, ut poſſet multas iſtius & varias injurias, quàm apertissimè vobis, planissiméque explicare.

LXV. Dixerunt Haleſini, Catinenſes, Tyndaritani, Ennenſes, Herbitenſes, Agyrinenſes, Netinenſes, Segeſtani; numerare omnes non eſt neceſſe: ſcitis quàm multi, & quàm multa priore actio-

ne dixerint: nunc & illi, & reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac cauſa intelligent, hoc animo eſſe Siculos, ut, ſi in iſtum animadverſum non ſit, ſibi relinquendas domos, ac ſedes ſuas, & ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum eſſe arbitrentur. Hos homines tu perſuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam, pecunias maximas voluntate ſuâ contuliſſe? credo, qui te in tua civitate incolumem eſſe nollent, hi monumenta tuæ formæ, ac nominis, in ſuis civitatibus eſſe cupiebant. Res declaravit, ut cupierint: jamdudum enim mihi nimiùm tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrùm ſtatuas voluerint tibi ſtatuere, an coacti ſint.

158. De quo homine hoc auditum eſt umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia ſtatuæ, in locis publicis poſitæ, partim etiam in ædibus ſacris, per vim, per univerſam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Aſia nocentes, tot in Africa, tot in Hiſpania, Gallia, Sardinia, tot in ipſa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum eſt, Judices: in Siculis quidem, & in omnibus Græcis, monſtri ſimile: non crederem hoc de ſtatuis, niſi jacentes revulſaſque vidiſſem: propterea quòd apud omnes Græcos hic mos eſt, ut honorem

hominibus habitum in monumentis hujuſmodi nonnullâ religione deorum conſecrari arbitrentur.

159. Itaque quum Rhodii bellum illud propè ſoli ſuperius cum Mithridate rege geſſerint, omneſque ejus copias, acerrimumque impetum, mœnibus, littoribus, claſſibuſque ſuis exceperint: quum & regis inimici præter ceteros eſſent: ſtatuam ejus, quæ erat apud ipſos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt. Forsitan vix convenire videretur, quem ipſum hominem cuperent evertere, ejus effigiem simulacrumque ſervare: ſed tamen videbam, apud eos quum eſſem, & religionem eſſe quamdam in his rebus, a majoribus traditam, & hoc diſputare: cum ſtatua ſe ejus habuiſſe temporis rationem, quo poſita eſſet; cum homine verò, quo gereret bellum, atque hoſtis eſſet.

LXVI. Videtis igitur conſuetudinem, religionemque Græcorum, quæ monumenta hoſtium in bello ipſo ſoleat defendere, eam ſumma in pace prætoris populi Romani ſtatuis præsidio non fuiſſe. Taurominitani, quorum eſt civitas fœderata, homines quietissimi, qui maximè ab injuriis noſtrorum magiſtratuum remoti conſuerant eſſe, præsidio fœderis: hi tamen iſtius evertere ſtatuam non dubitaverunt:

quâ àblatâ, baſin tamen in foro manere voluerunt : quòd gravius in iſtum fore putabant, ſi ſcirent homines, ſtatuam ejus a Taurominitanis eſſe dejectam, quàm ſi nullam umquam poſitam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro : & eâdem de causâ equum inanem reliquerunt. Leontinis, miſerâ in civitate atque inani, tamen iſtius, in gymnaſio, ſtatua dejecta eſt. Nam quid ego de Syracuſanis loquar, quod non eſt proprium Syracuſanorum, ſed & illorum commune, & conventûs illius, ac propè totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum conveniſſe dicebatur tum, quum ſtatuæ ſunt illius dejectæ atque everſæ? at quo loco? celeberrimo ac religioſiſſimo: ante ipſum Serapim, in primo aditu veſtibuloque templi. Quòd niſi Metellus hoc tam graviter egiſſet, atque illam rem imperio edictoque prohibuiſſet : veſtigium ſtatuarum iſtius in tota Sicilia nullum eſſet relictum. Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modò impulſu, verùm omnino adventu meo factum eſſe videatur : omnia iſta antè facta ſunt, non modò, quàm ego Siciliam, verùm etiam quàm iſte Italiam attigit : dum ego in Sicilia ſum, nulla ſtatua dejecta eſt : poſteaquam illinc diſceſſi, quæ geſta ſunt, cognoſcite.

LXVII. Centuripinorum ſenatus decrevit, populuſque jussit, ut, quæ ſtatuæ C. Verris ipsius, & patris, & filii, eſſent, eas quæſtores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, ſenatores ne xxx minùs adeſſent. Videte gravitatem civitatis, & dignitatem: neque eas in urbe ſuâ ſtatuas eſſe voluerunt, quas inviti per vim atque imperium dediſſent; neque ejus hominis, in quem ipsi cum gravissimo teſtimonio publicè, quod numquam antea, Romam mandata legatoſque miſiſſent: & id gravius eſſe putaverunt, si publico consilio, quàm si per vim multitudinis factum videretur.

162. Quum hoc consilio ſtatuas Centuripini publicè ſuſtuliſſent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad ſe Centuripinum magiſtratum, & decem-primos: nisi reſtituiſſent ſtatuas, vehementer iis minatur. Illi ad ſenatum renuntiant: ſtatuæ, quæ iſtius cauſæ nihil prodeſſent, reponuntur: decreta Centuripinorum, quæ de ſtatuis erant facta, non tolluntur. Hìc ego aliud alii concedo: Metello, homini ſapienti, prorſus non poſſum ignoſcere, si quid ſtultè facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminoſum fore, si ejus ſtatuæ eſſent dejectæ, quod ſæpe vento, aut aliquo casu fieri ſolet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque

reprehensio. Ex quo igitur crimen, atque accuſatio naſcitur? ex hominum judicio, & voluntate.

LXVIII. Ego, si Metellus ſtatuas reponere Centuripinos non coëgiſſet, hæc dicerem: Videte, Judices, quantum & quàm acerbum dolorem ſociorum atque amicorum animis inuſſerint iſtius injuriæ; quum Centuripinorum amicissima & fidelissima civitas, quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta eſt, ut non ſolùm rempublicam noſtram, ſed etiam in quovis homine privato nomen ipſum Romanorum ſemper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate judicarit, C. Verris ſtatuas eſſe in urbe ſua non oportere: recitarem decreta Centuripinorum: laudarem illam civitatem; id quod verissimè poſſem: commemorarem decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum, fidelissimorumque ſociorum: eos omnes ſtatuiſſe, *Monumentum iſtius in ſua civitate nullum eſſe oportere.*

164. Hæc tum dicerem, si ſtatuas Metellus non repoſuiſſet. Velim quærere nunc ex ipſo Metello, quidnam ſuâ vi & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit: eadem opinor omnia convenire: neque enim, si maximè ſtatuæ dejectæ eſſent, eas ego vobis poſſem jacentes oſtendere: hoc uno uterer: civitatem tam gravem

ſtatuas judicaſſe C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit : hoc etiam addidit, ut quererer, ſi mihi videretur, tam iniquo jure ſociis atque amicis imperari, ut iis ne in ſuis quidem beneficiis libero judicio uti liceret : ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuiſſe putaretis, in quibus rebus obeſſe mihi poſſet, quum in hac re tam apertâ cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non iraſcor, neque ei ſuam purgationem eripio, quâ ille apud omnes utitur, ut nihil malitiosè, neque conſultò feciſſe videatur.

LXIX. Jam igitur eſt ita perſpicuum, ut negare non poſſis, nullam tibi ſtatuam voluntate cujuſquam datam : nullam pecuniam ſtatuarum nomine, niſi vi expreſſam & coactam : quo quidem in crimine non illud ſolùm intelligi volo, te ad ſtatuas, H-S cxx millia coëgiſſe : ſed multò *etiam* illud magis, quod ſimul demonſtrandum eſt, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum ſit, & fuerit : in quo quæ veſtra defensio futura ſit, conjecturâ aſſequi non queo.

166. Oderunt Siculi ; togatorum enim causâ multa feci. At hi quidem acerrimi, inimicissimique ſunt. Inimicos habeo cives Romanos ; quòd ſociorum commo-

da ac jura defendi. At ſocii in hoſtium numero ſe abs te habitos queruntur. Aratores inimici ſunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberoſque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segeſtani? cur Halicienſes? quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre poſſis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? ut etiam si cauſam, cur te oderint, non poſſim dicere, tamen illud dicendum putem: *Quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio eſſe oportere.*

167. An hoc dicere audebis; utrùm de te aratores, utrùm denique Siculi universi bene an malè exiſtiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis; neque, si cupias, licebit: eripiunt enim tibi iſtam orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, ſtatuæ illæ equeſtres, quas tu paulò antè, quàm ad urbem venires, poni, inſcribique jussiſti, ut omnium inimicorum animos, accuſatorumque tardares.

168. Quis enim tibi moleſtus eſſet, aut quis appellare auderet, quum videret ſtatuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliæ? quod eſt aliud in illâ provinciâ genus humanum? nullum. Ergo ab univerſa provincia, generatim a singu-

lis ejus partibus non ſolùm diligitur, ſed etiam ornatur: quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obeſſe oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium teſtimonia, quum, eorum nominibus in ſtatuarum inſcriptione poſitis, omnem te ſperaris invidiam atque infamiam tuam poſſe exſtinguere? an, quorum auctoritate tu ſtatuas cohoneſtare tuas conatus es, eorum ego dignitate accuſationem meam comprobare non potero? niſi fortè, quòd apud publicanos gratioſus fuiſti, in ea re ſpes te aliqua conſolatur. Quæ gratia, ne quid tibi prodeſſe poſſet, ego meâ diligentiâ perfeci: ut etiam obeſſe deberet, tu tuâ ſapientiâ curaſti. Etenim rem totam, Judices, breviter cognoſcite.

LXX. In ſcriptura Siciliæ pro magiſtro eſt quidam L. Carpinatius, qui & ſui quæſtus causâ, & fortaſſe quòd ſociorum intereſſe arbitrabatur, bene penitus in *iſtius* familiaritatem ſeſe dedit. Is quum prætorem circum omnia fora ſectaretur, neque ab eo umquam diſcederet: in eam jam venerat familiaritatem, conſuetudinemque in vendendis iſtius decretis & judiciis, transigendiſque negotiis, ut propè alter Timarchides numeraretur.

170. Hoc erat etiam capitalior, quòd idem pecuniam iis, qui ab iſto aliquid mer-

cabantur, fœnori dabat: ea autem fœneratio erat hujuſmodi, Judices, ut etiam hic quæſtus huic cederet: nam, quas pecunias iis ferebat expenſas, quibuſcum contrahebat; aut ſcribæ iſtius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi iſti referebat acceptas. Idem præterea pecunias iſtius extraordinarias grandes ſuo nomine fœnerabatur.

171. Hic primò Carpinatius antequam in iſtius tantam familiaritatem perveniſſet, aliquoties ad ſocios litteras de iſtius injuriis miſerat. Canuleius verò, qui in portu Syracusis operas dabat, furta quoque iſtius permulta nominatim ad ſocios perſcripſerat ea, quæ sine portorio Syracusis erant exportata: portum autem, & ſcripturam eadem ſocietas habebat. Ita factum eſt, ut eſſent permulta, quæ ex ſocietatis litteris dicere in iſtum, ac proferre poſſemus.

172. Verùm accidit, ut Carpinatius, qui jam cum iſto ſummâ conſuetudine, præterea re, ac ratione conjunctus eſſet, crebras poſtea litteras ad ſocios de iſtius ſummis officiis in rem communem, beneficiiſque mitteret. Etenim quum iſte omnia, quæcumque Carpinatius poſtulabat, facere ac decernere ſolebat; tum ille etiam plura ſcribebat ad ſocios: ut, si poſſet, quæ antea ſcripſerat, ea planè exſtingueret. Ad extremum verò, quum iſte jam dece-

debat, ejuſmodi litteras ad eos miſit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiaſque agerent; facturos ſe, si quid imperaſſet, ſtudioſè pollicerentur. Itáque ſocii fecerunt: vetere inſtituto publicanorum, non quòd iſtum ullo honore dignum arbitrarentur, ſed quòd ſua intereſſe putabant, ſe memores, gratoſque exiſtimari, gratias iſti egerunt: Carpinatium ſæpe ad ſe de ejus officiis litteras miſiſſe dixerunt.

LXXI. Iſte quum reſpondiſſet, ſe ea libenter feciſſe, operaſque Carpinatii magnopere laudaſſet: dat amico ſuo cuidam negotium, qui tum magiſter erat ejus ſocietatis, ut diligenter caveret, atque proſpiceret, ne quid eſſet in litteris ſociorum, quod contra ſuum caput, atque exiſtimationem valere poſſet. Itaque ille multitudine ſociorum remotâ, decumanos convocat: rem defert: ſtatuunt illi, atque decernunt, ut eæ litteræ, quibus *exiſtimatio* C. Verris læderetur, removerentur: operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi eſſe poſſet.

174. Si oſtendo, hoc decreviſſe decumanos: si planum facio hoc decreto remotas eſſe litteras, quid exſpectatis amplius? poſſumne rem magis judicatam afferre? magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio con-

demnatum ? nempe eorum, quos ii, qui ſeveriora judicia desiderant, arbitrantur res judicare oportere : publicanorum judicio, quos videlicet nunc populus judices poſcit : de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non noſtri generis, non ex equeſtri loco profecto, ſed nobilissimo, promulgatam videmus.

175. Decumani, hoc eſt, principes, & quasi ſenatores publicanorum, removendas de medio litteras cenſuerunt : habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, homines honeſtissimos, ac locupletissimos, iſtos ipſos principes equeſtris ordinis : quorum ſplendore vel maximè iſtius, qui legem promulgavit, oratio & cauſa nititur : venient in medium ; dicent, quid ſtatuerint : profectò, si rectè homines novi, non mentientur : litteras enim communes de medio removere potuerunt : fidem ſuam, & religionem removere non poſſunt. Ergo equites Romani, qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnari noluerunt. Vos nunc utrùm illorum judicium, an voluntatem ſequi malitis, considerate.

LXXII. At vide, quid te amicorum tuorum ſtudium, quid tuum consilium, quid ſociorum voluntas adjuvet : dicam paulò promptiùs : neque enim jam vereor, ne

quis hoc me magis accuſatoriè, quàm liberè, dixiſſe arbitretur. Si iſtas litteras non decreto decumanorum magiſtri removiſſent; tantum poſſem in te dicere, quantum in litteris inveniſſem: nunc, decreto iſto facto, litteriſque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum poſſum; tantum judici ſuſpicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam veſtem Meliteſem, plurimam ſtragulam, multam Deliacam ſupellectilem, plurima vaſa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracuſis exportaſſe: his pro rebus, quòd portorium non eſſet datum, litteras ad ſocios miſiſſe L. Canuleium, qui in portu operas daret.

177. Satiſne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortensius? poſtulabit, ut litteras Canuleii proferam? crimen hujuſmodi, niſi litteris confirmetur, inane eſſe dicet? Clamabo litteras remotas eſſe de medio: decreto ſociorum erepta mihi eſſe iſtius indicia, ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam eſſe factum: aut omnia tela excipiat neceſſe eſt. Negas eſſe factum? placet mihi iſta defensio: deſcendo: æqua enim conditio, æquum certamen proponitur: producam teſtes, & producam plures eodem tempore: quoniam tum,

tum, quum actum eſt, unà fuerunt: nunc quoque unà ſunt: quum interrogabuntur, obligentur non ſolùm jurisjurandi, atque exiſtimationis periculo, ſed etiam communi inter ſe conſcientiâ.

178. Si planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, eſſe factum, num poteris dicere, Hortensi, nihil in iſtis fuiſſe litteris, quod Verrem læderet? non modò id non dices; ſed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuiſſe. Ergo hoc veſtro consilio, & gratiâ perfeciſtis, ut, quemadmodum paulò antè dixi, & mihi ſumma facultas ad accuſandum daretur, & judicibus libera poteſtas ad credendum.

LXXIII. Quod quum ita ſit, nihil fingam tamen: meminero, me non ſumpsiſſe, quem accuſarem: ſed recepiſſe, quos defenderem: vos ex me cauſam non a me prolatam, ſed ad me delatam, audire oportere: me Siculis ſatis eſſe facturum, ſi, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipsis, diligenter expoſuero: populo Romano, ſi nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis, ſi facultatem verè, atque honeſtè judicandi, fide, & diligentiâ meâ fecero: mihimet, ſi ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi ſemper propoſitum fuit, deceſſero.

180. Quapropter nihil eſt, quod metuas, ne quid in te fingam: etiam quod

lætere, habes : multa enim, quæ ſcio abs te eſſe commiſſa, quòd aut nimiùm turpia, aut parum credibilia ſunt, prætermittam : tantùm agam de hoc toto nomine ſocietatis. Ut jam ſcire poſſis ; quæram, decretumne sit : quum id invenero ; quæram, remotæne sint litteræ : quum id quoque conſtabit, vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc iſtius causâ decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum judices eſſent, iſtum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, quæ iſtius furta indicarent, & ad ſe miſſas, & ſuo decreto remotas ſcirent eſſe. Quêm igitur ab iis equitibus Romanis, qui iſtius causâ cupiunt omnia, qui ab eo benignissimè tractati ſunt, condemnari neceſſe eſſet ; is a vobis, Judices, ullâ vi, aut ratione abſolvi poteſt ?

181. Ac, ne fortè ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis ſunt, omnia ita condita fuiſſe, atque ita abditè latuiſſe videantur, ut hac diligentiâ, quam ego a me exſpectari maximè puto, nihil horum inveſtigari, nihil aſſequi potuerit : quæ consilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa ſunt, Judices : manifeſtis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quòd in publicanorum causis, vel plurimum ætatis meæ verſor, vehementerque illum ordinem obſervo, ſatis commodè mihi videor eorum con-

ſuetudinem uſu, tractandoque cognoſſe.

LXXIV. Itaque ut hoc comperi, remotas eſſe litteras ſocietatis; habui rationem annorum, per quos iſte in Sicilia fuiſſet: deinde quæsivi, quod erat inventu facillimum, qui per eoſdem annos magiſtri iſtius ſocietatis fuiſſent: ſciebam enim hanc magiſtrorum, qui tabulas haberent, conſuetudinem eſſe, ut, quum tabulas novo magiſtro traderent, exempla litterarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magiſtrum fuiſſe eo ipſo anno, qui mihi maximè quærendus erat, primùm veni. Sanè homini præter opinionem improvisò incidi: ſcrutatus ſum quæ potui, & quæsivi omnia: inveni duos ſolos libellos ab L. Canuleio miſſos ſociis ex portu Syracusis; in quibus erat ratio ſcripta menſium complurium, rerum exportatarum iſtius nomine sine portorio: itaque obſignavi ſtatim.

183. Erant hæc ex eo genere, quod ego maximè genus ex ſociorum litteris reperire cupiebam; verùm tantùm inveni, Judices, quod apud vos quasi exempli causâ proferre poſſem: ſed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur eſſe, hoc quidem certè manifeſtum erit; de ceteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæso, hunc

primum libellum : deinde illum alterum. Libelli Canuleii. Jam non quæro, unde cccc amphoras mellis habueris, unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra : non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris : ſed quò tibi tantum opus fuerit, id quæro. Mitto de melle : ſed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores : tantum lectorum ? quasi etiam omnium iſtorum villas ornaturus eſſes.

LXXV. Quum hæc paucorum mensium ratio in his libellis ſit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo ; ex his parvis libellis apud unum magiſtrum ſocietatis repertis, vos jam conjecturâ aſſequi poſſe, cujuſmodi prædo iſte in illa provincia fuerit : quàm multas cupiditates, quàm varias, quàm infinitas habuerit : quantam pecuniam non ſolùm numeratam, verùm etiam hujuſmodi in rebus poſitam, confecerit : quæ vobis alio loco planiùs explicabuntur.

185. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ recitatæ ſunt, ſcribit H-S LX ſocios perdidiſſe ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli, & contempti libelli indicant, furta prætoris, quæ eſſent H-S duodecies, ex uno oppido ſolo exportata ſunt. Cogitate nunc, quum illa ſit hæc inſula, quæ un-

dique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Haleſâ, quid Catinâ, quid ex ceteris oppidis: quid verò Meſſanâ; quem iſte sibi locum maximè tutum arbitrabatur; ubi animo ſemper ſoluto liberoque erat, quòd sibi iſte Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentiùs ſervanda, aut occultiùs exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti, & diligentiùs ſunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti ſumus.

LXXVI. Nunc ad ſociorum tabulas accepti & expensi, quas removere honeſtè nullo modo potuerunt, & ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inſpiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas ſocietatis, quæ significabant, multis nominibus eos homines verſuram a Carpinatio feciſſe, qui pecuniam Verri dediſſent. Erit vobis luce clarius, Judices, quum eos ipſos produxero, qui dederunt: intelligetis enim, illa tempora, per quæ, quum eſſent in periculo, pretio ſeſe redemerunt, cum ſocietatis tabulis, non ſolùm conſulibus, verùm etiam mensibus, convenire.

187. Quum hæc maximè cognoſcere-

mus, & jam in manibus tabulas haberemus; repentè adſpicimus lituras ejuſmodi, quasi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim ſuſpicione offensi, ad ea ipſa nomina oculos animumque tranſtulimus. Erant acceptæ pecuniæ A. C. Verrutio C. F. sic tamen, ut uſque ad alterum *R*, litteræ conſtarent integræ: reliquæ omnes eſſent in litura. Alterum, tertium, quartum, permulta erant ejuſdemmodi nomina. Quum manifeſta res, tum flagitioſa tabularum, atque insignis turpitudo teneretur: quærere incœpimus de Carpinatio, quiſnam eſſet is Verrutius, quîcum tantæ pecuniæ rationem haberet. Hærere homo, verſari, rubere. Quòd lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quò minùs Romam deportentur: ut res quàm maximè clara ac teſtata eſſe poſſet, in jus ad Metellum Carpinatium voco; tabulaſque ſocietatis in forum defero: fit maximus concurſus hominum: & quòd erat Carpinatii nota cum iſto prætore ſocietas, ac fœneratio; ſummè exſpectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

LXXVII. Rem ad Metellum defero; me tabulas perſpexiſſe ſociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus eſſe; meque hoc perſpicere ex conſulum, mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum

C. Verris, neque poſt deceſſionem quidquam cum Carpinatio rationis habuiſſe: poſtulo, mihi reſpondeat, qui ſit iſte Verrutius: mercator, an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia ſit, an jam deceſſerit. Clamare omnes ex conventu, neminem umquam in Sicilia fuiſſe Verrutium. Ego inſtare, ut mihi reſponderet, quis eſſet, ubi eſſet, unde eſſet: cur ſervus ſocietatis, qui tabulas confecerit, ſemper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendoſus eſſet.

189. Atque hæc poſtulabam, non quò illum cogi putarem oportere, ut ea mihi reſponderet invitus: ſed ut omnibus iſtius furta, illius flagitium, utriuſque audacia perſpicua eſſe poſſet. Itaque illum in jure, metu, conſcientiâque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo: tabulas in foro ſummâ hominum frequentiâ exſcribo: adhibentur in exſcribendo de conventu viri primarii: litteræ, lituræque omnes assimulatæ, expreſſæ, de tabulis in libros transferuntur.

190. Hæc omnia ſummâ curâ & diligentiâ recognita, & collata, & ab hominibus honeſtiſſimis obsignata ſunt. Si Carpinatius tum mihi reſpondere noluit: reſponde mihi nunc tu, Verres, quem eſſe hunc tuum pene gentilem Verrutium putes: fieri non poteſt, ut, quem video,

te prætore, in Sicilia fuiſſe, & quem ex ipsâ ratione intelligo locupletem fuiſſe, eum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo ne hoc aut longius, aut obſcurius eſſe possit, procedite in medium; explicate deſcriptionem, imaginemque tabularum: ut omnes mortales iſtius avaritiæ non jam veſtigia, ſed ipſa cubilia videre possint.

LXXVIII. Videtis Verrutium? videtis primas litteras integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris, tamquam in luto, demerſam eſſe in litura? Sic habent ſe tabulæ, Judices, ut videtis. Quid exſpectatis? quid quæritis ampliùs? tu ipſe Verres, quid ſedes? quid moraris? Nam aut exhibeas nobis Verrutium, neceſſe eſt; aut te eſſe Verrutium fateare. Laudantur oratores veteres, Craſsi illi, & Antonii, quòd crimina diluere dilucidè, quòd copiosè reorum cauſas defendere ſolerent. Nimirum illi non ingenio ſolùm his patronis, ſed fortunâ etiam præſtiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensioni locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars ſummæ turpitudinis eſſet expers: nemo ita in manifeſto peccatu tenebatur, ut, quum impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

192. Nunc verò quid faciat Hortensius?

Avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſimum, nequiſſimumque defendit. An ab hac ejus infamiâ, nequitiâ, veſtros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? at homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? At hæc ſine cujuſquam malo. Quis acerbior? quis inſidioſior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine, atque in ejuſmodi cauſa quid facerent omnes Craſſi, & Antonii? Tantùm, opinor, Hortenſi, ad hanc cauſam non accederent, ne in alterius impudentia ſui pudoris exiſtimationem amitterent. Liberi enim ad cauſas, ſolutique veniebant: neque committebant, ut, ſi impudentes in defendendo eſſe noluiſſent, ingrati in deferendo exiſtimarentur.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

In orationibus recenſendis codices excuſſimus, eos præſertim, qui e Colbertina bibliotheca in regiam olim tranſierunt; in quibus orationes ita deſcriptæ ſunt, ut in ſingulas duo treſve codices, aliquando etiam plures conſulere liceat. Horum mentio frequens erit in his notulis, quas ad nonnullam, si fieri poſſit, Ciceroniani textûs emendationem inſtituimus. Prior numerus paginam, alter lineam deſignat.

P. 35, L. 6. *Ne me in dicendo.* Ita plerique codices Græviani & noſtri, ut & vetuſtiores editi. Vulgò, *ne me dicendo.*

36, 26. *In conſilio ſunt.* Ita Gruteri codices & noſtri, uno excepto, qui vulgatum tuetur, *in conſilio adſunt.*

37, 11. *Neque eò dico.* Ita e ſuis mſſ. annotarunt Urſinus & Gulielmius, idque præferendum duximus vulgato, *non eò dico.*

38, 18. *Venena tum.* Lege *venenatum.*

40, 27. *Arbitrium pro ſocio.* Alii legunt *arbitrio.* Sed vocem delet Grævius, quam ex ora libri, ubi adſcripta fuerit, tamquam ſubaudienda, in Ciceronis textum immigraſſe exiſtimat. *Dam-*

nari pro ſocio, eſt damnari eo judicio, quod dicitur pro ſocio.

42, 14. *Propter ærariam rationem.* Hoc eſt, propter varietatem pecuniæ Romanæ & Gallicæ. Infrà, *ad Caſtoris*, ſupple *ædem*, quæ fuit in foro, ubi habitabant argentarii, & rei nummariæ periti.

44, 29. *Ante diem II. Kal.* Ita Hotomanus & Lambinus, quòd infrà 57, repetitur *pridie Kal.* Auguſtinus emendabat, *ante diem* III *Kal.*

45, 9. *Quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum &c.* Hanc lectionem codicis Gruteriani ſecutus eſt Grævius. Alii prorſus mendosè, *quod niſi ex Publicio* narratum Nævio eſſet, non tam citò res in contentionem veniſſet. Tum Nævius *pueros, &c.* Hæc verba in Gruterianis & noſtris codicibus vel deſunt, vel perverſo ordine leguntur.

47, 22. *Ni bona ſua ex edicto poſſeſſa non eſſent.* Hæc eſt lectio mſſ. noſtrorum & veterum editorum, niſi quòd pro *ſi* Muretus repoſuit *ni*; ex formula ſponſionum. Vide infrà 84. Qui enim ſponſione adverſarium provocabat (quâ actione petitoris partes ſuſtinebat, & priore loco dicebat) is certam pecuniæ ſummam ſpondebat, quam amitteret, ni probaret rem ita eſſe, ut diceret. Nonnumquam ea pecunia apud pontificem deponebatur, in uſum ſacrificiorum inſumenda, unde *ſacramentum* dicebatur.

55, 30. *Qui poſtea vadimonium quoque miſſum fecerit.* Manutius & Lambinus dederunt, *qui poſteaquam vadimonium miſſum fecerit.* Sed prætet noſtros codices & veteres editos.

58, 7. *Vita turpis.* Grævius ait hanc ſententiam inanem eſſe, & Cicerone indignam: quo-

modo enim mors honeſta poteſt vitam exornare turpem, si vita turpis non relinquit locum honeſtæ morti? Ideo Facciolatus & Clericus reponunt *vita ita turpis*, ut hæc intelligantur de eo, cujus bona ſub haſta venierunt, quique eâ re famam simul & pecuniam amisit.

Ibid. 13. *Ne perire quidem tacitè.* Inſerunt plerique editi *certè*, quam vocem ignorant codices noſtri, & rectè expunxit Grævius.

62, 6. *Num malitioſum? non negas.* Negationem addidimus cum Lambino, ut ſententia poſtulat, omiſſam in mſſ.

64, 3. *Qui exsilii causâ ſolum verterit.* Locum aſteriſco notatum ſupplent Hotomanus & Lambinus his verbis: *dici id non poteſt. Qui abſens judicio non sit defenſus? ne id quidem.* Gruterus cenſet nihil deeſſe. Sed Tullium eâ pronuntiatione eloquutum illa, *qui exsilii causâ ſolum verterit?* ut judices & corona facilè intellexerint iſtud non poſſe cadere in Quintium.

65, 14. *Ita jubebare.* Sic cum Lambino ex conjectura Hotomani; nam vulgata lectio mendoſa, *ita videbare*: quam tamen ſervant noſtri codices.

68, 25. *Ingenio, venuſtate.* Ita e conjectura Turnebus & Muretus, quos ſequimur. Vulgò *vetuſtate.*

75, 19. *Poſt dies triginta.* In ejuſmodi controverſiis duo interveniebant prætoris edicta. Priore in poſſeſſionem bonorum latitantis debitoris mittebatur creditor: qui, ubi triginta dies, nullo recuſante aut abſentem defendente, elapsi eſſent, aliud decretum veræ poſſeſſionis, & venditionis gratiâ poſtulabat.

77, 27. *Hoc dico.* Deeſt hic tertia pars orationis, in qua demonſtrabat orator Nævium bona Quintii non poſſediſſe ex edicto. Vide infrà 89.

82, 4. *Gallonii.* De quo Horatius ſatyr. 2, 2. De eodem poeta Lucilius, cujus verſus habes de finibus 2, 24.

83, 6. *Invenire potuit.* Vulgò *invenire non potuit.* Sed Gruterus teſtatur abeſſe a mſſ. ſuis negationem, quam pariter ignorant tres e noſtris. *Non modò* pro *non modò non* ſæpiſſime legi apud veteres notum eſt. Vide Mureti Var. Lect. 10, 7.

86, 4, *Is qui neque ætate.* Voculam *is* ſervant duo e noſtris mſſ. Vulgati omittunt.

95, 28. *Nomen refertur in tabulas Sex. Roſcii.* Hæc verba, quæ in codicibus & pleriſque editis deſunt, addenda ex Chariſio & Diomede cenſuerunt, Hotomanus, Lipſius, Grævius &c.

98, 26. *Nepotis filiam.* Infrà 147, dicitur, *Balearici filia, Nepotis ſoror.* Sed has generis notationes diverſas libenter deleremus, gloſſemata alicujus interpretis, ut cenſet Pantagathus, qui exiſtimat hanc Cæciliam uxorem fuiſſe Sullæ, Metelli Nepotis filiam, qui conſul fuit anno urbis 655.

100, 17. *An inſutus in culeum.* Addunt codices *ſupplicium*, aut *ſupplicio parricidarum*, quas voces e margine in textum inſertas, rectè delevit Lambinus.

103, 1. *Quid igitur eſt?* Hæc verba videntur Hotomano & Lambino poſita loco non ſuo, eaque collocanda vel ſuprà poſt vocem *pugnat*, vel infrà poſt *impoſuit*.

104, 5. *Annos natus magis quadraginta.* Pro *magis* plerique codices, ut & duo e noſtris habent

major. Sed neutri vocum illarum locus hic eſſe poteſt, quas e margine in textum irrepsiſſe cenſet Græviſus: aut si vox *major* retineatur, legendum *annis major quadraginta.*

111, 23. *Legem Remmiam.* In accuſatores Kalumniæ (sic enim veteres ſcribebant) convictos; quorum ad caput litteram *K* affigi ſolitam colligitur ex iis quæ leguntur infrà 57.

113, 9. *Ut etiam eas omnes oderitis.* Codices quos excussimus habent, *ut etiam calomnis oderitis:* unde firmatur Pighii conjectura reponentis *ut etiam Kal. omnes oderitis*, tamquam reſpexerit Cicero ad accuſatorum æs alienum & debita, quæ singulis Kalendis exigere a debitoribus ſolebant creditores.

116, 17. *Cœlium.* Ita nomen ſcribitur apud Valerium Maximum, & sic legendum cenſet Muretus pro vulgato *Clœlium.*

120, 15. *Ut numquam alluantur.* Alii *abluantur.* Malè. Videndus Orator 107.

129, 20. *Memmios.* Ita pro vulgato *Mamercos* repoſuit Ursinus, volentibus mſſ. quos inter duo e noſtris, in quibus ſcribitur *Mammeos* aut *Memmeos.* De Memmiis accuſatoribus vide in Bruto 136.

139, 17. *Aliquâ . . . horâ.* Opportunâ aliquâ occasione adeundi Sullam, quum diceret ſe *Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi Tempora*, ut ait Virgilius. Hunc locum viri quidam docti fruſtra ſollicitant.

Ibid. 31. *Ignominiâ mortuum affecerit.* Deeſt hic alterum orationis membrum, quale eſſet, *bonis vivum everterit*, aut *vivum ad egeſtatem redegerit.*

143, 14. *Ibi id ſcelus.* Ita Urſinus & Grævius. Vulgati cum pleriſque mſſ. omittunt voculam *id.*

144, 27. *Neque enim . . . vos dominos eſſe dicitis.* Deletâ voce *enim*, lege cum Lambino, *vos eum dominum eſſe dicitis.* Et ſic habet Urſini vetus liber, cui proximè accedunt noſtri codices, in quibus ſcribitur, *vos eum dominos eſſe dicitis.*

147, 21. *Ab armis receſſerunt.* Alii *ab armis receſſum eſt*, & ſic duo e noſtris codicibus.

150, 22. *Hoc judicium.* Locum ſic refingit Lambinus, *qui hoc judicium conflavit? cujus honoris causâ &c.* Dein deſiderantur non pauca, quibus orator demonſtrabat bona Roſcii non veniſſe.

Ibid. 25. *Aptam & ratione.* Hoc eſt, ut ſupplet idem Lambinus: *alii Sullæ liberti villam aptam & idoneam ſe habere exiſtimant &c.*

158, 4. *Balearici filia.* Vide ſuprà 27.

161, 4. *Et eadem in re.* Gruteriani codices, ut & noſtri habent aut *eadem re*, aut *eamdem rem.* Unde Gulielmius faciebat *& eam ad rem.*

165, 5. *Hominis honeſti.* Ita e conjectura Manutius: nam codices habent *homines citi.*

166, 13. *M. Perpennæ & P. Saturii.* Ita e vetuſtis codicibus Turnebus & Urſinus, & ſic unus e noſtris. Vulgò *a M. Perpenna P. Saturii.*

167, 28. *Dejecta.* Lambinus cum Hotomano reponit *disjecta*, eodem ſenſu.

168, 10. *In codicem accepti & expenſi.* Ita Hotomanus & Turnebus pro vulgato, *acceptum & expenſum*, errore non inſolito librarii, qui quia præceſſerat vox *codicem* ſcripſit *acceptum & expenſum.*

169, 16. *Poſtulamus.* Ita regius optimus. Vulgò *poſtulavimus.*

170, 4. *Jam utinam adeſſet.* Obſecuti Turnebo

delevimus primam vocem, cujus loco Gruteriani codices & noſtri habent *nam*; quæ vox fortè retinenda fuit. Infrà pro *infinitam largitionem remittebas*, quæ eſt codicum & editorum lectio, mallet Grævius, *infinitam poteſtatem permittebas*.

175, 24. *Dionysia*. Nota ſaltatricula, cujus nomine oratorem Hortensium Torquatus appellabat, ut refert Gellius, 1. 5.

177, 20. *In judicium ut denuntiaret*. Videtur admittenda Grævii conjectura: *id judici ut denuntiaret rogaſti: rogaſti ut ignoſceret*.

178, 31. *Quam enim rem*. Grævius aſſentitur legentibus, *quam enim ſpem*.

180, 17. *Potui multorum exemplo: licitum eſt*. Sic legit & interpungit Turnebus e veteri libro, & ita regius optimus. Alii, *potui: exemplo multorum licitum eſt*. Infrà pro *si ſit hoc verò*, idem Turnebus malebat, *si sit hoc verum*.

183, 13. *H-S* ccc1ↄↄↄ. Hæc ſumma juſto major. Sequimur Manutium & Fabricium. Lambinus minorem adhuc facit, ſcribitque *H-S* cc1ↄↄ 1ↄↄ. Vide infrà 51.

Ibid. 21. *Quid tum? non... debes*. Sic legimus & interpungimus cum Hotomano & Lambino. Alii, *quid? tu non... debes?*

188, 11. *Nulli consilii*. Ita conſtanter codices & plerique editi: quidam tamen malunt *nullius consilii*, quod a correctoris manu profectum videtur.

197, 16. *Meum consilium aut factum*. Ita e Francii primo dedit Grævius, cui accedunt noſtri codices, rectiùs quàm in vulgatis, *meum factum aut consilium*.

198, 22. *Quæ maximè laboraret.* Mallet Grævius, *quæ maximè laboret.*

203, 16. *Potiùs... malunt.* Notanda locutio, nec tamen inſolens, ut duo verba modi comparativi ponantur.

216, 19. *Ex illo grege moratorum.* Cauſidicorum, qui ad moram faciendam adhibebantur. Ita ex Aſconio & e veſtigiis mſſ. repoſuere Cujacius, Lambinus, Hotomanus &c. Malè Gruterus, *ex illo grege oratorum.*

217, 6. *Ad columnam Mæniam.* Ubi tres viri capitales ſervorum & infimorum hominum crimina cognoſcebant. Vulgati, *a columna Mænia.* Sed Aſconius, & Urſini noſtrique codices habent quod dedimus.

221, 31. *Ac vide.* Leve eſt, ſed ſic habent codices noſtri, pro vulgato, *at vide.*

222, 1. *Te mihi anteferri.* Ita Grævius. Vulgati omittunt voculam *te*, quam ſervant regii codices.

224, 28. *In amicitiam ... ditionemque eſſent.* Nihil neceſſe eſt cum Urſino reponere, *veniſſent*: conſtat enim veteres præpoſitioni *in* indifferenter junxiſſe accuſativum & ablativum, nullâ habitâ ratione motûs & quietis. Grævius.

232, 9. *Mihi, vobis.* Gruterus & Grævius voculam *vobis* abeſſe teſtantur a ſcriptis codicibus ſuis, & veteribus editis: hanc tamen ſervant duo regii codices, nec otioſa videtur.

233, 3. *Diem... perexiguam.* Notat Aſconius *diem* feminino genere eſſe tempus, & ideo diminutivè *dieculam* dici breve tempus & moram: *diem* autem duodecim horarum maſculini generis eſſe; unde *hodie* dicimus, quaſi *hoc die.*

Ibid. 27. *Tot tam graves.* Ita libri veteres &

vetus ſcholiaſtes. Vulgati quidam omittunt vocem *tam*, quam ſervant noſtri codices, quæque minimè otioſa videtur.

234, 25. *Hoc prætore.* Vulgati poſt Gruterum habent, *hoc Glabrione prætore*: ſed patet ex Aſconianis vocem mediam eſſe gloſſema; nec comparet in uno codice regio, in alio ſuperſcriptum habet *prætore.* Infrà pro vulgatorum *prætor Romanus*, dedimus *populus Romanus*, ex eodem Aſconio, & codicibus noſtris, in quibus ſcribitur *p. r.*

239, 13. *Frequentiâ ac multitudine.* Ita codices noſtri, idque malebat Hotomanus, præ vulgato, *a multitudine.*

241, 25. *Qui ſe omnia meâ causâ.* Addunt vulgati *facere*, quæ vox nec in pleriſque noſtris codibus, nec in Aſconianis viſitur; & rectè a Grævio omiſſa eſt.

242, 30. *Qui ... quum intelligerent, non veniſſe.* Delet particulam *qui* J. F. Gronovius, ne ſolœca ſit oratio.

246, 7. *Et excuſando.* Ita codices noſtri, & Aſconius. Malè Lambinus, *recuſando*, nec meliùs alii, *accuſando.*

248, 22. *Inimicum, accuſatorem odioſum.* Lambinus reponebat, *inimicum odioſum, accuſatorem aſſiduum, acerbum adverſarium.*

249, 25. *Nulla ne tenuiſſima quidem ſuſpicio.* Mendosè codices & vulgati, *nullo equite Romano judicante, ne tenuiſſima &c.* Lucanius, probantibus Hotomano & Grutero, repoſuit *nulla*: verba autem, quæ ſequuntur, tamquam ſpuria, & ſuperiorum interpretamenta, obſecuti Grævio delevimus.

254, 28. *Delere ac tollere.* Notat Grævius in optimo ſuo codice non eſſe voces *ac tollere*, nec eas videri a Tullii manu profectas.

256, 21. *Rem in id tempus adduci.* Pro *adduci* cenſet J. F. Gronovius Ciceronem ſcripsiſſe *duci.*

257, 19. *Ut crimen totum explicem : ubi id interrogando &c.* Alio verborum ordine Hotomanus legebat, *ut crimen totum interrogando explicem : ubi id argumentis &c.*

Ibid 31. *Eâ ratione.* Voculam inſerebat Camerarius, *eâ enim ratione.*

262, 17. *Ut eſſet hoc judicatum.* Id eſt, quocumque modo pronuntiatum eſſet, sive pro Verre, sive contra Verrem, quo ſenſu particulam *ut* apud ſcriptores ſumi multis exemplis docet J. F. Gronovius. Nihil ergo neceſſe eſt cum Mureto reponere *ut ut*, quod tamen probabant Lambinus & Gruterus.

265, 15. *Alieno nomine.* J. F. Gron. conjiciebat, *empti frumenti nomine.*

Ibid. 19. *Aliquot nominibus*, i, e. Aliquot debitoribus, decumanis nimirum, qui frumentum publico debebant. *Nomen* pro debitore ſumi tritum eſt. Grævius.

267, 30. *Jam illo tempore.* Muretus & Gruterus ex ſcriptura veteris libri, *tantum illo tempore.* Suſpicantur legendum, *jam tum illo tempore.*

273, 12. *Eo mihi non uti non licebit?* Voculam *non* priori loco omiſſam a Manutio & Grutero revocavit ex editis veteribus Jac. Gronovius, & sic habent duo noſtri codices.

275, 6. *Meſſanâ.* Vulgò *Meſſanam.* Emendavit Ant. Auguſtinus, idque probant Manutius

Hotomanus, & ſic habent duo noſtri codices. Vide accuſationis lib. 2, 19.

276, 5. *Agi verè videretur.* Vulgati omittunt voculam *verè*, quam e mſſ. & veteribus editis reſtituerunt Lambinus & Grævius; & ſic duo e noſtris codicibus.

280, 14. *Proquæſtoribus.* Aſconius legit *proquæſtore*; quod interpretatur pro officio quæſtorio, idque probat Hotomanus: ubi enim quæſtor eſſet, ibi proquæſtoribus opus non erat.

Ibid. *Seſtertia mille.* Lege cum Ant. Auguſtino *ſeſtertium decies.* Nam ſeſtertia mille numquam dixiſſe veteres probat J. F. Gronovius de pecunia vetere 2, 10.

281, 27. *Invidioſam.* Legit *insidioſam* Lambinus, & ita Gruterus reperit in Palat. 2. Infrà pro *nullam ſocietatem*, rectè J. F. Gronovius reponebat *nullam ſanctitatem.*

290, 5. *Artificio ſuo.* Poſteriorem vocem delebat Gulielmius.

292, 17. *Comitiumque adornatum... ornatu.* Vox *adornatum*, hoc loco Lambinum offendit, eâque deletâ, legit, *comitiumque ornatu ad ſpeciem magnifico, ad ſenſum &c.*

293, 20. *Legationis nomine.* Addunt Manutius & Lambinus, *cum imperio & faſcibus*, quæ voces nec in mſſ. nec alibi in editis reperiuntur.

295, 27. *Apud ceteros hoſpites.* Urſino magis arridet, *apud certos hoſpites*, ut habet liber vetus. Infrà cum Jac. Gronovio & Grævio dedimus *flagitiosè*, pro vulgato, *flagitioſæ*; & ita duo noſtri codices.

296, 21. *Ne quid in ipſo ſe offenderit.* Grævius pronomen *ſe* omnino delendum cenſet. Senſus eſt,

ne quid commiſerit, quo Verrem offendiſſet.

Ibid. 31. *Tametſi non erat ignarus.* Negatio dudum hinc ejecta eſt, duce Nonio : ſed codices quoque pro *tametſi* magno conſenſu ſcribunt *tamenetſi*; quam vocem hoc loco & aliis multis Ciceroni reſtituendam eſſe cenſet Muretus, quem vide Var. Lect. 11, 17.

303, 15. *In altera actione.* Ita Manutius & Lambinus cum Aſconio, & ſic duo regii codices. Vulgati, *in alteram actionem.*

305, 31. *In Artemidorum.* Quis iſte Artemidorus, numquam antea in hac cauſa nominatus ? Legendum fortè cùm Urſino ; *in Philodamum.* Verba quæ ſequuntur, *recita ex Verris litteris ad C. Neronem*, ſunt e conjectura Hotomani, nec in ullo codice, aut vetuſtiùs edito inveniuntur.

311, 7. *L. Rabio.* Aſconii liber habet *L. Phannio.*

312, 18. *Ex pecunia vectigali populi Romani.* Gruteri codices ſcribunt *populo Romano.* Idque rectum videtur.

Ibid. 28. *Conſulum... nutum :* Ita e ſuis mſſ. Grævius, pro vulgato *conſulum nomen.*

314, 15. *De Cn. Carbonis pecunia... reliqua facta ſunt.* Ita regii codices, vulgò *facta ſint.* Infrà pro vulgato *quinque millia*, dedimus ex uno codice regio, *quinquaginta millia ſoluta non ſunt.*

316, 3. *Cilicia.* Sunt texta de pilis in caſtrorum uſum atque nautarum. Pro *ſaccos*, reponit Grævius *ſagos.* Varro enim oſtendit ſuâ, hoc eſt, Ciceronis ætate *ſagus* & *ſagum* in communi uſu fuiſſe.

318, 6. *Ex litibus æſtimatis Dolabellæ prætoris P. R. pecuniæ redactæ.* Ita cum Grævio dedi-

mus. Vulgati nullo ſenſu, *prætoris & proprætoris pecuniæ redactæ.*

Ibid. 23. *Quaterdecies... numeratum.* Ita legendum eſſe probat J. F. Gronovius de pecunia vetere 2, 3. & 3, 1. non, ut vulgò, *numerata.*

322, 8. *Quis potiùs.* Ita tres regii codices, quos cum Hotomano & Gulielmio ſequimur. Vulgò *quid potiùs.* Grævio videtur abundare vox *potiùs*, cui quidem nihil hîc loci eſſe videtur.

323, 16. *Is non omnia ... patietur?* Ita e regiis codicibus dedimus. Vulgati, *is omnia ... patitur.*

Ibid. 18. *Furias.* Addunt vulgati, *Fusias*: Sed *Furias* & *Fusias* leges eaſdem eſſe docuit Hotomanus. Veteres enim pro *Furiis* dixerunt *Fusios*, ut pro *Valeriis*, *Valesios.*

326, 20. *Eſſe oporteret.* Addunt vulgati, *si is inteſtato mortuus eſſet.* Quæ verba ex alicujus interpretatione nata rectè ejecit Hotomanus, & poſt eum Grævius.

331, 10. *In his fecit libertum ſuum.* Vocem *fecit* rectè delet Gulielmius.

335, 30. *L. Sullâ*, *Q. Metello Coſſ.* Ita codices præter duos, quos vidiſſe ſe ait Hotomanus, ex quibus vulgati dederunt *cenſoribus.* Malè.

337, 26. *Nam mehercule.* Ita codex regius, & Manutius ex antiquo libro, & ex conſuetudine Latini ſermonis. Alii vitiosè *jam mehercule.*

342, 26. *Et si non putas cautum, ſcilicet &c.* Melius quod e veteri libro notat Urſinus, *& si non putas, caveto. Scilicet &c.* Et ita codex unus e noſtris.

346, 21. *Non eſſet uſus.* Has voces ex Priſciano adjecit Grævius, & eas ſervat unus e noſtris, qui

& infrà pro *nolebat*, habet *nolebant*, ut voluit Grævius.

Ibid. 29. DXL. Numerus mendoſus. Reponit Urſinus CDL. ſive CCCCL. Infrà pro *quod jam iſte ferre non poterat*, videtur legendum, *quod jam iſte facere non poterat.*

347, 11. *Stetiſſe cum patruo.* Ita Lambinus, & eódem alludit codex unus e noſtris, in quo ſcribitur *ſtet eſſe*. Vitioſè in vulgatis, *teſtes ſecum, patruo.*

352, 1. *Ex hac decuria noſtra.* Etsi tunc judices ex ſenatu tantùm legerentur, erant tamen in tres decurias diſtributi, quarum alia erat alià honeſtior. Quæ ſequuntur planè corrupta ſunt.

354, 2. *Ut possim aliquando.* Gruterus, ne a ſuis mſſ. recederet, lectionem apertè vitioſam invexit, *ut possim aliquo modo aliquando.*

356, 16. *Jam putaremus.* Voculam *jam* Lambinus & Grævius e ſuis mſſ. addiderunt. Hanc noſtri codices ignorant.

362, 14. *Inimicitiis, periculo.* Ita Metelli liber, teſte Grutero, ut & duo regii codices; idque melius videtur vulgato, *inimicitias periculo.*

365, 13. *Hic hominem.* Ita codices noſtri, & plures editi. Vulgati, *hunc hominem.*

366, 28. *Petita non eſt.* Negationem, quæ ſenſum corrumpit, auctore Grævio, delevimus.

370, 10. *Sit ejuſmodi.* Ita cum Grævio e mſſ. Vulgati, *si judicium sit ejuſmodi*, quod manum correctoris ſapit.

Ibid, 21. *Si patitur, ducas.* Ita codex regius, ut volebat Urſinus. Si accipit quod te debere dicis, addictum ducas in vincula, vel in carcerem. Vulgati, *si petitur*, aut *si petit.*

Ibid. 24. *Qui cives Romani erant.* Hæc videntur eſſe corrupta. Notari autem videtur perverſa libido Verris, qui in judiciis de pecuniis creditis abutebatur legibus Siculis contra cives Romanos, Romanis contra Siculos.

371, 29. *Nemo dubitat.* Ita cum Grævio e mſſ. pro vulgato, *nemo dubitabat.*

376, 9. *Nullâ religione.* Ita cum veteribus & codice regio Grævius. Alii, *nullâ rejectione.*

377, 17. *Is ut abſentem.* Lege *iis ut abſentem.*

380, 13. *Hydrias argenteas, pretiosam veſtem ſtragulam, multa mancipia &c.* Ita cum codice regio, & aliis mſſ. & vetuſtioribus editis Grævius. Vulgati minùs rectè. *Hydrias argenteas pretiosas, veſtem ſtragulam multam, mancipia &c.*

383, 5. *C. Marcelli.* Ita codex regius, vide ſuprà 8. Mendosè vulgati, *M. Marcelli.* Infrà idem codex pro vulgatorum *impartire noluiſti*, habet *impartire vetuiſti.*

Ibid. 29. *Quoquam si accessiſti.* E mſſ. veſtigiis legendum censet Grævius, *quoquam, quæſo, accessiſti.* In codice regio ſcribitur, *quò quasi accessiſti.*

386, 2. *Refert illam ſuam Syracuſanam.* Supple, inquit Gruterus, *cantilenam*, aut aliud quid simile.

Ibid. 17. *Debuit prætor.* Addunt Lambinus & Gruterus, *feciſſe* : codex regius *facere* : quam vocem, volentibus plerifque mſſ. delevit Grævius.

397, 24. *Ut sit qui vobiſcum.* Ita Victorius, Grævius, & codex regius. Alii, *ut sit qui nobiſcum.*

398, 23. *De ſe homines, si qui.* Voculam *si*, volentibus noſtris codicibus, delevimus.

400,

400, 3. *Si viſum erit.* Gulielmius legebat, *si uſus erit*, quod haud paulò melius videtur.

407, 11. *Seſtertium quingenties.* Summa immanis: fortè legendum, *ſeſtertiûm quingenta.*

413, 13. *Cedo, quæſo.* Ita plerique codices & Grævius: plures editi priorem vocem omittunt.

Ibid. 27. *Judicabit...potuerit.* Ita e mſſ. & vetuſtioribus editis Grævius. Alii, *judicavit... potuit.*

417, 29. *Nunc a me tamen.* J. F. Gron. reponebat, *nunc a me Romam*, pro *tamen.*

423, 23. *C. Claudius C. filius.* Ita e mſſ. dedimus, pro vulgato *Appii filius.*

425, 23. *Hoc uno complector crimine.* Vox ultima abeſt, teſte Grutero, a Metelli membranis: & rectè, nam vocula *hoc* reſpicit enuntiationem frequentem, *neminem iſto prætore.*

426, 18. *Ingenioſus & peracutus.* Ita cum Grævio e mſſ. Malè Gruterus, *negotioſus & peracutus.*

428, 11. *Menſem comitialem.* Lambini additamentum, *qui conſequitur*, rectè delevit Grævius, nec agnoſcunt codices noſtri.

Ibid. 29. *Cui maximam fidem... habeat.* Ita Victorius, & firmat codex regius. Vulgati, alio ſenſu, *qui maximam fidem... habebat.*

431, 27. *Pecuniam aliam.* Ita codices noſtri. Vulgati non ſatis ad mentem Ciceronis, *pecuniam illam.*

432, 3. *Iſtos honores.* Mallemus *iſtum honorem.*

Ibid. 8. *Empta.* Ita rectè Grævius e veſtigiis codicum, in quibus ſcribitur *epta*, unde manavit vulgata lectio mendosa, *erepta.*

436, 9. *H-S ccc millia.* Fortè legendum *xxx millia*, vel numerus ſuprà augendus erit : & quidem quum orator dicat pergrandem ſummam fuiſſe, pro *ſeſtertiûm cxx millia*, fortè reponendum *ſeſtertium centies vicies.*

439. 13. *Nihil egero.* Ita vetus liber Urſini ; ut & codex unus e noſtris. Mendosè vulgati, *nihil ergo*, aut *nihil rogo.*

440, 9. *Omnes adverſarii.* Ita Gruterus & codices noſtri. Vulgati priorem vocem omittunt.

441, *Nom ne.* Lege *nomine.*

450, 22. *cxx millia.* Vide ſuprà 143, *pag.* 436.

452, 19. *In ſcriptura.* Scripturam propriè dicebant vectigal, quod pendebatur pro paſcuis publicis : hinc pecus inſcriptum, quod in illis paſcebat. Hoc vectigal, ut & ceteros reipublicæ reditus, redimebant ſocietates publicanorum : ſocietatis porrò cujuſque erat Romæ magiſter unus e ſociis : is in provincia promagiſtrum habebat, ſui quasi muneris vicarium.

457, 31. *Ne quid in te fingam.* Ita Grævius & noſtri codices. Alii, *confingam.*

458, 24. *Nihil aſſequi.* Poſteriorem vocem passivè ſumi ait Muretus. Mallet J. F. Gronovius, *ut hæc diligentia ... nihil horum inveſtigare, nihil aſſequi potuerit.* Et quidem unus e noſtris codicibus habet *inveſtigare.*

463, 7. *Neminem umquam in Sicilia :* Ita codex regius, non, ut vulgò, *ex Sicilia.*

464, 28. *In manifeſto peccatu.* Ita ſcriptum in uno antiquissimo Libro, quem Ciceronis libertus Tiro ſuâ manu ſcripſerat, ſe reperiſſe ait Gellius 13, 19.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE

39 955138

Digitized by Google